

COVIDzīve

Šo pētījumu finansē Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, projekta nosaukums “Dzīve ar COVID-19: Novērtējums par koronavīrusa izraisītās krīzes pārvarēšanu Latvijā un priekšlikumi sabiedrības noturībai nākotnē,” projekta nr. VPP-COVID-2020/1-0013

Projekta papildu rezultāti Nr. 32 un 33

Ziņojums par būtisku sociālo pakalpojumu pieejamības ierobežojumu īstermiņa un vidēja termiņa ietekmi un priekšlikumi uzlabojumiem valsts un pašvaldību sociālās aizsardzības atbalsta pasākumu plānošanā un īstenošanā ārkārtējā situācijā

32. rezultāta nosaukums:

Priekšlikumi nepieciešamajiem uzlabojumiem valsts un pašvaldību sociālās aizsardzības atbalsta pasākumu plānošanā un īstenošanā ārkārtējā situācijā, kā arī saistītajās rīcībpolitikas jomās atbalsta efektivitātes un pārklājuma pilnveidošanā

32. rezultāta sasniegšana:

Izvērtējums par valsts un pašvaldību nodrošināto sociālais aizsardzības pasākumu efektivitātes un pārklājuma nodrošinājumu, to ietekmi uz dažādu sociāli demogrāfisko grupu atbalstu krīzes situācijā un iedzīvotāju labklājības līmeņa nodrošināšanā.

33. rezultāta nosaukums:

Ziņojums par būtisku sociālo pakalpojumu pieejamības ierobežojumu īstermiņa un vidēja termiņa ietekmi, novērtējot pakalpojumu ierobežojumu noteikšanas pieejas dažādās jomās

33. rezultāta sasniegšana:

Izvērtējums, kāda ir prognozējamā īstermiņa un ilgtermiņa ietekme COVID-19 izplatības mazināšanai noteiktajiem sociālo pakalpojumu pieejamības ierobežojumiem, veikts sociālo pakalpojumu pieejamības ierobežojumu noteikšanas salīdzinošais vērtējums.

Autori

Vidzemes Augstskola (ViA): Feliciana Rajevska (vadošā pētniece), Anna Broka, Hanna Mihailova
Rīgas Stradiņa universitāte (RSU): Lolita Vilka, Liāna Deklava, Marika Lotko, Ilze Trapenciere, Anna Višķere

Latvijas Universitāte (LU): Baiba Bela, Līga Rasnača, Mareks Niklass

SATURS

Biežāk lietotie termini un saīsinājumi.....	4
IEVADS	5
1.1. Pētījuma aktualitāte, mērķis un ziņojuma struktūra.....	5
1.2. Sociālās labklājības jomas aktualitātes un tendences Covid-19 pandēmijas laikā starptautiskā kontekstā.....	7
1.3. Metodoloģija: Izmantotās pētījuma metodes, analītiskā ietvara struktūra un dati	9
2. Sociālās aizsardzības sistēmas novērtējums esošās sociālās rīcībpolitikas ietvarā ..	12
2.1. Iedzīvotāju ienākumi, monetārās nabadzības un ienākumu nevienlīdzības rādītāji pirms pandēmijas.....	13
2.2. Valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas pabalsti, pensija un atlīdzības.....	21
2.3. Sociālie pakalpojumi.....	48
3. Valsts sociālās drošības sistēmas novērtējums Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā: pabalsti un atbalsts	65
3.1. Varas institūciju rīcība ārkārtējās situācijas laikā.....	65
3.2. Dīkstāves pabalsts un piemaksa pie dīkstāves pabalsta	67
3.3. Bezdarbnieka pabalsts un bezdarbnieka palīdzības pabalsts.....	73
3.4. Slimības pabalsts un slimības palīdzības pabalsts	78
3.5. Pabalsts krīzes situācijā.....	79
3.6. Jaunā speciālista pabalsts.....	80
3.7. Vecāku pabalsta izmaksas turpināšana	81
3.8. Bērna kopšanas pabalsts	81
3.9. Pabalsts aizbildnībā esošā bērna uzturēšanai	82
3.10. Vienreizēja piemaksa par bērnu ar invaliditāti	82
4. Sociālo pakalpojumu nodrošinājums: pieejamība un atbalsta efektivitāte vietējā pašvaldības līmenī.....	85
4.1. Sociālo pakalpojumu nodrošinājums un daudzveidība: vai gatavojamies un bijām sagatavoti ārkārtējai situācijai?	95
4.2. Starpinstitutionu sadarbība, organizācijā pieejamie resursi, sociālo pakalpojumu sniedzēju drošība.....	100
4.3. NVO sektora darbības novērtējums sociālo pakalpojumu un atbalsta nodrošināšanā ārkārtējās situācijas laikā	109
5. Sociālo pakalpojumu pieejamības ierobežojumi sociālo pakalpojumu lietotājiem	119
5.1. Ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas (ISASR) institūcijās nodrošinātie sociālie pakalpojumi.....	124
5.2. Sociālo pakalpojumu nodrošinājums personām ar GRT.....	131
5.3. Sociālo pakalpojumu pieejamība ģimenēm ar bērniem un jauniešiem	135

Priekšlikumi sociālās aizsardzības sistēmas stiprināšanai un sociālo pakalpojumu sniedzēju darba organizācijai, lai uzlabotu pakalpojumu pieejamību un efektivitāti ..	144
Literatūra.....	155
Pielikumi	165

Biežāk lietotie termini un saīsinājumi

ANO - Apvienoto Nāciju Organizācija

BKP - bērna kopšanas pabalsts

CSP - Centrālā Statistikas Pārvalde

ES - Eiropas Savienība

DI – deinstitucionalizācija

FM – Finanšu ministrija

GMI - garantētais minimālais ienākums

GRT – garīga rakstura traucējumi

ĢVP - ģimenes valsts pabalsts

IAL - individuālie aizsardzības līdzekļi

ISASRI - ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija

LM - Labklājības ministrija

LR - Latvijas Republika

LU - Latvijas Universitāte

MIL - minimālā ienākuma līmenis

MK - Ministru kabinets

NMPD - Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienests

NVO - nevalstiska organizācija

RSU - Rīgas Stradiņa universitāte

SPSPL - Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums

VDEĀVK – Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija

ViA - Vidzemes Augstskola

VPP – Valsts pētījumu programma

VSNP - valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts

VSAA - Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra

VARAM - Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

IEVADS

1.1. Pētījuma aktualitāte, mērķis un ziņojuma struktūra

Covid-19 pandēmija ikvienam negaidīti un strauji mainīja ikdienas dzīvi. Bija jāiemācās sadzīvot ar satraukumu par inficēšanās risku, bažām par ekonomisko situāciju un ienākumiem, brīvas pārvietošanās un sociālās dzīves ierobežojumiem. Tas mainīja dzīvi kā globāli, tā arī katrā valstī, turklāt visās dzīves jomās. Arī sociālo pakalpojumu jomā šis laiks nāca ar jauniem izaicinājumiem, piemēram, neziņa par to, kā turpināt nodrošināt sociālos pakalpojumus apstākļos, kad pakalpojumi prasa tiešu personu kontaktu, bet obligāti ir jāievēro sociālā distancēšanās; kā var mazināt inficēšanās risku sociālā darba speciālistu un sociālo pakalpojumu saņēmēju vidū? Parādījās jaunas nevienlīdzības izpausmes – kamēr uzņēmēji bija noraizējušies par ierobežojumu negatīvo ietekmi uz viņu biznesu, sabiedrībai kopumā un sevišķi senioriem un cilvēkiem ar hroniskām slimībām sociālā distancēšanās nozīmēja inficēšanās risku minimizēšanu (Fairchild *et al.*, 2020).

Latvijā, līdzīgi kā citās pasaules valstīs, valdība un zinātnieki nekavējoties strādāja pie tā, kā ierobežot Covid-19 infekcijas slimības izplatību un aizsargāt iedzīvotājus, lai, īstenojot inovatīvus augstas gatavības zinātniskus projektus, steidzami atjaunotu ekonomisko darbību un sociāli aktīvu ikdienas dzīvi. Valsts pētījumu programmas „Covid-19 seku mazināšanai” ietvaros tika īstenots projekts **“Dzīve ar Covid-19: Novērtējums par koronavīrusa izraisītās krīzes pārvarēšanu Latvijā un priekšlikumi sabiedrības noturībai nākotnē”** (VPP-COVID-2020/1-0013, turpmāk tekstā CoLife). **Projekta mērķis** ir novērtēt Latvijas valsts un sabiedrības gatavību un izmantoto mehānismu efektivitāti krīzes pārvarēšanā un sagatavot priekšlikumus turpmākās rīcības scenārijiem, lai stiprinātu sabiedrības noturību pret krīzēm nākotnē. Sociālo pakalpojumu nodrošinājums tiek pētīts darba grupā **“Pārmaiņas darba tirgū un nodarbinātības struktūrās, jaunā loģika sociālo pakalpojumu sniegšanā”**.

Asoc. Prof. Ivara Vanadziņa vadībā tika analizētas pārmaiņas darba tirgū un nodarbinātības struktūrās, t.i., izvērtētas darba un privātās dzīves saskaņošanas elastības iespējas dažādās sociāli demogrāfiskās grupās, kā arī novērtēta ietekme uz nodarbinātību un nodarbinātības formu izmaiņām dažādās tautsaimniecības nozarēs (skat. vairāk WP2 CoLife 29. un 31. ziņojumus). Sociālās aizsardzības pasākumu izvērtējums ir pieejams Prof. Dr.sc.inf. Sergeja Kruka vadītās zinātnieku grupas veiktajā ekonomiskās situācijas izvērtējumā, t.sk., valsts atbalsta instrumentu izvērtējumā par ienākumu noturību, kā arī par sniegtiem pabalstiem un palīdzību u.c. sabiedrības labklājību ietekmējošiem faktoriem (skat. vairāk. CoLife WP1 ziņojumu). Otrā WP2 zinātnieku grupa analizēja būtisku sociālo pakalpojumu pieejamību, kas pēc ārkārtējās situācijas izsludināšanas 2020.gada 12.martā ietekmēja ikvienu, bet jo īpaši sociāli mazaizsargāto personu grupu (MK noteikumi Nr. 32), iedzīvotāju labklājības līmeni. Projekta papildu rezultātu Nr.32. un Nr.33 ziņojuma vajadzībām tika veikts papildinošs sociālās aizsardzības sistēmas izvērtējums un sniegts arī neliels ieskats par sociālās aizsardzības sistēmas atbalsta pasākumiem, iestājoties otram ārkārtējās situācijas periodam (saskaņā ar LM sniegto informāciju un izejas datiem).

Ziņojums iepazīstina ar pētījuma rezultātiem, atbildot uz vienu no diviem CoLife pētījuma WP2 darba grupas izvirzītajiem mērķiem. CoLife pētījuma mērķis ir: **novērtēt sociālo pakalpojumu nodrošinājuma sistēmu, ņemot vērā valsts un pašvaldību līmenī pieņemtos politiskos lēmumus, un izstrādāt priekšlikumus, lai stiprinātu reaģētspēju, uzlabotu sociālo pakalpojumu pieejamību krīzes situācijās un sekmētu noturību pret**

krīzēm nākotnē. Ziņojumā ietverts novērtējums par valsts un pašvaldību nodrošināto sociālās aizsardzības pasākumu plānošanu un īstenošanu ārkārtējā situācijā, kā arī saistītajās rīcībpolitikas jomās atbalsta efektivitātes un pārklājuma pilnveidošanā (**rezultāts Nr. 32**) un novērtējums par būtisku sociālo pakalpojumu pieejamības ierobežojumu īstermiņa un vidēja termiņa ietekmi, novērtējot pakalpojumu ierobežojumu noteikšanas pieejas dažādās jomās (**rezultāts Nr. 33**).

Konceptuāli sociālā drošība aptver gan universālu atbalstu, gan uz ieguldījumu balstītās shēmas, gan sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu pārklājumu (Barker, 2014). Sociālā aizsardzība aptver valsts sociālās politikas pasākumus un programmas nabadzības un sociālās atstumtības seku mazināšanai ilgtermiņā. Tiek uzskatīts, ka sociālā aizsardzība aptver plašāku pasākumu loku, nekā sociālās drošības politika, jo tā ir ne tikai sociālā palīdzība un sociālie pakalpojumi, bet arī dažādi citi universāli un mērķēti sociālā atbalsta instrumenti (ILERA, 2015). Sociālās aizsardzības sistēma ietver sociālo apdrošināšanu, t.i., atbalsta instrumentus sociāli apdrošinātām personām, veselības aprūpi, sociālās palīdzības un citus atbalsta pasākumus, kas tiek aplūkoti VPP "Covid-19 seku mazināšanai" vairākos zinātnieku pētījumos un nodevumos¹. Gan sociālās drošības, gan sociālās aizsardzības jautājumu loks ir ļoti plašs, kādēļ WP2 pētījuma ietvarā netiek veikts visas sociālās aizsardzības sistēmas atbalsta pasākumu efektivitātes un pārklājuma izvērtējums, bet analizēti būtiskākie sociālās drošības, sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu sistēmas elementi saistībā ar Covid-19 ietekmi, ņemot vērā pētījuma norobežojumu un metodoloģiju. Ņemot vērā Valsts pētījumu programmas uzstādījumu CoLife projektā, WP2 darba grupas pētījuma fokuss ir sociālo pakalpojumu nodrošinājums un pieejamība Covid-19 krīzes apstākļos, kas ir viena no Latvijas sociālās drošības sistēmas atbalsta jomām ar uzdevumu sekmēt mazāk aizsargāto iedzīvotāju spējas pārvarēt vai mazināt īpašas dzīves grūtības.

Pētījuma norobežojuma un metodoloģijas (skat. vairāk 1.3.) izvēli noteica vairāki apsvērumi. Ārvalstu pētnieki ir vienoti jautājumā par to, ka pandēmija smagāk skar tieši vismazāk aizsargāto iedzīvotāju iespējas apmierināt savas vajadzības Covid-19 sabiedrības veselības krīzes apstākļos. Analizējot publikācijas starptautiskos augsta līmeņa zinātniskajos žurnālos par sociālo pakalpojumu nodrošināšanu pandēmijas laikā, redzams, ka sociālajās zinātnēs lielāka uzmanība pievērsta pandēmijas ietekmei uz ievainojamām sociālām grupām (senioriem, jauniešiem, personām bez noteiktas dzīvesvietas, cilvēkiem ar funkcionāliem, t.sk., garīga rakstura traucējumiem (GRT), nabadzībai un diskriminācijai pakļautām sociālām grupām), bet mazāk – sociālo pakalpojumu pieejamībai un nodrošinājumam pandēmijas apstākļos (skat. vairāk 1.2.nodaļu).

Pētījums tika veikts periodā no 2020.gada jūlija līdz 2020.gada decembrim. Empīrisko datu ievākšana norisinājās no 2020.gada augusta līdz novembrim. Pētījuma datu analīze pamatā atspoguļo situāciju pirmās ārkārtējās situācijas izsludināšanas laikā (12.03.2020.-09.06.2020.), kā arī pētījums ir papildināts ar vispārēju ieskatu pēc otrās ārkārtējās situācijas izsludināšanas 09.11.2020., jo šajā laika posmā datu ieguve bija noslēgusies un tika veikta datu analīze.

Pētījuma ziņojumā tiek sniegts ne tikai ārkārtējās situācijas ietekmes izvērtējums, bet arī īsi aplūkots kopējais stāvoklis sociālās labklājības jomā pirms pandēmijas. Tas raksturo sākuma punktu sociālās drošības sistēmas noturībai pret pandēmijas radītiem izaicinājumiem un

¹ Ar veselības aprūpes sistēmu saistītos jautājumus pēta VPP "Covid-19 epidēmijas ietekme uz veselības aprūpes sistēmu un sabiedrības veselību Latvijā; veselības nozares gatavības nākotnes epidēmijām stiprināšana" un jānorāda, kurās WP tika analizēta izglītība, kas ir lielais fundamentālais sociālais pakalpojums tā plašākā izpratnē

problēmām. Latvijas valsts ilgstoši sociālās aizsardzības izdevumiem atvēlējusi ierobežotākus līdzekļus salīdzinot ar citām ES dalībvalstīm. Tā, 2019. gadā Latvijas izdevumi sociālai aizsardzībai bija 12.1% no IKP (EU-27 – 18.6%) (Eurostat, 2020a). Latvijas valsts noturības novērtējumā jāņem vērā iedzīvotāju augstie nabadzības un sociālās atstumtības rādītāji, minimālo ienākumu līmeņi un iedzīvotāju nespēja nodrošināt cilvēka cieņai atbilstošu dzīves līmeni. Sociālo palīdzību raksturo zems pārklājums un nepietiekošs apjoms, sociālo pakalpojumu nodrošinājumā joprojām ir nepietiekošs sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu klāsts, nepietiekošs sociālā darba speciālistu skaits, novecojusi infrastruktūra.

Izvēlēta pieeja padziļināti pievērsties tieši pakalpojumu sniedzēju pieredzei par pakalpojumu nodrošināšanu ārkārtējā situācijā dod nozīmīgu izpratni par to, ko ar atvēlētajiem ierobežotajiem resursiem bija iespējams izdarīt, ar kādām grūtībām un izaicinājumiem pakalpojumu sniedzēji sastapās un kā tās risināja. Tieši izpratne par pakalpojumu sniedzēju spēju adaptēties jaunajai situācijai, rast inovatīvus risinājumus darba organizācijai un pakalpojuma nodrošināšanai ārkārtējā situācijā ierobežotu resursu apstākļos sniedz vērtīgu izpratni un atziņas sociālās aizsardzības sistēmas uzlabošanai. Ziņojumā iekļautais vispusīgais novērtējums par sociālo pakalpojumu nodrošinājumu, efektivitāti un ierobežojumiem īstermiņā un ilgtermiņā ir nozīmīgs pienesums sociālās labklājības jomas pētniekiem un sociālā darba profesionāļiem globālas veselības krīzes apstākļos. Aptaujā un intervijās ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem ir iegūta informācija par to, ar kādām grūtībām sociālo pakalpojumu sniedzēji saskaras un kādas jaunas problēmas viņiem bija jārisina, kā mainījās sociālo pakalpojumu saņēmēju (klientu) sociāldemokrātiskais portrets un viņu vajadzības krīzes apstākļos, kā arī pats svarīgākais - kādas bija iespējas šīs vajadzības apmierināt un sniegt atbalstu pandēmijas pastiprināto dzīves grūtību pārvarēšanai un mazināšanai, turklāt pakalpojumu sniegšanā ievērojot epidemioloģiskās drošības prasības.

Ziņojums sastāv no 4 nodaļām. Ziņojuma ievadā īsi tiek raksturots starptautiskais konteksts (1.2), kā tiek skatīti COVID-19 pandēmijas radītā ietekme uz nabadzības un/vai sociālās atstumtības riskam pakļautām iedzīvotāju grupām, kādi soļi sociālās aizsardzības stiprināšanai un sociālo pakalpojumu nodrošināšanai tiek veikti, tai skaitā, kādi jauni sociālie pakalpojumi attīstīti. Starptautiskais konteksts ir svarīgs, lai vispusīgāk novērtētu situāciju Latvijā, kā arī pamatotu fokusa sašaurinājumu. Tālāk tiek aprakstīta pētījuma metodoloģija un pētījuma gaita (1.3.). Pētījuma ziņojuma 2. nodaļā tiek sniegts sociālās aizsardzības sistēmas novērtējums, ņemot vērā sociālās politikas kontekstu un politiskos lēmumus, kas ietekmēja sociālo aizsardzību un sociālo pakalpojumu nodrošinājumu. 3. nodaļā sniegta analīze par sociālās drošības atbalsta pasākumiem Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā, 4. un 5. nodaļā padziļināti tiek analizēta sociālo pakalpojumu pieejamība pašvaldību līmenī. Nobeigumā sniegtas rekomendācijas un priekšlikumi sociālās aizsardzības sistēmas noturībai.

1.2. Sociālās labklājības jomas aktualitātes un tendences Covid-19 pandēmijas laikā starptautiskā kontekstā

Starptautiskās uzmanības centrā ir tieši sociāli mazaizsargāto personu grupas, kas ir sociālo pakalpojumu sniedzēju mērķa grupas un jaunās iedzīvotāju grupas, kurām bija nepieciešama sociālā aizsardzība un sociālie pakalpojumi saistībā ar Covid-19 pandēmiju globālas veselības krīzes apstākļos. Starptautiskie pētījumi apliecina, ka sociāli ievainojamās grupas (no angļu val. – *vulnerable groups*) pandēmija skāra savādāk un smagāk slikto sanitāro apstākļu dēļ, kur slimība var izplatīties straujāk. Pārapdzīvotos mājokļos distancēšanās ir neiespējama. Sociālā izolācija pastiprina trauksmi, bet paaugstinātie mentālās veselības riski un problēmas ietekmē nespēju uztvert informāciju par drošības pasākumiem. Covid-19 ietekmē pieaug

mirstības risks hronisku slimību skarto cilvēku vidū. Lielā daļā valstīs virkne pakalpojumu tika uz laiku pārtraukti vai bija pieejami ar ierobežojumiem, daudzas praktiskas lietas varēja nokārtot tikai digitāli (tai skaitā bērnu izglītību), bet iedzīvotājiem ar zemiem ienākumiem ne reti trūkst gan resursi, gan prasmes digitālo tehnoloģiju iegādei un lietošanai (Arthur-Holmes *et al.* 2020; Cox, 2020). Pētnieki uzsver, ka sociāli ievainojamākās grupas pandēmijas apstākļos, ir seniori (hroniskas slimības, augstākam sociālam izolācijas riskam, trūkstošo digitālo kompetenču un pārrautā sociālā atbalsta tīkla, sociālās distancēšanās prasību un inficēšanās riska dēļ u.c.) (sk. piem. Beauchet, 2020; Hebblethwaite, Young & Rubio, 2020; Smith, Steinman & Casey, 2020). Tāpat pie ievainojamākām grupām ir cilvēki ar hroniskām saslimšanām, funkcionāliem vai garīga rakstura traucējumiem (GRT) ar augstāku letāla iznākuma risku, sociālās izolācijas risku un ētikas jautājumu saistībā ar veselības aprūpes pieejamību sistēmas pārslodzes gadījumā. (sk. piem. Brown & Weissman, 2020; Goodman-Casanova *et al.* 2020; Schully, 2020). Augstākam riskam pakļautā mērķa grupa ir arī bezpajumtnieki, kuru dzīves apstākļi ir nepiemēroti, ir mentālās veselības traucējumi un vielu atkarības problēmas u.c.) (piem. Martin *et al.* 2020; Shi, Jang, Keyes *et al.* 2020). Daudzās valstīs Covid-19 saslimstības risks ir augstāks bēgļu un patvēruma meklētāju vidū, kā arī ir saistīts ar piederību noteiktai rasei vai etniskai minoritātei, kas ir arī augstākam nabadzības riskam, sociālai izolācijai un diskriminācijai pakļautā iedzīvotāju daļa (Cox, 2020; Fairchild, Gostin & Bayer, 2020).

Jāatzīmē, ka sociālo pakalpojumu nodrošinājumam veltīts nozīmīgi mazāks skaits pētījumu. Plašāk aplūkota jaunu pakalpojumu izveide, galvenokārt krīzes tālruņa līnijas par Covid-19 pazīmēm un sociālo pakalpojumu pieejamību (Kristal *et al.* 2020) vai psiholoģiskā atbalsta sniegšanu paaugstināta stresa un nedrošības dēļ (Zgueb *et al.* 2020). Pievērsta uzmanība arī starpinstiūciju sadarbībai un dažādu organizāciju darbības koordinācijai (Almeida, 2020; Belso-Martinez *et al.* 2020), kas bija svarīga, lai nodrošinātu pakalpojumu pārklājumu un efektivitāti. Sociālo pakalpojumu analīzē pievērsta uzmanība senioriem. Ilgstošās sociālās aprūpes instiūcijās Covid-19 radīja būtiskas problēmas saistībā ar saslimstības izplatību un mirstību. Piemēram, arī Portugālē, kas sevi uzskata par veiksmes stāstu cīņā ar Covid-19, aprīļa mēnesī 40% no mirušajiem bija veco ļaužu pansionātu iemītnieki (Oliveira & Fernandes, 2020). Senioriem, kas pārslimojuši Covid-19, pēc atgriešanās no slimnīcas, visbiežāk ir nepieciešama papildus aprūpe un rehabilitācija. Tā prasa gan ģimenes aprūpētāju papildus apmācīšanu, gan sabiedrībā balstītu pakalpojumu piesaisti, gan medicīnas un sociālo pakalpojumu koordināciju (Naylor *et al.* 2020). Pētījumos norādīts, ka nepieciešami jauni politikas lēmumi un papildus finansējums, lai Covid-19 pārslimojušajiem senioriem nodrošinātu viņiem nepieciešamo aprūpi pēc slimnīcas, nodēvējot to par pārejas aprūpes vajadzību modeli. Citi pētnieki norāda uz riskiem senioru veselībai un dzīves kvalitātei, kas saistīti ar ierobežotu pieeju medicīnas pakalpojumiem, ierobežotām ikdienas rutīnas aktivitātēm, kā arī ģimenes un draugu līdz šim sniegtās aprūpes ierobežojumiem sociālās distancēšanās dēļ. Autori uzskata, ka šie riski kopumā var radīt nozīmīgu veselības pasliktināšanos senioriem (Hoffman *et al.* 2020). Dažos pētījumos norādīts uz stigmatizāciju, ar ko saskaras ar Covid-19 pārslimojušie (Agyemang-Duah *et al.* 2020). Jāatzīmē, ka arī Latvijā bija vērojama stigmatizējoša attieksme pret cilvēkiem, kuri inficējušies ar Covid-19, tādēļ šis jautājums prasītu tālāku izpēti, kas nav tieši saistīts ar šī pētījuma mērķiem un sasniedzamajiem rezultātiem.

Vairākos rakstos aplūkoti Covid-19 **izplatības riski**. Ļoti vērtīgs ir ASV pētījums, kurā veikta riska faktoru analīze, identificējot augsta riska kopienas Covid-19 infekcijai. Riska faktoru analīzē tika atšķirīgi novērtēti riski **lauku un pilsētas teritorijās** (Peters, 2020). Pie lauku teritorijās atklātajiem riska faktoriem minēts salīdzinoši neliels pieejamo ārstu skaits,

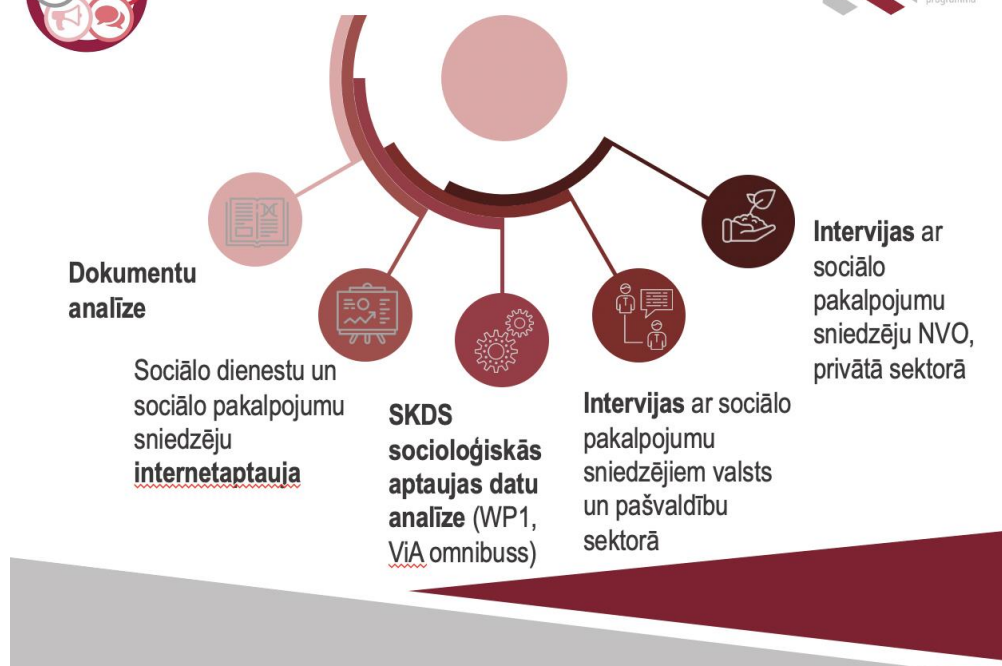
ierobežoti mentālās veselības pakalpojumi, liels skaits neapdrošinātu personu un personu ar invaliditāti, kā arī interneta pārklājuma ierobežojumi, kas neļauj ieviest telemedicīnas pakalpojumus. Pilsētās identificētie riska faktori ir liels iedzīvotāju blīvums un intensīva ikdienas mobilitāte, mājokļa distress un augsts minoritāšu īpatsvars. Minētie riska faktori ir cieši saistīti ar veselības riskiem. Autors uzsver, ka dažādos apdzīvotības tipos pandēmijas ierobežošana jāveic atšķirīgā veidā un arī resursi jāplāno atbilstoši galvenajiem riskiem konkrētajās apdzīvotajās vietās (turpat). Viens no visvairāk citētajiem rakstiem analizē ASV inficēšanās riskam visvairāk pakļauto profesiju pārstāvjus, starp kuriem identificē arī sociālā darba speciālistus (Baker *et al.* 2020). Saskaņā ar sociālo pakalpojumu saņēmējiem (klientiem) ne tikai pakļauj darbiniekus inficēšanās riskam, bet viņi var arī kļūt par slimības pārnēsātājiem.

Veiktā literatūras analīze sniedz padziļinātu izpratni par aktuālām problēmām ne tikai Latvijā, bet starptautiskā līmenī - par galvenajām grūtībām sociālo pakalpojumu nodrošinājumā un jauniem darba pienākumiem sociālā darba speciālistiem un sociālo pakalpojumu sniedzējiem pandēmijas apstākļos, kas ir saistīta ar drošības procedūru izstrādes un individuālo aizsarglīdzekļu iegādes (IAL) līdz jaunu, attālinātu darba formu ieviešanai un izskaidrojošam darbam par higiēnas un dezinfekcijas pasākumu nepieciešamību sociālo pakalpojumu saņēmējiem (klientiem), kuriem ir grūtības izprast inficēšanās risku nopietnību (t.sk. klientiem ar GRT, vielu atkarīgām personām, ģimenēm ar zemām sociālām prasmēm). Literatūras analīze parāda digitālo risinājumu pieaugošo nozīmi (konsultatīvas un palīdzības telefonlīnijas; attālinātas speciālistu konsultācijas ar sociālo pakalpojumu saņēmējiem (klientiem), izmantojot telekomunikācijas un internetu; attālināta starpprofesionāļu sadarbība u.c. digitālie risinājumi), preventīvā (skaidrojošā) darba pieaugošo nozīmi, brīvprātīgā darba pieaugošo nozīmi un sadarbības pieaugošo nozīmi, kas ļāva īsā laikā adaptēties jaunajiem apstākļiem un rast risinājumus, lai mazāk aizsargātajiem sabiedrības dalībniekiem nodrošinātu nepieciešamo sociālo atbalstu, sociālo palīdzību un sociālos pakalpojumus.

1.3. Metodoloģija: Izmantotās pētījuma metodes, analītiskā ietvara struktūra un dati

Pētījumā izmantotās metodes un dati

Lai noskaidrotu sociālās aizsardzības un sociālo pakalpojumu nodrošinājumu un ietekmi uz sociāli mazaizsargāto personu iedzīvotāju grupām Covid-19 laikā (t.sk., ārkārtējās situācijas laikā no 12.03.2020.-09.06.2020., kā arī no pēc otrās ārkārtējās situācijas izsludināšanas 09.11.2020.), pētījumā tika izmantots jauktais pētījuma dizains, t.i., izmantotas kvalitatīvās un kvantitatīvās pētījuma metodes. Pētījuma analītiskā ietvarā tika definēti jautājumi par sistēmas organizācijas vadības un līderības spēju, sociālo pakalpojumu sniedzēju kapacitāti un pieejamiem resursiem, digitāliem un tehnoloģiskiem risinājumiem (attālinātā darba iespējām) un uz cilvēka vajadzībām centrētu pieejas izmantošanu ārkārtējās situācijas laikā.

Datu ieguvei tika lietota **tiešsaistes aptauja** (īstenota no 12.10.2020. līdz 10.11.2020.) ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem publiskajā, nevalstiskajā un privātajā sektorā. Sociālo pakalpojumu sniedzēju tiešsaistes aptauja izvēlēta, ņemot vērā izlases kontroles iespējas un ļoti īso pētījuma veikšanai atvēlēto laiku. Respondentu izlase tika veidota no sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrā pieejamiem datiem. Kopā tika iegūtas 2409 e-pasta adreses un uz visām tika nosūtīts uzaicinājums piedalīties aptaujā. Anketas iesāka pildīt 720 respondenti, par pilnībā aizpildītām un derīgām tika atzītas n=443 anketas. Responses (sniegto atbilžu) līmenis (18.3%) ir augstāks nekā tipiski interneta aptaujām. 76.4% respondentu pārstāv pašvaldības iestādes, to struktūrvienības vai aģentūras, 12.7 % pārstāv biedrības un nodibinājumus, 8.4% respondentu pārstāv valsts iestādes, to struktūrvienības vai aģentūras, 2% respondentu nāk no privātā sektora.

Datu ieguvei tika izmantota kvalitatīvā pētījuma metode, t.i., **atvērtas ekspertu intervijas un daļēji strukturētas intervijas** ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem un sociālo atbalsta pasākumu īstenotājiem valsts, pašvaldības, NVO sektorā un privātā sektora iniciatīvas (n=90). Pētījuma dalībnieki tika uzrunāti, nosūtot informatīvu vēstuli un personiski sazinoties. Intervijas notika ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem Rīgas pilsētā un Pierīgā (31.4%), Vidzemes (20.9%), Kurzemes (16.3%), Zemgales (12.8%) un Latgales (10.5%) reģionos un organizācijām, kas darbojas visas Latvijas mērogā (8.1%). (Skat. 1. pielikumā) Sasniegtā izlase ietver pārstāvjus no visiem plānošanas reģioniem, no dažādiem sociālo

pakalpojumu sektoriem, kā arī aptver plašu sociālo pakalpojumu klāstu. Intervija tika strukturēta vairākos tematiskajos blokos, t.i., vispārīgo jautājumu daļā tika uzdoti jautājumi par sociālo pakalpojumu organizāciju un vadību, attālināto darba pieredzi, līdzekļu un resursu pieejamību. Visbeidzot atsevišķi tika uzdoti jautājumi NVO, reliģisko organizāciju, brīvprātīgo iniciatīvu pārstāvjiem. Dalība intervijās bija brīvprātīga, ievērojot pētījuma ētiku un konfidencialitāti. Interviju datu analīzei tika izmantota **interpretatīvā pētījuma analīze**, kas ir viena no kvalitatīvām pētījuma metodēm hermeneitiskā un fenomenoloģiskā tradīcijā, un ļauj notvert teiktā nozīmi un savstarpējo saikni starp dažādiem notikumiem. Pētījuma rezultāti sagatavoti pētījuma vajadzībām apkopotā veidā. Priekšizpētes procesā tika novērota respondentu neuzticība sensitīvās informācijas anonimitātei, kādēļ datu ieguvē un datu apstrādē respondentu paustās informācijas aizsardzībai tika pievērsta īpaša vērība.

Sociālās aizsardzības sistēmas novērtējumā izmantota **dokumentu analīze**, t.i., esošo normatīvo aktu analīze, kas ietver likumus, MK noteikumus, rīkojumus, pašvaldību saistošos noteikumus sociālo pakalpojumu jomā, kā arī citus dokumentus, kas sociālo pakalpojumu sniedzējiem bija nozīmīgi ārkārtējās situācijas laikā (vadlīnijas, plānošanas dokumenti u.c.). **Sekundāro datu, socioloģiskas aptaujas datu un literatūras analīze:** ziņojumā ir iekļauta informācija no divām SKDS socioloģiskām aptaujām, kurās tika iekļauti jautājumi par sociālās aizsardzības sistēmu, t.i., pabalstiem un sociāliem pakalpojumiem Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā (veiktas 06.10.2020.-13.10.2020 (n=1003), 18.09.2020.-29.09.2020. (n=1003) ar reprezentatīvu Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju izlasi, kas ir daļa no CoLife WP1 grupas ziņojuma. Sociālās aizsardzības sistēmas novērtējumā iekļauti administratīvie dati no VSAA un LM sniegtās informācijas. Kvantitatīvo datu analīze ir veikta apkopotā veidā un sniedz detalizētāku izpratni par sociālās aizsardzības sistēmu kopumā, nevis vērtēta indivīda līmenī. **Literatūras analīze** ietver starptautisko pētījumu analīzi, kā arī ziņojuma autoru pētījumus par sociāliem pakalpojumiem un atbalsta pasākumiem Latvijā un Latvijas ziņojumiem ES (Bela, Ņikišins, 2018; Bela, 2020; Broka, Mihailova, iesniegts publicēšanai 2020; Covid-19 Social Work Research Forum, July 2020).

2. Sociālās aizsardzības sistēmas novērtējums esošās sociālās rīcībpolitikas ietvarā

Pasaules Veselības organizācija (PVO) 2020. gada 11. martā pasludināja Covid-19 pandēmiju. Pandēmija ir jaunas slimības izplatība visā pasaulē (WHO, 2010). Mediju brīfingā par Covid-19 PVO ģenerāldirektors uzsvēra: “*Pandēmija nav vārds, ko lietot viegli vai pavisāi*”. Šī nav tikai sabiedrības veselības krīze, tā ir krīze, kas skar katru nozari - tāpēc cīņā jāiesaista katrs sektors un katrs indivīds.” (WHO, 2020). Aicinot uz visaptverošu stratēģiju, lai novērstu infekcijas izplatību, glābtu dzīvības un mazinātu Covid-19 pandēmijas ietekmi, tika uzsvērtā sekojoša rīcība: (1) Vispirms gatavoties un būt sagatavotiem. (2) Atklāt, aizsargāt un ārstēt. (3) Samazināt infekcijas izplatīšanos. (4) Ieviest jauninājumus (no angļu val. - *innovate*) savā praksē un mācīties. (ibid.). ANO norāda, ka “*pandēmija ir daudz plašāka, nekā tikai veselības krīze, jo tā ir arī nebijusi, bezprecedenta sociālekonomiskā krīze. Valstīs, kuras tā skar, tai ir potenciāls radīt postošas sociālas, ekonomiskas un politiskas sekas, kas atstās dziļas un ilgstošas rētas*” (UNDP).

Dzīve ar Covid-19 ir dzīve nenoteiktības un neprognozējamības apstākļos. No vienas puses, nelaimes un katastrofas (no angļu val. - *disasters*) ļoti maina gan indivīdus, gan sociālo struktūru. No otras puses, krīze ir normāls brīdis dzīves plūsmā, kas ļauj atpazīt sociālās sistēmas īpašības, kuras citādi varētu palikt neskaidras, jo nelaime izraisa sociālās pārmaiņas un sekas gan dzīvē, gan sociālpsiholoģiskajā regulēšanas mehānismā. Izraisītās sekas var kļūt arī par jaunu sākumu - indivīda un kopienas savstarpējo mijiedarbību un darbību nākotnē. Atjaunot līdzsvaru pēc krīzes izraisītās (nelīdzsvarotās) situācijas var visa sabiedrība, apvienojoties kopīgā rīcībā (Mangone, Zyuzev, 2020).

Latvijā sociālās aizsardzības jēdziens likuma izpratnē nav skaidri definēts (termins minēts 63 likumos), kādēļ sociālās aizsardzības sistēmas novērtējumā ir iespēja balstīties uz dažādu starptautisko līgumu un vienošanos interpretāciju par sociālo aizsardzību, t.sk., Eiropas Sociālo hartu, Eiropas sociālo tiesību pilāru, kā arī nacionālajā likumdošanā noteikto sociālās aizsardzības ietvaru, t.i., Latvijas Satversmes 109. pantā, likumā par “Par sociālo drošību” un Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā (SPSPL) u.c. saistošajos tiesību aktos noteikto. Kā jau iepriekš tika minēts, konceptuāli sociālā drošība aptver gan universālu atbalstu, gan uz ieguldījumu balstītās shēmas, gan sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu pārklājumu (Barker, 2014). Starptautiskā darba inspekciju asociācija (no angļu val. *International Association of Labour Inspection*) norāda, ka sociālā aizsardzība aptver plašāku pasākumu loku, nekā sociālās drošības politika, jo ietver ne tikai sociālo palīdzību un pakalpojumus, bet arī dažādus citus universālus un mērķētus atbalsta instrumentus (ILERA, 2015). Labas sociālās politikas praksē ir jānodrošina (1) universāla un taisnīga piekļuve sociāliem pakalpojumiem, t.sk., kvalitatīvai pamatizglītībai un veselības aprūpei; (2) iespēja piekopt ilgtspējīgu dzīvesveidu un taisnīgus darba apstākļus abu dzimumu pārstāvjiem; (3) pieejama sociālās aizsardzības sistēma un (4) sociālā iekļaušana. Esošā atbalsta sistēma nodrošināma, ievērojot sociālās drošības “minimālā ienākuma sliekšņa” principu, vienlaikus neizslēdzot arī “griestu principu” (pēc Deacon, 2013). Sociālās aizsardzības sistēmas novērtējumā esošie kritēriju izmantošana ļauj novērtēt situāciju Covid-19 laikā gan tās šaurākā, gan plašākā definējumā, t.i., analizējot gan esošās sociālās drošības sistēmu, gan izvērtējot sociālo pakalpojumu nodrošināšanu Covid-19 apstākļos.

Šajā nodaļā ir izvērtēts esošais likumdošanas un institucionālais ietvars, kas nosaka sociālās aizsardzības un sociālo pakalpojumu sistēmas noturību Covid-19 krīzes laikā, ņemot vērā sociālās drošības sistēmas politisko kontekstu un galvenos politiskajā dienaskārtībā esošos jautājumus. Sociālās rīcībpolitikas ietvars analizēts ņemot vērā (1) iedzīvotāju ienākumu

līmeni un monetārās nabadzības rādītājus, kas indikatīvi atspoguļo nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju dzīves līmeni valstī; (2) valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu, t.sk., pensijas, pabalstus un atlīdzību, kas ir sociālās drošības sistēmas pamatā; un (3) sociālo pakalpojumu sistēmas uzbūvi, kas ir nozīmīga sociāli mazaizsargāto grupu atbalstam krīzes situācijā. Esošais rīcībpolitikas konteksts ļauj izprast labāk, (1) vai valsts sociālās aizsardzības sistēma ir noturīga pret nopietnām krīzēm, (2) vai un cik ilgi tā spēj absorbēt sociālos riskus un nepasliktināt iedzīvotāju dzīves līmeni, (3) vai nākotnē nepaaugstinās nabadzības riskam un sociālai atstumtībai pakļauto iedzīvotāju īpatsvars.

2.1. Iedzīvotāju ienākumi, monetārās nabadzības un ienākumu nevienlīdzības rādītāji pirms pandēmijas

Lai veiktu novērtējumu par Covid-19 pandēmijas ietekmē pieņemto valsts un pašvaldību sociālās aizsardzības pasākumu efektivitāti un pārklājuma nodrošinājumu, novērtētu Covid-19 izplatības mazināšanai noteikto sociālo pakalpojumu pieejamības ierobežojumu īstermiņa un ilgtermiņa ietekmi, vispirms jāsniedz ieskats Latvijas iedzīvotāju ienākumu un dzīves apstākļu novērtējumā. Iedzīvotāju ienākumi un dzīves apstākļi ir savstarpēji saistīti ar Covid-19 infekcijas izplatības un mirstības riskiem.

Latvija ir starp ES dalībvalstīm ar augstākajiem nabadzības un sociālās atstumtības riska rādītājiem (2019. gadā ES vidēji 22.4%, Latvijā 28.2% (Eurostat, 2019)), augstākajiem ienākumu nevienlīdzības rādītājiem (2018. gadā Džini indekss ES vidēji 30.8%, Latvijā 35.6% (Eurostat, 2020b), zemu minimālo algu (2019. gadā sešās valstīs tā ir virs 1500 eiro, kamēr Latvija ar 430 eiro mēnesī bija starp četrām valstīm, kur minimālā alga joprojām ir zem 500 eiro (Eurofond, 2019) un ar salīdzinoši zemu atbalstu cilvēkiem krīzes situācijās un trūkumā (budžets sociālajai aizsardzībai 2018. gadā ES vidēji 19.2% no IKP, Latvijā 11.6% no IKP (Eurostat, 2020c).

Par Latvijas nespēju efektīvi mazināt nabadzības riskus liecina tas, ka pirms sociālajiem transfertiem, neieskaitot pensijas, nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars ir zem ES valstu vidējā, bet pēc tiem – virs. Piemēram, 2018. gadā pirms sociālajiem transfertiem nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars ES vidēji bija 43.6%, kamēr Latvijā tikai 39.1%. Kaut arī Latvijā pēc sociālajiem transfertiem tas nozīmīgi samazinājās (no 39.1% līdz 23.3%), vidēji ES valstīs šis samazinājums ir daudz nozīmīgāks (no 43.6% līdz 17.1%) (sk. 3.3. tabula, salīdzinājumam izmantoti ES vidējie rādītāji, Eiropas Kopienas (EK) dibinātājvalstu, Skandināvijas labklājības modeļa valstu un Baltijas valstu rādītāji). Eiropa ir reģions ar pasaulē zemākajiem ienākumu nevienlīdzības rādītājiem un ES kontekstā Latvijas ienākumu nevienlīdzības rādītāji ir virs vidējā. Piemēram, Slovākijā, Slovēnijā un Čehijā Džini indekss 2018. gadā bija zem 25, arī Baltijas valstu līmenī Igaunijai šis rādītājs ir 30.5 (OECD, 1.tabula). Turklāt Latvijā ir vieni no zemākajiem mājsaimniecību ienākumiem kā ES, tā OECD valstu grupā. Kamēr Latvijā vidējie mājsaimniecību ienākumi gadā ir 22 632 dolāri, pārrēķināti pēc pirktspējas paritātes, eiro zonā vidējie mājsaimniecību gada ienākumi ir 36 413 dolāri, pārrēķināti pēc pirktspējas paritātes (OECD, n.d. OECD 2021). Tas nozīmē, ka iedzīvotāji ar zemiem ienākumiem sastopas ar sevišķi lielām grūtībām, lai “savilktu galus” kopā. Šādos relatīvi zemu ienākumu apstākļos būtisks ienākumu samazinājums vai ienākumu zaudējums var radīt nozīmīgu dzīves līmeņa kritumu visiem, kas to piedzīvo, bet jo sevišķi iedzīvotājiem ar vidējiem un zemiem ienākumiem. Tādēļ valdības atbildīga rīcība, plānojot ienākumu aizvietošanu Covid-19 pandēmijas dēļ radušos ienākumu zaudējuma vai samazinājuma gadījumā, ir ļoti būtiska.

1.tabula. Džini koeficients Latvijā un ES (%)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ES – 28 (2013-2020)		30,6	30,3	30,6	31,0	30,6	30,5	30,8	30,5	30,5	31,0	31,0	30,8	30,6	30,8	30,7
Latvija	36,2	38,9	35,4	37,5	37,5	37,5	35,9	35,1	35,7	35,2	35,5	35,4	34,5	34,5	35,6	35,2

Avots: CSP, 2019 un Eurostat, 2020.

2.tabula. Nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju īpatsvars pirms un pēc sociālajiem transfertiem

GEO/Laiks	1995- pirms	1995- pēc	2000- pirms	2000- pēc	2005- pirms	2005- pēc	2010- pirms	2010- pēc	2015- pirms	2015- pēc	2018- pirms	2018- pēc
ES (ES15-1995, ES25)						16	43,6	16,5	44,7	17,3	43,6	17,1
EK dibinātājvalstis												
Beļģija	42	16	40	13	41,9	14,8	41,3	14,6	43,3	14,9	41,9	16,4
Vācija	38	15	39	10	43,3	12,2	43,9	15,6	43,9	16,7	42	16
Francija	42	15	41	16	44,6	13	44,5	13,3	44,3	13,6	45,7	13,4
Itālija	40	20	42	18	43,2	19,2	44	18,7	46	19,9	45,8	20,3
Luksemburga	40	12	39	12	40,6	13,7	45	14,5	44,7	15,3	46	18,3
Nīderlande	38	11	35	11	36,7	10,7	36,9	10,3	39,1	11,6	37,9	13,3
Baltijas valstis												
Latvija			45	16	40,3	19,4	44,8	20,9	40,9	22,5	39,1	23,3
Lietuva			40	17	42	20,5	49	20,5	42,8	22,2	41,8	22,9
Igaunija			42	18	38,9	18,3	40,8	15,8	39,4	21,6	38,7	21,9
Skandināvu labklājības modeļa valstis												
Dānija		10			37,9	11,8	39,3	13,3	40,6	12,2	39,2	12,7
Somija			32	11	40,4	11,7	40,7	13,1	43,4	12,4	43,2	12
Zviedrija					41,5	9,5	43,9	14,8	44,7	16,3	44,3	16,4
Norvēģija					37,9	11,4	38,6	11,2	40,3	11,9	42,5	12,9

Avots: Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2019/2020.

Pēc Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) datiem 2019. gadā Latvijā nabadzības riskam bija pakļauti 407 tūkstoši jeb 21.6 % iedzīvotāju – par 1.3 % mazāk nekā 2018. gadā. Nabadzības riska sliekšnis attiecīgajā gadā bija 441 eiro vienas personas mājsaimniecībā un 927 eiro mēnesī mājsaimniecībā ar diviem pieaugušajiem un diviem bērniem līdz 14 gadu vecumam. Iedzīvotāju nabadzības riska samazināšanās vērojama jau otro gadu pēc kārtas (2018. gadā tas mazinājās par 0.4 % attiecībā pret 2017. gadu). To sekmēja minimālās algas celšana (no 380 eiro 2017. gadā līdz 430 eiro 2018. gadā), izmaiņas sociālo pabalstu likumdošanā (atsevišķu pensiju pārrēķins, lielāks atbalsts audžuģimenēm un ģimenēm ar diviem un vairāk bērniem), kā arī izmaiņas iedzīvotāju ienākuma nodokļa piemērošanā. Kā **nabadzības riskam vairāk pakļautas grupas iezīmējas bezdarbnieki (51%), it īpaši ilgstošie bezdarbnieki, seniori (46.5%),** bet vismagākā situācijā ir atsevišķi dzīvojoši seniori vecumā virs 65 gadiem - 71.7%), viena vecāka ģimenes (30.6%) (CSP, 2020; LV portāls, 2020). Bezdarbs var būt ilgāks par pieejamo bezdarbnieka pabalstu darba zaudējuma gadījumā. Vairāk par bezdarbnieka pabalstu ietekmi uz personas ienākumiem skat. 3.nodaļā.

Lai novērtētu plānoto ienākuma aizvietojošas atbilstību, nevar vērtēt tikai nabadzības riska sliekšni. Kaut arī tas ir ļoti būtisks rādītājs, tas ataino kopējo labklājības līmeni valstī un iedzīvotāju ar zemiem ienākumiem situāciju attiecībā pret ienākumu mediānu. Svarīgs ir jautājums, ko iedzīvotāji var atļauties ar savā rīcībā esošajiem ienākumiem. 2012. gada pētījumā par dzīves kvalitāti ES tika konstatēts, ka Latvijā iedzīvotāju kvintile ar augstākajiem ienākumiem sastopas ar lielākām materiālajām grūtībām nekā Dānijā iedzīvotāju kvintile ar zemākajiem ienākumiem. Tādēļ ienākumu adekvātuma novērtēšanā jāņem vērā arī iedzīvotāju materiālās nenodrošinātības rādītāji (skat. 3. tabulu). 2018. gadā ekonomisko spriedzi pieredzēja 29.4% visu iedzīvotāju, bet nabadzības riskam pakļauto

iedzīvotāju ekonomiskās spriedzes rādītājs bija augstāks - 55.4% (CSP, 2021, MNG040). Tas nozīmē, ka 55.4% iedzīvotāju, kuru ienākumi bija attiecīgi zem 441 eiro vienas personas mājsaimniecībā vai 927 eiro četru cilvēku ģimenes mājsaimniecībā, nevarēja atļauties segt izmaksas vismaz divās no 4. tabulā minētajām piecām izdevumu kategorijām (kas parāda iespējas apmierināt vajadzību pēc pilnvērtīgas pārtikas, nosegt mājokļa uzturēšanas izmaksas, nodrošināt apstākļu maiņu ietverošu atpūtu, kā arī segt neparedzētus izdevumus minimālās algas apmērā). Nabadzības riskam pakļautie iedzīvotāji nevar atļauties segt neparedzētus izdevumus (74.9%) un nedēļu gadā pavadīt ārpus mājas (50.9%), kas varbūt nav pirmās nepieciešamības vajadzības. Var secināt, ka minētais ienākumu sliekšnis lielākoties ļauj apmierināt pamatvajadzības, tomēr būtiski ierobežo dzīves kvalitāti. Salīdzinošai analīzei jāaplūko arī dati par zemākajiem nepieciešamajiem ienākumiem mājsaimniecībā uz cilvēku, lai spētu "savilkt galus" kopā. Atbilstoši 2018. gada datiem, zemāko ienākumu kvintile kā minimālo nepieciešamo jau norāda summu, kas ir augstāka (414 eiro) par tajā gadā noteikto nabadzības riska sliekšni (409 eiro). Savukārt šīs grupas rīcībā ir tikai 162 eiro uz cilvēku mājsaimniecībā, bet nabadzības riskam pakļauto cilvēku mājsaimniecībās vidēji iznāk 187 eiro uz cilvēku mājsaimniecībā.

3. tabula. Iedzīvotāju īpatsvars, kuras naudas trūkuma dēļ nevarēja atļauties segt atsevišķas izmaksas 2019.gadā (%)

	Visi iedzīvotāji	Iedzīvotāji zem nabadzības riska sliekšņa
Segt komunālo pakalpojumu rēķinus, īri vai apmaksāt kredītu	9.9	13.6
Uzturēt mājokli siltu	8.0	15.8
Segt neparedzētus izdevumus	49.7	74.9
Katru gadu vienu nedēļu doties brīvdienās ārpus mājām	27.7	50.9
Ēst gaļu, putnu gaļu vai zivis (vai līdzvērtīgu veģetāro ēdienu) katru otro dienu	9.8	22.5

Avots: CSP, MNG020, 2021

4. tabula. Mājsaimniecību zemāko nepieciešamo neto ienākumu, lai spētu savilkt galus kopā, un mājsaimniecību rīcībā esošo ienākumu salīdzinājums (eiro)

2018.g.	Visas mājsaimniecības	Mājsaimniecības zem nabadzības riska sliekšņa	1.kvintīļu grupa	2.kvintīļu grupa	3.kvintīļu grupa	4.kvintīļu grupa	5.kvintīļu grupa
Zemākais nepieciešamais neto ienākums (eiro)	555,49	443,74	414,34	469,64	546,95	616,39	753,7
Rīcībā esošais ienākums (eiro)	488,84	186,98	162,36	285,17	401,18	572,41	1076,25

Avots: Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2019/2020.

5. tabula. Ienākumu testēto pašvaldības sociālās palīdzības pabalstu saņēmēju raksturojums pēc ģimenes sastāva, 2018. gada dati

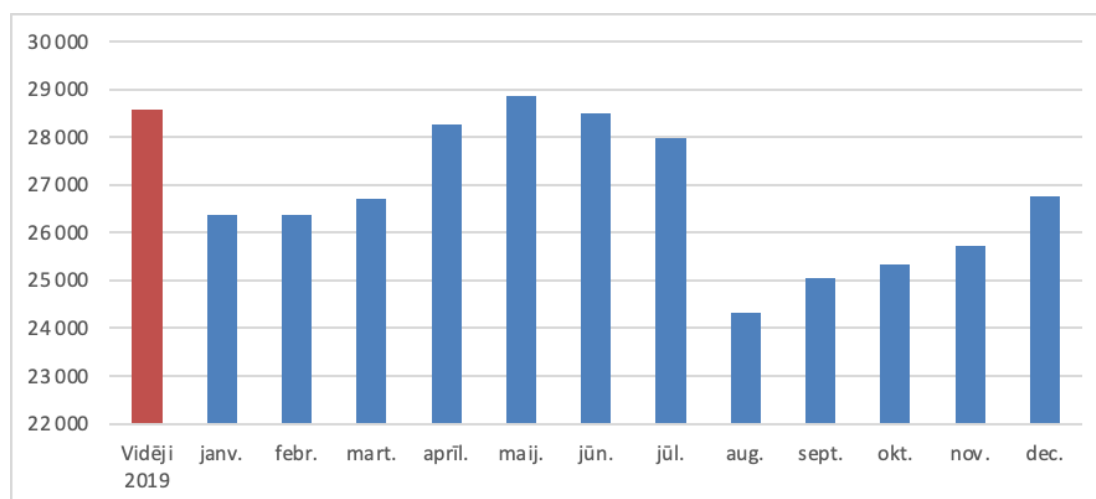
Teritorija	Ienākumu testētie pašvaldības sociālās palīdzības pabalsti – kopā: izlietotie līdzekļi	Ienākumu testētie pašvaldības sociālās palīdzības pabalsti – kopā: Personu skaits	No tiem: bērni	No tiem: pensijas vecuma personas	No tiem: pilngadīgas personas ar invaliditāti	No tiem: pilngadīgas strādājošas personas, tai skaitā veic algotos pagaidu sabiedriskos darbus	No tiem: pilngadīgas nestrādājošas personas, neskaitot personas bērna kopšanas atvaļinājumā

Pilsētas:	15 235 012	53 277	8670	25 479	6962	4560	7700
Novadi:	10 181 073	71 924	18 025	24 324	7712	6805	16 768
KOPĀ	25 416 085	125 201	26 695	49 803	14 674	11 365	24 468

Avots: Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2019/2020.

Latvijā trūcīgo personu īpatsvars, kas saņēma pašvaldības sociālo palīdzību, pret visiem iedzīvotājiem 2020. gadā nepārsniedza 1.4%, t.i., 26,69 tūkstoši iedzīvotāju. Trūcīgās personas statusa ieguvušo skaits nedaudz pieauga aprīlī, maijā un jūlijā, t.i., pirmās ārkārtējās situācijas laikā, un augšupejoša tendence bija līdz ar septembri, sākoties otram ārkārtējās situācijas vilnim. Tomēr, vērtējot vidējos rādītājus pret 2019.gadu, kopējais skaits ir samazinājies par gandrīz 2 tūkstošiem personu (skat. 1. attēlu).

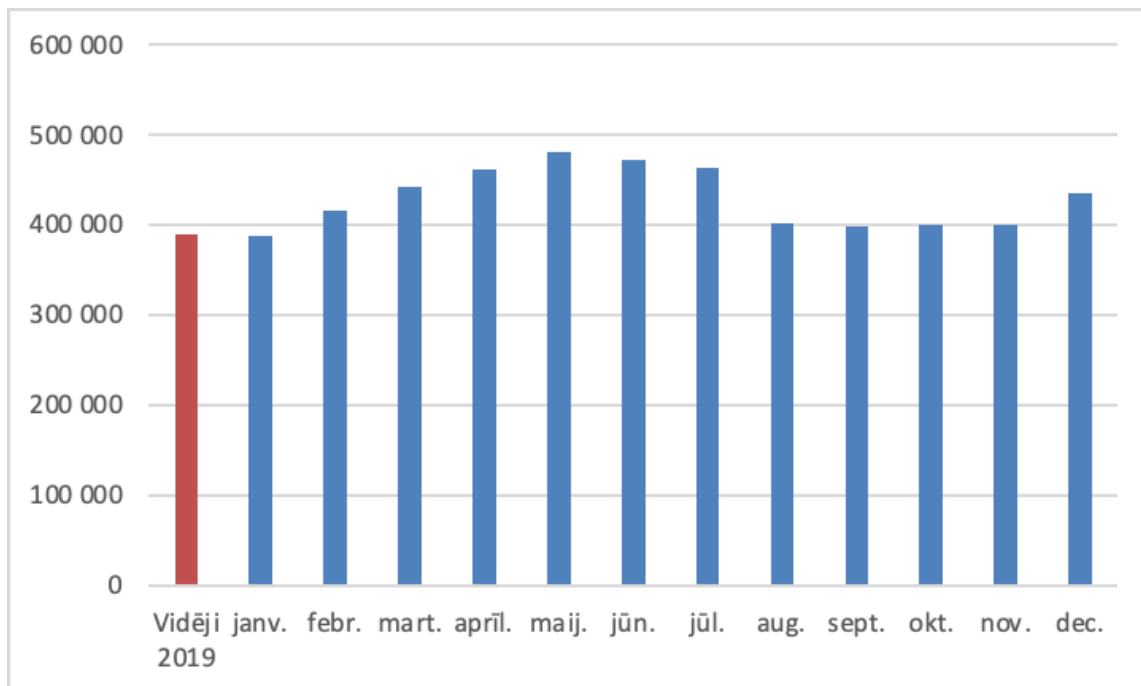
1.attēls. Personu skaits, kurām ir spēkā trūcīgas personas statuss 2019. gadā (vidējie dati) un ikmēnešu dati par 2020.gadu

Avots: autoru veidots pēc Pašvaldību informācija par sociālo palīdzību un LM aprēķini.

Vidēji 37% no personu skaita, kurām ir trūcīgās personas statuss, saņēma GMI pabalstu, t.i., 9,86 tūkstoši personu, kas ir par 240 personām vairāk salīdzinājumā ar 2019.gadu. Uz vienu personu vidējais GMI pabalsta lielums bija 43.54 eiro, kas ir par 3.02 eiro lielāks salīdzinājumā ar 2019.gadu (40.52 eiro). 2020.gadā vidēji izmaksāti 429,7 tūkstoši eiro mēnesī, kas ir par 39,65 tūkstošiem vairāk salīdzinājumā pret 2019.gadu (vidēji 309,05 tūkstoši eiro, skat. 2.attēls). Vairāk par pašvaldību sniegto palīdzību un sociālo pakalpojumu pieejamību skat. 4. un 5. nodaļās.

2.attēls. GMI pabalstiem izlietotie līdzekļi, vidējie dati par 2019. gadu un ikmēneša dati par 2020.gadu, eiro

Avots: Avots: autoru veidots pēc Pašvaldību informācija par sociālo palīdzību un LM aprēķini.

Vēlamies norādīt, ka cilvēks, kuram 2019. gadā bija piešķirts trūcīgas personas statuss, palīdzībā saņēma vidēji 204 eiro gadā un vidējais palīdzības saņemšanas laiks bija 4-5 mēneši (LM, 2020). Tas liek domāt, ka arī 2020. gadā, kad vēl spēkā bija GMI sliekšnis 64 eiro mēnesī un trūcīgas personas sliekšnis 128 eiro mēnesī, **nozīmīgs skaits cilvēku, kam faktiski bija nepieciešama sociālā palīdzība, to nesaņēma. Savukārt tiem, kas saņēma, tā bija nepietiekoša.** ES Padome vairākus gadus rekomendē uzlabot sociālo pabalstu līmeni un adekvātumu, sakārtot minimālo ienākumu līmeņus, kā arī padarīt efektīvākus pasākumus, kas palīdzētu nestrādājošiem iesaistīties darba tirgū (The Council of the European Union, 2015, 2016, 2017, 2018). Kaut arī 2020. gadā, līdz ar Satversmes tiesas lēmumiem, Saeima pieņēma attiecīgi lēmumu ieviest LM jau 2014. gadā izstrādātos priekšlikumus, izmaiņas noritēja paralēli un nav saistāmas tiešā veidā ar trūcīgo vai sociāli maznodrošināto personu grupu situācijas uzlabošanu Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā. **Visu 2020.gadu spēkā joprojām bija neadekvāti zems minimālo ienākumu līmenis.** 2018. gadā statistika par cilvēkiem, kas atzīti par trūcīgiem vai maznodrošinātiem un kuri saņēma ienākumu testētu sociālo palīdzību savās pašvaldībās, parāda, ka pilngadīgas darbaspējīgas personas ir tikai apmēram ceturtdaļa. Kā redzams, **vairums ienākumu testētas palīdzības saņēmēji ir bērni, seniori un cilvēki ar invaliditāti.** Kopš 2015.gada darbojas Eiropas Vistrūcīgāko personu atbalstīšanas fonda (EAFP) darbības programmas, to skaitā 23 zupas virtuves nodrošina maltīšu izsniegšanu. Lai saņemtu pārtikas preču paku un higiēnas un saimniecības preču komplektu, personai ir jāvērsas pašvaldības sociālajā dienestā, saņemot izziņu par trūcīgas, maznodrošinātas (ienākumi nepārsniedz 242 eiro) vai krīzes situācijā nonākušas mājāsaimniecības statusu.

Ar 2021.gada 1. janvāri noteiktais minimālais ienākumu līmenis atsevišķi dzīvojošai vai vienas personas mājāsaimniecībā dzīvojošai personai kā sniegtais atbalsta apjoms noteikts ne zemāks par 109 eiro, kas tiek pārskatīts ne retāk, kā trīs gados (likums "Par sociālo drošību", 2.² pants). Likums nosaka arī zemāko minimālā ienākuma līmeni valstī, t.i., garantēto minimālo ienākumu (GMI), kas ir būtisks atskaites punkts ar sociālo nodrošinājumu saistītajā

normatīvajā regulējumā, nosakot sociālo palīdzību, pabalstus un pensiju apmēru. Ar 2021. gada 1. janvāri minimālo ienākumu sliekšņi sociālās palīdzības jomā tika paaugstināti (skat. 6.tabula).

6. Tabula. **Minimālie ienākumu sliekšņi sociālās palīdzības jomā**

Minimālo ienākumu sliekšņu paaugstināšana sociālās palīdzības jomā		
	2020.gadā (eiro)	Apmērs no 2021.gada 1.janvāra (eiro) 1. personai mājsaimniecībā piemēro koeficientu 1/ nākamajām - 0.7)
Garantētā minimālā ienākuma līmenis	64	109/ 76
Trūcīgas personas ienākumu līmenis	128.06	272/ 190
Maznodrošinātas personas ienākumu līmenis	reālie sliekšņi ir no 135-430 eiro	Maksimālais apmērs 436/ 305

Avots: Pēc LM sniegtās informācijas.

Vidēji 43.3% no visiem sociālai palīdzībai izlietotajiem līdzekļiem pašvaldības izlietoja dzīvokļu pabalstam, t.i., 1,10 milj. eiro apmērā 2020.gadā (2019.gadā - 1,14 milj. eiro). 2020. gada MK noteikumi paredz pabalstu mājokļa uzturēšanai saukt par 'mājokļa pabalstu', bet iepriekš pašvaldību atbalstam mājokļa izdevumu segšanai lietoja apzīmējumu 'dzīvokļa pabalsts'. Tāpēc ziņojumā izmantojam abus terminus. Kaut arī ar mājokļa uzturēšanu saistītie izdevumi uz vienu mājsaimniecību Latvijā vidēji ir tikai 12.2%, kas ir mazāk nekā vidēji ES, atsevišķām mājsaimniecību grupām tie ir statistiski nozīmīgi augstāki. Piemēram, vienas personas mājsaimniecībām atsevišķi dzīvojošiem senioriem vecumā no 65 un vairāk tie sastāda 22.2% (CSP, MTG50, 2021; Eurostat. EU, EC, Housing cost overburden, 2021). Katrā 4.mājsaimniecībā (22%) mājokļa izdevumi tiek atzīti par '*ļoti apgrūtinošiem*'. Turklāt atsevišķi dzīvojošu pensijas vecuma personu mājsaimniecībās vecumā no 65 un vairāk tādu ir 39.5%, bet mājsaimniecībās, kurās viens pieaugušais audzina vienu vai vairāk bērnus par '*ļoti apgrūtinošiem*' mājokļu izdevumiem atzīst 33% mājsaimniecību (CSP, skat. 7.tabula). Tas pamato dzīvokļa pabalsta nepieciešamību un nozīmi cienīgas dzīves kvalitātes nodrošināšanā un sociālās atstumtības un nabadzības mazināšanā.

7.tabula. **Dzīvokļa pabalstu saņēmēju personu skaits vidēji 2019. un 2020.g. (pa mēnešiem) pilsētās un laukos, - tūkstoši²**

	Vidēji 2019.g.	janv.	febr.	mart.	apr.	maij.	jūn.	jūl.	aug.	sept.	okt.	nov.	dec.
Pilsētās		13,59		15,68	15,16	11,19	8,72	10,62	9,46	10,42	10,39	12,39	14,58
Laukos		8,43		6,99	6,07	4,97	4,22	3,84	3,33	3,49	3,95	3,910	4,66

²Tabulā par 2019.gadu un 2020.gada februāri iekļauti dati par kopējo skaitu, jo dati nebija pieejami no pētniekiem neatkarīgu iemeslu dēļ.

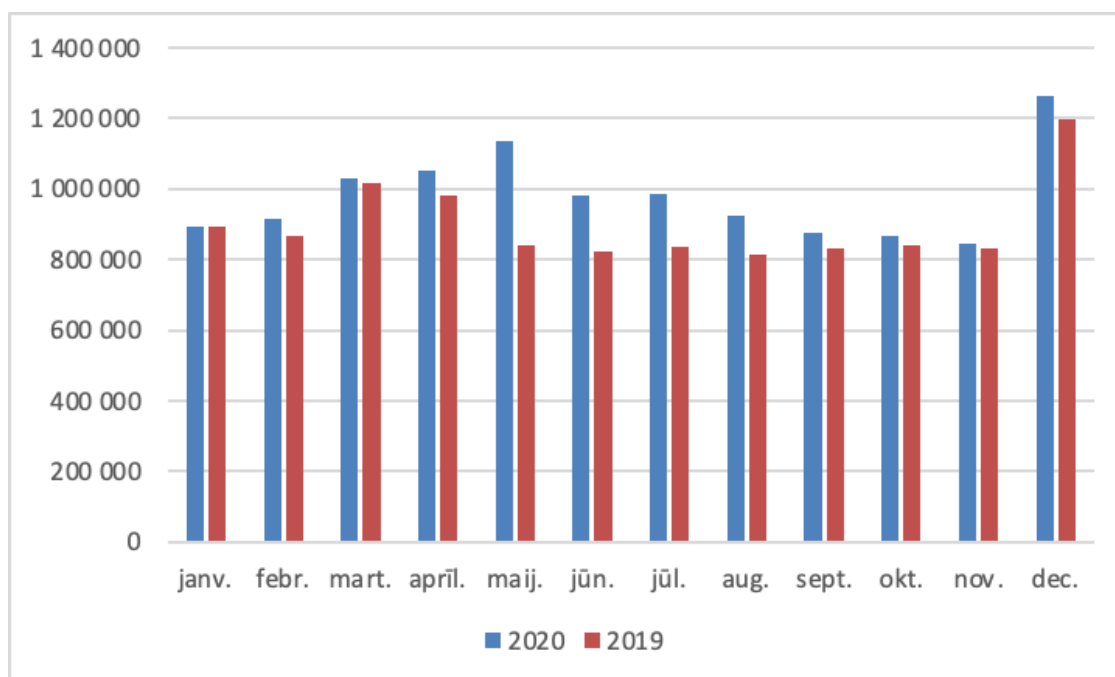
Trūcīgām personām		9,73		8,99	8,92	8,37	7,06	7,95	6,361	7,12	7,39	7,247	8,18
Maznodrošinātām personām		10,93		11,83	11,44	6,97	5,22	5,90	5,535	5,922	6,24	8,339	10,30
Kopā	18,48	22,02	23,18	22,67	21,23	16,15	12,93	14,46	12,79	13,92	14,34	16,30	19,24

Avots: Pašvaldību informācija par sociālo palīdzību un LM aprēķini. Dati par iedzīvotāju skaitu perioda sākumā (CSP mājas lapa 20.01.2021.)

2020. gadā ārkārtējās situācijas laikā nav novērojams mājokļa pabalstu izmaksas pieaugums salīdzinot ar laiku pirms ārkārtējās situācijas un arī salīdzinājumā ar iepriekšējā 2019. gada laikā izmaksātajiem pabalstiem. Piemēram, 2019. gada decembrī valstī kopā dzīvokļa pabalsts izmaksāts 18,97 tūkstošiem iedzīvotāju, bet 2020. gada decembrī 19,24 tūkstošiem, un atšķirības nepārsniedz 1%. Ārkārtējās situācijas laikā no 12. marta līdz 10. jūnijam un otrās ārkārtējās situācijas laikā, kura sākas 2020. gada 9. novembrī, nav novērojamas pabalstu skaita vai apjoma statistiski nozīmīgas izmaiņas. Par zemo trūcīguma līmeni netieši liecina tas, ka maznodrošinātie (kuru ienākumi pārsniedz trūcīgās personas ienākumu līmeni) dzīvokļa pabalstu pieprasījuši un saņēmuši biežāk nekā trūcīgās personas. Trūcīgās personas dzīvokļa pabalstu 2020. gadā pieprasījuši un saņēmuši 87,32 tūkstošos gadījumos, bet maznodrošinātās personas 88,63 tūkstošos gadījumos (skat. 7.tabula, pēc LM sniegtās informācijas). Vidējais dzīvokļa pabalsta apmērs 2020. gadā bija 58.51 eiro. Lai arī 22% mājtsaimniecību mājokļa izdevumus novērtē, kā ‘*loti apgrūtināšu*’ izdevumu pozīciju, dzīvokļa pabalstu katrā mēnesī saņem tikai 6.7% - 11.9 % no visām mājtsaimniecībām. Pozitīvi jāvērtē MK 2020. gada 17. decembra noteikums Nr. 809 “Noteikumi par mājtsaimniecības materiālās situācijas izvērtēšanu un sociālās palīdzības saņemšanu” 10.punkts, kas paredz mājokļa pabalsta apmēru aprēķināt kā starpību starp garantētā minimālā ienākuma sliekšņu summu mājtsaimniecībai un faktiskajiem izdevumiem (nepārsniedzot šo noteikumu 3. pielikumā vai pašvaldības saistošajos noteikumos noteiktos mājokļa lietošanas izdevumus) un mājtsaimniecības kopējiem ienākumiem. Līdz ar minimālo ienākumu sliekšņa paaugstināšanu mājokļa pabalsta (iepriekš, *dzīvokļa pabalsts*) apmērs tuvosies faktiskajām mājtsaimniecību vajadzībām.

Pārējiem pašvaldības sociālās palīdzības pabalstiem izlietoto līdzekļu īpatsvars 2020. gadā vidēji sastādīja 39.37% no visiem sociālai palīdzībai izlietotajiem līdzekļiem. No tiem veselības aprūpei tie bija vidēji 9.81%, kas kopumā ārkārtējās situācijas periodā aprīlī un septembrī nepieauga strauji, izņemot 2020. gada decembri ar pieaugumu līdz 19.6%. Salīdzinot pret 2019.gadu pieaugums bija par 1.3%, kas kopumā nav būtiski ietekmējis pašvaldību budžeta līdzekļus. Vidēji mēnesī izlietotie līdzekļi 2020. gadā bija 981,06 tūkstoši (2019 - 897,72 tūkstoši eiro mēnesī). Veselības aprūpei izlietoti vidēji 249,83 (2019 - 277,97 tūkstoši eiro mēnesī) (3. attēls). Esošo datu analīze parāda, ka, neskatoties uz ārkārtējo situāciju, pieaugums pirmajā ārkārtējās situācijas laikā, sākot ar aprīli, un kopumā, ņemot vērā vispārējo pieauguma tendenci pret iepriekšējo gadu, var nebūt tieši saistīts ar Covid-19 radītajām sekām. Vairāk par pašvaldību sniegto palīdzību un sociālo pakalpojumu pieejamību skat. 4. un 5. nodaļās.

3.attēls. Izlietotie līdzekļi pārējiem pašvaldību sociālās palīdzības pabalstiem, t.sk., veselības aprūpei - tūkstoši eiro mēnesī

Avots: Pašvaldību informācija par sociālo palīdzību un LM aprēķini. Dati par iedzīvotāju skaitu perioda sākumā (CSP mājas lapa 20.01.2021.)

Pēc Tiesībsarga ierosinājuma Satversmes tiesa 2020.gada 15.jūnijā pasludināja spriedumu par GMI 64 eiro apmērā neatbilstību sociāli atbildīgas valsts un tiesiskas valsts principiem, atzīstot šo apmēru par nepietiekošu, lai nodrošinātu trūcīgām personām cilvēka cieņai atbilstošu dzīvi un izpildīt no Satversmes 109. panta izrietošo pienākumu. Satversmes tiesas spriedumi un ierosinātās lietas skar šādus jautājumus:

- Garantētā minimālā ienākuma (GMI) līmeņa adekvātums (Spriedums lietā Nr.2019-24-03)
- Trūcīgas personas ienākumu līmeņa adekvātums (Spriedums lietā Nr.2019-25-03)
- Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta (VSNP) adekvātums (Spriedums lietā Nr.2019-27-03)
- Minimālās vecuma pensijas apmērs (Spriedums lietā Nr.2020-07-03)
- Minimālās invaliditātes pensijas apmērs³

Covid-19 radītās ārkārtējās situācijas laikā ierobežojumi ietekmēja dažādas iedzīvotāju grupas, kādēļ būtiski ir novērtēt, kāda bija ietekme uz tām iedzīvotāju grupām, kas bija valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas materiālā atbalsta saņēmēji. Nākamajā nodaļā tiks izvērstāk sniegts pārskats par valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas nodrošinātiem pabalstiem, pensijām un atlīdzību, kas daļai iedzīvotāju bija pieejams dažādu dzīves situāciju un sociālo risku gadījumā (bērna piedzimšanas, bezdarba, slimības, invaliditātes, nāves u.c.).

³2021.gada 10.februārī lietā Nr. 2020-19-0103_min_inval_pensija;
https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/03/2020_19_0103_Lemums_par_tiesvedibas_izbeigšanu.pdf#search=

2.2. Valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas pabalsti, pensija un atlīdzības

Sociālā apdrošināšana ir pasākumu kopums, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas vai tās apgādībā esošo personu risku zaudēt darba ienākumu sakarā ar sociāli apdrošinātās personas slimību, invaliditāti, maternitāti, bezdarbu, vecumu, nelaimes gadījumu darbā vai saslimšanu ar arodslimību, bērna kopšanu, kā arī papildu izdevumiem sakarā ar sociāli apdrošinātās personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi. Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu” nosaka sociālās apdrošināšanas pamatprincipus: (1) solidaritāti starp sociālās apdrošināšanas iemaksu veicējiem un sociālās apdrošināšanas pakalpojumu saņēmējiem un (2) sociālās apdrošināšanas līdzekļu izmantošanu tikai sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem saskaņā ar likumu (3.pants, spēkā ar 01.01.1998.). Sociālās apdrošināšanas iemaksu likme, ja darba ņēmējs tiek apdrošināts, visiem sociālās apdrošināšanas veidiem, 2020. gadā bija 35.09%, no kuriem 23.59% maksā darba devējs un 10.50% — darba ņēmējs. Kopš 2021. gada likme tika samazināta līdz 34.09%, samazinot 0.5% gan darba devējam, gan darba ņēmējam.

Vieni no sociālās drošības sistēmas nozīmīgiem pasākumiem ir aizsargāt sociāli apdrošinātās personas un to apgādībā esošos personas sociālā riska situācijās, t.i., slimības, invaliditātes, vecuma, bezdarba, nāves, nelaimes, kā arī ar bērna piedzimšanu un audzināšanu saistītos gadījumos. Piešķirtā finansējuma principi noteiktajiem pabalstiem un atlīdzībai balstās (1) uz personas veiktām sociālās apdrošināšanas iemaksām un (2) nodrošinājuma (solidaritātes) principu, kas ir neatkarīgs no personas veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām (skat. 8. tabulu). Lai izprastu sociālās aizsardzības sistēmas darbību Covid-19 apstākļos, ir jāsaprot, cik lielā apjomā un kādām mērķa grupām bija pieejami valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas pabalsti, pensijas un atlīdzības līdz Covid-19 izsludinātajai ārkārtējai situācijai. Šajā nodaļā tiks izvērtēti valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas sniegtais materiālais atbalsts 2020. gadā mēnešu griezumā pret iepriekšējo 2019. gadu. Identificētās izmaiņas tiks skaidrotas, ņemot vērā spēkā esošos normatīvos aktus līdz Covid-19 ārkārtējās situācijas apstākļiem. Zemāk redzamajā tabulā ir iekļauti valsts nodrošinātie pabalsti, pensijas un atlīdzības, kas ir valsts sociālās drošības sistēmas daļa jau pirms Covid-19 īstenotiem pasākumiem. Par Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā valsts sociālās drošības sistēmas īstenotajiem pasākumiem detalizētāk (skat. 3. nodaļā).

8.tabula. Valsts sociālie pabalsti, pensijas un atlīdzība līdz Covid-19 ārkārtējās situācijas izsludināšanai 2020.gadā⁴

Pabalsti un atlīdzības atkarībā no sociālās apdrošināšanas iemaksām	Valsts sociālie pabalsti un atlīdzības
Ģimenēm ar bērniem, t.sk., bērniem ar invaliditāti	
Maternitātes un paternitātes pabalsts	Ģimenes valsts pabalsts (ĢVP) Piemaksa pie ĢVP par 2 un vairāk bērniem Piemaksa pie ĢVP par bērnu ar invaliditāti
Vecāku pabalsts	Bērna piedzimšanas pabalsts
	Bērnu kopšanas pabalsts (BKP) Piemaksa personai pie BKP, kura kopj dvīņus vai

⁴ Tabulā nav iekļauti pabalsti un piemaksas saistībā ar Covid-19 ārkārtējās situāciju, bet ataino situāciju par valsts sociāliem pabalstiem, pensiju un atlīdzību uz pētījuma brīdi.

	vairākus vienās dzemdībās dzimušos bērnus
	Bērna ar invaliditāti kopšanas pabalsts
	Atbalsts ar celiakiju slimiem bērniem
Apgādnieka zaudējuma pensija	Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts (VSNP) bērniem apgādnieka zaudējuma gadījumā, t.sk., bērnam ar invaliditāti
Ārpus ģimenes aprūpē esošiem bērniem	
	Atlīdzība par bērna adopciju
	Bērna adopcijas pabalsts
Atlīdzība par adoptējamā bērna aprūpi	Atlīdzība par adoptējamā bērna aprūpi
	Pabalsts aizbildnībā esošā bērna uzturēšanai
	Atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu
	Atlīdzība par audžuģimenes pienākumu pildīšanu
Personas ar invaliditāti, t.sk., ČAES dalībniekiem	
Invaliditātes pensija	
Invaliditātes pensija ⁵	VSNP personai ar invaliditāti ⁶
	VSNP strādājošai personai ar II grupas invaliditāti (kamēr strādā līdz 3 gadu stāžam- tad kvalificējas uz pensiju)
	Pabalsts personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama kopšana
	Pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai personai ar invaliditāti
	Pabalsts par asistenta izmantošanu personai ar I.grupas redzes invaliditāti
	Valsts sociālais pabalsts personai ar invaliditāti, kas piedalījās ČAES avārijas seku likvidācijā vai viņu ģimenes locekļiem
	Kaitējuma atlīdzība ČAES avārijas seku likvidācijas gadījumā
<i>Pabalsts bezdarba gadījumā</i>	

⁵ Tiesības uz invaliditātes pensiju, t.sk., III grupas inv. pensiju, ir personām ar 3 gadu apdrošināšanas stāžu. III grupas inv. pensijas apmērs nav atkarīgs no soc. iemaksām.

⁶ VSNP ir personām ar I, II, III grupas inv. sadalījumu vispārējā un kopš bērnības.

Bezdarbnieka pabalsts	
<i>Pabalsts slimības gadījumā</i>	
Slimības pabalsts, ja saslimusi apdrošinātā persona	
Slimības pabalsts, ja saslimis bērns	
<i>Kaitējuma un apdrošināšanas atlīdzība</i>	
Atlīdzība par darbspēju zaudējumu	
Atlīdzība par apgādnieka zaudējumu	
Kaitējuma atlīdzība ⁷	
	Atlīdzība par ārstēšanās vai rehabilitācijas izdevumiem nelaimes gadījumā darbā vai arodslimības dēļ
<i>Pabalsts bēglim vai personai, kurai piešķirts alternatīvais statuss</i>	
	Pabalsts bēglim vai personai, kurai piešķirts alternatīvais statuss
<i>Nāves gadījumā</i>	
	Apbedīšanas pabalsts
Pabalsts mirušā pensijas saņēmēja laulātajam	
Nesaņemtā maksājuma izmaksa VSAA pakalpojuma saņēmēja nāves gadījumā	Nesaņemtā maksājuma izmaksa VSAA pakalpojuma saņēmēja nāves gadījumā
<i>Vecuma gadījumā</i>	
Vecuma pensija	
Izdienas pensija	
Speciālā valsts pensija	
	VSNP personai vecuma gadījumā (ja nekvalificējās vecuma pensijai)

Datu avots: autoru veidots pēc VSAA mājaslapā esošās informācijas.

Maternitātes un paternitātes pabalsts. Ģimenēm ar bērniem, t.sk., bērniem ar invaliditāti, valsts nodrošina divus pabalstu veidus, kas ir atkarīgi no viena vecāka veiktajām sociālajām apdrošināšanas iemaksām. ***Maternitātes pabalstu*** izmaksā par visu grūtniecības un dzemdību

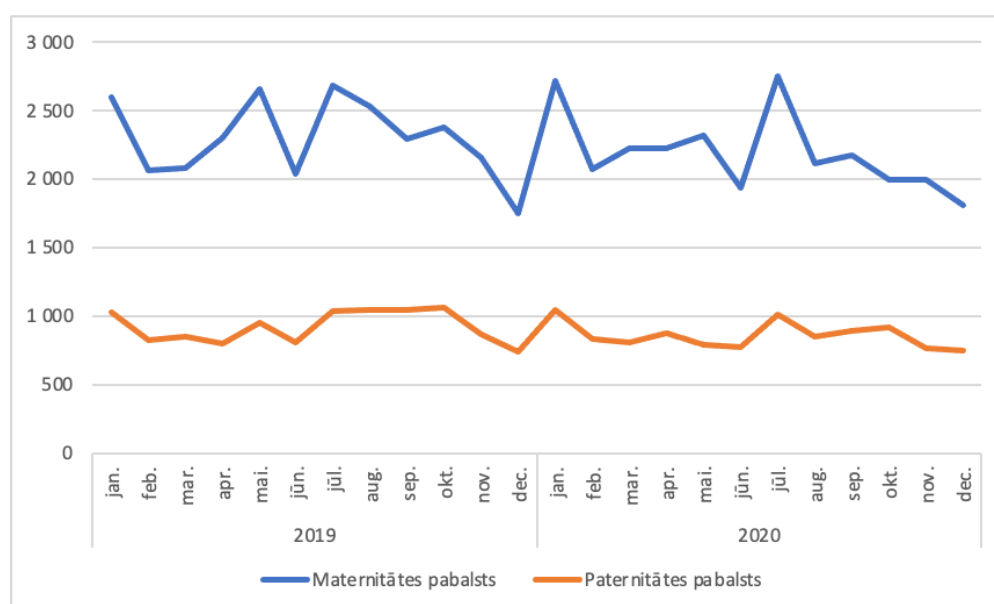
⁷ Kaitējumu atlīdzība ir divu veidu: (1) maksā darba devējs vai VSAA sakarā ar negadījumu darba vietā, un tās apmērs atkarīgs no personas pensijas - balstīts uz sociālām iemaksām, un VSNP, ja nav piešķirta pensija; (2) ČAES dalībniekiem, kuras apmērs ir atkarīgs no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas valstī.

atvaļinājuma laiku sievietei (īpašos gadījumos var izmaksāt arī bērna tēvam vai citai personai, kas faktiski kopj bērnu mājās), kura ir darba ņēmēja vai pašnodarbinātās personas, sākoties grūtniecības atvaļinājumam. Tiesības uz maternitātes pabalstu ir sociāli apdrošinātai personai, par kuru veiktas valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas ne mazāk kā trīs mēnešus pēdējo sešu mēnešu periodā vai sešus mēnešus pēdējo 24 mēnešu periodā. Maternitātes pabalsts pienākas arī gadījumā, ja sieviete ir atbrīvota vai zaudējusi pašnodarbinātā statusu, bet ar nosacījumu, ka tas ir ne agrāk par 60 dienām pirms grūtniecības atvaļinājuma vai persona ir atbrīvota no darba uzņēmuma likvidācijas dēļ ne agrāk kā 210 dienas pirms grūtniecības atvaļinājuma. Pabalsta izmaksa ir sadalīta divos maksājumos - par grūtniecības atvaļinājumu un pēc bērna piedzimšanas, t.i., dzemdību atvaļinājumu, 80% apmērā no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas. Summējot grūtniecības atvaļinājumu un dzemdību atvaļinājumu, maternitātes pabalstu piešķir par 112 kalendārajām dienām. Ja grūtniecības, dzemdību vai pēcdzemdību periodā ir bijuši sarežģījumi, kā arī divu vai vairāku bērnu piedzimšanas gadījumā, pabalsts tiek piešķirts nevis par 56 dzemdību atvaļinājuma, bet par 70 kalendārajām dienām. Vidējās apdrošināšanas iemaksu aprēķinā maternitātes un paternitātes pabalsta noteikšanā ir atsevišķs kritērijs uz tām personām, kas aprēķina periodā nav bijušas ne darba ņēmēja, ne pašnodarbinātās personas statusā, kā arī nav bijušas atvaļinājumā bez darba samaksas saglabāšanas, izņemot atvaļinājumu saistībā ar bērna kopšanu. Šajā gadījumā vidējo apdrošināšanas iemaksu algu par šo periodu nosaka 70% apmērā no valstī noteiktās mēneša vidējās apdrošināšanas algas. Detalizētu kritēriju piemērošana nav vērtējams, kā atbalstošs un kompensējošs mehānisms darba un ģimenes dzīves saskaņošanai mūsdienu elastīgā darba tirgus laikmetā.

Paternitātes pabalstu izmaksā darba ņēmējam vai pašnodarbinātam bērna tēvam par 10 kalendāro dienu atvaļinājumu, kas piešķirts sakarā ar bērna piedzimšanu. Šis atvaļinājums ir jāizmanto līdz bērna divu mēnešu vecumam. Kā arī vienam no vecākiem, kurš adoptējis ārpusģimenes aprūpē bijušu bērnu vecumā līdz 18 gadiem, un kuram darba devējs piešķir 10 kalendāro dienu atvaļinājumu sakarā ar bērna adopciju (likums "Par maternitātes un slimības apdrošināšanu", spēkā ar 01.01.1997.).

Dzimstības samazināšanās dēļ arī maternitātes un paternitātes pabalstu vidējais saņēmēju skaits turpināja samazināties arī 2020.gadā, vērtējot pret iepriekšējā gada vidējiem datiem. Vienlaikus maternitātes pabalsta vidējais apmērs divu gadu laikā ir pieaudzis no 1745.76 eiro (janvāris, 2019) līdz 1963.91 eiro (2020, novembris). Arī paternitātes pabalsta vidējais izmaksātais apmērs ir pieaudzis šajā periodā no 319.51 eiro (janvāris, 2019) līdz 366.44 eiro (2020.g novembris). Identificētās nelielās izmaiņas datus pa mēnešiem nav saistāmas ar Covid-19 ārkārtējās situācijas apstākļiem, kādēļ šī ziņojuma ietvaros netiks analizētas detalizētāk. Vidējie izmaksātie pabalstu rādītāji neatspoguļo precīzus datus dažādām iedzīvotāju ienākumu kategorijām. Esošās tendences vairāk vērtējamas kontekstā ar demogrāfiskām tendencēm un dzimstības rādītājiem. (skat. 4.attēlu).

4.attēls. Maternitātes un paternitātes pabalstu saņēmēju skaits

Avots: autoru veidots pēc VSAA datiem.

Esošā normatīvajā regulējumā ir iestrādāti virkne dažādu kritēriju, t.sk., ar vieniem no pēdējiem grozījumiem 12.12.2019. attiecībā uz personām, kas ir atbrīvotas no darba, nosakot periodu, kas ir ne agrāk par 60 dienām pirms grūtniecības atvaļinājuma. Iepriekš tas bija noteikts “grūtniecības vai dzemdību atvaļinājuma laikā”. Tiesības uz maternitātes un paternitātes pabalstu ir noteiktas arī reemigrējošiem diasporas locekļiem. Pašreizējos apstākļos personām, kas ir, piemēram, studējošie vai periodiski nav darba attiecībā, piemērotais kritērijs attiecībā uz 70% no vidējās apdrošināšanas algas valstī 2019.gadā bija 753.20 eiro (no valstī vidējās algas 1076 eiro). Aprēķinu veic par 12 mēnešu periodu, kas beidzies divus mēnešus pirms mēneša, kurā sācies grūtniecības atvaļinājums. Tāpat tiek piemērots kritērijs par veiktajām obligātām iemaksām maternitātes apdrošināšanai ne mazāk kā trīs mēnešus pēdējo 6 mēnešu periodā, vai ne mazāk kā 6 mēnešu veikto iemaksu periods pēdējo 24 mēnešu laikā.

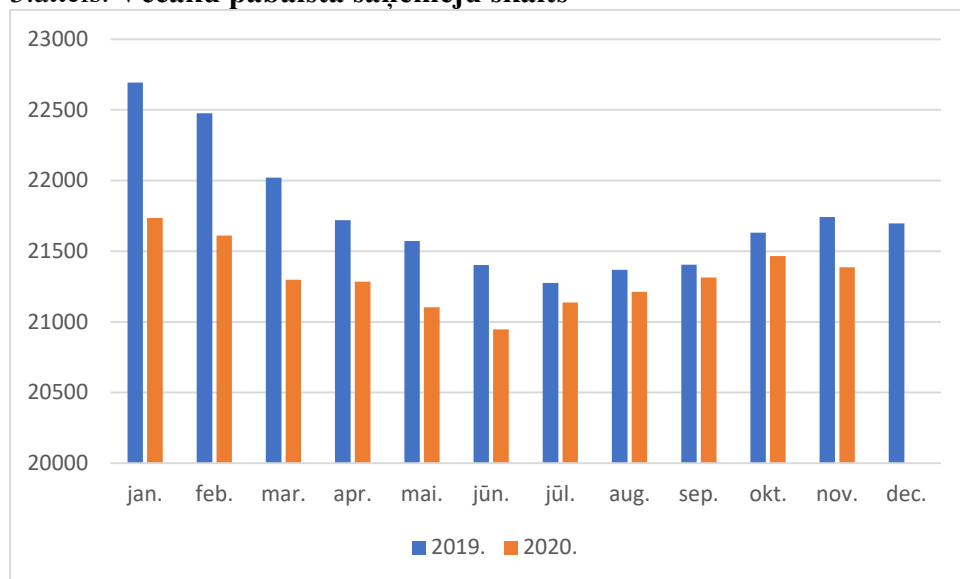
Attiecībā uz pašnodarbinātām personām piemēro kritēriju par faktiski veiktajām iemaksām pēdējo 12 mēnešu periodā, kas beidzas vienu ceturksni (3 mēnešus) pirms ceturkšņa, kad sācies grūtniecības atvaļinājums. Iespēja atkāpties 32 mēnešu periodā ir tām personām, kas atradušās bērna kopšanas atvaļinājumā, bezalgas atvaļinājumā saistībā ar bērna kopšanu, bērna tēvam piešķirtajā atvaļinājumā, grūtniecības un dzemdību atvaļinājumā, pārejošas darba nespējas gadījumā. Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā atkāpšanās iespēja ir tām personām, kas saņem dīkstāves pabalstu, dīkstāves palīdzības vai kurām turpina vecāku pabalsta izmaksu ārkārtējās situācijas dēļ. Minētās dienas tiek izslēgtas no vidējās algas aprēķina. Nosakot dažādus un stingrākus kritērijus augstas mobilitātes un elastīga darba tirgus, nestandarta un netipiska darba apstākļos, būtu īpaši jāpiedomā par personu sociālo drošību attiecībā uz pašnodarbinātām personām un ar dažādām darba līguma formām strādājošiem.

Vecāku pabalsts tiek piešķirts līdz bērna viena vai pusotra gadu vecumam vienam no sociāli apdrošinātam vecākam vai personai, kura kopj bērnu vai vairākus vienās dzemdībās dzimušus bērnus, kas ir darba ņēmējs vai pašnodarbināts. Ir veiktas izmaiņas normatīvajos aktos, kas pieļauj vecāku pabalstu saņemt arī tam vecākam, kurš uz pabalsta piešķiršanas dienu nav bijis nodarbināts, vai gadījumos, ja persona ir zaudējusi darbu grūtniecības vai dzemdību

atvaļinājuma laikā. Esošie kritēriji aprēķinā ir tādi paši, kā maternitātes pabalsta aprēķina gadījumā. Aprēķinot vidējo apdrošināšanas iemaksu, netiek ņemtas vērā dienas, kad persona ir atradusies bērna kopšanas atvaļinājumā, grūtniecības un dzemdību atvaļinājumā, bērna tēvam piešķirtā atvaļinājumā vai bezalgas atvaļinājumā, vai pārejošas darbnespējas gadījumā. Vecāku pabalsts saglabājas iepriekšējā pabalsta apmērā sievietei, kurai kopjot bērnu līdz trīs gadu vecumam, ir piedzimis nākamais bērns (grozījumi stājās spēkā ar 01.01.2020., ar maternitātes un slimības apdrošināšanu, spēkā ar 01.01.1997.). Turklāt tika iestrādāts, ka ja gadījumā visu iepriekšminēto iemeslu dēļ persona nav saņēmusi ienākumus, no kuriem var aprēķināt vidējo algu, tad aprēķinu veic atkāpjoties par 12 mēnešiem. Savukārt, ja 12 mēnešu periodā kādus mēnešus persona nav guvusi ienākumus, jo nav bijusi darba ņēmēja statuss un nav veikusi obligātās iemaksas vai atradusies atvaļinājumā bez darba algas saglabāšanas, vidējo algu par šo periodu nosaka 40% apmērā no vidējās apdrošināšanas iemaksu algas valstī, t.i., 2019. gadā 429.60 eiro (vidējās alga 2019.g. bija 1076 eiro). Vecāki var izvēlēties vecāku pabalsta apmēru atkarībā no saņemšanas ilguma: (a) līdz bērna 1 gada vecumam 60% apmērā no vidējās apdrošināšanas iemaksām, (b) ja līdz bērna 1,5 gada vecumam – 43.75%, bet ja persona strādā - 30% apmērā no veiktajām iemaksām.

Vecāku pabalsta saņemšanas ilgums var nesakrist ar darba devēja piešķirto bērna kopšanas atvaļinājuma periodu. Bērna kopšanas atvaļinājuma ilgums ir pusotra gads un to var pieprasīt jebkurā laikā līdz bērna 8 gadu vecumam, bet vecāku pabalstu piešķir līdz minētam bērna gada vai pusotra gada vecumam. Darba devējs visbiežāk bērna kopšanas atvaļinājumu piešķir pēc tam, kad beidzies ir dzemdību atvaļinājums, kādēļ apmaksāts bērna kopšanas atvaļinājuma periods var vēl kādu laiku turpināties pēc bērna viena vai pusotra gada vecumam. Kritērijs 40% apmērā ir piemērots līdzīgi, kā tas ir slimības pabalsta gadījumā. Nosakot vairākus atšķirīgus kritērijus, jāvērtē esošā darba tirgus apstākļi, t.i., darba mobilitāte un darba tirgus elastība, kā arī jāizvērtē, kādā mērā esošā sistēma ir atbalstoša darba un ģimenes dzīves līdzsvaram. Saistībā ar Covid-19 krīzi tika veikti grozījumi attiecībā uz aprēķinu, t.i., netiek ņemts vērā periods saistībā ar dīkstāves pabalstu, dīkstāves palīdzības pabalstu vai vecāku pabalsta turpinājumu (līdzīgi, kā maternitātes pabalsta aprēķinā). Vecāku pabalsta izmaksas turpinājums attiecās uz tiem vecākiem, kuriem izmaksa beidzās ārkārtējās situācijas laikā (2020. gada 12. martā vai vēlāk) un šī pabalsta saņēmēji krīzes dēļ nevarēja atgriezties darbā. Šo pabalstu turpināja maksāt līdz brīdim, kad persona sāk gūt ienākumus kā darba ņēmējs vai pašnodarbinātais, bet ne ilgāk kā līdz ārkārtējās situācijas beigām. Pabalsts tika piešķirts iepriekš saņemtā vecāku pabalsta apmērā, taču ne vairāk kā 700 eiro mēnesī. Vecāku pabalsta izmaksas pagarinājumu nepiešķir, ja piešķirts dīkstāves pabalsts. Vecāku pabalsta saņēmēju skaits samazinās, kas ir skaidrojams ar vispārējo dzimstības rādītāju samazinājumu. Izmaksātais vecāku pabalsta vidējais apjoms ir ar pieaugušo tendenci (2019.janvārī – 407.95 eiro, bet 2020.gada novembrī tie bija 480.37 eiro, skat. 5.attēlu). Esošās tendences vairāk vērtējamās kontekstā ar demogrāfiskām tendencēm un dzimstības rādītājiem, nevis ar Covid-19 izraisītās ārkārtējās situācijas apstākļiem.

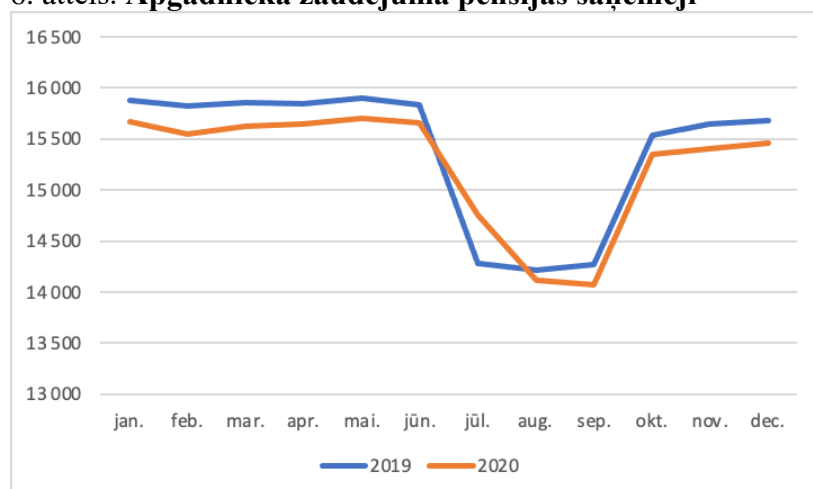
5.attēls. Vecāku pabalsta saņēmēju skaits

Avots: autoru veidots pēc VSAA datiem.

Tiesības uz **apgādnieka zaudējuma pensiju** gadījumā, ja apgādnieks ir bijis apdrošinātā persona, ir darba nespējīgiem mirušā apgādnieka ģimenes locekļiem, kas bijuši viņa apgādībā, kā arī mirušā bērniem neatkarīgi no tā, vai viņi ir bijuši mirušā apgādībā. Mirušā apgādnieka ģimenes locekļiem apgādnieka zaudējuma pensijas apmēru aprēķina no apgādnieka iespējamās vecuma pensijas šādā apmērā: vienam bērnam — 50% no pensijas, diviem bērniem — 75% no pensijas un trim un vairāk bērniem — 90% no pensijas. Vidējais izmaksātais apmērs apgādnieka zaudējuma gadījumā pēdējo divu gadu laikā ir pieaudzis no 188.22 eiro 2019. gada janvārī līdz 208.78 eiro 2020.gada novembrī (mēneša vidējais aprēķins). Izmaiņas nav saistītas ar Covid-19 ārkārtējās situācijas apstākļiem, bet ar apgādnieka veiktajām sociālajām iemaksām (Skat. 6.attēlu). Iespējamais skaidrojums apgādnieka zaudējuma pensijas saņēmēju skaita samazinājumam vasaras mēnešos ir pārejas periods no viena izglītības līmeņa uz nākamo, t.i., mācību gada beigām un nākamā mācību gada sākumu izglītības turpināšanas gadījumā. Ja bērns atsāk mācības septembrī, tad oktobrī tiek veikta APZ izmaksa par vasaras mēnešiem.

6. attēls. Apgādnieka zaudējuma pensijas saņēmēji

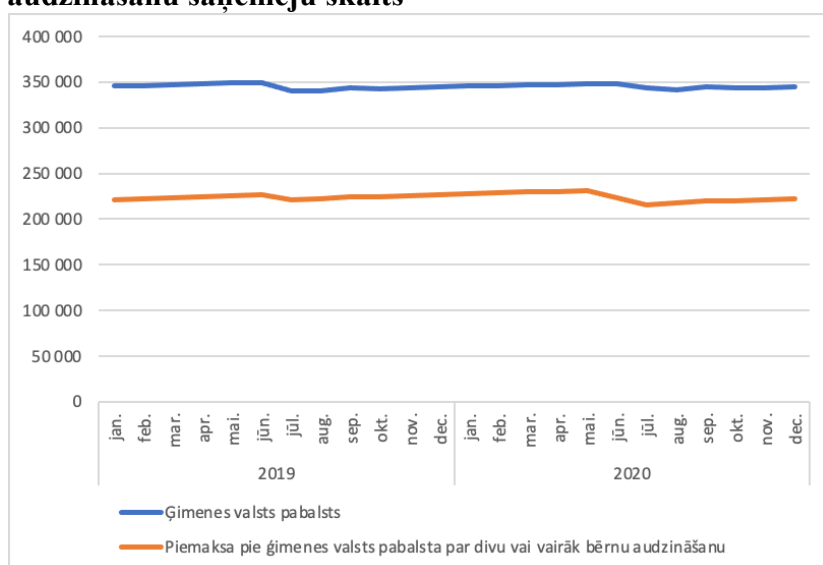
Avots: autoru veidots pēc VSAA datiem.

Ģimenēm ar bērniem ir tiesības saņemt vairākus pabalstus, kas nav saistīti ar vecāka veiktajām sociālām apdrošināšanas iemaksām: (1) bērna piedzimšanas pabalsts; (2) bērna kopšanas pabalsts; (3) ģimenes valsts pabalsts (ĢVP) un piemaksa par diviem un vairāk bērniem; (4) piemaksa pie ĢVP par bērnu ar invaliditāti, (5) bērna ar invaliditāti kopšanas pabalsts; (6) atbalsts ar celiakiju slimiem bērniem un (6) sociālā nodrošinājuma pabalsts bērniem apgādnieka zaudējuma gadījumā, t.sk., bērnam ar invaliditāti.

Bērna piedzimšanas pabalstu un **bērna kopšanas pabalstu** ar piemaksām par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem izmaksā salīdzinoši neilgu periodu bērna dzīves posmā, t.i., vienreizējā pabalsta formā un periodā līdz 2 gadu vecumam. **Bērna piedzimšanas pabalsts** ir vienreizējs pabalsts 421.17 eiro apmērā par katru bērnu, ko izmaksā vienam no vecākiem, kā arī aizbildnim, ja bērns ņemts aizbildnībā līdz viena gada vecumam. Pabalsta lielums nav mainījies kopš 2004. gada, savukārt kopš 2021. gada mainījās nosacījumi, un bērna piedzimšanas pabalstu piešķir, nenogaidot līdz bērna astotajai dzīves dienai, kā tas bija līdz šim. **Bērna kopšanas pabalstu** izmaksā vienam no bērna vecākiem, aizbildnim vai citai personai, kura saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu faktiski kopj un audzina bērnu līdz divu gadu vecumam, neatkarīgi no tā, vai persona ir darba attiecībās. Ja pabalstu izmaksā par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem, par katru nākamo bērnu papildus kopšanas pabalstam piešķir piemaksu. Pabalsta apmērs personai, kura kopj bērnu vecumā līdz pusotram gadam, ir 171 eiro mēnesī, bet vecumā no pusotra gada līdz 2 gadiem ir 42.69 eiro mēnesī. Ja ģimenē ir piedzimuši dvīnīši vai trīnīši, tad papildus bērna kopšanas pabalsta pamatapmēram par katra nākamā bērna kopšanu piešķir piemaksu.

Ģimenes valsts pabalsts (ĢVP) un ar to saistītās piemaksas ir no viena gada vecuma līdz 15 gadiem, bet ja bērns turpina mācīties un nav stājies laulībā, līdz 20 gadiem. ĢVP ir noteikts atkarībā no bērnu skaita ģimenē, t.i., par pirmo bērnu tie ir 11.38 eiro, par otro bērnu 22.76 eiro, par trešo bērnu 34.14 eiro, bet par ceturto un nākamajiem bērniem 50.07 eiro. Piemaksa pie ĢVP par diviem bērniem ir 10.00 eiro, trīs - 66 eiro, par katru nākamo par 50 eiro lielāks nekā par iepriekšējo. Pēdējo divu gadu laikā abu pabalstu saņēmēju skaits samazinās atbilstoši demogrāfiskajai situācijai kopumā valstī, bet nelielās izmaiņas nav saistāmas ar Covid-19 ārkārtējo situāciju valstī (skat. 7. attēlu).

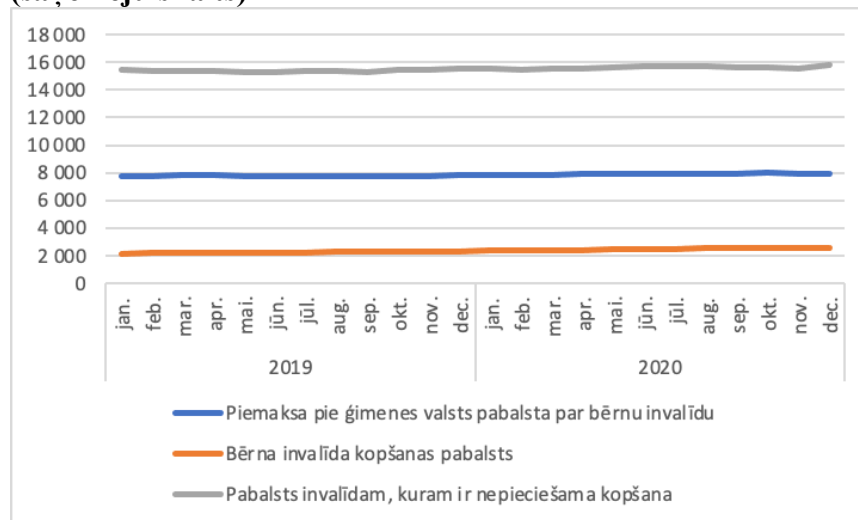
7. attēls. Ģimenes valsts pabalsts (ĢVP) un piemaksa pie ĢVP par divu un vairāk bērnu audzināšanu saņēmēju skaits

Avots: autoru veidots pēc VSAA datiem.

Piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti neatkarīgi no bērna invaliditātes smaguma ir 106.72 eiro mēnesī, bet bērna ar invaliditāti **kopšanas pabalsts** ir 313.43 eiro mēnesī. **Apgādnieka zaudējuma** gadījumā ar 2021.gada 1.janvāri bērnam līdz 7 gadu vecumam VSNP ir 136 eiro, kā arī apgādnieka zaudējuma gadījumā VSNP bērnam ar invaliditāti vairs netiek atsevišķi aprēķināts līdz 7 gadu vecumam. No 7 gadu vecuma VSNP apgādnieka zaudējuma gadījumā ir 163.00 eiro mēnesī. Vērtējot situāciju kopumā saistībā ar atbalstu bērniem ar invaliditāti, saņēmēju skaits 2019. un 2020.gadā nav krasi mainījies, kā arī nelielās izmaiņas nav saistāmas ar Covid-19 ārkārtējo situāciju valstī. Līdz ar 18 gadu sasniegšanu ar VDEĀVK izsniegto atzinumu par īpašas kopšanas nepieciešamību tiek piešķirts pabalsts personai ar invaliditāti, kuram nepieciešama kopšana (skat. 8. attēlu).

8.attēls. **Pabalsti un piemaksas bērniem un pilngadīgām personām ar invaliditāti (saņēmēju skaits)**

Avots: autoru veidots pēc VSAA datiem.

Ģimenēm nodrošinātie valsts pabalsti sociālā nodrošinājuma veidā, t.i., neatkarīgi no sociālās apdrošināšanas veiktajām iemaksām, ir vērsti uz vairāku sociālo mērķu grupu materiālo nodrošinātību, ņemot vērā, piemēram, bērnu skaitu ģimenē, apgādnieka zaudējumu, bērna invaliditāti un nepieciešamību pēc īpašas kopšanas bērniem ar invaliditāti, kam ir VDEĀK atzinums u.tml. Vērtējot pabalstu apmērus, jāsecina, ka nav īsti skaidra papildus kritēriju piemērošana pēc vecuma vai bērna invaliditātes, kas būtiski nemaina pabalsta apmēru. Dati par ĢVP indikatīvi parāda, ka apgādnieka zaudējuma gadījumā sociāli apdrošinātās personas iemaksu apmēri nav bijuši augsti, kamēr ģimeņu ar bērnu, t.sk., īpaši viena vecāka ģimeņu nabadzības rādītāji Latvijā ir salīdzinoši augsti. Bērni likumdošanas izpratnē ir viena no sociāli mazaizsargātām personu grupām kopumā, bet jo īpaši jāvērtē papildus apstākļi, t.i., bez vecāku gādības palikušo bērnu, ģimenes ar trīs un vairāk bērniem un ģimenes, kuras audzina bērnu (-s) ar invaliditāti (funkcionāliem traucējumiem). Bērnu tiesību konvencijas 23. pants nosaka, ka “*bērnam ar garīgiem vai fiziskiem traucējumiem ir tiesības uz īpašu aprūpi*”, kādēļ dalībvalstis tiek mudinātas nodrošināt palīdzību, ņemot vērā “*bērna īpašās vajadzības*” (šā panta 2.punkts) un vecāka vai citas atbildīgās personas finansiālos apstākļus. Savukārt 20. pantā noteikts, ka ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem “*ir tiesības uz īpašu valsts aizsardzību un palīdzību*”. Tādējādi, valsts sociālās atbalsta nodrošināšanā, piemēram, ģimenes valsts pabalstu un piemaksu apmēra noteikšanā vai palielināšanā, rosinām vadīties pēc bērna sociālo tiesību principiem, prioritāri nosakot *īpašu valsts aizsardzību un palīdzību bez vecāku gādības palikušiem bērniem un bērniem ar invaliditāti*. Viens no labiem piemēriem ir bērna ar invaliditāti kopšanas pabalsts, kas sedz

papildus izdevumus saistībā ar bērna aprūpi īpašas kopšanas gadījumā. Ārkārtējās situācijas laikā minēto mērķa grupu dzīves apstākļi nav saistīti tikai ar ienākumiem pabalstu veidā, bet ir atkarīgi arī no veselības aprūpes, sociālās rehabilitācijas un sociālo pakalpojumu pieejamības dzīvesvietā, t.sk., bērnu vecāku nodarbinātības. Izvērstāku analīzi un novērtējumu par sociālo pakalpojumu pieejamību ārkārtējās situācijas periodā skat. 4. un 5. nodaļā).

Bērna sociālās tiesības paredz, ka bez vecāku gādības palikušiem bērniem valsts un pašvaldība nodrošina sociālās garantijas (Bērnu tiesību aizsardzības likums, 12. panta trešā daļa, spēkā ar 22.07.1998.). Ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem ir vairāki valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas nodrošinājuma pabalstu veidi, kas ir atkarīgi no ārpusģimenes aprūpes formas: (1) pabalsts par audžuģimenes pienākumu pildīšanu un atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu; (2) pabalsts aizbildnībā esošā bērna uzturēšanai. Adopcijas gadījumā adoptētājiem tiek izmaksāta atlīdzība par adoptējamā bērna aprūpi (pirmsadopcijas periodā) un vienreizējā atlīdzība par adopciju, kā arī ikmēneša bērna adopcijas pabalsts. Arī pašvaldības piešķir sociālās garantijas ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem (skat vairāk 4.un 5.nodaļu).

Atlīdzība par audžuģimenes pienākumu pildīšanu pienākas personai, kuras ģimenē ar bāriņtiesas lēmumu ievietots bez vecāku gādības palicis audzūbērns. Atlīdzības apmērs mēnesī par vienu audžuģimenē ievietoto bērnu ir vienāds ar bērna kopšanas pabalsta apmēru personai, kura kopj bērnu vecumā līdz pusotram gadam. Ja audžuģimenē ir ievietoti divi bērni, atlīdzības apmēram piemēro koeficientu 1.3, ja trīs bērni un vairāk – koeficientu 1.6. Atlīdzības par audžuģimenes pienākumu pildīšanu apmērs ir atkarīgs no audzūbērnu skaita audžuģimenē: par vienu audžuģimenē ievietoto bērnu – 171 eiro mēnesī, diviem bērniem – 222.30 eiro mēnesī, trīs un vairāk bērni – 273.60 eiro mēnesī.

Atlīdzību par aizbildņa pienākumu pildīšanu piešķir personai, kura likumā noteiktajā kārtībā iecelta par aizbildni. Atlīdzības apmērs ir 54.07 eiro mēnesī, un **tas nav atkarīgs no aizbildnībā esošo bērnu skaita**. Noteiktais **atlīdzības apmērs nav mainījies kopš 1996.gada**, kad atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu tika maksāta valstī noteiktās minimālās algas apmērā, kas tolaik bija 38.00 latī (MK 19.12.1995. noteikumi Nr. 382 “Noteikumi par valsts sociālajiem pabalstiem aizbildnim”). No 2020.gada 1.janvāra pabalsts aizbildnībā esoša bērna uzturēšanai tika noteikts diferencēti, atkarībā no bērna vecuma:

- 1) par bērnu līdz septiņu gadu vecuma sasniegšanai – 107.50 eiro mēnesī;
- 2) par bērnu vecumā no septiņiem gadiem – 129.00 eiro mēnesī.

Aizbildnība, kā viena no ārpusģimenes aprūpes formām nav ienākumu nodrošinājuma ziņā līdzvērtīga audžuģimenes aprūpes formai, kur noteiktā minimālā atlīdzība par vienu audžuģimenē ievietoto bērnu ir trīs reizes lielāka – 171.00 eiro, un tās apmērs palielinās līdz pat 273.60 eiro mēnesī, atkarībā no bērnu skaita audžuģimenē. Ja par aizbildnībā esošo bērnu tiek saņemta arī apgādnieka zaudējuma pensija, apdrošināšanas atlīdzība par apgādnieka zaudējumu, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts apgādnieka zaudējuma gadījumā, uzturlīdzekļi no Uzturlīdzekļu garantiju fonda vai ģimenes valsts pabalsts, pabalsts tiek samazināts par šo maksājumu apmēru. Šādā gadījumā aizbildņi saņem starpību, kas veidojas, samazinot paaugstinātā pabalsta apmēru par jau izmaksāto pabalsta apmēru, līdz ar ko pabalsta apmērs par aizbildnībā esoša bērna uzturēšanu katrā individuālajā gadījumā var atšķirties, un iespējams, ka aizbildņi saņemtā atbalsta apmērs pat nepalielināsies.

Par laikposmu, kad valstī sakarā ar Covid-19 izplatību ir izsludināta ārkārtējā situācija, pabalsts aizbildnībā esoša bērna uzturēšanai tika palielināts: (1) par aizbildnībā esošu bērnu līdz 7 gadu vecumam līdz 161.25 eiro mēnesī, par bērnu vecumā no 7 gadiem – līdz 193.50 eiro mēnesī (MK 2020.gada 5.maija noteikumi Nr. 256 “Grozījums Ministru kabineta

2009.gada 22.decembra noteikumos Nr. 1643 “Kārtība, kādā piešķir un izmaksā pabalstu aizbildnībā esoša bērna uzturēšanai”).

Saskaņā ar **Valsts sociālo pabalstu likumu** (pieņemts 31.10.2002., spēkā ar 01.01.2003.) vecākiem, kuri uzņēmušies adoptējamā bērna aprūpi un kuri adoptējuši bērnu, ir noteikti vairāki valsts sociālie pabalsti - **atlīdzība par adoptējamā bērna aprūpi** un **piemaksa** pie atlīdzības, **atlīdzība par adopciju** un **bērna adopcijas pabalsts**. **Atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi** izmaksā ik mēnesi, un to piešķir adoptētājam, kura aprūpē un uzraudzībā pirms adopcijas apstiprināšanas tiesā ar bāriņtiesas lēmumu ir nodots adoptējamais bērns. **Piemaksu** piešķir par vienlaikus vairāku adoptējamo bērnu aprūpi un uzraudzību. Atlīdzību un piemaksu piešķir par laikposmu, kurā adoptējamais bērns atrodas adoptētāju aprūpē un uzraudzībā atbilstoši bāriņtiesas lēmumam. Atlīdzības apmērs ir atkarīgs no adoptējamā bērna vecuma un adoptētāja nodarbinātības statusa. Personām, kas ir bērna kopšanas atvaļinājumā vai strādā mazāk nekā 20 stundas nedēļā un rūpējas par bērnu vecumā līdz astoņiem gadiem, apmērs atbilst 70% no vidējās valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu algas. Citos gadījumos šis apmērs ir 171 eiro mēnesī. Adoptētājs, kurš rūpējas par bērnu vecumā līdz pusotram gadam un ir bērna kopšanas atvaļinājumā, var izvēlēties saņemt atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi vai vecāku pabalstu. Personas, kas rūpējas par diviem vai vairāk (adoptējamiem) bērniem, saņem atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi un piemaksu, kuras apmērs par katru nākamo bērnu ir vienāds ar bērna kopšanas pabalsta apmēru personai, kura kopj bērnu vecumā līdz pusotram gadam, – šobrīd 171 eiro mēnesī par katru nākamo bērnu (MK noteikumi Nr. 752, spēkā ar 01.01.2018.).

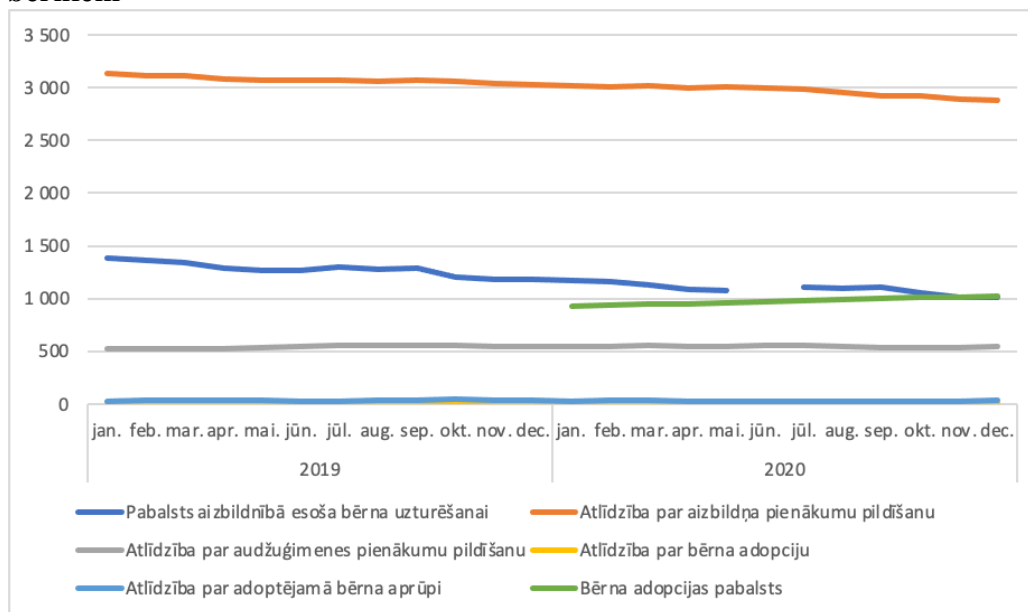
Pirmsadopcijas aprūpes laikā, vienlaikus ar atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi, adoptētājam ir tiesības saņemt arī **bērna uzturādu vai pabalstu uzturam** atbilstoši laikposmam, kurā adoptējamais bērns atrodas adoptētāja aprūpē. Bērna uzturādu vai pabalstu uzturam adoptētājam izmaksā bērnu aprūpes iestāde (ja bērns atrodas bērnu aprūpes iestādē), pašvaldība (ja bērns atrodas audžuģimenē) vai VSAA (ja adoptējamais bērns atrodas aizbildņa ģimenē) (MK noteikumi Nr. 667, spēkā ar 18.11.2018.).

Vienreizēju **atlīdzību par adopciju** piešķir adoptētājam pēc tiesas sprieduma par adopcijas apstiprināšanu. Atlīdzību par adopciju izmaksā par katru adoptēto bērnu, kurš atradies ārpusģimenes aprūpē, bet tā netiek piešķirta, ja tiek adoptēts otra laulātā bērns. Atlīdzību izmaksā vienam no bērna vecākiem tādā apmērā, kāds bija noteikts dienā, kad stājās spēkā tiesas spriedums par adopcijas apstiprināšanu. Atlīdzības apmērs šobrīd ir 1422.87 eiro. (MK noteikumi Nr.1533, spēkā ar 01.01.2010.).

Lai veicinātu ārpusģimenes aprūpē esošu bērnu adopciju, ar 2019.gada 1.jūliju ir ieviests jauns atbalsta veids adoptētājiem - **bērna adopcijas pabalsts**, kas ir ikmēneša pabalsts par katru adoptēto bērnu no dienas, kad stājies spēkā tiesas spriedums par adopcijas apstiprināšanu, līdz bērna 18 gadu vecumam. Pabalstu piešķir vecākam, kurš adoptējis un audzina bērnu, kas bijis ārpusģimenes aprūpē. Šo pabalstu piešķir arī tiem vecākiem, kuri adoptējuši bērnu līdz 2019. gada 30. jūnijam. Pabalsta apmērs ir 107.50 eiro mēnesī - par bērnu līdz septiņu gadu vecuma sasniegšanai, un 129 eiro mēnesī par bērnu vecumā no septiņiem gadiem. (MK noteikumi Nr. 177, spēkā ar 01.07.2019.).

Valsts nodrošinātie pabalsti ārpusģimenes aprūpē esošiem un adoptētiem bērniem pēdējo divu gadu laikā nav krasi mainījušies. No 2020.gada janvāra ir ieviests jaunais pabalsta veids bērna adopcijas gadījumā. Esošo pabalstu un atlīdzību izmaksā turpinājās un nav saistāma ar Covid-19 ārkārtējās situācijas apstākļiem (skat. 9.attēlu).

9.attēls. Valsts nodrošinātie pabalsti ārpusģimenes aprūpē esošiem un adoptētiem bērniem

Avots: autoru veidots pēc VSAA datiem.

Bērnu labsajūtas un labklājības pētījums (LCWN, 2017) atklāj, ka starp Baltijas valstīm Latvijā 1/5 daļa bērnu ir uz nabadzības riska robežas un 1/3 daļai ģimeņu ar bērniem ir grūtības “savilkt galus” kopā. Salīdzinoši neliela daļa bērnu Latvijā saņem emocionālo atbalstu ģimenē un viens no trīs bērniem saņem savas ģimenes atbalstu. Pētījuma dati atklāj, ka valstij būtu nopietna uzmanība jāpievērš tam, vai bērnu aprūpe un audzināšana ir nodrošināta atbilstoši bērna emocionālām un attīstības vajadzībām. Bērnu atbalstu Latvijā, t.i., valsts sociāliem pabalstiem un pašvaldību sociālai palīdzībai un sociāliem pakalpojumiem, ņemot vērā aizvien pieaugošās bērnu vajadzības, deinstitucionalizācijas procesu un dzīves līmeņa pieaugumu, jāturpina paaugstināt. Ņemot vērā salīdzinoši nebūtisku starpību pabalsta apmēros dažādām mērķa grupām un pēc vecuma, kā arī neskaidru motivāciju atšķirīgu atbalsta kritēriju piemērošanai aizbildnībā un audžuģimenes aprūpē esošiem bērniem, ieteikums ir izlīdzināt jau esošo pabalstu apmērus.

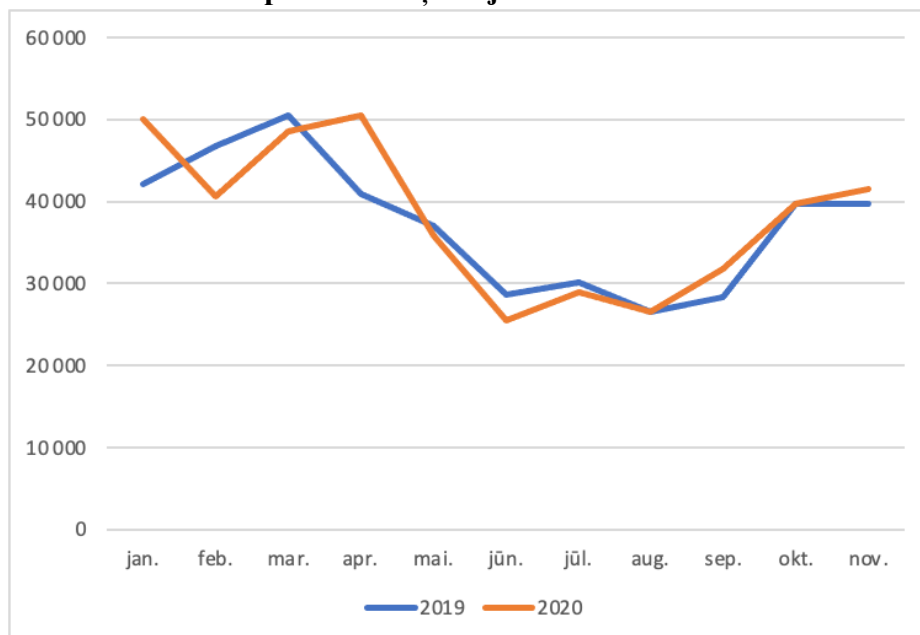
Slimības pabalsts⁸ tiek izmaksāts sociāli apdrošinātai personai, kura ir veikusi sociālās iemaksas vismaz 3 mēnešus pēdējos 6 mēnešos vai triju vai vismaz 6 mēnešus pēdējo 24 mēnešu laika posmā pirms personas saslimšanas. Pabalstu izmaksā sākot ar ārsta izsniegto slimības lapas pirmo dienu. Par pirmajām 10 dienām slimības naudu izmaksā darba devējs un sākot ar 11 dienu slimības pabalstu izmaksā VSAA 80% apmērā no iemaksu algas. Slimības pabalstu piešķir bērna slimības kopšanas gadījumā (līdz 14. dienai) un attiecīgi bērna smagas saslimšanas gadījumā (piem. stacionārās aprūpes gadījumā līdz 21. dienai) vai traumas gadījumā saistībā ar kaula lūzumu (līdz 30. dienai). Vidējas iemaksas tiek aprēķinātas par 12 mēnešu laika periodu, kas beidzas 2 mēnešus pirms, (pašnodarbinātām personām 3 mēnešus pirms) saslimšanas gadījuma iestāšanās mēneša. Ja slimis nepārtraukti, tad pabalstu izmaksā ne ilgāk par 26 nedēļām, skaitot no darba nespējas pirmās dienas. Pamatojoties uz VDEĀVK atzinumu, slimības pabalsta izmaksu var pagarināt, bet ne ilgāk par 52 nedēļām, skaitot no darba nespējas pirmās dienas. Ja cilvēks slimis ar pārtraukumiem, tad pabalstu izmaksā ne ilgāk par 52

⁸ Šajā novērtējumā tiek aprakstīts pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtība vispārējā gadījumā, bet netiek sīkāk analizēta tā piešķiršanas un/ vai izmaksas kārtība nelaimes, ar slimības u.tml. Vairāk skat. VSAA

nedēļām triju gadu periodā. Nosakot 52 nedēļu periodu, tiek summēti visi darba nespējas periodi, skaitot no pirmās saslimšanas dienas (darba nespējas A lapas dienas), par kuriem ir piešķirts un izmaksāts slimības pabalsts, izņemot darba nespējas periodus slima bērna kopšanai un saslimšanu ar tuberkulozi, kā arī grūtniecības, dzemdību atvaļinājuma (maternitātes pabalsta) periodus, par kuriem piešķirti pabalsti.

Salīdzinot ar 2019.gadu, slimības pabalstu saņēmēju skaits 2020. gadā nav būtiski mainījies, bet ir vērojamas pieaugums izmaksātajā slimības pabalsta vidējā apmērā. No 2020.gada aprīļa mēneša līdz jūlija mēnesim (pirmā Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā) pieauga vidējās izmaksas no 473.71 eiro (aprīlī, 2019. gadā – 431.22 eiro) līdz 651.00 eiro (jūlijā, 2019.gadā – 521.68 eiro), bet tad atkal samazinājās līdz 486.16 eiro (novembrī, 2019. gadā – 451.55 eiro). Esošā analīze liecina, ka slimības pabalstu izmantoja personas ar augstākiem ienākumiem. Skaidrojums esošajam pieaugumam saistīts ar Covid-19 pasākumu risinājumu, t.i., atbalstot vecākus, kuriem bija jāpieskata bērni, nevis slimības dēļ. Detalizētāku analīzi par normatīvo aktu izmaiņām un slimības pabalstu Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā skat. 3. nodaļā (skat. 10. attēlu).

10. attēls. Slimības pabalsta saņēmēju skaits

Avots: autoru veidots pēc VSAA datiem.

Personām ar invaliditāti ir noteikti divi finansiālā atbalsta veidi: (1) valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts (VSNP) vai (2) invaliditātes pensija. ČAES dalībniekiem ir valsts sociālais pabalsts personai ar invaliditāti, kas piedalījās ČAES avārijas seku likvidācijā vai viņu ģimenes locekļiem, un kaitējuma atlīdzība ČAES avārijas seku likvidācijas gadījumā.

Tiesības uz **invaliditātes pensiju** ir sociāli apdrošinātajām personām, kurām ir noteikta invaliditāte un kuru apdrošināšanas stāžs nav mazāks par trim gadiem un kuras nav sasniegušas vecuma pensijas piešķiršanai nepieciešamo vecumu. Invaliditātes pensijas apmērs I un II grupas invaliditātes gadījumā ir atkarīgs no: (1) personas vidējās apdrošināšanas iemaksu algas, ko nosaka par jebkuriem 36 mēnešiem pēc kārtas pēdējo piecu gadu laikā pirms invaliditātes pensijas piešķiršanas; (2) personas individuālā apdrošināšanas stāža; (3) maksimāli iespējamā apdrošināšanas stāža, kuru nosaka no 15 gadu vecuma līdz likumā noteiktā pensijas vecuma sasniegšanai. III grupas invaliditātes gadījumā pensijas

apmērs ir valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērā. Ar 2021. gadu pensiju minimālie apmēri ir atsaistīti no VSNP (skat. 9. tabulu).

9. tabula. Minimālās invaliditātes pensijas apmērs un noteiktie kritēriji

Minimālās invaliditātes pensijas paaugstināšana			
	Koeficients	2020.g. apmērs, eiro	Apmērs (eiro) no 01.01.2021
Kopš bērnības			
I grupa	1.6	196,30	260,80
II grupa	1.4	171,77	228,20
III grupa	VSNP (no 2021.gada III gr. pensijas bāzes apmērs)	122,69	163 (30% no ienākumu mediānas)
Pārējās personas ar invaliditāti			
I grupa	1.6	128	217,60
II grupa	1.4	112	190,40
III grupa	VSNP (no 2021.gada III gr. pensijas bāzes apmērs)	80	136 (25% no ienākumu mediānas)

Avots: LM sniegtie dati.

Invaliditātes pensijas vietā piešķirtā vecuma pensija invaliditātes laikā nedrīkst būt mazāka par invaliditātes pensiju vai valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kas saņemts līdz vecuma pensijas piešķiršanas dienai. Personām, kurām no 2012. gada 1. janvāra invaliditātes pensijas vietā piešķirta vecuma pensija un līdz vecuma pensijas piešķiršanas dienai pie invaliditātes pensijas bija noteikta piemaksa par darba stāžu, kas uzkrāts līdz 1995.gada 31.decembrim, šo piemaksu uz invaliditātes laiku piešķir pie vecuma pensijas (Likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 41.¹ punkts). Likums nosaka iedzīvotāju ienākuma nodokļa papildu atvieglojumus personām ar invaliditāti – 1848 eiro gadā (I vai II invaliditātes grupa); 1440 eiro gadā (III invaliditātes grupa). 2020. gadā ar nodokļiem neapliekama summa visiem pensionāriem sastādīja 300 eiro mēnesī, tad personām ar I un II grupas invaliditāti ar nodokļiem neapliekama summa ir 404 eiro, bet personām ar III grupas invaliditāti tie ir 370 eiro. Valsts invaliditātes pensijas saņēmēju skaits 2020. gadā ir samazinājies salīdzinājumā ar 2019. gadu, un decembrī kopējais skaits bija 74,19 tūkstoši. Pēc LM datiem minimālās invaliditātes pensijas saņēmēju skaits ir 44,3 tūkstoši. Pēc VSAA datiem invaliditātes pensijas vidējais apmērs uz 2020. gada novembri bija 198.92 eiro, bet tas neatspoguļo atšķirības ienākumu līmenī dažādām minētajām personu kategorijām. Invaliditāte ir pats par sevi augstāks risks nabadzībai un sociālai atstumtībai Latvijā. Pēc Eurostat datiem 36.7% personu ar invaliditāti pēc sociāliem transfertiem ir pakļauti nabadzības riskam (Eurostat 2019).

Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas (VDEĀVK) veikto pirmreizējās invaliditātes ekspertīžu skaits pilngadīgām personām un bērniem 2020.gada aprīlī-jūlijā bija

nedaudz zemāks, salīdzinot ar pārējiem gada mēnešiem⁹. Savukārt atkārtoto ekspertīžu skaits būtiski nesamazinājās šajā periodā, kā arī salīdzinot ar 2019.gadu kopumā palielinājās. Jau kopš 2017. gada gadījumos, kad ir vērojami stabili un neatgriezeniski funkcionēšanas ierobežojumi, invaliditāte tiek piešķirta uz mūžu, tādējādi arī samazinās atkārtoto invaliditātes ekspertīžu skaits. 2019.gadā no kopējā iesniegumu skaita elektroniski saņemto iesniegumu skaits pieauga, bet no kopējā iesniegumu skaita (66.8%) tas nepārsniedza 1%, ņemot vērā iesniedzamo un saistošo dokumentu daudzumu.

Invaliditātes ekspertīze jau pirms Covid-19 pandēmijas bija iespējama bez personas klātbūtnes, ja ārsta ekspertu rīcībā ir pietiekoša informācija un tā nav pretrunīga. Pretējā gadījumā personas veselības traucējumu un funkcionālo spēju novērtēšana tiek veikta personas klātbūtnē. Ja ārkārtējās situācijas laikā personām ar invaliditāti beidzas invaliditātes dokumenta derīguma termiņš un nebija saņemts personas iesniegums un dokumenti atkārtotai invaliditātes ekspertīzes veikšanai, VDEĀVK iepriekš izdotais lēmums par invaliditāti tika pagarināts automātiski uz sešiem mēnešiem, bet ne ilgāk kā līdz jauna administratīvā akta izdošanai konkrētās personas lietā. Šāda kārtība ir spēkā laikā, kad valstī ir izsludināta ārkārtējā situācija, vai triju mēnešu laikā pēc tās atcelšanas vai noteiktā termiņa beigām” (Invaliditātes likuma pārejas noteikumu 9.p.). No tā secināms, ka Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā elektroniski iesniegto iesniegumu un dokumentu skaits ir saistīts ar personas iespēju saņemt nepieciešamo informāciju no ģimenes ārsta vai cita ārstējošā ārsta, kā arī personas vai pilnvarotās personas digitālām prasmēm. No pirmreizēji veiktajām 2020.gada ekspertīzēm pilngadīgām personām (17,09 tūkstoši), invaliditāte tika noteikta 86.1% gadījumos (14,72 tūkstošiem). Bērniem pirmreizēji tika veikta ekspertīze 886 gadījumos un noteikta invaliditāte 94,1% gadījumos (834 bērniem) (skat. vairāk 10. tabulu, pēc VDEĀVK Publiskā gada pārskata un LM sniegtās informācijas).

10. tabula. **Invaliditātes ekspertīzes 2019. un 2020. gadā**

		2019.gads	2020.gads
Personas, kurām veikta pirmreizējās invaliditātes ekspertīze	Ekspertīžu skaits	Kopā: 24 307 , no tiem 23 357 pieaugušajiem 950 bērniem	Kopā: 17 980 , no tiem 17094 (pilngadīgiem) un 886 bērniem
Personas, kurām veikta atkārtotās invaliditātes ekspertīze	Ekspertīžu skaits	Kopā: 41 829 , no tiem 40073 pieaugušajiem 1756 bērniem	Kopā: 42 823 , no tiem 41039 pilngadīgām personām un 1 784 bērniem
Bērni, kuriem pirmreizēji noteikta invaliditāte	Bērnu skaits	847	834

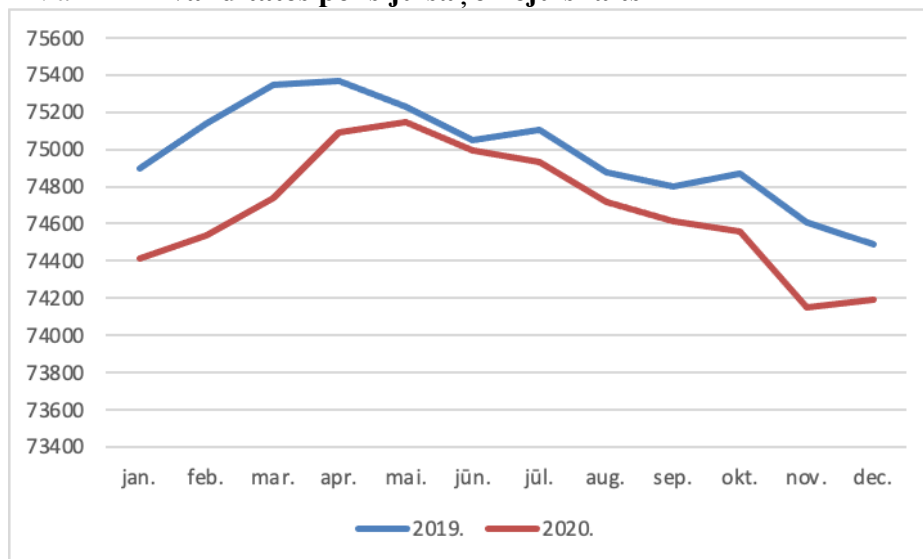
Avots: **Informācija par veiktajām invaliditātes VDEĀVK ekspertīzēm** (izmantots VDEĀVK publiskais pārskats 2019. LM papildus dati par 2020.gadu)

Izmaiņas **invaliditātes pensiju** saņēmēju skaitā pret 2019. gadu, nav viennozīmīgi vērtējamas un interpretējamas saistībā ar izsludināto Covid-19 ārkārtējo situāciju. Veselības aprūpes jomas pētnieki atzīmē, ka Covid-19 infekcijas pārslimošana izraisa dažādas blaknes, kas varētu izraisīt invaliditāti nākotnē (Asoc. Prof. Ķīvīte-Urtāne *et al.* 2020; u.c.). Nav arī izmaiņas datos attiecībā uz personu skaitu, kas piedalījās ČAES avārijas seku likvidācijā vai viņu ģimenes locekļiem, un saņem kaitējuma atlīdzību.

Valsts sociālā atbalsta instrumenti pabalstu veidā Covid-19 krīzes situācijā nebija tieši orientēti uz invaliditātes pensiju saņēmējiem, kādēļ vairāk šī pētījuma ietvaros atbalsta pasākumi personām ar invaliditāti vērtējami kontekstā ar sociālo pakalpojumu pieejamību mazāk aizsargātām un augstākam saslimstības riskam pakļautām grupām (skat.11.attēlu, skat. 4.un 5. nodaļu)

⁹ Dati par 2020.gada decembri ir provizoriski uz pētījuma brīdi.

11. attēls. Invaliditātes pensiju saņēmēju skaits

Avots: autoru veidots pēc VSAA datiem.

Pēc LM sniegtās informācijas **valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta (VSNP)** saņēmēji invaliditātes gadījumā ir 18,2 tūkstoši. Personām ar I grupas invaliditāti kopš bērnības VSNP apmērs 2020. gadā bija 159.50 eiro mēnesī (ar piemēroto 1.3 koeficientu), personām ar II grupas invaliditāti 147.23 eiro mēnesī (ar piemēroto 1.2 koeficientu), bet ar III grupas invaliditāti ir 122.69 eiro mēnesī. Pārējām personām ar invaliditāti tiek piemērots atšķirīgs aprēķins, t.i., personām ar I grupas invaliditāti VSNP apmērs 2020. gadā bija 104 eiro mēnesī (ar 1.3 koeficientu), personām ar II grupas invaliditāti 96 eiro mēnesī (ar 1.2 koeficientu), bet ar III grupas invaliditāti - 80 eiro mēnesī. Galvenās izmaiņas no 2021.gada 1.janvāra ir saistītas ar VSNP apmēra noteikšanu procentuālā apmērā no ienākumu mediānas katrai invaliditātes grupai, koeficienta maiņu no 1.3 uz 1.4, nosakot VSNP apmēru personām ar I invaliditātes grupu, kā arī piemaksu noteikšana pie VSNP apmēra personām ar I un II invaliditātes grupu, ja persona nav uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto, attiecīgi piemērojot 30% apmērā personām ar I grupas invaliditāti un 20% apmērā personām ar II grupas invaliditāti. Personām ar III grupas invaliditāti VSNP apmērs tiek noteikts 20% apmērā no ienākumu mediānas vai 25% apmērā no ienākumu mediānas¹⁰, ja invaliditāte ir kopš bērnības (skat. 11. tabulu).

¹⁰ Nabadzības riska sliekšni rēķina no iedzīvotāju rīcībā esošajiem ienākumiem, kas ir pārrēķināti uz ekvivalento patērētāju skaitu mājsaimniecībā. Tie ir visi indivīda neto naudas ienākumi no algota darba; naudas izteiksmē pārrēķinātie darba ņēmēja natūrā gūtie ienākumi, izmantojot uzņēmuma vai dienesta auto privātām vajadzībām; ienākumi vai zaudējumi, kas gūti no pašnodarbinātības; saņemtās pensijas un pabalsti; regulāra naudas palīdzība no citām mājsaimniecībām; peļņa no noguldījumu procentiem, dividendēm, akcijām; ienākumi, ko saņēmuši bērni, jaunāki par 16 gadiem; ienākumi no īpašuma izīrēšanas; saņemtā summa no Valsts ieņēmumu dienesta (VID) ienākuma nodokļa pārmaksas dēļ (par saimnieciskās darbības veikšanu, attaisnotajiem izdevumiem – izglītību, ārstniecību u. tml.). No šīs kopējās ienākumu summas tiek atskaitīti nekustamā īpašuma nodokļu maksājumi; naudas summas, kas tikušas regulāri piešķirtas citām mājsaimniecībām; atmaksātā summa VID sakarā ar nenomaksāto vai nepilnīgi nomaksāto ienākuma nodokli. Attiecībā uz ekvivalentajiem patērētājiem, ES nabadzības riska sliekšņa aprēķinā tiek piemērotas šādas ekvivalences skalas - pirmajam pieaugušajam tiek pielīdzināts svars 1,0, katram nākamajam mājsaimniecības loceklim vecumā no 14 gadiem un vecākam – 0,5, bet katram bērnam, jaunākam par 14 gadiem, – 0,3., savukārt Latvijas izvēlēta ekvivalences skala attiecīgi ir 1, 0.7, 0.7. Summējot katram mājsaimniecības loceklim piešķirto svaru, iegūst ekvivalento patērētāju skaitu mājsaimniecībā. Aprēķinot ienākumu mediānu, atbilstoši kuriem tiek noteiktas minimālās pensijas un valsts un pašvaldību pabalsti, tiek ņemtas vērā Latvijas izvēlētas ekvivalences skalas, proti, 1, 0.7 un 0.7. Mediāna ir augošā vai dilstošā kārtībā sakārtotu novērojumu centra vērtība jeb sadalījuma viduspunkts (Avots: CSP). Mediāna ir statistikas rādītājs, kas raksturo novērojumu, kas

11. tabula. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsti personām ar invaliditāti

VSNP Personām ar invaliditāti				
	Koeficients	Esošais apmērs, eiro	VSNP apmērs no 01.01.2021., eiro	VSNP apmērs ar piemaksu nestrādājošiem no 01.01.2021., eiro: +30% piemaksa I gr. +20% piemaksa II gr.
Kopš bērnības				
I grupa	1,3 (2020.g.), 1,4 (ar 2021.g)	159.50	190.40	247.52
II grupa	1,2	147.23	163.20	195.84
III grupa	Bāze	122.69	136 (25% no ienākumu mediānas)	
Pārējās personas ar invaliditāti				
I grupa	1,3 (2020.g.) 1,4 (ar 2021.g)	104	152.60	198.38
II grupa	1,2	96	130.80	156.96
III grupa	Bāze	80	109 (20% no ienākumu mediānas)	

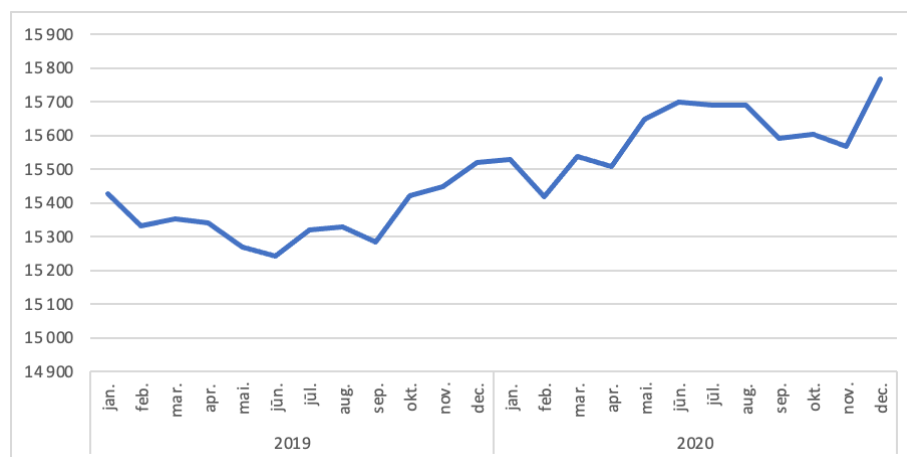
Avots: LM sniegtie dati.

Pabalsts personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama kopšana. No 2008. gada 1. janvāra īpašu kopšanas pabalstu izmaksā personai ar invaliditāti, kura ir vecāka par 18 gadiem un kurai VDEĀVK ir izsniegusi atzinumu par īpašas kopšanas nepieciešamību sakarā ar smagiem funkcionēšanas ierobežojumiem. Ir divu veidu pabalsta apmēri personai ar invaliditāti, kurai ir nepieciešama kopšana: (1) 213.43 eiro mēnesī vai (2) 313.43 eiro mēnesī, ja personas invaliditātes cēlonis ir slimība no bērnības. Personu skaits pieaug un uz 2020. gada nogali 17,72 tūkstoši pilngadīgās personas ar invaliditāti (2019. gadā 16,98 tūkstoši), kurām ir izsniegts VDEĀVK atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību. VDEĀVK atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību personām ar I grupas invaliditāti 2019. gadā tika izsniegts 10,34 tūkstošiem personu. Pamatojoties uz VDEĀVK izsniegto atzinumu, persona var pretendēt uz pabalstu personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama kopšana. Esošais pabalsts ir būtisks tiem, kas uzņemas rūpes par saviem ģimenes locekļiem, kuriem nepieciešama 24 stundu palīdzība un uzraudzība. Pabalstu neizmaksā, ja persona

sagrupēti no zemākās vērtības līdz augstākajai, centra vērtību (sadalījuma viduspunktu). Tādējādi ienākumu mediāna nozīmē ienākumu, kas sagrupēti no zemākajiem līdz augstākajiem, viduspunktu (nevis vidējos ienākumus). Avots: koncepcija "Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu" (17. lpp)

atrodas pilnā valsts apgādībā, piemēram, atrodas valsts finansētā ISASRI. Ārkārtējās situācijas laikā ar 2020. gada aprīli vērojams neliels pieaugums līdz augustam, līdzīgi sākot ar novembra mēnesi, kas varētu būt skaidrojams ar atvieglotu pieteikšanās kārtību un e-pakalpojumu izmantošanas pieaugumu tieši VDEĀVK atzinumu saņemšanai. Pabalsts tiek izmaksāts par kārtējo mēnesi (skat. 12. attēlu).

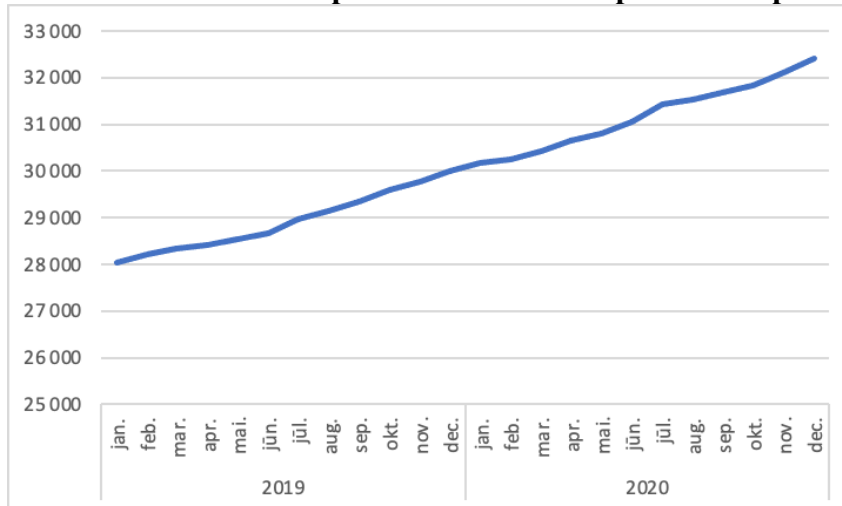
12. attēls. Pabalsts personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama kopšana

Datu avots: autoru veidots pēc VSAA datiem.

Pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai personai ar invaliditāti. Transporta pabalstu piešķir, pamatojoties uz VDEĀVK izsniegto atzinumu par medicīniskajām indikācijām vieglā automobiļa speciālai pielāgošanai un pabalsta saņemšanai transporta izdevumu kompensēšanai. To izsniedz gan **bērnām**, gan **pilngadīgai personai** ar invaliditāti. Uz šī atzinuma pamata var pretendēt uz transporta pabalstu – par bērnu saņem bērna likumiskais pārstāvis, pieaugušais pats saņem, ja vien nav iecelts aizgādnieks. Pabalsta apmērs ir noteikts vienādā apmērā visām personām ar invaliditāti, kurām ir apgrūtināta pārvietošanās, pabalsta apmērs ir 79.68 eiro par katru 6 mēnešu periodu. Par šī pabalsta izlietojumu cilvēkiem nav jāatskaitās. Pabalstu transporta izdevumu kompensēšanai par bērnu ar invaliditāti var saņemt viens no vecākiem, aizbildnis vai persona, kura faktiski audzina bērnu, tai skaitā audžuģimene, ja bērns atrodas ārpus ģimenes aprūpē uz laiku, kas ilgāks par sešiem mēnešiem (saskaņā ar Valsts sociālo pabalstu likumu un MK noteikumiem Nr.1606 “Noteikumi par pabalsta apmēru transporta izdevumu kompensēšanai personai ar invaliditāti, kuriem ir apgrūtināta pārvietošanās, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību”). Pēc VSAA statistikas datiem, pabalsta transporta izdevumu kompensēšanai saņēmušo personu skaits pieaug, 2019.gada decembrī - 30 tūkstoši pabalsta saņēmēji, savukārt 2020. gada decembrī pabalsta saņēmēju skaits pieauga līdz 32,41 tūkstotim. Šis pabalsts ir salīdzinoši neliels un līdz ar Covid-19 ārkārtējās situācijas iestāšanos nav vērojamas svārstības tā izmaksās, kādēļ turpmākā analizē tas netiek detalizētāk analizēts (skat. 13.attēlu).

13. attēls. Pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai personai ar invaliditāti

Datu avots: autoru veidots pēc VSAA datiem.

Valsts finansētais asistenta pakalpojums, ko nodrošina pašvaldības sociālais dienests. Invaliditātes likumā noteikts, ka asistents ir fiziskā persona, kas sniedz atbalstu personai ar ļoti smagas vai smagas pakāpes funkcionēšanas ierobežojumu tādu darbību veikšanai ārpus mājokļa, kuras tā invaliditātes dēļ nevar veikt patstāvīgi, — nokļūt vietā, kur tā mācās, strādā, saņem pakalpojumus, pārvietoties un aprūpēt sevi izglītības iestādē, algota darba vietā, būt saskarsmē ar citām fiziskajām un juridiskajām personām, kā arī palīdz personai ar redzes invaliditāti apgūt profesionālās pamatizglītības, profesionālās vidējās izglītības vai augstākās izglītības programmu. Personas ar I vai II grupas invaliditāti no 2013. gada 1. janvāra var saņemt no valsts budžeta līdzekļiem apmaksātu asistenta pakalpojumu līdz 40 stundām nedēļā, pamatojoties uz VDEĀVK atzinumu. Personai no 5 līdz 18 gadu vecumam ar invaliditāti, pamatojoties uz VDEĀVK atzinumu par īpašas kopšanas nepieciešamību sakarā ar smagiem funkcionālajiem traucējumiem (Invaliditātes likums, spēkā ar 01.01.2011.). Asistenta pakalpojums pašvaldībā tika ieviests ar mērķi sniegt atbalstu nokļūšanai darba vietā, izglītības iestādē vai pakalpojumu saņemšanas vietā, kā arī, lai sniegtu atbalstu personu ar invaliditāti ģimenes locekļiem un veicinātu to iesaisti darba tirgū. Asistenta pakalpojums ir viens no galvenajiem atbalsta pasākumiem, lai personas ar invaliditāti patstāvīgi varētu vienlīdzīgi ar pārējiem sabiedrības locekļiem īstenot savas tiesības. Asistenta pakalpojumu nodrošina personas deklarētās dzīvesvietas pašvaldības sociālais dienests (MK rīkojums Nr. 592, 9.10.2020.). Asistenta pakalpojumu apmaksu veic LM, bet administrē pašvaldība (MK 18.12.2012. noteikumi 942).

Savukārt **pabalstu par asistenta izmantošanu personai ar I grupas redzes invaliditāti** var saņemt persona, kurai:

- Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija (VDEĀVK) ir noteikusi I grupas redzes invaliditāti;
- nav piešķirti asistenta pakalpojumi pašvaldībā vai asistenta pakalpojumi ES politiku instrumentu ietvaros;
- nav piešķirts valsts pabalsts personai ar invaliditāti, kuram nepieciešama kopšana.

Pabalsta saņēmējs pats var izvēlēties konkrētu asistentu un tam nav jāatskaitās VSAA par asistenta sniegtajiem pakalpojumiem. Pabalsts paredzēts asistenta pakalpojumu izmantošanai 10 stundas nedēļā. Ja personai ar I grupas redzes invaliditāti VSAA ir piešķīrusi pabalstu asistenta izmantošanai par 10 stundām nedēļā, bet ir nepieciešami asistenta pakalpojumi vairāk nekā 10 stundas nedēļā:

- asistenta pakalpojumu personai ir tiesības pieprasīt un papildus saņemt arī savā pašvaldībā;
- pašvaldība piešķirs asistenta pakalpojumus par daļu, kas pārsniedz 10 stundas nedēļā, bet kopā abās vietās ne vairāk kā 40 stundas nedēļā.

Pabalsta apmērs par asistenta izmantošanu 10 stundas nedēļā ir 17.07 eiro nedēļā. (Invaliditātes likums, spēkā ar 01.01.2011., MK noteikumi Nr.698, spēkā ar 01.01.2015.).

Tiesībsarga ziņojumā par 2020. gadu norādīts, ka **personas ar invaliditāti asistents, kas ir izbeidzis darba tiesiskās attiecības, nevar pretendēt uz bezdarbnieka statusu**, ņemot vērā, ka asistenta pakalpojumu sniegšanas mērķis lielākoties, jo īpaši gadījumos, kad asistenta pakalpojumu sniedz tuviniekam, nav ienākuma gūšana, lai varētu nodrošināt sevi (savu ģimeni) ar iztikas līdzekļiem, bet gan objektīva nepieciešamība, lai sniegtu atbalstu personai ar ļoti smagas vai smagas pakāpes funkcionēšanas ierobežojumu, par ko valsts (pašvaldība) sniedz simbolisku atlīdzību, cita starpā tādēļ, ka profesionālu asistenta pakalpojumu pieejamība ir ļoti ierobežota. Tiesībsargs konstatēja, ka, piemēram, dīkstāves pabalsta piešķiršana asistentiem bija iespējama, kaut arī normatīvie akti par dīkstāves pabalsta piešķiršanu šādu noteikumu neparedz. Līdzīgai pieejai bija jābūt arī attiecībā uz darba tiesisko attiecību pārtraukšanu. LM atzina, ka nākotnē būtu nepieciešams domāt par izmaiņām normatīvajā regulējumā (Tiesībsarga ziņojums, 2020).

Izsniegtais atzinumu skaits par asistenta pakalpojuma nepieciešamību 2019.gadā bija otrs biežāk izsniegtais VDEĀVK atzinuma veids (16,02 tūkstoši šādu atzinumu) (Vairāk par pašvaldībās nodrošinātiem asistenta pakalpojumiem 4. nodaļā).

Vecuma pensijas, t.sk. personām ar invaliditāti. Uz sociālās apdrošināšanas iemaksām balstītā valsts pensiju sistēma garantē vecuma pensijas, kā arī pārejas periodā izdienas pensijas noteiktās profesijās strādājušiem. Latvijā pensiju sistēma veidota trīs līmeņos un tā diversificē riskus, kādi raksturīgi gan paaudžu solidaritātes, gan reālu kapitālu uzkrājošām pensiju shēmām. Valsts pensiju sistēmu veido valsts obligātā nefondēto pensiju shēma, valsts fondēto pensiju shēma un privātā pensiju shēma.

Valsts obligātā nefondēto pensiju shēma jeb uz sociālās apdrošināšanas iemaksām balstīta paaudžu solidaritātes pensiju shēma (PAYG) darbojas kopš 1996.gada 1.janvāra. Sociālajai apdrošināšanai pakļautās personas (darba ņēmēji, pašnodarbinātie u.c.), veicot sociālās apdrošināšanas iemaksas, nodrošina pensiju izmaksu pašreizējiem pensionāriem, vienlaikus krājot pensijas kapitālu savai pensijai. Lai nodrošinātu nepārtrauktu pensiju apdrošināšanas stāžu, periodā, kad persona nav bijusi ekonomiski aktīva (bezdarbnieks, bērna kopšanas atvaļinājumā, nestrādājošs invalīds, atradās obligātajā militārajā dienestā vai bija darbnespējīga), tiek veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas no valsts budžeta.

Valsts fondēto pensiju shēma darbojas kopš 2001. gada 1. jūlija. Tās mērķis ir, nepalielinot kopējo sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi valsts vecuma pensijām (20% no algas), iegūt pensijas palielinājumu, ieguldot daļu no iemaksām finanšu kapitāla tirgū, kur šie naudas līdzekļi pelnītu procentus.

Iemaksu likme shēmā ir 6% no algas, un, ja persona piedalās pensiju shēmas abos līmeņos, tad kopējā iemaksu likme valsts pensijām tiek sadalīta starp abiem līmeņiem. Pieprasot valsts vecuma pensiju, dalībnieks var izvēlēties variantus: (1) pensijas kapitāls tiek pārskaitīts personas izvēlētai dzīvības apdrošināšanas sabiedrībai, kas garantē “mūža” pensiju

(apdrošināšanas kompānijas nosaka minimālo uzkrāto kapitāla apmērs¹¹, kas dod tiesības iegādāties mūža pensijas polisi); (2) pensijas kapitāls tiek pievienots paaudžu solidaritātes shēmā uzkrātajam pensijas kapitālam. Šajā gadījumā nav noteikts minimālais apmērs vai ierobežojums uzkrātajam kapitālam.

Privāto pensiju shēma darbojas kopš 1998. gada 1. jūlija un shēmas mērķis ir tās dalībniekiem ar privāto pensiju fondu starpniecību uzkrāt un ieguldīt viņu pašu izdarītās un viņu labā brīvprātīgi izdarītās naudas līdzekļu iemaksas, līdz ar to nodrošinot šiem dalībniekiem papildus kapitālu vecumā. Pensiju fondi var būt slēgti vai atklāti un tiem var būt viens vai vairāki pensiju plāni. Pensiju plāna dalībnieki var piedalīties pensiju plānā gan tieši, gan ar savu darba devēju starpniecību. Jau no 55 gadu vecuma tā dalībnieks var saņemt visu uzkrāto kapitālu, vai arī turpināt dalību un saņemt kapitālu pa daļām. Uzkrātais kapitāls ir privātpersonas īpašums neatkarīgi no tā, kas veicis iemaksas, turklāt uz to attiecas mantojuma tiesības. Ir noteikti arī ienākumu nodokļu un sociālās apdrošināšanas iemaksu atvieglojumi.

2020. gadā minimālās vecuma pensijas aprēķina bāze bija 80 eiro, ar 2021. gada 1. janvāri tā palielināta līdz bāzes lielumam 136.00 eiro plus piemaksas par darba stāža gadiem. Minimālā vecuma pensijas paaugstināšanā personām ar invaliditāti kopš bērnības piemēroja bāzes apmēru 2020.gadā, t.i., 122.69 eiro. Ar 2021.gadu tie ir 163.00 eiro.

Personai, kura ir sasniegusi pensionēšanas vecumu (64 gadi 2021. gadā), bet kurai trūkst 15 gadi darba stāža, tiek izmaksāts valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts 109 eiro. 2025. gadā vecuma pensijas saņemšanai nepieciešamais darba stāžs pieaugs par 5 gadiem un līdzināsies 20 gadiem.

Izdienas pensijas. Ar 1996. gada 1. janvāri, stājoties spēkā likumam "Par valsts pensijām", Latvijā tika ieviesta uz sociālās apdrošināšanas iemaksām balstīta valsts pensiju apdrošināšanas sistēma, un 1998. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi likumā „Par valsts pensijām”, saskaņā ar kuriem no 1999. gada 1. janvāra tika pārtraukta apdrošināšanas stāža noteikšana, kas dod tiesības uz izdienas pensiju saskaņā ar nolikumu "Par izdienas pensijām". Personas, kuras līdz 1999. gada 1. janvārim bija nostrādājušas attiecīgajās profesijās ne mazāk kā trīs ceturtdaļas no nepieciešama apdrošināšanas stāža, saglabāja tiesības uz izdienas pensiju. No grozījumiem izrietēja tālāka izdienas pensiju sistēmas attīstības pārtraukšana, izdienas pensijas no valsts budžeta turpmāk nodrošinot tikai militārpersonām un Iekšlietu ministrijas iestāžu amatpersonām.

Tomēr pēdējos 20 gados izdienas pensiju saņēmēju loks pakāpeniski paplašinājās, aptverot arvien jaunas darbinieku kategorijas.(skat. I. Ūpīte "Invaliditātes un izdienas pensiju attīstība Latvijā" grāmatā Sociālās politikas transformācijas līkloci (red. F.Rajevska, 2018) Valsts Kontrole norādīja uz izdienas pensiju pieaugošo slodzi valsts budžetam, un arī to neatbilstību kopējām darbības principam, uz kura balstās pensiju sistēma Latvijā, saskaņā ar kuru pensijas apmērs ir tieši atkarīgs no katras personas veiktām iemaksām (Notional Defined Contribution).

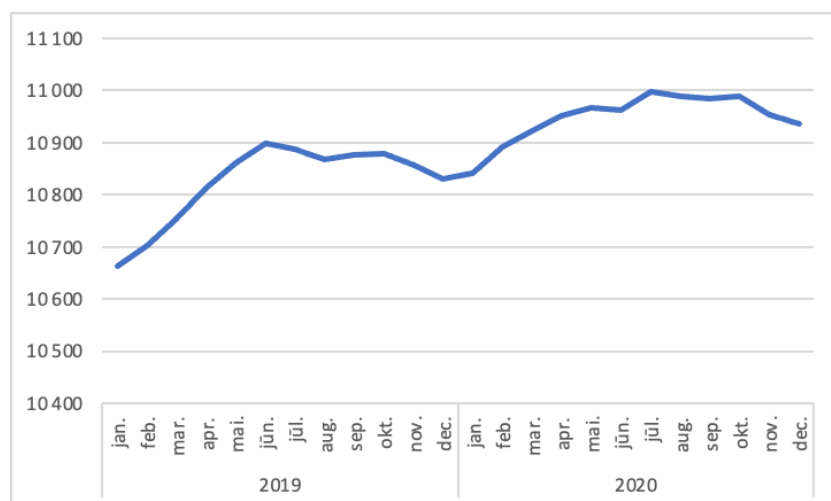
Vidējais piešķirtās izdienas pensijas apmērs ir krietni (2-7 reizēs) augstāks par vidējo vecuma pensijas apmēru valstī. Vidējais pensionēšanas vecums ir krietni zemāks par vidējo pensionēšanās vecumu valstī.

Izdienas pensiju jēdzienu būtību un mērķi apkopoja Satversmes tiesa (Satversmes tiesas 2006. gada 4. janvāra spriedums lietā Nr.2006-13-0103). ST secina, ka atsevišķās valsts nodarbināto personu kategorijas, kurām ir noteikta sevišķa sociālā garantija, nosacīti var iedalīt šādas grupās: (1) attiecīgā dienesta vai profesijas īpatnības ir saistītas ar profesionālo

¹¹ Pēc VSAA mājas lapā pieejamās informācijas visām kompānijām minimālā summa ir 2,000.00 eiro.

iešanu mazināšanos vai zudumu, sasniedzot noteiktu vecumu vai nostrādājot šajā profesijā noteiktu laiku (uzkrājot zināmu darba stāžu); (2) attiecīgā persona pilda valstij svarīgu dienestu, kura gaita būtiski atšķiras no to personu darba apstākļiem, kuras strādā uz civiltiesiska līguma pamata. Dienesta laikā persona ir pakļauta valsts noteiktiem būtiskiem ierobežojumiem (dienesta gaitas reglamentiem u.c.), tās pienākums ir iesaistīties dienesta izpildē iepriekš neparedzētos, nereti bīstamos apstākļos. Izdienas pensija šajā gadījumā, no vienas puses, kompensē minētā dienesta laikā priekšlaicīgi zaudētās darba spējas, bet, no otras puses, kalpo kā kompensācija par dienesta laikā noteiktajiem ierobežojumiem neatkarīgi no tā, vai šie ierobežojumi ir vai nav radījuši priekšlaicīgu darba spēju samazināšanos; (3) izdienas pensija netieši veido it kā “atliktu atalgojumu” par nevainojamu dienestu ilgā laika periodā un sekmē attiecīgo dienestu un institūciju kvalitatīvu darbību, it īpaši antikoruācijas aspektā. Izdienas pensijas saņēmēju skaits strauji pieaug salīdzinājumā ar citām valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas mērķa grupām. Pēdējo divu gadu laikā izdienas pensijas vidējais apmērs no 477.52 eiro 2019. gada janvārī pieaudzis līdz 561.71 eiro 2020. gada novembrī. Esošajā pārskatā nav atsevišķi pieejama informācija par Aizsardzības ministrijas resora pensijām. Esošās izmaiņas nav saistāmas ar Covid-19 ārkārtējās situācijas apstākļiem, bet ar iepriekšminēto sistēmas izvērtējumu. (skat. 14. attēlu).

14. attēls. Izdienas pensiju saņēmēji (no 2011.g. t.sk. resoru pensijas no valsts pamatbudžeta) - skaits

Datu avots: autoru veidots pēc VSAA datiem.

Valsts kontrole (VK) savā 2017.gada revīzijas ziņojumā „Vai valsts politika pensiju sistēmas ilgtspējas nodrošināšanai ir efektīva?” secināja, ka „pašlaik izdienas pensija ir tikai kā papildu ienākumu avots par iepriekš noteiktā profesijā nostrādāto laiku” (VK Ziņojums, 2017)

VK Ziņojumā sniegts arī izvērsts paskaidrojums tik skarbam secinājumam: (1) izdienas pensiju **sistēma nenodrošina vienotu attieksmi** ne tikai pret pārējām darbaspējīgām personām, kuras, iestājoties pensionēšanās vecumam, varēs rēķināties tikai ar darba mūžā nopelnīto pensijas kapitālu, bet arī pret pašiem izdienas pensiju saņēmējiem. (2) tiesības uz izdienas pensijām dažādām amatu kategorijām ir noteiktas vēsturiski vai arī panākot politisko atbalstu. (3) gandrīz 71% izdienas pensiju saņēmēju turpina strādāt arī pēc izdienas pensijas piešķiršanas, daļai no tām nav bijis nepieciešams pat pārkvalificēties, jo tās turpina strādāt profesijās, no kurām devušās izdienas pensijā, (4) pašreizējo pensiju sistēmu negatīvi ietekmē arī izdienas pensiju politika, kas pastāv paralēli pensiju sistēmai un dod tiesības atsevišķās profesijās strādājošajiem pieprasīt izdienas pensiju krietni pirms vispārējā pensionēšanās

vecuma sasniegšanas, **saņemot sociālo nodrošinājumu, kas nav atkarīgs no personas darba mūžā uzkrātā**; (5) lai risinātu visas minētās problēmas, revidentu vērtējumā nav pieļaujama jaunu likumprojektu virzīšana, kas paplašina izdienas pensiju saņēmēju loku, kamēr netiek veikts visaptverošs izdienas pensiju izvērtējums, definēti izdienas pensiju mērķi un kritēriji, nepieciešamības gadījumā ieviešot alternatīvus kompensējošos mehānismus.

VK Ziņojums tika apspriests 12. Saeimas Sociālo un darba lietu komisijā. Tomēr grozījumi likumā nesekoja. Vairāku profesiju pārstāvji pretendē uz izdienas pensijas piešķiršanu, to vidū pašvaldības policijas darbinieki, Probācijas dienesta ierēdņi un darbinieki, pirmsskolas izglītības iestāžu skolotāji, speciālo izglītības iestāžu skolotāji, sporta skolotāji, kā arī ieslodzījuma vietu ārstniecības personas.

Pensiju sistēmas iekļaujošais potenciāls

Vecums jau pats par sevi ir faktors, kas ietekmē dzīves kvalitāti: sociālo kontaktu loks samazinās, pasliktinās veselības stāvoklis, parādās neiecietība domāšanā, izpaužas arī citi aizspriedumi no sabiedrības puses. Pieaug arī nabadzības risks, samazinot cilvēka iespējas sagādāt aktīvai sociālajai dzīvei nepieciešamās preces un pakalpojumus. Divu faktoru kombinācija – zemi ienākumi un vecums, pastiprina sociālās atstumtības risku. Tāpēc statistika īpaši izdala iedzīvotājus vecuma grupās 65+ un 75+ detalizētākai izskatīšanai. Līdz ar Covid-19 pandēmijas sākumu šī iedzīvotāju daļa ir veselības un nāves riskam pakļautā iedzīvotāju grupa, kurai nepieciešama *īpaša* valsts sociālā aizsardzība un palīdzība.

Pensiju sistēma Latvijā **neparedz atšķirību izlīdzināšanas mehānismu starp turīgākajiem un trūcīgākajiem iedzīvotājiem**. Detalizēti tas ir analizēts O. Rajevska publikācijā „Latvijas pensiju sistēma: vai tā veicina vecāka gadu gājuma cilvēku sociālo iekļaušanu?” un Ineses Upītes rakstā „Invaliditātes un izdienas pensiju attīstība Latvijā” kolektīvajā monogrāfijā „Sociālās politikas transformācijas līkloči”(2018), kas ir sagatavota VPP EKOSOC-LV projekta ietvaros un Valsts kontroles Ziņojumā „Vai valsts politika pensiju sistēmas ilgtspējas nodrošināšanai ir efektīva?” (2017), kā arī F.Rajevska un O.Rajevska sadaļā “Social Policy Reforms in Latvia. Shift Towards Individual Responsibility of welfare” (2019) Blum, S. et al. (editors) Routledge Handbook of European Welfare Systems.

Pasaules pensiju politikas pētnieki, piemēram N.Barr un P. Diamond (2006, 15-39), nāca pie atzinuma, ka NDC (Notional Defined Contribution) pensiju sistēmai, kāda pastāv Latvijā, tikpat kā nav pārdales mehānisma. Līdz ar to, viņuprāt, tā nav īsti piemērota valstīm ar relatīvi lielu plaisu starp turīgajiem un trūcīgajiem, jo vecumdienās materiālā stratifikācija netiek nogludināta un kombinācijā ar zemo aizvietošanas likmi tā noved pie masveida nabadzības. Latvijas pieredze uzskatāmi apstiprina šo angļu pētnieku atzinumu (skat. Olga Rajevska “Latvijas pensiju sistēmas iekļaujošā potenciālā izvērtējums” grāmātā F.Rajevska (red.) “Sociālās politikas transformācijas līkloči” (2018).

Nabadzības riska rādītāji Latvijā iedzīvotājiem vecuma grupā 65+ uz ES valstu fona ir ļoti augsti un stabili augstāki, nekā kaimiņzemēs – Lietuvā un Igaunijā. To lielā mērā izskaidro pensiju sistēmas dizains mūsu valstī, kur pārdales mehānismi no turīgākajiem uz mazāk turīgajiem nav bijis iedarbīgs. Vecuma pensijas apmērs ir atkarīgs no cilvēka ienākumiem, no kuriem veiktas sociālās iemaksas un darba stāža. Tomēr nabadzības un sociālās atstumtības riski, kādiem indivīds pakļauts darbaspējīgajā vecumā, netiek kompensēti vecumā, bet gan “iekonservējas” un padziļinās. Atšķirībā no Eiropas valstu absolūtā vairākuma, kur nabadzības un materiālās deprivācijas risks vecumdienās ir mazāks, nekā darbaspējīgā vecumā, Latvijā aiziešana pensijā saistīta ar būtisku šo risku palielināšanos. Savulaik izvēlēta **NDC sistēma kopā ar slikti pārdomāto pirmsreformas stāža uzskaites mehānismu rada lielu skaitu ļoti mazu pensiju saņēmēju.**

Minimālās pensijas pietiekamības jautājums 2020. gadā nonāca politiskajā un arī rīcībpolitikas darba kārtībā. Pēc Tiesībsarga iesnieguma to izskatīja Satversmes Tiesa un secināja, ka minimālais pensijas apmērs noteikts neadekvāti zemā līmenī un likumdevējam to ir jārevidē. Sākot ar 2021. gadu minimālās vecuma pensijas aprēķina bāze personām ar 15 gadu darba stāžu tika pacelta no 80 eiro 2020. gadā uz 136 eiro 2021. gadā, pievienojot koeficientu par katru darba gada stāžu. Tā izmaksa sāksies maija mēnesī, jo nepieciešams pārejas periods, lai pieņemtās izmaiņas likumos ieviestu VSAA administrētajās IT sistēmās, kur nepieciešams izstrādāt un ieviest jaunus algoritmus pensiju un pabalstu piešķiršanas un pārrēķināšanas operācijās.

Ieteicams konsekventi turpināt jau iesāktu **mazo solū reformas**, piemēram, **atjaunot** 2011. gadā pārtrauktas **piemaksas par darba stāžu, kas uzkrāts līdz 1995.gada 31.decembrim, tiem, kam vecuma pensija piešķirta 2012. gadā** un vēlāk, un saglabāt to izmaksas visiem, līdz pensiju piešķirs pēdējam cilvēkam ar darba stāžu līdz 1995. gada 31.decembrim. Indikatīvi var prognozēt, ka tas neradīs lielus papildu izdevumus budžetam, jo katru gadu dabisku iemeslu dēļ samazinās pensionāru skaits ar lielu līdz 1996. gadam uzkrāto darba stāžu, bet jaunpienācējiem ar katru gadu šis stāžs ir mazāks. Tāda pieeja būtu jāvērtē, paredzot papildlīdzekļus no valsts budžeta. Vienlaicīgi tā nostiprina vienlīdzīgās pieejas (*equal treatment*) un **sociālā taisnīguma principu** un ir atbalsts tai vecuma grupai, kura visos līmeņos tiek novērtēta kā pakļauta lielam Covid-19 riskam. Sociālais taisnīgums šajā kontekstā nozīmē vienādu piemaksu visiem pensionāriem, kuriem ir pirmsreformas (līdz 1996. gadam) darba stāžs. Tāds pārejas periods turpināsies turpat vai līdz 2040.-2045. gadam, ja tiks paaugstināts pensionēšanas vecums.

Reizē tas nozīmētu atvieglojumu arī pašvaldību budžetiem, jo pie jaunā trūcīgas personas sliekšņa 272 eiro daudzi mazo pensiju saņēmēji varēs pieteikties pēc palīdzības, jo pat ar visām piemaksām to pensiju līmenis paliks zem noteikta sliekšņa.

Ir nepieciešams tālāk pētīt vecākā gadu gājuma personu materiālā stāvokļa uzlabošanas, sociālās iekļaušanas metodes un paņēmienus, gan izmantojot pensiju sistēmas elementus, gan arī ar citu mehānismu palīdzību, liekot lietā citu valstu pieredzi.

Bezdarbnieka pabalsts. Bezdarbnieka pabalstu izmaksā personai, kura ir zaudējusi darbu un ir ieguvusi bezdarbnieka statusu. Pabalstu var saņemt ne ilgāk kā 8 mēnešus. Pabalsta apmērs ir atkarīgs no personas apdrošināšanas stāža un iemaksu algas:

- no 1 līdz 9 gadiem ieskaitot 50%
- no 10 līdz 19 gadiem ieskaitot 55%
- no 20 līdz 29 gadiem ieskaitot 60%
- 30 gadi un vairāk 65%

Ja pirms bezdarbnieka statusa iegūšanas, bezdarbnieks:

1. kopis bērnu līdz pusotra gada vecumam un saņēmis bērna kopšanas pabalstu;
2. atguvis darbspējas pēc invaliditātes;
3. kopis bērnu ar invaliditāti līdz 18 gadu vecumam, piešķirtais bezdarbnieka pabalsts tiek noteikts 60 % apmērā no valstī noteiktā sociālā nodrošinājuma pabalsta divkārtā apmēra (60% no 218 eiro sākot ar 2021. gadu, jeb 130 eiro).

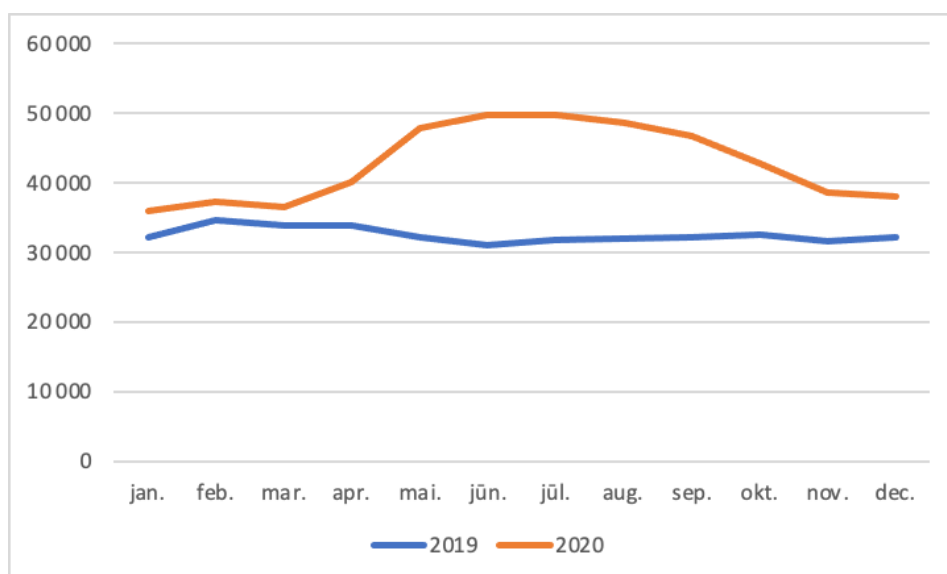
Sākot ar 2020. gadu bezdarbnieka pabalsta izmaksas ilgums tika samazināts no 9 uz 8 mēnešiem, nosakot ka

- pirmos divus mēnešus – piešķirtajā apmērā;
- trešajā un ceturtajā mēnesī – 75 % no piešķirtā pabalsta apmēra;

- piektajā un sestajā mēnesī– 50 % no piešķirtā pabalsta apmēra;
- septītajā un astotajā mēnesī– 45 % no piešķirtā pabalsta apmēra.

Bezdarbnieka pabalsta saņēmēju skaita pieaugums vērojams Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā, par ko detalizētāka analīze tiks sniegta 3. nodaļā. Neskatoties uz straujo pieaugumu, izmaksātā pabalsta vidējais apmērs nav pieaudzis, bet tieši otrādi - samazinājies (aprīlī - 340.50 eiro, jūnijā - 367.18 eiro, septembrī - 316.69 eiro, oktobrī - 298.20 eiro) (skat. 15. attēlu). Vairāk par izmaiņām, kas attiecināmas uz ārkārtējās situācijas apstākļiem skat. 3. nodaļā.

15. attēls. Bezdarbnieka pabalsts - skaits

Datu avots: autoru veidots pēc VSAA datiem.

Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts. Kā jau iepriekš tika atzīmēts, vairākas sociāli mazaizsargāto personu grupas ir tiesīgas saņemt valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu (VSNP): (1) personas, kuras nav nodarbinātas un ir sasniegušas noteikto vecumu pensijas piešķiršanai, ja šai personai nav tiesību saņemt valsts pensiju vai apdrošināšanas atlīdzību nelaimes gadījuma darbā vai arodslimības dēļ; (2) persona, kurai VDEĀVK ir izsniegusi atzinumu par invaliditāti, ja šai personai nav tiesību saņemt valsts pensiju (izņemot apgādnieka zaudējuma pensiju) vai apdrošināšanas atlīdzību nelaimes gadījuma darbā vai arodslimības dēļ; (3) par bērnu, ja tas nav sasniedzis pilngadību (18 gadus) un par mirušo apgādnieku nav tiesību saņemt valsts pensiju vai apdrošināšanas atlīdzību. Pēc 18 gadu vecuma sasniegšanas pabalstu izmaksā, ja bērns mācās vispārējās izglītības vai profesionālās izglītības iestādē un nav vecāks par 20 gadiem, vai studē augstskolā dienas nodaļā (pilna laika klātienē) un nav vecāks par 24 gadiem. Šī atbalsta mērķis ir nodrošināt minimālo ienākumu līmeni iedzīvotāju daļai, ja citi atbalsta instrumenti nav pieejami.

Kopsavilkums

Esošais valsts sociālās drošības sistēmas novērtējums sniedz vispārīgu ieskatu valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas darbībā, t.i., izvērtējumā par pabalstiem, pensijām un atlīdzībām, kas pieejamas personām darba zaudējuma, slimības, invaliditātes, vecuma, u.c. sociāliem risku gadījumos.

Var izdalīt valsts apdrošināšanas sistēmas nodrošinātas *universālas* (uz sociālo nodrošinājumu balstīta) un *uz sociālām apdrošināšanas iemaksām balstītas* sociālās

aizsardzības sistēmas atbalsta formas, kas pieejamas dažādām mērķa grupām, t.i., vecākiem un bērniem, sociāli apdrošinātām strādājošām personām, personām, t.sk., bērniem ar invaliditāti, senioriem, bēgļiem vai alternatīvo statusu ieguvušām personām. Slimības pabalstu, atlīdzību saistībā ar arodslimību un nelaiemes gadījumu darbā, maternitātes, paternitātes, vecāku pabalstu, bezdarbnieku, vecuma pensiju un apbedīšanas pabalstu ir tiesības saņemt sociāli apdrošinātai personai. Neatkarīgi no personas nodarbinātības (universāls princips) personām ar invaliditāti tiek piešķirts valsts VSNP, pabalsti par bērnu ar invaliditāti, t.sk., piemaksas un pabalsts par bērnu ar invaliditāti kopšanu, valsts atbalsts ar celiakiju slimam bērnam, pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai personai, t.sk., bērnam ar invaliditāti, kurai ir apgrūtināta pārvietošanās, pabalsts par asistenta izmantošanu personai ar 1.grupas redzes invaliditāti, valsts sociālais pabalsts un kaitējuma atlīdzība Černobiļas atomelektrostacijas (ČAES) avārijas sekū likvidēšanas dalībniekiem un viņu ģimenēm, pabalsts bēgļiem vai alternatīvo statusu ieguvušām personām, bērna piedzimšanas pabalsts, bērna kopšanas pabalsts, ģimenes valsts pabalsts un piemaksa par divu un vairāku bērnu audzināšanu (VSAA mājaslapa).

Padziļināti veicot normatīvo aktu analīzi, var izdalīt divus galvenos sociālās rīcībpolitikas virzienus: (1) sniegt atbalstu (pabalstu formā) personām, kas ir sociālās apdrošināšanas sistēmas subjekti; (2) atvieglojumi īpaši sociāli mazaizsargātām personu grupām un sociālais atbalsts (pabalsts) personām, kam nav pietiekami nodrošinātas pamatvajadzības un kuriem nav tiesības uz citiem valsts ieviestajiem atbalsta veidiem. Datu analīze mēnešu griezumā parāda, ka lielākā daļa pabalstu, pensiju un atlīdzības izmaksās un saņēmēju nav saistāma ar ārkārtējās situācijas iestāšanos. Ārkārtējās situācijas ietekmē izmainījās bezdarbnieku un slimības pabalsta izmaksas, kas saistīti ar nodarbināto iedzīvotāju daļu.

CoLife veiktā iedzīvotāju un māsaimniecību ienākumu analīze, kā arī to avotu analīze (WP1 11.nodaļa, 92.-115.lp.) parāda, ka Covid-19 ārkārtējās situācijā tika izmantoti dažādi politikas atbalsta instrumenti. Lai neizraisītu strauju nabadzības riska un nevienlīdzības pieaugumu valstīs ar vāju sociālās aizsardzības sistēmu, valdības atbalsts un finansiālā palīdzība ir īpaši nozīmīga (Skat. vairāk Martin *et al.* modelis, 92). Latvijā māsaimniecību ienākumi ir galvenokārt atkarīgi no algota darba, pašnodarbinātības (87%) un sociālajiem transfertiem (25%). Pārējās kategorijas ir - ieņēmumi no īpašuma (12%), no piemājas saimniecības (15,7%), no dividendēm un procentiem (8.2%), no privātajiem transfertiem, t.sk., radnieku finansiāla palīdzība u.tml. (12.7%).

Salīdzinoši liela daļa iedzīvotāju ir ar zemu ienākumu līmeni (26,3%) - mazāk par 450 eiro, t.sk., 118,3 tūkstoši jeb 15.4% ar ienākumiem minimālās algas vai pat mazāk. Ienākumu analīze arī parāda, ka strādājošiem samazinājās arī prēmijas un naudas bonusu apmērs. Turklāt visbūtiskāk ieņēmumi samazinājās pašnodarbinātiem, kā arī nodarbinātajiem vecuma grupā no 45-54 gadi. Iedzīvotāju ienākumu līmenis vistiešākajā veidā ir atkarīgs no uzņēmumu sekmīgas, ilgtspējīgas un stabilas darbības. Viens no būtiskiem atzinumiem ir, ka Covid-19 pandēmijas ietekmē visbūtiskāk samazinājās ienākumi māsaimniecībās, kurās ir 3 un vairāk cilvēku, tostarp ģimenēs ar bērniem līdz 18 gadu vecumam. Finansiāla atbalsta sniegšana darbiniekiem nav izplatīta prakse, kamēr galvenais ieguldījums bija darbinieku prasmju pilnveidē.

Nodarbinātības un nodarbinātības formu izmaiņu analīze (WP1 11.nodaļa) atklāj, ka bezdarba rādītāji ārkārtējās situācijas laikā bija augstāki salīdzinājumā ar ES-27 vidējiem rādītājiem un pieauga, ko skaidro izraisītā ražošanas, īpaši tranzīta kritumu, bet ne tik ļoti pandēmijas uzliesmojums. Salīdzinoši nelielo bezdarba pieaugumu skaidro ar augsto brīvo darba vietu skaitu valstī, kurš bija pieejams tiem, kas zaudēja darbu, un arī uzņēmēju iespējām ieviest

pilnīgu vai daļēji attālināta darba režīmu. Līdz ar to arī izmaiņas bezdarbnieku pabalstu saņēmēju skaita pieaugums arī šajā periodā vērtējams, kā neliels.

Esošais novērtējums ļauj secināt, ka bezdarba gadījumā, sociālās apdrošināšanas iemaksu veicējiem ir tiesības uz bezdarbnieku pabalstu. Tomēr svarīgi ir vērst uzmanību uz faktu, ka darba zaudēšanas gadījumā liela daļa iedzīvotāju ienākumi ir salīdzinoši zemi, jo īpaši 3 un vairāku personu mājsaimniecību un ģimenēs ar bērniem, kā arī pašnodarbinātām personām.

Iedzīvotāju pandēmiju ierobežojošo pasākumu novērtējumā (WP1, 6. nodaļa) īstenotos valdības pasākumus atbalstīja tikai 1/5 daļa iedzīvotāju. Vislielākās bažas ir par pandēmijas ierobežojošo pasākumu ietekmi vai pat kaitējumu veselībai un ka tas var sagraut Latvijas ekonomiku.

Uz pabalstiem pretendēja lielāka iedzīvotāju daļa, nekā tos varēja saņemt. Apmēram 25.5% aptaujāto pabalstus saņēma, bet 13.9% tos nesaņēma. Piemēram, 1/3 daļa no visiem, kas pieteicās uz dīkstāves un krīzes situācijas pabalstam, to nesaņēma.

Jāpievērš uzmanība tam, ka iedzīvotāju paļaušanās uz saviem uzkrājumiem nevarēs būt ilgstoša. Atbildot uz jautājumu “Skatoties uz Jūsu pieredzi pandēmijas laikā, cik daudz mēnešu Jūsu ģimene varētu izdzīvot ar naudas, pārtikas uzkrājumiem “melnai dienai”?”, mazāk par mēnesi norādīja 11.3%, mēnesi 30.6%, divus mēnešus 25.4%, trīs mēnešus 14.0%, kas kopā 81.4% no visiem atbildējušiem.

Lai nodrošinātu atbalstu iedzīvotājiem, kuru ienākumi valstī izsludinātās Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā saistībā ar noteiktajiem ierobežojumiem samazinājās vai nebija pietiekami, tika veiktas būtiskas izmaiņas sociālās drošības sistēmas normatīvajā regulējumā. Detalizētāk atbalsta mehānismi saistībā ar Covid -19 atbalsta instrumentiem tiks vērtēti 3. un 4.nodaļā. Savukārt nākamajā apakšnodaļā tiks sniegts ieskats sociālo pakalpojumu sistēmā, kas ir būtisks atbalsta mehānisms tieši sociāli mazaizsargāto personu grupu atbalstam, - vienlīdz nozīmīgs un papildinošs jau izvērtētajai sociālās drošības un sociālās palīdzības sistēmai.

2.3. Sociālie pakalpojumi

Sociāliem pakalpojumiem ir nozīmīga loma grūtībās nonākušiem iedzīvotājiem, kas ir nodrošināmi neatkarīgi no ienākumiem, un tā ir iespēja iedzīvotājiem saņemt nepieciešamo atbalstu un palīdzību pašvaldību līmenī.

Sociālās tiesības noteiktas likumā “Par sociālo drošību” ikvienam no 15 gadu vecuma naudas, mantisko pabalstu vai citu pakalpojumu veidā (, spēkā ar 05.10.1995, 1.panta otrā daļa, 2.pants, 13.pants, 14. panta pirmās daļas 2.punkts, 3.punkts, 17.panta pirmā daļa, 21.pants). Sociālie pakalpojumi ietilps plašākā sociālās aizsardzības sistēmā, kas ir valsts, pašvaldības un citu (NVO, privātā sektora) sniegtie sociālie pakalpojumi. Sociālo pakalpojumu veidi ir noteikti Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā (turpmāk – SPSPL, spēkā ar 01.01.2003.), likumā “Par pašvaldībām” (spēkā ar 09.06.1994.), Bērnu tiesību aizsardzības likumā (spēkā ar 22.07.1998.), Invaliditātes likumā (spēkā ar 01.01.2011.) un Sabiedriskā labuma organizācijas likumā (spēkā ar 01.10.2004.) u.c. sociālo pakalpojumu normatīvo aktu ietvarā. SPSPL 17. panta pirmajā daļā un MK 13.06.2017. noteikumos Nr. 338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 2.1. punktā noteikts, ka sociālo pakalpojumu sniedzējs var būt komersants, kooperatīvā sabiedrība, biedrība, nodibinājums, reliģiska organizācija, valsts vai pašvaldības iestāde vai cits tiesību subjekts (piem., iedzīvotāju iniciatīva) (spēkā ar 01.07.2017.).

Normatīvo aktu analīze liecina, ka dažādos likumos sociālo pakalpojumu definīcija nedaudz atšķiras un paredz gan valsts materiālā atbalsta formas (skat. iepriekš soc. apdrošināšanas

nodaļa) un pašvaldību nodrošināto, t.i., pašvaldības sociālo palīdzību un sociālo pakalpojumu veidā.

Kā jau iepriekš tika minēts, likumā “Par sociālo drošību” sociālie pakalpojumi ir definēti gan kā pakalpojumi, gan naudas un mantiski pabalsti. Savukārt SPSPL sociālie pakalpojumi ir nodalīti atsevišķi no sociālās palīdzības, kas ir naudas un mantisks pabalsts.

Invaliditātes likumā tiek specifiski noteikta kārtība un definēti sociālie pakalpojumi (sociālās rehabilitācijas, profesionālās rehabilitācijas) personām ar invaliditāti funkcionēšanas ierobežojumu mazināšanai vai novēršanai (8.panta otrās daļas 2.punkts, piektās daļas 2.punkts, 10.panta ceturtdaļa, 11.pants). Bērnu tiesību aizsardzības likumā ir izdalītas bērna sociālās tiesības (12.pants), tostarp tiesības uz valsts un pašvaldības sociāliem pakalpojumiem, sociālo palīdzību (trešā daļa) un MK noteiktajām sociālām garantijām (ceturtdaļa, spēkā ar 22.07.1998.). Visšaurākā sociālo pakalpojumu definīcija ir piemērota likuma “Par pašvaldībām” 15. panta 7. punktā, nosakot, ka pašvaldības autonomā funkcija ir “nodrošināt iedzīvotājiem sociālo palīdzību (*sociālo aprūpi*)”, kas iepriekš minēto likumu izpratnē ir interpretējama kā atbalsts naudas vai mantiska pabalsta veidā un līdzfinansējums sociālās aprūpes gadījumā, ja persona pati nespēj segt izdevumus un nav spējīga parūpēties par sevi. Pašvaldības var nodrošināt plašāku sociālo atbalstu, ņemot vērā citos tiesību aktos noteikto, kā arī piemērojot 43.panta trešajā daļā noteiktās tiesības pieņemt saistošos noteikumus, lai nodrošinātu autonomo funkciju un brīvprātīgo iniciatīvu izpildi (spēkā ar 09.06.1994.).

Sociālo pakalpojumu sniedzēji palīdz grūtībās nonākušiem iedzīvotājiem, neatkarīgi no ienākumiem, saņemot nepieciešamo atbalstu un palīdzību. Padziļināti analizējot SPSPL (1.panta 13., 19., 20., 23., 32.punkts, 22.pants, 23., 24.pants, spēkā ar 01.01.2003.), kas ir saistošs sociālo pakalpojumu sniedzējiem-profesionāļiem, var izdalīt sekojošus likumā definētos sociālos pakalpojumu veidus:

- 1) Sociālais darbs** - profesionāla darbība, lai palīdzētu personām, ģimenēm, personu grupā un sabiedrībai kopumā veicināt vai atjaunot savu spēju sociāli funkcionēt, kā arī radīt šai funkcionēšanai labvēlīgus apstākļus.
- 2) Karitatīvais sociālais darbs** - sociālajam darbam analogs darbs, kura mērķis ir palīdzēt personām, ģimenēm, grupām vai sabiedrībai kopumā atgūt spēju sociāli un garīgi funkcionēt.
- 3) Sociālās aprūpes pakalpojumi** - pasākumu kopums, kas vērsts uz to personu pamatvajadzību apmierināšanu, kurām ir objektīvas grūtības aprūpēt sevi vecuma vai funkcionālo traucējumu dēļ.
- 4) Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi** - pasākumu kopums, kas vērsts uz sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā.
- 5) Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi** - pasākumu kopums, kas pēc individualizētas funkcionālo traucējumu izvērtēšanas un profesionālās piemērotības noteikšanas, personām darbspējīgā vecumā nodrošina jaunas profesijas, profesionālo zināšanu vai prasmju apguvi vai atjaunošanu, tai skaitā profesionālās izglītības programmu apgūšanu pamata un vidējās izglītības pakāpē un multidisciplināros pakalpojumus integrācijai darba tirgū.

SPSPL likuma mērķis ir noteikt minēto sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sniegšanas un saņemšanas principus, to personu loku, kurām ir tiesības saņemt šos pakalpojumus un palīdzību, kā arī sociālās aprūpes, sociālās rehabilitācijas un profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu samaksas un finansēšanas principus.

Latvijā sociālie pakalpojumi var tikt nodrošināti:

- (1) Pašvaldības sociālā dienestā
- (2) Ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā, vai tās struktūrvienībā
- (3) Patversmē un nakts patversmē
- (4) Personas dzīvesvietā un īslaicīgās aprūpes institūcijā (aprūpe mājās, dienas centrā, krīzes centrā, dienas aprūpes centrā, servisa dzīvoklī, grupu mājā (dzīvoklī),
- (5) Ārpus ģimenes aprūpē (audžuģimenē vai pie aizbildņa u.tml.) (SPSPL, spēkā ar 01.01.2003).

Sociālo pakalpojumu sniedzējam ir jābūt darba devējam, kas nodarbina personas ar atbilstošu izglītību un nodrošina piemērotas sociālo pakalpojumu sniegšanai piemērotas telpas un darba vidi ar vienmērīgu un racionālu darba uzdevumu sadali (MK 13.06.2017. noteikumi Nr. 338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”, spēkā ar 01.07.2017.).

Iepriekšminētā normatīvo aktu analīze ļauj labāk izprast sociālās aizsardzības darbības principus, t.i., sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sniegšanas un saņemšanas kārtību, piedaloties gan valsts un pašvaldību, gan NVO un privātā sektora pārstāvjiem. Latvijā 50.4% ir pašvaldības (sociālais dienests, pašvaldības iestāde vai struktūrvienība) nodrošinātie sociālie pakalpojumi. NVO sektora, t.i., biedrības, nodibinājumu un to struktūrvienību, kā arī reliģisko organizāciju, nodrošinātie sociālie pakalpojumi ir 31.2%. Salīdzinoši neliels īpatsvars no visiem pakalpojumu sniedzējiem ir valsts (7.6%) un privātā (10.9%) sektora nodrošinātie sociālie pakalpojumi (LM Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistra dati, uz 10.12.2020.).

Sociālais darbs ir viens no pašvaldības sociālo dienestu (90.6%) nozīmīgākajiem sniegtajiem sociālajiem pakalpojumiem. Pašvaldības iestāde, tās struktūrvienība vai pašvaldības SIA ir arī vieni no visbiežāk sastopamiem **ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas** (turpmāk - ISASR) institūciju pakalpojumu sniedzējiem (52.1%). Pārējie ISASR pakalpojumi tiek nodrošināti valsts, privātā un NVO sektora institūcijās. Salīdzinoši neliels šo sociālo pakalpojumu sniedzēju īpatsvars ir privātajā sektorā (10.9%) un valsts (7.4%) sektorā. Vairāk nekā puse (55.5%) ISASR atrodas lauku apvidos jeb novadu pagastos, kamēr 23.7% ir Rīgā un lielajās pilsētās, bet atlikušie 20.9% mazākās pilsētās un novadu centros. Savukārt **sociālās rehabilitācijas** pakalpojumi lielākoties ir pieejami Rīgā un lielajās pilsētās (69.7%), mazākās pilsētās un novadu centros – 17.4%, bet lauku teritorijā pieejami ir 12.9%. Lielākā daļa **sociālo rehabilitācijas** pakalpojumu sniedzēju ir NVO (biedrība, tās struktūrvienība vai reliģiska organizācijas) – 61.4%, un privātā sektorā 20.5% (Skat. 12. tabulu).

12. tabula. Reģistrētie sociālo pakalpojumu sniedzēji reģionālā griezumā (skaits un %)

	Rīga	Lielās pilsētas	Cita pilsēta, novada centrs	Pagasts, ciems	Kopā
Ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas	26 12,3%	24 11,4%	44 20,9%	117 55,5%	211 100%

Sociālais darbs, t.sk., sociālā dienesta sniegtais pakalpojums	18 12,9%	14 10,1%	70 50,4%	37 26,6%	139 100%
Sociālā rehabilitācija	49 37,1%	43 32,6%	23 17,4%	17 12,9	132 100%
Dienas aprūpes centrs	40 31,5%	24 18,9%	41 32,3%	22 17,3%	127 100%
Aprūpe mājās	14 13,6%	20 19,4%	49 47,6%	20 19,4%	103 100%
Krīzes centrs	5 14,7%	11 32,4%	5 14,7%	13 38,2%	34 100%
Patversme, nakts patversme	12 42,9%	9 32,1%	4 14,3%	3 10,7%	28 100%
Grupu māja (dzīvoklis)	7 28,0%	4 16,0%	4 16,0%	10 40,0%	25 100%
Pusceļa māja	0 0%	1 20%	1 20%	3 60%	5 100%
Specializētās darbnīcas	2 100%	0 0%	0 0%	0 0%	2 100%
Cits	36 38,3%	22 23,4%	18 6,9%	18 6,9%	94 100%

Avots: Autoru veidots pēc LM Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistra datiem, uz 10.12.2020.

Valsts finansē ISASR pakalpojumus valsts dibinātās institūcijās un līgumslēdzēja iestādēs, kurām deleģēts valsts pārvaldes uzdevums - ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšana. Tikai tad, ja vietu skaits minētajās iestādēs ir nepietiekams, publiskā iepirkuma kārtībā tiek slēgti līgumi par pakalpojumu sniegšanu ar citiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem (piemēram, pašvaldību vai privātpersonu dibinātām iestādēm).

Pašvaldības saskaņā ar SPSPL 9.panta pirmo daļu nodrošina iespēju saņemt personas vajadzībām atbilstošus ISASR pakalpojumus tām personām, kuras pašvaldības administratīvajā teritorijā ir deklarējušas savu dzīvesvietu. Pašvaldības, kurās nav pieejami ISASR pakalpojumi, slēdz līgumus ar citiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem savā teritorijā vai ar citām pašvaldībām par sociālo pakalpojumu sniegšanu un samaksu. Šie pakalpojumi pilnībā vai daļēji tiek finansēti no pašvaldības budžeta.

Latvijā uz 2019. gada decembrī kopā bija 13005 personas, kas izmantoja ISASR pakalpojumus, no tiem 638 bija skolas vecuma bērni. Savukārt 1648 personas no visiem valsts un pašvaldību ISASRI klientiem bija guļošanas personas. Personu skaits valsts un līgumorganizāciju ISASRI bija 4853 personas, savukārt pašvaldību un citu organizāciju ISASRI atadās 7494 personas. (skat. 13. tabulu).

13.tabula. Dati par ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu uz 2019.gada 31.decembri

Dati	Valsts un līgumorganizāciju sociālās aprūpes centri	Pašvaldību un citu organizāciju bērnu sociālās aprūpes centri	Pašvaldību un citu organizāciju pilngadīgo personu sociālās aprūpes centri	Valstī kopā
Personu kopskaits	4853	658	7494	13005
Gulošo personu skaits	273	27	1348	1648
Personu ar invaliditāti skaits	4748	101	3118	7967
Skolas vecuma bērni	143	479	16	638
Dzīvojamās istabas- guļamvietas	1865	462	3703	6030
Vienvietīgo un divvietīgo istabu īpatsvars	49.27%	85.93%	75.94%	68.46%
Datori kopā	927	215	625	1767
Datori ar interneta pieslēgumu	779 (84%)	191 (89%)	610 (97.6%)	1580 (89.4%)

Avots: Valsts statistikas pārskatu kopsavilkums VSPARK 27710006 par 2019.gadu)

Datu analīze par ISASR pakalpojumiem (n=156) liecina, ka pašvaldību sniegtie ISASR pakalpojumi ir 51.9%, privātie pakalpojumu sniedzēji, t.sk., VSIA, ir 16.7%, valsts – 16.7% un NVO – 14.7%. Sadalījumā pēc klientu skaita redzams, ka ar salīdzinoši nelielu personu skaitu institūcijās, t.i., līdz 50 personām ir 48.1% pakalpojumu sniedzēju nodrošinātie ISASR pakalpojumi. Ar salīdzinoši lielu institūcijās esošo klientu skaitu¹² ir 6.4% pašvaldību un 5.8% valsts ISASRI. ISASRI ar personu skaitu no 150 un vairāk ir 22 iestādes, t.i., 5512 personas. Pašvaldību un citu organizāciju pilngadīgo personu vidējais vecums ir 75.97 gadi, bet valsts un līgumorganizāciju sociālos aprūpes centros tas ir 56.34 gadi. Personu ar invaliditāti kopējais skaits institūcijās ir 7967 personas, no kuriem vairāk kā puse (59.6%) ir valsts un līgumorganizāciju ISASRI, bet pašvaldību un citu organizāciju institūcijās ir 39.1% pilngadīgo personu.

Salīdzinoši lielais personu skaits ISASRI kopumā, kā arī personu ar invaliditāti augstais īpatsvars ISASRI ir augsts riska faktors. Jau iepriekš tika norādīts, ka vecums, hroniska saslimšana un invaliditāte ir paaugstinātie riska faktori saistībā ar inficēšanās un mirstības riskus šādās iestādēs. Valsts ISASRI pārskatos par 2019.gadu norādīti būtiski riski saistībā ar grūtībām piesaistīt kvalificētu personālu un telpu neatbilstību personu individuālajām specifiskajām vajadzībām. Tāpat atsevišķu filiāļu darbības pārtraukšanas rezultātā 2019./2020.gadā esošie klienti tika pārvietoti uz citām filiālēm, kādēļ tika pārsniegts jau tā lielo institūcijās mītošo klientu skaits. Piemēram, valsts ISASRI "Rīga" filiāles pārskatā atzīmēts ar Covid-19 pastāvošais augstais infekcijas risks un norādīta nepieciešamība pēc alternatīvās saziņas līdzekļiem, lai mazinātu tiešo saskari starp dažādām darbinieku grupām (skat. 14.

¹² no 150-250 un 250 un vairāk klienti.

tabulu, pēc Valsts sociālo aprūpes centru “Latgale”, “Vidzeme”, “Zemgale”, “Rīga” gada pārskati par 2019.gadu).

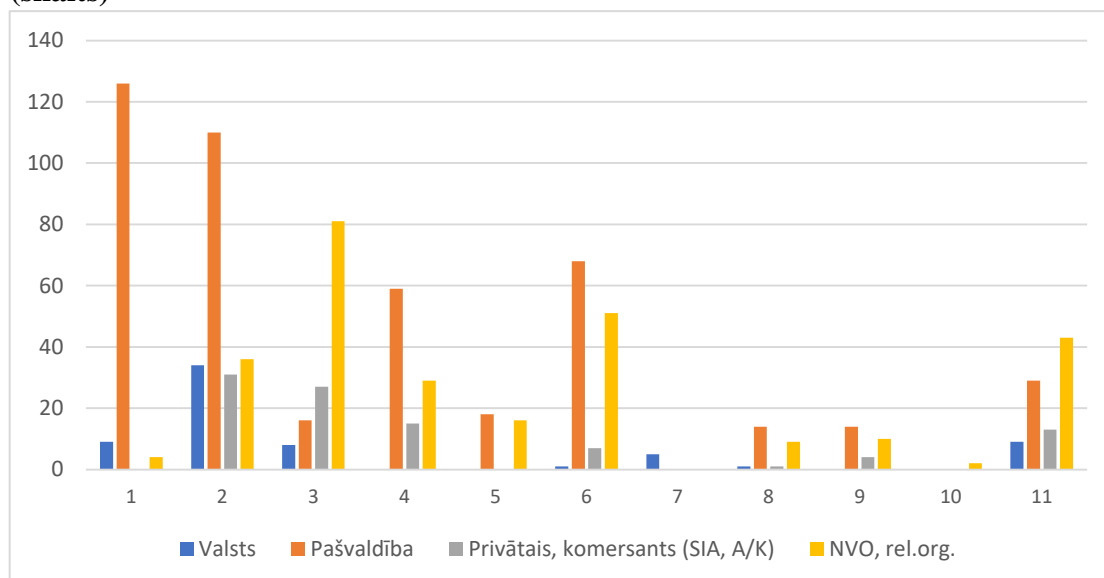
14. tabula. ISASRI pēc klientu skaita

Personas/ institūcijas	Pašvaldība	Privātais (SIA, IK)	NVO	Valsts	Kopā
Līdz 50	45 28.8%	15 9.6%	10 6.4%	5 3.2%	75 48.1%
51-100	18 11.5%	6 3.8%	9 5.8%	6 3.8%	39 25.0%
101-150	8 5.1%	3 1.9%	4 2.6%	6 3.8%	21 13.5%
151 -250	5 3.2%	1 0.6%	0 0%	4 2.6%	10 6.4%
250 un vairāk	5 3.2%	1 0.6%	0 0%	5 3.2%	11 7.1%
Kopā:	81 51.9% %	26 16.7% %	23 14.7% %	26 16.7%	156 100%

Avots: LM dati par ilgstošās aprūpes institūciju sadalījumu valsts, līgumorganizācijām, pašvaldību, privātā un NVO sektorā. Dati koriģēti pēc datiem par IAL COVID-19 skartajās pašvaldībās un ISASRS (uz 03.04.2020.).

Apmēram puse no visiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem, kas nodrošina **krīzes centra, aprūpes mājās, dienas aprūpes centra, grupu mājas (dzīvokļa) un (nakts-) patversmes** pakalpojumus, galvenokārt ir pašvaldības, kamēr otrs nozīmīgākais pakalpojumu sniedzējs ir NVO, t.i., biedrības, nodibinājumi un to struktūrvienības. **Krīzes centri**, nodrošina sociālās rehabilitācijas pakalpojumu, ir pieejami gan Rīgā un lielajās pilsētās (47,1%), gan mazākās pilsētās un lauku teritorijā. Valsts nodrošina **pusceļa mājas** pakalpojumu, kas ir pieejams lielākās un mazākās pilsētās, kā arī lauku apvidos. Saskaņā ar MK. noteikumiem Nr.829 pusceļa mājas darbību var nodrošināt no valsts vai pašvaldības budžeta līdzekļiem; vai saņemt valsts līdzfinansējumu. Citi pakalpojumi, ko piedāvā sociālo pakalpojumu sniedzēji, ir dienas centrs, individuāli sociālās rehabilitācijas pakalpojumi, ģimenes asistents, krīzes tālrunis vai uzticības tālrunis u.c. sociālie pakalpojumi (skat. 17. attēls).

17. attēls. Reģistrētie sociālo pakalpojumu sniedzēji un sociālo pakalpojumu veidi (skaits)

Avots: Autoru veidots pēc LM Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistra datiem, uz 10.12.2020.

1=sociālais darbs; 2=Ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija; 3=sociālā rehabilitācija; 4=aprūpe mājās; 5=krīzes centrs; 6=dienas aprūpes centrs; 7=pusceļa māja; 8=grupu māja (dzīvoklis); 9=patversme, nakts patversme; 10=specializētās darbnīcas; 11=cits sociālais pakalpojums.

Viens no nozīmīgiem un aktuāliem sociālās rīcībpolitikas reformas procesiem, kas ietekmēja sociālo pakalpojumu jomu un sociālo pakalpojumu klāstu, ir Deinstitutionalizācijas process (DI plāns 2015-2020). DI ietvaros joprojām attīstās un ir izveidoti jauni sabiedrībā balstīti sociālie pakalpojumi, kas ir pieejami dzīvesvietās dažādām mērķa grupām (bērniem ar funkcionāliem traucējumiem un to likumiskajiem pārstāvjiem, personām ar garīga rakstura traucējumiem, bērniem sociālās aprūpes iestādēs). Līdz šim DI plāna ietvaros sniegto pakalpojumu novērtējums ļauj secināt, ka pašvaldību sociālie dienesti, piedāvā sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, aktīvi sadarbojoties ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem NVO sektorā (biedrībām vai nodibinājumiem, asociācijām, fondiem u.c.), valsts ISASRI, citām pašvaldībām, kas sniedz atbilstošos sociālos rehabilitācijas pakalpojumus. Pašvaldības un NVO sektora sociālie pakalpojumu sniedzēji nodrošina dienas aprūpes centru darbību, mobilo pakalpojumu un resursu centru darbību (profesionālu palīdzību un atbalstu personām dažādās dzīves grūtībās). Tie pakalpojumi, kas neprasa infrastruktūras izveidi, pašvaldībās ir labāk attīstīti, piemēram, individuālās konsultācijas, sociālā rehabilitācija un asistenta pakalpojumi. Tāpat tiek nodrošināti pakalpojumi sadarbībā ar privātiem partneriem (SIA, veselības aprūpes iestādēm un speciālistiem). DI plāna ietvaros valsts piedalās dienas aprūpes centru un citu sabiedrībā balstītu pakalpojumu attīstīšanā personām ar GRT, t.i., grupu māju (dzīvokļu) un pusceļa māju izveidošanā un aprīkošanas finansēšanā (saskaņā ar SPSPL 13.pantu, spēkā ar 01.01.2003.). Pusceļu māju klienti no valsts ISASRI tiek gatavoti patstāvīgas dzīves uzsākšanai grupu dzīvokļos vai patstāvīgai dzīvei ārpus institūcijas. Daļa no plašā sabiedrībā balstītu pakalpojumu klāsta DI mērķa grupu vajadzībām ir jau pieejams, bet daļa joprojām ir nepietiekams un pārklājums nevienmērīgs, īpaši, grupu māja (dzīvoklis), atelpas brīdis, ģimenes asistents, specializētās darbnīcu u.c. Esošo sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrā iekļautie dati un DI plāna ieviešanas ziņojumos situācija pilnībā neatspoguļo informāciju par sociāliem pakalpojumiem, kas ir attīstības un ieviešanas stadijā, piem., specializētām darbnīcām, grupu mājām (dzīvokļi), atelpas brīdis u.c. sociālā atbalsta pasākumiem, kas vēl nav pabeigti (Ziņojumi par DI plāna ieviešanu reģionos, 2019, 2020). (Ziņojumi par DI plāna ieviešanu reģionos, 2019, 2020). Sabiedrībā balstītu pakalpojumu attīstību un pieejamību personām ar invaliditāti var vērtēt arī pēc asistenta pakalpojuma pieejamības.

Jau iepriekš minētais **asistenta pakalpojums** ir viens no galvenajiem atbalsta pasākumiem, lai personas ar invaliditāti patstāvīgi varētu vienlīdzīgi ar pārējiem sabiedrības locekļiem īstenot savas tiesības uz pilnvērtīgu un neatkarīgu dzīvi. Pašvaldības nodrošinātais un administrētais asistenta pakalpojums tika ieviests ar mērķi sniegt atbalstu nokļūšanai darba vietā, izglītības iestādē vai pakalpojumu saņemšanas vietā, kā arī, lai sniegtu atbalstu personu ar invaliditāti ģimenes locekļiem un veicinātu to iesaisti darba tirgū. Asistenta pakalpojumu nodrošina personas deklarētās dzīvesvietas pašvaldības sociālais dienests (Invaliditātes likums, spēkā ar 01.01.2011.).

Asistenta pakalpojums pašvaldībā orientēts uz palīdzību personai ārpus mājokļa, lai nokļūtu:

- uz darbu, saimnieciskās darbības veikšanas vietu (saimnieciskajā darbībā radīto produktu realizācijas vietu) un atpakaļ;
- uz izglītības iestādi, kvalifikācijas celšanas un profesionālās pilnveides vietu un atpakaļ;
- uz augstākās izglītības iestādi un atpakaļ, palīdzētu apgūt izglītības programmu;

- uz dienas aprūpes centru, dienas centru, sociālās rehabilitācijas institūciju un atpakaļ un lai saņemtu pakalpojumu;
- uz dažādiem sociāliem un sabiedriskiem pasākumiem un nokļūt atpakaļ, bērniem nodrošinot iespēju iesaistīties pasākumā;
- uz ārstniecības iestādēm un dažādām institūcijām, saņemt šo institūciju pakalpojumus un nokļūt atpakaļ;
- un iepirktos, apmeklētu teātri, koncertu, sporta spēles vai citu brīvā laika pavadīšanas vietu, iesaistītos pasākumā un nokļūt atpakaļ;

Asistenta pakalpojuma mērķis ir veicināt personu ar invaliditāti mobilitāti un iesaistīšanos sabiedriskajā dzīvē, kā arī, lai atslogotu personu ar invaliditāti ģimenes locekļus (LM, par asistenta pakalpojumu).

Kopš pakalpojuma ieviešanas kopējais asistenta pakalpojuma saņēmēju skaits pieaudzis no 3 069 personām 2013.gadā līdz 10 622 personām 2019.gadā jeb par 3.5 reizes (skatīt 18.attēlu). Arī personu skaits, kurām ir spēkā esoši atzinumi par asistenta pakalpojuma nepieciešamību, ar katru gadu palielinās. 2013.gadā tika izsniegti 9 198 atzinumi par asistenta pakalpojuma nepieciešamību, bet 2019.gada decembrī bija jau 35 675 spēkā esoši atzinumi par asistenta pakalpojuma nepieciešamību.

Savukārt asistenta pakalpojumu saņēma ievērojami mazāks skaits personu nekā personas, kurām bija tiesības šo pakalpojumu pieprasīt (skatīt 19.attēlu). 2013.gadā asistenta pakalpojumu saņēma 2 611 pilngadīga persona, bet 2019.gadā 9 621 pilngadīga persona. Līdz ar to 2013.gadā asistenta pakalpojumu neizmantoja 6 587 pilngadīgas personas, kurām bija tiesības to pieprasīt jeb 71.6% no potenciālās mērķa grupas, bet 2019.gadā asistenta pakalpojumu neizmantoja jau 26 054 pilngadīgas personas, kurām bija tiesības to pieprasīt jeb 73% no potenciālās mērķa grupas.

Daļa no personām, kurām izsniegts atzinums un kuras neizmanto asistenta pakalpojumu, atrodas ISASRI. Netiek apkopoti dati par personu skaitu, kurām izsniegts atzinums un kuras atrodas ISASRI. Uz 2019.gada 31.decembri ISASRI (valsts un pašvaldību nodrošināto) pakalpojumu saņēma 7 248 pilngadīgas personas ar I un II invaliditātes grupu. Līdz ar to var pieņemt, ka Valsts komisijas atzinums par asistenta pakalpojuma nepieciešamību ne vienmēr liecina par personas faktisko nepieciešamību pēc asistenta pakalpojuma, jo apmēram 50-70% no asistenta pakalpojuma potenciālās mērķa grupas (pilngadīgās personas) šo pakalpojumu neizmanto.

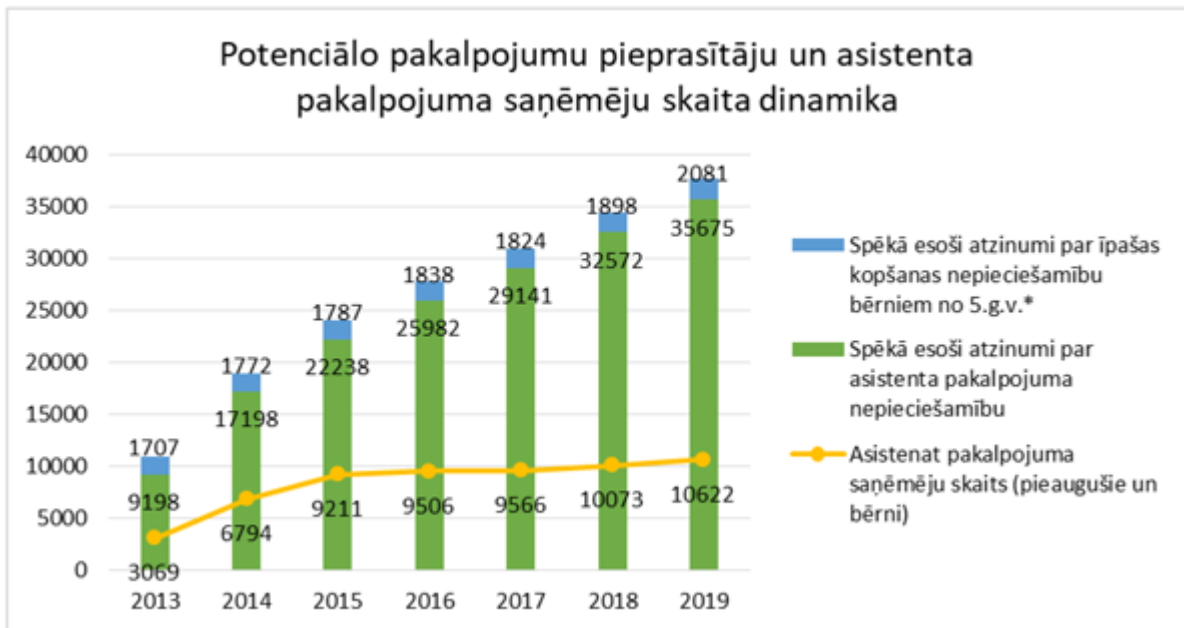
18.attēls. VDEĀVK izsniegtie un spēkā esošie atzinumi par asistenta pakalpojuma nepieciešamību 2013.-2019.g.

Avots: MK rīkojums Nr. 592.

Atšķirīga situācija ir ar izsniegto atzinumu par īpašas kopšanas nepieciešamību skaita un asistenta pakalpojuma saņēmēju skaita proporcijas dinamikā bērniem ar invaliditāti (vecumā no pieciem gadiem). 2013.gadā spēkā bija 1 707 atzinumi par īpašas kopšanas nepieciešamību bērniem ar invaliditāti vecumā no pieciem gadiem, bet 2019.gada decembrī 2 081 atzinums. Attiecīgi sešu gadu laikā izsniegto atzinumu skaita pieaugums bija salīdzinoši neliels. 2013.gadā asistenta pakalpojumu saņēma 458 bērni ar invaliditāti, bet 2019.gadā 1 001 bērns ar invaliditāti. Attiecīgi 2013.gadā asistenta pakalpojumu neizmantoja apmēram 1 249 bērni, kuriem bija tiesības pieprasīt asistenta pakalpojumu jeb 73% no potenciālās mērķa grupas, bet 2019.gadā asistenta pakalpojumu neizmantoja 1 080 bērni, kuriem bija izsniegts atzinums par īpašas kopšanas nepieciešamību jeb gandrīz 52% no potenciālās mērķa grupas. Jāatzīmē, ka personām, kuras atrodas ilgstošas sociālās aprūpes institūcijās, asistenta pakalpojums netiek piešķirts. Ņemot vērā, ka uz 2019.gada 31.decembri valsts sociālās aprūpes centros atradās 225 bērni ar invaliditāti no piecu gadu vecuma, var ticami pieņemt, ka 2019.gadā asistenta pakalpojumu neizmantoja apmēram 855 bērni, kuriem bija tiesības saņemt pakalpojumu, kas ir 41% no potenciālās mērķa grupas.

19. attēls. Asistenta pakalpojuma saņēmēju un potenciālo pakalpojumu pieprasītāju skaita dinamika

Avots: MK rīkojums Nr. 592.

15.tabula. Klientu īpatsvars, kuri 2018. gadā izmantoja asistenta pakalpojumu sadalījumā pa mērķiem, no kopējā pakalpojuma saņēmēju skaita

Pasākums	Klientu īpatsvars (%)
Strādā algotu darbu vai veic saimniecisko darbību	7
Iegūst izglītību (pirmsskolas, pamata, vidējās vai augstākās izglītības iestādē), apmeklē kvalifikācijas celšanas vai profesionālās pilnveides kursus	13
Apmeklē dienas aprūpes centru, dienas centru vai citu sociālās aprūpes institūciju vai sociālās rehabilitācijas institūciju	14
Iesaistās dažādos sociālajos pasākumos (biedrību, nodibinājumu apmeklēšana, brīvprātīgā darbs, iesaiste sporta pasākumos, pašdarbībā u.c.)	24
Saņem ārstniecības pakalpojumus, apmeklē ģimenes ārstu. Apmeklē valsts un pašvaldību iestādes, institūcijas, kurām ir deleģēta valsts un pašvaldību uzdevumu izpilde, finanšu institūcijas, kā arī institūcijas personas interešu aizstāvībai	92
Iesaistās sociālās iekļaušanas pasākumos (brīvais laiks)	99

Avots: MK rīkojums Nr. 592.

Ministru kabineta rīkojumā Nr. 592 (09.10.2020.) Par konceptuālo ziņojumu "Par asistenta pakalpojuma pašvaldībā pilnveidošanu" piedāvāti iespējamie risinājumi problēmjautājumu novēršanā, ko identificējusi Valsts kontrole un publicējusi ziņojumā "Vai personām ar invaliditāti paredzētais asistenta pakalpojums nodrošina tā izveidošanas mērķu segšanu?" 24.03.2020. Latvijas Republikas Tiesībsarga mājaslapā tika publicēta informācija, ka: "Covid-19 krīzes regulējums paredz arī palīdzību cilvēkiem ar invaliditāti, kuriem ārkārtējās situācijas laikā būs iespējams saņemt asistenta pakalpojumu līdzšinējā apmērā".

Saistībā ar Covid-19 radīto ārkārtas situāciju Labklājības ministrija noteikusi, ka laikā no 09.11.2020. asistenta pakalpojumam piešķirtās un neizmantotās stundas persona ar invaliditāti var izmantot sociālās iekļaušanās jeb brīvā laika pavadīšanas pasākumiem, nepārsniedzot personas iepriekšējos trijos kalendāra mēnešos vidēji vienā mēnesī izmantoto stundu skaitu (LM mājaslapa).

Labklājības ministrija arī izstrādājusi virkni ieteikumu sociālajiem dienestiem darbam ārkārtējās situācijas laikā. Pašvaldībām tika sagatavotas vadlīnijas “Informācija pašvaldību sociālajiem dienestiem par asistenta pakalpojuma pašvaldībā, augstskolā un koledžā nodrošināšanu ārkārtējās situācijas laikā no 09.11.2020.”, lai nodrošinātu asistenta pakalpojuma nepārtrauktību ārkārtas situācijas laikā. Vadlīnijās dotas norādes asistenta stundu uzskaitē, asistenta atalgojuma aprēķināšanai, asistenta pakalpojuma piešķiršanai un dokumentu iesniegšanu (LM mājas lapa).

Saeima 23.11.2020. pieņēma grozījumus Invaliditātes likumā, kas paredz pilnveidot asistenta pakalpojuma pieejamību personām ar invaliditāti, tostarp bērniem ar smagiem funkcionēšanas ierobežojumiem. No 2021. gada jūlija paredzēts paplašinās asistenta pakalpojuma klāstu bērniem ar invaliditāti (Grozījumi Invaliditātes likumā, 2020).¹³

Saskaņā ar pieņemtajiem grozījumiem 5-18 gadus veciem bērniem un pilngadīgām personām ar I vai II invaliditāti ir iespēja saņemt no valsts budžeta apmaksātu asistenta pakalpojumu pārvietošanās atbalstam un pašaprūpes veikšanai pirmsskolas izglītības, vispārējās pamatizglītības, profesionālās pamatizglītības, arodizglītības, vispārējās vidējās izglītības un profesionālās vidējās izglītības iestādēs (LM, asistenta pakalpojums skolās). LM prognozē, ka nākamgad valsts apmaksāts pavadoņa pakalpojums varētu būt nepieciešams ap 600 bērniem ar invaliditāti, kuriem ir pārvietošanās traucējumi, savukārt pašvaldības finansēts aprūpes pakalpojums - apmēram 1000 bērniem, kuriem ir smagi funkcionēšanas ierobežojumi. Grozījumi arī paredz, ka personas ar I vai II invaliditātes grupu asistenta pakalpojumu varēs saņemt, pamatojoties uz pašvaldības sociālā dienesta veikto asistenta pakalpojuma nepieciešamības un atbalsta intensitātes novērtējumu. Līdz šim pakalpojuma saņemšanai bija nepieciešams VDEĀVK atzinums (Saeima, 23.11.2020.).

Valsts finansētie **profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi** nodrošināti personām ar invaliditāti un ar prognozējamo invaliditāti, sociālā rehabilitācija personām ar redzes un dzirdes invaliditāti, pilngadīgām personām un bērniem, kuriem izveidojusies atkarība, personām ar funkcionāliem traucējumiem darbaspējas vecumā un nodarbinātiem sociālās rehabilitācijas institūcijā, cilvēku tirdzniecības upuriem, vardarbībā cietušajiem bērniem.

Valsts apmaksātie **sociālās rehabilitācijas pakalpojumi** vardarbībā cietušajiem un vardarbību veikušajiem ir būtisks sociālais pakalpojums, kas no iesaistītajām pusēm prasa operatīvu un caurspīdīgu sadarbības mehānismu. Bērnu tiesību aizsardzības likums (spēkā ar 22.07.1998.) un MK 12.09.2017. noteikumi Nr. 545 “Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā” nosaka institūciju sadarbību, bērnu tiesību prioritātes principa ievērošanu un aizsardzību pašvaldību un valsts rīcībpolitikās (spēkā ar 15.09.2017.). Sociālo pakalpojumu sniegšanas kārtību no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām regulē MK 23.12.2014. noteikumi Nr. 790 “Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām”. Kronbergas *et al.* (2019) pētījums par starpinstitūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzības jomā atklāj, ka pastāv atšķirība starp jau pirms noteikumu stāšanās spēkā esošo starpinstitūciju sadarbības grupu darbību. Šīs grupas ir saliedētākas un ar lielāku veikspēju, kā arī iesaistītie speciālisti ir motivēti un inovatīvi attiecībā uz sadarbības grupas darbības pilnveidi. Savukārt pēc noteikumu stāšanās spēkā izveidoto jauno grupu darbības pieredze ir neliela un to darbības efektivitāti var vērtēt tikai nākotnē. Visbeidzot ir arī

¹³Saeimas sēdes dokumenti.

<https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=810/Lp13>

sadarbības grupas, kas vēl nav pabeigušas izstrādāt savas darbības pašvaldību nolikumus, kuras praksē nedarbojas un šādu grupu darbība vērtējama, kā nepietiekama. Kopumā sadarbības institūcijas grupas ir ar augstu potenciālu un pašvaldības speciālisti ir motivēti darboties un strādāt bērnu tiesību aizsardzības jomā, bet pietrūkst praktisku zināšanu un resursu koleģiālo attiecību veidošanai, vienota un plašāka redzējuma ārpus konkrētā ikdienas pienākumu ietvara.

Lai arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma 65. pants nosaka, ka novada pašvaldība un republikas pilsētas pašvaldība analizē stāvokli bērna tiesību ievērošanas jomā, izstrādā un īsteno bērna tiesību aizsardzības programmu administratīvajā teritorijā, kā arī iesaista sabiedrību un koordinē sabiedrisko organizāciju darbību, likumā nav noteikta kārtība, kādā šie uzdevumi tiek veikti, un nav norādīti instrumenti, ar kuriem šis darbs veicams. Bērnu tiesību aizsardzības kontekstā ir secināts, ka ir nepieciešams **vienots pakalpojumu grozs katrā pašvaldībā**. Speciālisti identificēja, ka visnepieciešamākais šajā pakalpojumu grozā ir: (1) narkologs, (2) psihologs, (3) bērnu psihiatrs un (4) sociālais pedagogs skolās. Tāpat būtu nepieciešami tādi speciālisti, kā (5) psihoterapeits, (6) supervīzijas ģimenēm, (7) atbalsta palielināšana bērniem bāreņiem pēc pilngadības sasniegšanas un (8) konsultācijas jaunajiem vecākiem (pēc Kronbergas *et al.* 2019). Arī Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā bērnu tiesību jomas starpinstitūciju sadarbība un sociālo pakalpojumu pieejamība *īpaši* aizsargājamai grupai, t.i., bērniem, ir būtiska (skat. vairāk 4.nodaļu).

Pašvaldības nodrošina sociālās garantijas bāreņiem un bērnam, kurš palicis bez vecāku gādības gan ārpusģimenes aprūpes laikā līdz pilngadībai, gan arī izmaksā vienreizējo pabalstu pēc pilngadības sasniegšanas sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei. ***Atbildība audžuģimenei*** par audžuģimenes pienākumu pildīšanu un ***audžuģimenē ievietoto bērnu aprūpei*** MK noteiktajā kārtībā ir pabalsts bērna uzturam, kas nedrīkst būt mazāks par 215.00 eiro par bērnu līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai un 258.00 eiro par bērnu vecumā no 7 -līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai. Pašvaldību noteiktais ***pabalsts apģērba un mīkstā inventāra iegādei*** par katru audžuģimenē ievietoto bērnu ir atšķirīgs gan izmaksas biežuma, gan apmēra ziņā un svārstās vidēji no 150 eiro līdz 250 eiro, piemēram, piemērojot bērnu skaitu kā vienu no kritērijiem. Ar 2021. gada 1. janvāri stājās spēkā grozījumi MK 2005.gada 15.novembra noteikumos Nr. 857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās", kas nosaka, ka turpmāk pašvaldību izmaksātie ***naudas līdzekļi patstāvīgas dzīves uzsākšanai*** pilngadību sasniegušam bērnam pēc ārpusģimenes aprūpes izbeigšanās audžuģimenē vai pie aizbildņa nedrīkst būt mazāki par 218.00 eiro, bet personām ar invaliditāti kopš bērnības – par 327.00 eiro. ***Pabalsts ikmēneša izdevumiem***, ja persona mācās vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē, - ne mazāks par 109.00 eiro, bet personām ar invaliditāti kopš bērnības – 163.00 eiro mēnesī. ***Vienreizējs pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei sakarā ar patstāvīgas dzīves uzsākšanu*** nedrīkst būt mazāks par 820.05 eiro. Pašvaldības var noteikt augstākas sociālās garantijas par valstī noteiktajām. (MK noteikumi Nr. 857, MK Nr. 1549, (spēkā ar 01.01.2010.) MK noteikumi Nr. 354, spēkā ar 01.07.2018.) (Par sociālo atbalstu pašvaldībās dažādām mērķa grupām skat. vairāk 4. un 5. nodaļā).

Lai izvērtētu **vardarbības riskus** partnerattiecībās, tika veikts pētījums “Vardarbības pieredzes un uzvedības pētījums pirmreizējās ārkārtējās situācijas laikā 2020. gada pavasarī”. CoLife projekta WP3 darba grupas pētnieki norāda, ka jau pirms pandēmijas aptuveni trešdaļa Latvijas sieviešu ir ziņojušas par vismaz vienu vardarbības epizodi ģimenē (Latvijas Centrālā statistikas pārvalde, 2019). **Tas rada arvien pieaugošu vajadzību pēc risku izvērtējuma saistībā ar fizisku, emocionālu un seksuālu vardarbību ģimenē**. Ir zināms, ka vardarbība ģimenē mēdz būt savstarpēji saistīta - vecāku tendence izturēties vardarbīgi

vienam pret otru korelē ar vardarbīgu izturēšanos pret bērniem (Carlson et al., 2020; Gracia et al., 2020), un pieredze būt par liecinieku vecāku savstarpējā vardarbībā atstāj līdzīgu iespaidu kā pret bērnu vērsta vardarbība (Carlson, 2000). Pastiprināts stress un sociālā distancēšanās ir faktori, kas varētu ietekmēt un palielināt risku vardarbībai ģimenē. Tāpēc šī pētījuma dati par partneru savstarpējo vardarbību tika ņemti par pamatu izvērtējumam par vardarbības riskiem ģimenē (pēc WP3 papildu rezultātu ziņojums Nr.30 veiktā novērtējuma). Sociālo rehabilitācijas pakalpojumu pieejamība no vardarbības cietušām un veikušām personām ir nozīmīgs resurss ģimenēm ne tikai ārkārtējās situācijas laikā.

Pašvaldības nodrošina sociālos pakalpojumus un pašvaldību sociālais dienests veic sociālo darbu. **Pašvaldību sociālo dienestu nodrošinātie sociālie pakalpojumi** ir individuālais darbs ar klientu, sociālā rehabilitācija, psihosociālā palīdzība, sociālā aprūpe (aprūpe mājās, pakalpojums dienas aprūpes centrā, servisa dzīvoklis, grupu māja (dzīvoklis), specializēto darbnīcu pakalpojumi, krīzes centrs, dienas centrs un jau iepriekš minētie ISASR. Sociālā palīdzība, ko sniedz pašvaldību sociālie dienesti, ir garantētā minimālā ienākuma (GMI) pabalsts, krīzes pabalsts, u.c. pašvaldību sniegtie sociālā atbalsta pasākumi, kas bija arī īpaši nozīmīgi ārkārtējā situācijā (skat. vairāk 4. nodaļās). Šajā ziņojumā ietvertie dati sniedz vispārēju ieskatu par dažādu pakalpojumu sniedzēju sadalījumu pēc sektora un reģionālā griezumā indikācijai par sociālo pakalpojumu nodrošinājumu un pārklājumu kopumā, ņemot vērā augstākam riskam pakļauto sociāli mazaizsargāto iedzīvotāju grupu vajadzības. Latvijā dominējošais ir publiskais sektors (valsts un pašvaldību) sociālo pakalpojumu nodrošināšanā, kā arī nozīmīga loma ir NVO un privātā sektora līdzdalībai sociālo pakalpojumu nodrošināšanā un pārklājumu veidošanā. Valsts sektoram ir joprojām nozīmīga loma atsevišķu sociālo pakalpojumu nodrošināšanā, īpaši ISASR pakalpojumu sniegšanā, kā arī atbalsts citu pašvaldības sabiedrībā balstītu pakalpojumu attīstībā.

Kopsavilkums

Sociālās aizsardzības sistēmas novērtējumā tika ietverts vispārējs novērtējums par (1) iedzīvotāju ienākumiem un nabadzības rādītājiem, t.sk., pieejamo atbalstu trūcīgām un maznodrošinātām personām, (2) sniegts vispārīgs pārskats par valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas darbību, t.i., pabalstiem, pensijām un atlīdzībām, kas pieejamas personām darba zaudējuma, slimības, invaliditātes, vecuma, nelaimes gadījumā u.c. sociālo risku gadījumos, (3) sociāliem pakalpojumiem. Valsts un pašvaldības sociālās aizsardzības sistēmas darbības pamatprincipi ietver tādas principus kā atšķirīgas attieksmes aizliegums, solidaritāte, sociālā apdrošināšana un palīdzība, profilakse, pašpārvalde, individuāla pieeja.

Zinātnieku ieskatā arī GMI 109 eiro apmērā ir nepietiekošs, jo nenosedz visu pamatvajadzību nodrošināšanai nepieciešamos izdevumus, un līdz šim citi pabalstu un palīdzības veidi nav darbojušies savstarpēji papildinoši. Plašāku ieskatu diskusijā var gūt gan Satversmes tiesas ierakstos, gan EU-SILC un CSP datus par mājāsaimniecību rīcībā esošajiem ienākumiem un priekšstatiem par nepieciešamajiem ienākumiem, lai “*savilktu galus*” kopā (analizēti arī Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2019/2020, sk. Bela, 2020, valsts pētījumu programmā SUSTINNO veiktajā analīzē par materiālo deprivāciju (Bela, Ņikišins, 2018, EKOSOC VPP analīzē “Sociālās politikas transformācijas līkloči” (F.Rajevaskas red., 2018). Dīkstāves palīdzības pabalstu un bezdarbnieka palīdzības pabalstu prakse vedina uz domām, ka garantētam minimālam ienākumam ir jābūt ne mazākam par 200 eiro uz pirmo cilvēku mājāsaimniecībā. Tas nozīmē nepieciešamību ierakstīt likuma normās MIL piesaisti pie mediānas ienākumiem un regulāri pārskatīt tās, kā tas notiek ar Saeimas deputātu darba samaksu.

Latvijas lēmumu pieņēmējiem skatījumā uz ienākumu noturību krīzes apstākļos un ienākumu aizvietošanu ienākumu zaudējuma gadījumā ir jāvadās pēc Latvijas normatīvajos aktos nostiprinātajiem minimālajiem ienākumu līmeņiem, kamēr ES iesaka orientēties pēc nabadzīgas riska sliekšņa kā atskaites punkta (kas ir 60% no ienākumu mediānas, pretstatā Latvijas normatīvajos aktos nostiprinātajām **summām, kas atbilst 20%** no ienākumu mediānas. Tiesa, gandrīz neviena ES valsts nevar atļauties ienākumu aizvietošanu rekomendētajā 60% apmērā no ienākumu mediānas). Daudzas valstis izmanto arī atsaucē budžeta pieeju, lai noteiktu, vai valsts un pašvaldības noteiktā palīdzība ir pietiekama pamatvajadzību un cienīgas dzīves nodrošināšanai (piemēram, Somija, skat. vairāk Kataja, 2018). Tiek uzskatīts, ka šāda pieeja (ņemt vērā atsaucē budžetu) pamatotāk ļauj novērtēt nepieciešamās palīdzības apmēru, jo nabadzības riska sliekšnis ir piesaistīts ienākumu mediānai, kas ir relatīvs rādītājs un drīzāk atkarīgs no ekonomiskās situācijas valstī, nekā ļauj spriest par pamatvajadzību apmierināšanai un cienīgai dzīvei reāli nepieciešamajiem līdzekļiem. Tādā ziņā LM virzība **uz patēriņa minimuma grozu, kas šobrīd ir izstrādes procesā**, ir būtisks pozitīvs solis uz priekšu datos pamatota minimālā ienākumu līmeņa un adekvātas palīdzības izvērtēšanai. Šī diskusija būs svarīga arī tālākā analizē par Covid-19 pandēmijas laikā ienākumu aizvietošanai pieņemto krīzes pabalstu apmēru - kā šis apmērs izskatās pret minimālo ienākumu līmeni un nabadzības riska sliekšni, no vienas puses, un materiālās nenodrošinātības rādītājiem un iedzīvotāju priekšstatiem par minimālajiem ienākumiem, kādi nepieciešami, lai “*savilktu galus*” kopā, no otras.

Jau šobrīd valsts plāno papildu finansējumu minimālo ienākumu sliekšņu paaugstināšanai saistībā ar iepriekšminētajiem Satversmes tiesas spriedumiem (skat. 16. tabula).

16.tabula. **Papildu nepieciešamais finansējums minimālo ienākumu sliekšņu paaugstināšanai (milj. eiro gadā) no valsts un pašvaldību budžetiem**

	2021.gads	2022.gads	2023.gads
Valsts budžets (LM +VM)	70.66	70.99	71.01
Pašvaldību budžets (t.sk., no pašvaldību budžetiem sociālo garantiju palielināšanai bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem)	25.04	23.06	21.17

Avots: LM sniegtā informācija.

LM sagatavoja **vienotā pakotnē** grozījumus 11 likumprojektos minimālo ienākumu sliekšņu pārskatīšanai un ar to saistīto pabalstu pārskatīšanai. Satversmes 109.pantā un likumā “Par sociālo drošību” definētie principi nosaka sociālās rīcībpolitikas darbības virzienus, kas tālāk ir noteikti attiecīgi saistošajā valsts un pašvaldības normatīvo aktu regulējumā.

Sociālās aizsardzības neatbilstošie standarti Latvijā jau ilgstoši atradās zem uzraudzības no tādu ietekmīgu aktoru puses kā Eiropas Komisija, Pasaules Banka un OECD. Garantētā minimālā ienākuma (GMI) līmenis ir rādītājs, kas tradicionāli tika noteikts LM un pašvaldību pārstāvju pārrunu un panāktā kompromisa rezultātā. Pasaules Bankas veiktajā pētījumā „Latvija: kurš ir bezdarbnieks, ekonomiski neaktīvais vai trūcīgais?” (2013) tika atzīts, ka GMI pabalsts ir ļoti labi mērķēts uz pašiem trūcīgākajiem iedzīvotājiem, vienlaikus tas ir ļoti nepietiekams gan pārklājuma, gan finansējuma ziņā.

MK 2014.gadā apstiprinātā koncepcija „Par minimālā ienākuma līmeņa noteikšanu” (turpmāk – koncepcija) nosaka metodoloģiski pamatotu un sociālekonomiskajai situācijai

atbilstīgu minimālā ienākuma līmeni 40% no iepriekšējo gadu mājsaimniecības ienākumu mediānas. 2019.gada augustā valdības sēdē tika apstiprināts "Plāns minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.-2021.gadam" koncepcijas ieviešanai. Taču jau 2019. gada septembrī plāns tika ievērojami revidēts valsts budžeta ierobežoto iespēju un arī politiskās gribas trūkuma dēļ. Līdz ar to 2020. gadā minimālo ienākumu apmērs tika palielināts, tomēr daudz mazāk salīdzinājumā ar Valdības Plānā noteikto. Kopš 2020. gada 1. janvāra GMI apmērs kļuva 64 eiro (vs 53 eiro), minimālās vecumpensijas apmērs atkarībā no darba stāža svārstās no eiro 88 līdz eiro 136 mēnesī (2019. gadā bija 70.43 - 108.85 eiro) un minimālas invaliditātes pensijas apmērs mēnesī atkarība no invaliditātes grupas kļuva eiro 80-128 (2019. gadā bija 64.03 - 102.45 eiro). Minimālā ienākuma līmeņa neatbilstības jautājumu aktualizēja LR Tiesībsargs J.Jansons, iesniedzot Satversmes tiesā piecus prasījumus, par garantētā minimālā ienākuma līmeni, par ienākumu līmeni trūcīgas personas statusa noteikšanai, par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, par minimālo invaliditātes pensijas apmēru un par minimālo vecuma pensijas apmēru. Satversmes tiesa atzina prasījumus par pamatotiem un uzdeva likumdevējam un izpildvarai pārskatīt to apmērus.

Valstij ir zināma rīcības brīvība, izvēloties metodi, lai noteiktu sociālā nodrošinājuma minimālo līmeni. Vienlaikus likumdevēju ierobežo starptautiskās saistības un cilvēka cieņas princips, kas ir viens no noteicošiem sociāli atbildīgas valsts principiem. Eiropas Sociālās hartas 12.panta 1. punkts nosaka, ka sociālam nodrošinājuma apmēram, ja tas ir ienākumus aizstājošs, jābūt vismaz 50% no ienākumu mediānas uz vienu ekvivalento personu. Atbilstoši Eiropas Sociālo tiesību komitejas secinātajam un Satversmes tiesas spriedumam, zem 40% esošais ienākums ir nepietiekams, ko saņem 1/3 daļa Latvijas iedzīvotāju (Satversmes tiesas spriedumi).

13. Saeima 2020. gada novembrī, izpildot Satversmes tiesas lēmumu, apstiprināja grozījumus vairākos (kopā 11) likumos un noteica, ka ar 2021. gada 1. janvāri stājas spēkā jauni minimālā ienākuma līmeņi un palīdzības sniegšanā tiek noteikta ekvivalences skala 1 pirmajai personai un 0.7 pārējām. Likumu anotācijās, kurus LM sagatavoja Saeimas deputātiem, tiek sniegts sociāli ekonomiskais pamatojums definētajām pabalstu summām, minimālām vecuma un invaliditātes pensijām, trūcīgas un maznodrošinātās personas statusa noteikšanai. Iztikas minimuma izstrāde, ko pēc LM pasūtījuma jau kopš 2019. gada veic pētnieki, 2020. gada nogalē vēl nebija iesniegta. Par atskaites punktu atbilstoši Koncepcijai tika paņemts 2018. gada mājsaimniecības mediānas ienākums (544 eiro). Līdz ar to GMI apjoms ir attiecīgi 20% no šīs mediānas jeb 109 eiro pirmajai personai un 76 eiro katrai nākamai. Trūcīgas personas statusa piešķiršanas sliekšnis ir 50%, jeb 272 eiro pirmajai personai un 190 eiro katrai nākamai. Līdz 2021. gadam sliekšni maznodrošinātās personas statusam noteica pašas pašvaldības un tā apmērs ļoti svārstījās. Likums noteicas maznodrošinātās personas statusa iegūšanai ienākuma augstāko robežu, 80% no mājsaimniecības ienākumiem 2018. gadā jeb 436 eiro pirmajai vai vienīgajai personai mājsaimniecībā un 305 eiro pārējām personām mājsaimniecībā. Tādējādi maznodrošināto personu ienākumu līmeņi aizvien būs atšķirīgi pašvaldību starpā. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta lielums, kas pienākas personām, kuras ir sasniegušas pensijas vecumu, bet viņiem trūkst pensijas saņemšanai vajadzīga stāža (2020. gadā tas ir 15 gadi, bet sākot ar 2025. gadu jau būs vajadzīgi 20 darba stāža gadi, lai pieteiktos uz pensiju) ir arī 109 eiro. Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta lielums invaliditātes gadījumā ir arī 109 eiro, taču tam piemēro īpašu koeficientu atkarībā no invaliditātes grupas, personām ar pirmās grupas invaliditāti (1.6) un ar otrās grupas invaliditāti (1.4). Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts ar invaliditāti kopš bērnības ir 25% no mediānas ienākumiem bērniem, jeb 136 eiro.

Personām, kurām ir pietiekams darba stāžs vecuma pensijas saņemšanai, minimālās pensijas apmērs tika noteikts 25% apmērā no mājsaimniecību ienākumu mediānas 2018. gadā jeb 136 eiro (2020. gadā – bija 80 eiro), un pensionāriem, kuri ir ar invaliditāti kopš bērnības, minimālās pensijas apmērs tika noteikts 30% apmērā no mājsaimniecības ienākumu mediānas, jeb 163 eiro. Vecuma pensijas un invaliditātes pensijas gadījumā tiks piemērots speciālais koeficients, lai aprēķinātu piemaksas par katra darba stāža gadu. Skaidrojums par pabalstu un minimālo pensiju lielumu piesaisti mājsaimniecību ienākumu mediānai attiecīgajās proporcijās (20%, 25%, 30%, 50%, 80% utt.) atrodams likuma „Par sociālo drošību” anotācijā. Taču tas nav iekļauts paša likuma pantos, kurās ir paredzēta minimālā ienākuma līmeņa revīzija vienu reizi trīs gados. Likumdevējs neuzņēmas saistības, atstājot šo jautājumu izšķiršanu politiskajam tirgum. Mūsaprāt, nabadzīgākās sabiedrības daļas interešu ignorēšana neveicina sabiedrības noturību krīzes apstākļos.

Taču minimālā ienākuma līmeņa celšana nozīmēs dzīves līmeņa uzlabošanu vairāk kā 140 tūkstošiem cilvēku no sabiedrības trūcīgākās daļas: iekļaujot 44 306 minimālās invaliditātes pensijas saņēmējus, 31,37 tūkstoši minimālās vecuma pensijas saņēmējus, 26,76 tūkstoši GMI pabalstu saņēmējus, 18,25 tūkstoši invaliditātes pabalsta saņēmējus, 12,93 tūkstoši apgādnieka zaudējuma pensijas saņēmēju un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta saņēmējus un 1,68 tūkstoši sociālās apdrošināšanas pabalsta saņēmējus pēc pensionēšanas vecuma sasniegšanas, kuriem nav tiesību uz vecuma pensiju. Šie pasākumi samazinās ļoti trūcīgo personu skaitu bērnu, darbaspējīga vecuma grupā un pensionāru vidū.

Tajā pat laikā **trūcīgas personas sliekšņa pacelšana** no 128 eiro 2020. gadā uz 272 eiro 2021. gadā pirmajai personai un 190 eiro nākamajai **nozīmē** ievērojamu to personu skaita pieaugumu, kuras kvalificējās, kā trūcīgās. Pēc LM prognozēm, **trūcīgo personu skaits palielināsies** no 37.565 - 2020. gadā uz 64.667 personām jeb par 67% 2021. gadā. Trūcīgo personu skaita stabilizācija un pat neliels kritums tika paredzēts 2022. un 2023. gadā. Taču aprēķini tika veikti pirms otrā pandēmijas viļņa sākuma Latvijā. Visas izmaksas sociālās palīdzības pabalstiem tiek veiktas no pašvaldību budžeta līdzekļiem.

Vērtējot GMI pabalsta adekvātumu, nevar apgalvot, ka jaunā GMI pabalstam atvēlēta summa atbilst tam, lai apmierinātu bāzes vajadzībās pēc ēdiena, drēbēm, mājokļa, veselības pakalpojumiem Latvijas apstākļos. Pēc CSP datiem pirmās kvintiles ienākumi uz vienu ekvivalentu patērētāju 2019. gadā sastādīja 202 eiro un līdz ar to GMI pabalsta lielums ir vien 54% no tā, lai arī GMI saņēmējiem ir dažādi atvieglojumi tiesiskās palīdzības un veselības pakalpojumu saņemšanā, kurus nodrošina trūcīgām personām.

Sociālo pakalpojumu jomā vērojama dažādo sociālo pakalpojumu sniedzēju līdzdalība un iesaiste (valsts un līgumorganizāciju, privāto un NVO sociālo pakalpojumu sniedzēji). Viens no nozīmīgiem un aktuāliem politikas reformas procesiem, kas ietekmēja sociālo pakalpojumu jomu un sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu klāsta pieaugumu, ir DI plāns (2015-2020), kura ietvaros joprojām attīstās un ir izveidoti jauni sociālie pakalpojumi dažādām mērķa grupām (bērniem ar funkcionāliem traucējumiem un to likumiskajiem pārstāvjiem, personām ar garīga rakstura traucējumiem, bērniem sociālās aprūpes iestādēs). Pieaug asistenta pakalpojuma saņēmēju skaits, kas liecina par personu ar invaliditāti iespēju piedalīties sabiedriskajā dzīvē (apmeklēt izglītības, darba un citas sabiedriskās vietas). Tomēr daļa no pašreizējā sociālo pakalpojumu klāsta DI mērķa grupu vajadzībām ir nepietiekama un pārklājums nevienmērīgs.

Salīdzinoši lielais personu skaits valsts un pašvaldību ISASRI, kā arī personu ar invaliditāti augstais īpatsvars, ir augsts riska faktors, kas izraisa paaugstinātu inficēšanās un mirstības riskus. Valsts ISASRI norādīti būtiski riski saistībā ar grūtībām piesaistīt kvalificētu personālu un telpu neatbilstību personu individuālajām specifiskajām vajadzībām. Tāpat

atsevišķu filiāļu darbības pārtraukšanas rezultātā 2019. gadā esošie klienti tika pārvietoti uz citām filiālēm, kādēļ pieauga jau tā lielais iemītnieku skaits. Sabiedrībā balstīti pakalpojumi attīstās salīdzinoši lēnām un pārejai no institucionālās vides ir nepieciešams laiks. Covid-19 ārkārtējā situācija un augstais inficēšanās un mirstības risks prasa tūlītēju rīcību, t.i., uzlabot esošo ilgstošo aprūpes institūciju vidi, nodrošināt operatīvi ar IAL un alternatīvās komunikācijas līdzekļiem un risināt zemā atalgojuma problēmu institūciju darbiniekiem (vairāk skat. 4.nodaļu.).

3. Valsts sociālās drošības sistēmas novērtējums Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā: pabalsti un atbalsts

3.1. Varas institūciju rīcība ārkārtējās situācijas laikā

Šajā nodaļā tiks aplūkoti valdības pieņemtie lēmumi, kuri ietekmēja pieejamību sociālajai palīdzībai, valsts materiālajam atbalstam un sociālajiem pakalpojumiem, kā rezultātā mainījās iespējas saņemt palīdzību vai mainījās pakalpojumu sniegšanas veids, apjoms vai abi, kā arī vairāku pakalpojumu sniegšana uz laiku tika pārtraukta. Rīcībpolitikas lēmumi, kas mainīja situāciju valstī kopumā, attiecās uz visām jomām un bija primāri saistīti ar nepieciešamību ierobežot vīrusa infekcijas izplatīšanos, iestāžu darbību un pakalpojumu saņemšanas kārtību un veidu, kā arī paplašina to cilvēku loku, kas vispār kvalificējas atbalstam.

Ar 2020. gada 12. martu stājās spēkā MK rīkojums Nr.103 "Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu" saistībā ar Covid-19 izplatību, kas laikā no 12.03.2020. - 09.06.2020. būtiski ietekmēja sociālās aizsardzības, t.sk., sociālo pakalpojumu nodrošināšanu. Veselības ministrija tika noteikta par atbildīgo institūciju darbību koordinācijai.

Valdības izdots rīkojums noteica "*valsts un pašvaldību iestādēm izvērtēt un iespēju robežās nodrošināt klātienē pakalpojumu sniegšanu attālināti*". Savukārt saskaņā ar šī rīkojuma 4.8. punktu un atbilstoši MK 24.07.2018. noteikumiem Nr. 477 "Noteikumi par darbiem, kas saistīti ar iespējamu risku citu cilvēku veselībai, un obligāto veselības pārbaudu veikšanas kārtība" tika ierobežota to personu nodarbinātība, kas saistīti ar iespējamu risku citu cilvēku veselībai. Veselības un infekcijas slimības riskam pakļauto darbu sarakstā bija nodarbinātības jomas, kur ir iespējams tuvs kontakts ar pakalpojumu saņēmēju, klientu vai pacientu, uzturoties vienā telpā vai sabiedriskā transportlīdzekļa salonā, kā tas ir visbiežāk sociālo pakalpojumu sniedzēju gadījumā. Tāpat tika īpaši izdalītas tās nodarbinātības jomas, kurās darbinieks tieši vai netieši saskaras ar pakalpojuma saņēmēju, klientu vai pacientu, piemēram, darbā ar bērniem, sociālās aprūpes institūcijās, u.c. Ierobežojumu 4.9.punkts noteica, ka sociālās aprūpes institūcijām jāierobežo apmeklējumus iestādē trešajām personām, izņemot ar iestādes vadītāja atļauju pamatfunkciju nodrošināšanai, tādējādi izvairoties pakļaut Covid-19 infekcijas riskam attiecīgās iestādes, institūcijas darbiniekus un personas, kas uzturas šajās institūcijās. Primāri rīkojums noteica atbildīgi izturēties pret savu un apkārtējo cilvēku veselību.

2020. gada 5. aprīlī stājās spēkā likums "Par valsts institūciju darbību ārkārtējās situācijas laikā saistībā ar Covid-19 izplatību" - visaptverošs normatīvais regulējums, kas noteica īpašu valsts institūciju darbību regulējumu ārkārtējās situācijas laikā un atsevišķos gadījumos arī noteiktā termiņā pēc ārkārtējās situācijas beigām, tostarp, iesniegumu izskatīšanas, administratīvā procesa, administratīvo pārkāpumu procesa gan iestādē, gan tiesā kārtību, personu apliecināšanu dokumentu izmantošanu pēc derīguma termiņa beigām, licenču, apliecinājumu, sertifikātu, apliecību, caurlaižu, reģistrācijas dokumentu izsniegšanu un derīguma termiņu pagarināšanu u.c. Likumā norādīts, ka visām valsts institūcijām, tajā skaitā pašvaldību iestādēm un institūcijām un amatpersonām pastiprināti jākoordinē sava darbība un jāsadarbojas savā starpā, lai ierobežotu Covid-19 izplatību un nodrošinātu valsts funkciju pēc iespējas pilnvērtīgāku īstenošanu. Tika noteikts, ka katra valsts un pašvaldību institūcija darbojas atbilstoši savai kompetencei, pielāgojot darba organizāciju ārkārtējās situācijas apstākļiem, nosakot savstarpēju tiešu kontaktu ierobežošanu, attālinātu darba režīmu un izvērstu darbību elektroniskajā vidē. Likuma 3.panta pirmajā daļā noteikts, ka ārkārtējās situācijas laikā iestāde atsevišķos gadījumos var pieņemt telefonisku iesniegumu par administratīvā akta izdošanu, ja iestādei ir citas iespējas identificēt iesniedzēju un viņa

izteikto prasījumu. Ārkārtējās situācijas apstākļos iestādei tika piešķirtas tiesības pašai noteikt personas identificēšanas un pierādīšanas metodiku. Attiecīgā likuma norma sniedza iespēju personām, kurām nav elektroniskais paraksts, vai iztrūka prasme noformēt savu iesniegumu atbilstoši normatīvo aktu prasībām, izteikt to telefoniski vai mutvārdos, lai saņemtu sociālo pakalpojumu vai sociālo palīdzību.

Izmaiņām normatīvajos aktos sekoja arī atbildīgo ministriju izstrādāti ieteikumi padotības iestādēm. LM 2020. gada 12. martā aicināja pašvaldību sociālos dienestus nodrošināt solidāru pieeju klientu un darbinieku aizsardzības pasākumiem, ieviest aizsardzības pasākumus, papildinot iekšējos kārtības noteikumus, informēt par nepieciešamību ievērot personīgo higiēnu, kā arī brīdināt par riskiem Covid-19 infekcijas izplatībai. Vienlaikus rekomendēja izvērtēt iesniegumu pieņemšanu attālināti - parakstīt ar drošu elektronisko parakstu, iesniegt caur portāla www.latvija.lv e pakalpojumu "Iesniegums iestādei", e-pastā vai telefoniski, vai arī nodrošināt iespēju iesniegumus atstāt slēgtā pastkastītē. Iepriekšminēto likumu un LM ieteikumu radītās izmaiņas sociālo pakalpojumu nodrošinājumā plašāk tiek analizētas 4.nodaļā).

Pandēmijas radītās krīzes apstākļos sevišķi aktuāls kļuva viens no valsts sociālo tiesību būtiskiem principiem, t.i., ir **sniegt palīdzību un rast pašpalīdzības iespējas iedzīvotājiem**, kuri nespēj saviem spēkiem sevi nodrošināt vai pārvarēt īpašas dzīves grūtības, un kuras ne no viena cita nesaņem pietiekamu palīdzību (likuma "Par sociālo drošību" 1.panta pirmās daļas 4.punkts, 11.pants, spēkā ar 05.10.1995.). Sociālās aizsardzības sistēma jau pirms ārkārtējās situācijas bija izveidota, lai nodrošinātu iespējami efektīvu rīcību pašvaldības līmenī, sniedzot SPSPL un citu normatīvo aktu kārtībā sociālos pakalpojumus, nodrošinot sociālo palīdzību un cita veida atbalstu vispārējā kārtībā un krīzes apstākļos (4. un 5. nodaļā). 2020. gada 3. aprīļa likuma "Par valsts institūciju darbību ārkārtējās situācijas laikā saistībā ar Covid-19 izplatību" 35.pants nosaka, ka šajā periodā sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību pamatvajadzību nodrošināšanai var piešķirt arī mērķa grupai, kas neatbilst SPSPL 3.panta nosacījumiem, ja personas pamatvajadzības nav iespējams nodrošināt citā veidā.

Tādēļ pētījumā tika pievērsta uzmanība, vai un kā mainījās cilvēku, kuri vērsās pēc sociālā atbalsta, sociāldemogrāfiskais portrets, lai varētu novērtēt, vai un cik būtisks bija šis likuma grozījums. Teorētiski šie grozījumi ir pozitīvi vērtējami kā proaktīva valdības rīcības, gatavojoties situācijai, kad palīdzība būs nepieciešama arī tādām sociālām grupām, kuras līdz šim ir spējušas patstāvīgi risināt radušās grūtības. Tiks izvērtēts, kādas summas un pie kādiem noteikumiem valsts paredzēja līdzfinansēt, lai pašvaldības varētu sniegt atbilstošo palīdzību krīzes situācijā nonākušam cilvēkam.

Pirmās ārkārtējās situācijas laikā pavasarī tika piešķirti 55,94 milj. eiro, no kuriem iztērēti dažādiem atbalsta pasākumiem 54.3% (30,38 milj. eiro). Valsts rīcība un elastība pielāgoties dažādām sabiedrības vajadzībām, t.i., darba ņēmējiem, darba devējiem un citām mērķa grupām, vērtējama kā operatīva (Skat. 17. tabulu). Turpmākajās nodaļās tiks sniegta detalizētāks vērtējums par katru no sociālās drošības atbalsta sistēmas instrumentiem, kā arī sociālo pakalpojumu izvērtējums ārkārtējās situācijas laikā.

17. tabula. Piešķirtie līdzekļi un to izlietojums Covid-19 izplatības seku mazināšanai un pārvarēšanai

	MK lēmumi un grozījumi	Piešķirtā summa, eiro	Izlietots	Izlietots % no piešķirtās summas

Pabalsts krīzes situācijā	20.03.2020. Grozījumi SPSPL 01.04.2020. MK Nr.141. 16.04.2020. Grozījumi SPSPL	2,160,000	342,956	15.9
Vecāku pabalsta izmaksas turpināšana	03.04.2020. likumā "Par maternitātes un slimības apdrošināšanu" 09.04.2020. MK Nr.175 09.04.2020. MK Nr. 205 16.04.2020. MK Nr.178	9,231,313	2,296,790	24.9
Dīkstāves palīdzības pabalsts	23.04.2020. MK Nr. 236 30.04.2020. MK Nr. No 236 07.05.2020. MK Nr. 272 02.06.2020. MK Nr. 331	3,353,748	1,668,290	49.8
Bezdarbnieka un bezdarbnieka palīdzības pabalsts	16.04.2020. Grozījumi likumā "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam" 24.04.2020. likumā "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam" 05.05.2020. MK Nr. 238 30.06.2020. MK Nr. 366	30,250,893*	20,630,006*	68.2
Jaunā speciālista pabalsts	05.06.2020. Covid-19 infekcijas izplatības seku pārvarēšanas likums (25.pants) 30.06.2020. MK Nr.368	6,597,401	129,782	1.9
Bērna kopšanas pabalsts	14.05.2020. MK Nr.298 20.05.2020. MK Nr.277	4,324,233	3,385,687	78.3
Pabalsts aizbildnībā esoša bērna uzturēšanai	05.05.2020. MK Nr.256	Tika nodrošināts piešķirtā budžeta ietvaros (20.01.00)	338,278	100
Vienreizēja piemaksa par bērnu ar invaliditāti	20.05.2020. MK Nr.276	23,595	23,595	100
Slimības pabalsts	20.03.2020. likumā " Par maternitātes un slimības apdrošināšanu"	Tika nodrošināts speciālā budžeta ietvaros	1,562,182	100
Kopā:		55 941 183	30 377 566	54.3

*Kopā bezdarbnieku pabalsta nepārtrauktības nodrošināšanai un bezdarbnieku pabalsts pašnodarbinātiem un mikrouzņēmuma īpašniekiem. Bezdarbnieku pabalsts tika nodrošināts arī speciālā budžeta ietvaros.
Datu avots: LM sniegtā informācija, autoru aprēķins (publicēts Broka, Mihailova, 2021).

3.2. Dīkstāves pabalsts un piemaksa pie dīkstāves pabalsta

Lai Covid-19 skartie darba devēji piespiedu dīkstāves periodā varētu pretendēt uz valsts līdzmaksājumu nodarbināto darba samaksas kompensēšanai, tika pieņemts lēmums ieviest

dīkstāves pabalstu, kuru piešķir, ja Covid-19 izraisītās krīzes skartais darba devējs nenodarbina darbinieku vai neveic darbinieka saistības izpildījuma pieņemšanai nepieciešamās darbības dīkstāves periodā sakarā ar Covid-19 izplatību. Dīkstāves pabalstam darbiniekus piesaka darba devējs. Ar šo pabalstu valsts daļēji kompensē darba devēja neizmaksātās algas atbilstoši norādītajam dīkstāves periodam laika posmā no 14.03.2020. līdz 30.06.2020. un no 09.11.2020. līdz 30.06.2021. (otrajā vilnī tas tiek pārdēvēts par atbalstu).

2020. gadā COVID-19 krīzes situācijā pastāvošā sociālās apdrošināšanas un sociālās palīdzības sistēma **nespēja pilnībā nodrošināt pietiekamo atbalstu** lielai nodarbināto grupai saskaņā ar spēkā esošajām likumu normām. Kādēļ? Atbilde katrai sistēmai ir sava.

Sociālās palīdzības noteikti kritēriji nederēja tik vērienīga uzdevuma risināšanai vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, to noteikto pabalstu neadekvāti zemo apmēru dēļ: GMI 64 eiro un trūcīgas personas statusa iegūšana pie nosacījuma ka trīs mēnešus pēc kārtas iztikas līdzekļi nepārsniedz sliekšni 128 eiro uz vienu mājsaimniecības locekli. Tātad, līdz tam vēl vajadzēja nonākt un nogaidīt attiecīgo laiku. Otrkārt, sociālās palīdzības nodrošināšana ir pašvaldību ziņā. To resursi nevar izturēt tiem neparedzēto slogu bez valsts atbalsta. Valsts tādu līdzfinansējumu arī paredzēja, piešķirot 40 eiro pabalstam krīzes situācijā un nosakot, ka tie ir 50% no personai sniegta atbalsta. Kāpēc valsts līdzfinansējums nesniedzas līdz tā laika noteiktām trūcīgas personas statusa iegūšanai nepieciešamiem 128 eiro, bezdarbnieka palīdzības pabalsta noteiktai summai 180 eiro, vai dīkstāves pabalsta zemākai summai 330 eiro, vai minimālās algas apmēram 430 eiro, pieņemot, ka tas ir vienreizējais pabalsts? Summa 40 eiro nav nekādi saistīta ne ar vienu no minētām summām. Netika arī paskaidrots, kāpēc valsts neuzņēmas krīzes situācijā nevis 50%, bet teiksim 80% no līdzfinansējuma pašvaldībām.

Krasa bezdarba pieauguma situācijā slogs parasti pieaug sociālās apdrošināšanas sistēmai. Tā notika arī Latvijā. 2020. gada **bezdarbnieku skaits palielinājās** no 58.2 tūkstošiem februārī uz 61.9 tūkstošiem martā jeb par 3.7 tūkstošiem, aprīlī pieaugums jau bija par 10,991 cilvēkiem, jeb 17.7% pret martā esošo, sasniedzot jūnijā 2020. gadā augstāko skaitli 78,266. Tomēr sociāla apdrošināšanas sistēma nevarēja absorbēt visus bez darba palikušos, jo vienai daļai nepienākas bezdarbnieka pabalsts, otrai daļai tas būtu katastrofāli zems, jo likums nenosaka bezdarbnieka pabalsta zemāko summu. Papildus, ar 2020. gadu spēkā stājās grozījumi likumā “Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam”, kas apgrūtinā piekļuvi pabalstam un sāisina tā izmaksas laiku un apmēru. Grozījumi tika veikti ar mērķi veicināt ātrāko bezdarbnieku atgriešanos darba tirgū. Tāpēc pabalstu bija paredzēts izmaksāt nevis 9 mēnešus ka 2019. gadā, bet tikai 8. Ja 2019. gadā pabalsta apmērs tika samazināts par 25% ik pa katriem trim mēnešiem, tad 2020. gadā to samazināja jau katrus 2 mēnešus, atstājot 7.-8. mēnesī vien 45% no pabalsta sākuma summas. Bezdarbnieka sākuma summu noteica nostrādāto gadu skaits: no 50% līdz 65% no algas. Tika arī apgrūtināti noteikumi bezdarbnieka statusa iegūšanai. Ja agrāk pietika ar nostrādātiem 9 mēnešiem pēdējo 12 mēnešu laikā, tad ar 2020. gadu jau vajadzēja nostrādāt 12 mēnešus pēdējos 16 mēnešos. Šie jaunie noteikumi arī bija svarīgs apstāklis tam, kāpēc ne visi palikušie bez darba varēja pieteikties bezdarbnieka pabalsta saņemšanai līdzās tiem, kas cerēja, ka darba apturēšana ir pārejoša.

Tiem bezdarbniekiem, kuriem beidzās bezdarbnieka pabalsta saņemšanas laiks 2020.gada 12.martā un vēlāk, tika piešķirts **bezdarbnieka palīdzības pabalsts** uz 4 mēnešiem 180 eiro apmērā. 2020. gadā to saņēma 32,26 tūkstoši personas, bet par viņiem netiek veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas. Papildus tā apmērs ir pārāk zems ilgstošai izdzīvošanai, kā to jau apliecināja valdības veikta dīkstāves pabalstu revīzija no pirmā uz otro vilni, kuras gaitā

zemāka robeža tika pacelta no 330 eiro uz 500 eiro. Situāciju daļēji glābj atjaunotie no 2008-2011. gada krīzes pieredzes **algotie pagaidu sabiedriskie darbi (APSD)**. 2020. gadā to izmantoja 8091 cilvēks, vairāk kā puse no tiem ir 4864 bezdarbnieki no Latgales. 2021. gadā ir plānots izveidot APSD 3,37 tūkstoši personām. Samaksa par 30 stundu darba nedēļu ir 200 eiro mēnesī (par katru nokavēto dienu tiek atrēķināta attiecīga summa). NVA samaksa par APSD nodarbinātājiem sociālas iemaksas VSAA un pārskaita pašvaldībām 50 eiro par katru personu sanitāri higiēnisko prasību ievērošanai un aizsarglīdzekļu iegādei. Arī šī summa 200 nav nekādi sasaistīta ar trūcīgas personas ienākuma sliksni (272 eiro) vai kādiem citiem objektīviem ienākumu rādītājiem. Un līdz ar to uzliek visu uzdevumu smagumu uz pašvaldību pleciem.

Kādēļ bija nepieciešams dīkstāves pabalsts?

Latvijā, tāpat kā citur pasaulē un ES valstīs, dīkstāves pabalstu mērķis ir ļaut uzņēmumiem nepazaudēt darbiniekus, kuri vēlāk būs vajadzīgi. Latvijas situācijā tas bija absolūti jauns pabalsta veids. Tas bija glābšanas riņķis visai liela strādājoša grupa, kurai vienkārši nepienākas bezdarbnieka pabalsts vai tā apmērs neļautu “*savilkt galus*” kopā. Tāda situācija lielā mērā izveidojās dēļ svarīgiem grozījumiem, kas tika veikti pēc 2008.-2011. gada lielas finansiālās un ekonomiskās krīzes, ieviešot mikrouzņēmumus un īpašu nodokļu režīmu mikrouzņēmumos strādājošiem un pašnodarbinātājiem. Tolaik tie it kā uz laiku ieviestie pasākumi ļāva visai veiksmīgi apkarot bezdarbu un iziet nodarbinātājiem no ēnas, tajā pat laikā atstājot viņus neaizsargātus sociālā riska gadījumā (slimība, nelaimes gadījums, bezdarbs) un nepapildinot ar viņu iemaksām sociālo budžetu. Pēdējo piecu gadu laikā tika veikti vairāki (un arī veiksmīgi) mēģinājumi palielināt pašnodarbināto un mikrouzņēmumos strādājošo iemaksas vismaz pensiju budžetos, kamēr izšķirošais lēmums par sociālo iemaksu celšanu daudzām pašnodarbināto grupām un mikrouzņēmumiem tika pieņemts 2020. gada novembrī un stāsies spēkā ar 2021. gada 1.jūliju. Kopumā Latvijā pastāvēja deviņi (9) nodokļu režīmi, kuros bija nodarbināti 250 tūkstoši personu: pašnodarbinātie, mikrouzņēmumos strādājošie, patentmaksātāji, autoru atlīdzības saņēmēji, radošās personas. Apdrošināšana bezdarba gadījumam nav paredzēta pašnodarbinātām personām, patentmaksātājiem, radošo profesiju pārstāvjiem, uz līguma pamata strādājošiem un vēl vairākām grupām. Mikrouzņēmumos strādājošiem bezdarba apdrošināšana pienākas, bet ņemot vērā zemas veiktas iemaksas saskaņā ar 2020. gada likumdošanas normām, bezdarbnieka pabalsta apmērs nevar nodrošināt ienākumu uzturēšanu.

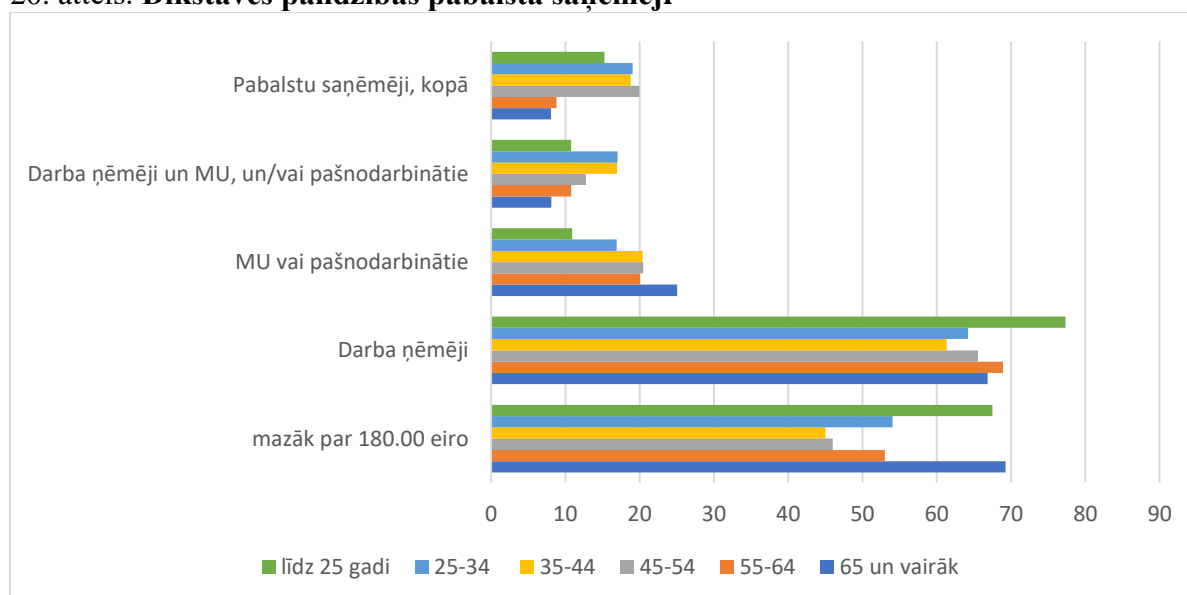
Sākumposmā 2020.gada martā un aprīlī FM dīkstāves pabalsta ieviešanā saskatīja svarīgu **instrumentu nodokļu maksāšanas disciplinēšanā**. Lai Covid-19 skartie darba devēji piespiedu dīkstāves periodā varētu pretendēt uz valsts līdzmaksājumu nodarbināto darba samaksas kompensēšanai, tika pieņemts lēmums ieviest **dīkstāves pabalstu**, kuru piešķir, ja Covid-19 izraisītās krīzes skartais darba devējs nenodarbina darbinieku vai neveic darbinieka saistības izpildījuma pieņemšanai nepieciešamās darbības dīkstāves periodā sakarā ar Covid-19 izplatību. Dīkstāves pabalstam darbiniekus piesaka darba devējs. Ar šo pabalstu valsts daļēji kompensē darba devēja neizmaksātās algas atbilstoši norādītajam dīkstāves periodam laika posmā no 14.03.2020. līdz 30.06.2020. un no 09.11.2020. līdz 30.06.2021. (otrajā vilnī tas tiek pārdēvēts par atbalstu). Dīkstāves pabalsts ir absolūti jauns pabalsts COVID-19 apstākļos Latvijā. Tā noteikumi, pieteikšanas kārtība, pabalsta apmērs piedzīvoja vairākus grozījumus.

Ārkārtējās situācijas laikā vairākkārt tika paplašināts to personu loks, kuri var pretendēt uz dīkstāves pabalstu, tai skaitā tika nolemts, ka atbalstu varēs saņemt arī pašnodarbinātas personas, mikrouzņēmumu darbinieki, kuru saimniecisko darbību ir skarusi krīze. (02.06.2020. grozījumi MK noteikumos).

Pirmajā pandēmijas vilnī dīkstāves pabalsta saņemšana bija stingri piesaistīta sociālām iemaksām. Līdz ar to daudziem darba ņēmējiem, bet it īpaši mikrouzņēmumu darbiniekiem, pašnodarbinātām personām likumā noteiktais ierobežojums par 75% no līdzekļiem/algas sešu mēnešu laikā pirms ārkārtējas situācijas izsludināšanas, par kuru tika veiktas sociālās iemaksas (bet ne vairāk kā 700 eiro), pabalsta apmērs izrādījās zems un Saeima vienojās par 180 eiro, nosaucot to par **dīkstāves palīdzības pabalstu**.

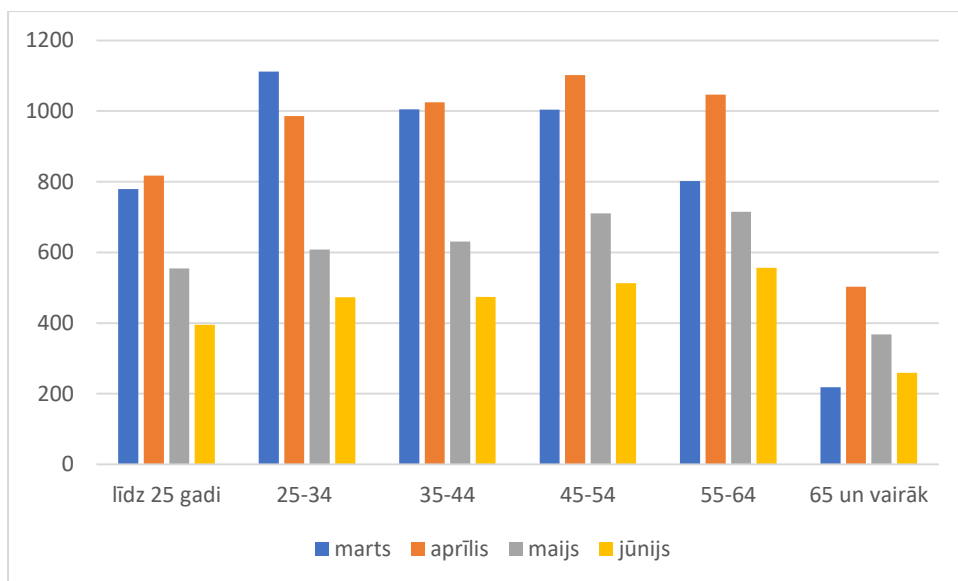
Dīkstāves palīdzības pabalsts pienākas tiem, kuriem sanāca maza summa, rēķinot atbilstoši sociālām iemaksām pirmajā vilnī. Pabalsta summa -180 eiro. Pirmās ārkārtējās situācijas laikā periodā no 2020.gada marta līdz jūnijam palīdzības pabalsts tika izmaksāts 16,66 tūkstošiem personu. Lielākā daļa (73.1%) dīkstāves palīdzības pabalsta saņēmēju bija vecumā līdz 54 gadiem. Jaunākā (līdz 34 gadiem) un vecākā (55-65 un vairāk) iedzīvotāju grupā vairāk nekā puse saņēma pabalstu mazāku par 180.00 eiro. Lielākā daļa (66.78%) pabalsta saņēmēju bija darba ņēmēji, 18.69% mikrouzņēmēji (MU) vai pašnodarbinātās personas, bet 13.48% darba ņēmēji, kas ir vienlaikus arī MU vai pašnodarbinātās personas (skat. 20. attēlu).

20. attēls. **Dīkstāves palīdzības pabalsta saņēmēji**

Avots: LM sniegtie dati.

21. attēls. **Dīkstāves palīdzības pabalsta saņēmēji mēnešu griezumā**

Avots: LM sniegtie dati.

Piemaksa pie dīkstāves pabalsta/ dīkstāves palīdzības pabalsts 50 eiro apmērā ieviesta par bērniem līdz 24 gadu vecumam (ieskaitot) gan darba ņēmējiem, gan pašnodarbinātām, par kuru attiecīgajam darbiniekam uz dīkstāves pabalsta piešķiršanas dienu tika piemērots iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojums - 14.marts -30.jūnijs 2020.gadā, spēkā no 30.04.2020; otrajā vilnī no 09.11.2020. - 30.06.2021. Saskaņā ar MK rīkojumu Nr. 178 (16.04.2020.) uz piemaksu pie dīkstāves pabalsta var pretendēt tie, kuru bērni ir vecumā līdz 24 gadiem, par kuru attiecīgajam darbiniekam uz dīkstāves pabalsta piešķiršanas dienu tika piemērots iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojums.

Dīkstāves pabalstu pirmajā vilnī (2020. gada 14.marts -30.jūnijs) saņēma

- 52867 darba ņēmēji, no kurām vienu reizi saņēma 25.7%, divas reizes 27.9%, trīs reizes-27.1%, četras un vairāk reizes -19.3%. Vidējais pabalsta lielums sastādīja martā 245 eiro, aprīlī- 439 eiro, maijā – 446 eiro un jūnijā – 420 eiro. (VID dati)
- 2381 pašnodarbinātā persona. Pabalsta vidēja summa martā bija 233 eiro, aprīlī - 387 eiro, maijā – 386 eiro un jūnijā 390 eiro. (VID dati)

Covid-19 infekcijas izplatības seku pārvarēšanas likums, kas stājās spēkā 10. jūnijā, paredz, ka uzņēmumu darbiniekiem un pašnodarbinātajiem VID varēs izmaksāt dīkstāves pabalstu par Covid-19 izraisītu dīkstāvi, kas pārsniegusi ārkārtējo situāciju un ilgusi līdz 30. jūnijam. Līdz 11. jūnijam dīkstāves pabalstos VID izmaksājis 43,046 miljonus eiro – 103 296 pabalsti izmaksāti 15 248 uzņēmumu darbiniekiem, 5279 – pašnodarbinātajiem.

Dīkstāves pabalsta summas aprēķināšanu un izmaksu veica VID, kura rīcībā ir pilnīga informācija par veiktām darba algām, nodokļiem, parādiem utt. Saskaņā ar VID datiem vidējais dīkstāves pabalsta lielums 2020. gada aprīlī bija 286 eiro, maksimālo summu 700 eiro saņēma tikai 1247 personas (5% no tiem, kas tika pieteikti). Vairumam, jeb 69% dīkstāves pabalsta summa nepārsniedza tā laika minimālās algas apmēru, 430 eiro. Pirmajā vilnī tā darbības laiks beidzas ar 2021. gada 30. jūniju.

Valsts Kontrole norāda, ka vairākos gadījumos dažām personu grupām bija radīti nelīdzvērtīgi nosacījumi dīkstāves pabalsta saņemšanai: a) starp pašnodarbinātām personām situācija bija labvēlīgāka mikrouzņēmumu nodokļa maksātājiem, jo nebija noteikts kritērijs, atbilstoši kuram tiktu vērtēts deklarētais mikrouzņēmumu nodokļa apjoms, ņemot vērā, ka

mikrouzņēmumu nodokļa maksātāji nemaksā citus nodokļus. Savukārt pārējām pašnodarbinātām personām pabalsta saņemšanai bija noteikts minimālais veikto valsts sociālo apdrošināšanas obligāto iemaksu apmērs 2019.gada pēdējo divu ceturkšņu periodā – 20 euro. Atbilstoši VID sniegtajai informācijai šī kritērija neizpilde 62% pašnodarbināto iesniegumu gadījumos bija iemesls atteikumam dīkstāves pabalsta piešķiršanai; b) maksājot līdzvērtīgus nodokļus, darba ņēmējiem, kuri strādāja pie viena krīzes skartā darba devēja, situācija bija labvēlīgāka nekā tiem darba ņēmējiem, kuri strādāja nepilnu darba slodzi pie vairākiem krīzes skartajiem darba devējiem un kuriem bija iespējams saņemt dīkstāves pabalstu no vidējās bruto samaksas tikai pie viena darba devēja” (Valsts kontroles Ziņojums 2021).

Pilnībā piekrītam Valsts Kontroles revidentu paustajai neizpratnei, kāpēc MK izvēlējās izveidot četrus atsevišķus pakalpojumus – dīkstāves pabalstu, piemaksu pie dīkstāves pabalsta 50 eiro apmērā par katru apgādībā esošu bērnu, dīkstāves palīdzības pabalstu, ja personai nav tiesību uz dīkstāves pabalstu vai ja piešķirtais dīkstāves pabalsts ir mazāks par 180 eiro, kā arī piemaksu pie dīkstāves palīdzības pabalsta par katru apgādībā esošu bērnu, uzdotot tos administrēt divām iestādēm – Valsts ieņēmumu dienestam (turpmāk – VID) un VSAA.

Sākoties **pandēmijas otrajam vilnim** 2020. gada 9. novembrī noteikumi dīkstāves atbalsta saņemšanai tika ievērojami standartizēti, kļuva elastīgāki un saņemējam labvēlīgāki. **24.11.2020. MK noteikumi Nr. 709 “Noteikumi par atbalstu par dīkstāvi nodokļu maksātājiem to darbības turpināšanai Covid-19 izraisītās krīzes apstākļos”** (grozījumi veikti 01/12/2020, 12/01/21 un 19/01/2021). Zemākais līmenis pacelts no 330 eiro 2020. gadā uz 500 eiro 2021. gadā.

Būtiskas izmaiņas piedzīvoja arī noteikta atbalsta lielums, it īpaši tā zemākais līmenis. Noteikumu pamata versijā tika noteikts, ka “atbalstu par dīkstāvi, ņemot vērā VID rīcībā esošo informāciju, nosaka šādā apmērā:

- darbiniekam – 70 % apmērā no deklarētās mēneša vidējās bruto darba samaksas par laikposmu no 2020. gada 1. augusta līdz 31. oktobrim vai no to deklarēto mēnešu vidējās bruto darba samaksas pēc 2020. gada 1. augusta, kuros darbinieks faktiski strādājis pie konkrētā darba devēja, bet ne mazāk kā 330 eiro un ne vairāk kā 1000 eiro par kalendāra mēnesi;
- mikrouzņēmuma darbiniekam – 50 % apmērā no mēneša vidējās bruto darba samaksas mikrouzņēmumā par 2020. gada trešo ceturksni (informācija, kas norādīta mikrouzņēmumu nodokļa ceturkšņa deklarācijā par konkrēto mikrouzņēmuma darbinieku) vai, ja darbinieks darba tiesiskās attiecības uzsācis pēc 2020. gada trešā ceturkšņa, atbilstoši VID darba devēja deklarētajiem datiem), bet ne mazāk kā 330 eiro un ne vairāk kā 1000 eiro par kalendāra mēnesi;
- personām, kuras šo noteikumu 2. punktā minētajā laikposmā atgriežas darbā no bērna kopšanas atvaļinājuma, – 70% apmērā no piešķirtā vecāku pabalsta vidējā apmēra par 2020. gada augustu, septembri un oktobri, bet ne mazāk kā 330 eiro un ne vairāk kā 1000 eiro par kalendāra mēnesi.
- pašnodarbinātai personai vispārējā nodokļu maksāšanas režīmā un autoratlīdzības saņemējam, kas nav reģistrējies kā saimnieciskās darbības veicējs, – 70% apmērā no attiecīgās personas vidējiem ienākumiem no saimnieciskās darbības vai autoratlīdzības par 2020. gada trešo ceturksni (izņemot autoru un izpildītāju saņemto autoratlīdzību un ienākumus, kas saņemti no autortiesību un blakustiesību kolektīvā pārvaldījuma organizācijām), bet ne mazāk kā 330 eiro un ne vairāk kā 1000 eiro par kalendāra mēnesi;

- pašnodarbinātai personai, kas ir mikrouzņēmumu nodokļa maksātāja, – 50% apmērā no mikrouzņēmumu nodokļa maksātāja mēneša vidējiem ienākumiem no saimnieciskās darbības par 2020. gada trešo ceturksni, bet ne mazāk kā 330 *eiro* un ne vairāk kā 1000 *eiro* par kalendāra mēnesi.

Patentmaksātājam pa labu noteikumi tika grozīti vairakkārt: pamatversijā - patentmaksas maksātājam – 330 eiro, ja atbalsta periodā ir spēkā esošs patents. Grozījumos 01/12/2020 jau ir summa – 400 eiro, ja atbalsta periodā ir spēkā esošs patents vai ja patents bijis spēkā vismaz sešus mēnešus pirms ārkārtējās situācijas izsludināšanas. Pabalsta zemāka robeža visām grupām 12.01.2021 tika pacelta no 330 eiro uz 500 eiro, vienlaicīgi attiecinot to uz darbiniekiem, kuri nodarbināti pie vairākiem darba devējiem.

Vienlaicīgi arī pašnodarbinātai personai un patentmaksātājam (iepriekš tas attiecās tikai uz darba ņēmējiem), kura saņem atbalstu par dīkstāvi, piešķir piemaksu 50 eiro apmērā par katru apgādībā esošu bērnu vecumā līdz 24 gadiem, par kuru pašnodarbinātai personai tiek piemērots iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojums. MK 19.01.2021 Noteikumos tika pievienota jauna sadaļa: Subjekti un kārtība, kādā pieprasa un piešķir atbalstu par dīkstāvi skaistumkopšanas nozarē. Noteikumi tur ir līdzīgi, kā pašnodarbinātai personai un mikrouzņēmuma darbiniekam. Ir iekļauta speciāla piebilde: Ja atbalsta apmērs, nosakot to atbilstoši šo noteikumu aprēķināšanas kārtībai, ir mazāks par 500 *eiro*, tad atbalsts par dīkstāvi šo noteikumu 21.¹ punktā minētajām personām ir 500 eiro. (MK 19.01.2021. noteikumu Nr. 41 redakcijā).

Kādus jautājumus tas izraisa sociālās aizsardzības sistēmai?

Ja pieņemam, ka tā darbības laiks beidzas ar 2021. gada 30. jūniju, tad varam konstatēt **dīkstāves pabalsta hibrīdo dabu** un visai **strauju evolūciju** no visai izteiktas piesaistes pie sociālās apdrošināšanas iemaksām pirmajā vilnī līdz dažām pazīmēm no šādas piesaistes otrajā vilnī. Variējas arī dīkstāves pabalsta lielums 500-1000 eiro ietvaros atkarībā no veiktajām sociālajām iemaksām un drošu paļaušanos uz valsts garantēto sociālo palīdzību 500 eiro apmērā (29.11.2020. MK Noteikumu versijā -330 eiro, bet 12.01.2021. versijā –jau 500 eiro) no pirmajā vilnī noteiktas robežas 180 -700 eiro apmērā. To mēs varētu skaidrot kā **risinājumu ekstraordinārajā situācijā**, kas nav piemērojams parastajā situācijā. Kopējs ar palīdzības sistēmu šeit ir tas, ka tiek noteikti gan grīdas, gan griestu līmeņi. Šo līmeņi nevar raksturot kā nesamērīgi lieli, jo 500 eiro ir minimālās algas apmērs un griesti ir vien divas minimālās algas. Plus katram dīkstāves pabalsta un dīkstāves palīdzības pabalsta saņēmējiem 50 eiro par bērnu līdz 24 gadu vecumā.

Tajā pat laikā **dīkstāves pabalsta** attīstības vēsture skaidri izgaismo problēmas, kādas ir dīkstāves pabalstam radniecīgam **bezdarbnieka pabalstam**, kuram nu jau turpat 20 gadus atpakaļ tika atcelti griesti un nav noteikts minimums. Komplektā ar samazinātu no 9 uz 8 mēnešiem no 2020. gada bezdarbnieka pabalsta izmaksas ilgumu un arī reducēto pabalsta izmaksas procentu tas padara bezdarbnieku situāciju īpaši kritisku.

Reizē tas izceļ akūtu vajadzību noslēgt 2019. iesākto iztikas minimuma groza aprēķināšanu, kurš tad arī kalpotu kā objektīva mērvienība, atskaites punkts izvērtējumam aizsardzības sistēmas efektivitātei.

3.3. Bezdarbnieka pabalsts un bezdarbnieka palīdzības pabalsts

Bezdarbnieka pabalsts. Līdz 2020. gada 31. decembrim tiesības uz bezdarbnieka statusu papildus ir mikrouzņēmuma īpašniekam, kura mikrouzņēmumam nav apgrozījuma (tai skaitā pēc bezdarbnieka statusa iegūšanas), pašnodarbinātajam (izņemot fizisko personu, kura veic

saimniecisko darbību un par to maksā patentmaksu), kurš negūst ienākumu (tai skaitā pēc bezdarbnieka statusa iegūšanas). Līdz 2020. gada 31. decembrim persona nezaudē bezdarbnieka statusu, ja darba ņēmēja vai pašnodarbinātā statuss divreiz 12 mēnešu periodā iegūts uz laiku, kas kopā nepārsniedz 120 dienas.

Bezdarbnieka palīdzības pabalsts. Lai nodrošinātu bezdarbnieka palīdzības pabalsta izmaksu personai, kurai bezdarbnieka pabalsts beidzas laika periodā no 2020. gada 12. marta vai vēlāk, un kura sakarā ar Covid-19 izplatību izsludinātās ārkārtējās situācijas apstākļiem turpina būt bezdarbnieka statusā, var pieprasīt bezdarbnieka palīdzības pabalstu, kuru piešķir no nākamās dienas pēc tam, kad beidzas bezdarbnieka pabalsta izmaksas periods, uz laiku, kas nav ilgāks **par četriem** mēnešiem un ne ilgāk kā līdz 30.06.2021. Bezdarbnieka palīdzības pabalsta apmērs ir 180 eiro mēnesī. Bezdarbnieka palīdzības pabalsti piešķirami un izmaksājami laikā no 2020. gada 12. marta līdz 2021. gada 30. jūnijam.

Bezdarbnieka pabalsta un bezdarbnieka palīdzības pabalsta analīze

Saskaņā ar NVA datiem, salīdzinot 2020.gada decembra beigās ar atbilstošo periodu pirms gada, reģistrētā bezdarba līmenis palielinājies par 1.5% punktiem. Reģistrētā bezdarba līmenis valstī 2020. gada decembra beigās bija 7.7%, kas ir par 0.3 procentpunktiem lielāks nekā mēnesi iepriekš. Zemākais bezdarba līmenis 2020. gada decembrī reģistrēts Rīgas reģionā – 5.8%, augstākais bezdarba līmenis bija Latgales reģionā – 15.4%. Zemgales reģionā bezdarba līmenis decembrī bija 7.3%, Vidzemes reģionā – 7.6% un Kurzemes reģionā – 8.2%. Kopumā 2020. gada 12 mēnešos bezdarbnieka statuss piešķirts 103 218 personām, tas ir par 15 311 personām vairāk salīdzinot ar iepriekšējā gada atbilstošo periodu.

18. tabula. Reģistrētā bezdarba līmenis un bezdarbnieku skaits mēneša beigās

	Jan	Feb	Mar	Apr	Mai	Jūn	Jūl	Aug	Sep	Okt	Nov	Dec
Reģistrētā bezdarba līmenis mēneša beigās, %												
2019	6.7	6.7	6.6	6.3	6.1	6.0	6.0	5.9	5.7	5.7	5.8	6.2
2020	6.4	6.3	6.8	8.0	8.4	8.6	8.6	8.2	7.7	7.4	7.4	7.7
Bezdarbnieku skaits mēneša beigās												
2019	61 951	62 477	61 244	58 188	56 105	55 750	55 373	54 390	52 595	52 651	53 783	57 808
2020	58 832	58 247	61 926	72 917	76 440	78 266	77 998	75 013	70 306	67 124	67 518	69 605

Avots: NVA mājaslapa, pārskats par bezdarba situāciju valstī (decembris)

Salīdzinot ar iepriekšējo ceturksni, statusu ieguvušo skaits 2020. gada 4. ceturksnī pieaudzis Latgales reģionā, Kurzemes, Zemgales, Vidzemes reģionos, savukārt Rīgas reģionā vērojams statusu ieguvušo skaita samazinājums. No reģistrēto bezdarbnieku kopskaita (69 605) 2020. gada decembra beigās 54.9% bija sievietes un 45.1% vīrieši. 2020. gada decembra beigās puse reģistrēto bezdarbnieku bija ar bezdarba ilgumu līdz 6 mēnešiem – 34 846 jeb 50.1%, mēneša laikā bezdarbnieku skaits šajā grupā palielinājies par 1341 personām jeb 4%. Jāatzīmē, ka Covid-19 ietekmes rezultātā vidējais bezdarba ilgums 2020. gada decembra beigās bija 183 dienas jeb aptuveni 6 mēneši, kas salīdzinot ar atbilstošo periodu pirms gada, ir par 44 dienām vairāk. Reģistrēto bezdarbnieku kopskaitā 2020.gada decembra beigās lielāko īpatsvaru veidoja bezdarbnieki ar profesionālo izglītību –35.3% no kopējā reģistrēto bezdarbnieku skaita, no kuriem puse (51.8%) ir vecumā 50 gadi un vairāk. Bezdarbnieku kopskaitā 2020. gada decembra beigās 25.9% bija bezdarbnieki ar vispārējo vidējo izglītību, 21.6% – ar augstāko izglītību un 15.3% – ar pamatzglītību. Salīdzinot 2020. gada decembra beigās reģistrētos bezdarbniekus sadalījumā pēc iegūtās izglītības ar 2019. gada atbilstošo periodu, bezdarbnieku ar augstāko izglītību īpatsvars pieaudzis par 0,3% punktiem, ar

vispārējo vidējo izglītību – par 1.2% punktiem, savukārt samazinājies bezdarbnieku skaits ar profesionālo izglītību un pamatizglītību. Dalījumā pa vecuma grupām 2020. gada beigās reģistrēto bezdarbnieku skaits bija sekojošs: bezdarbnieki vecumā no 50 gadi un vairāk – 38.6% no kopējā reģistrēto bezdarbnieku skaita, 54.4% – bezdarbnieki vecumā no 25 līdz 49 gadiem un 7% - bezdarbnieki vecumā no 15 līdz 24 gadiem. Bezdarbnieku skaitā dominē darba spēks vecumā no 25 līdz 49 gadiem. 2020. gada beigās bija 17 271 ilgstošie bezdarbnieki, kas veidoja 24.8% no kopējā reģistrēto bezdarbnieku skaita. Ilgstošo bezdarbnieku skaits salīdzinājumā ar 2019.gadu pieauga par 3.8%. Jāatzīmē, ka 2020. gadā NVA īstenoja vairākus pasākumus ar mērķi palīdzēt bezdarbniekiem atgriezties darba tirgū. 2020. gadā dalību NVA pasākumos uzsāka 58 180 personas (2019. gadā - 74 606 personas, kas piedalījās 98 982 aktivitātēs (2019. gadā 176 825 aktivitātēs). Aktivitāšu skaita samazinājums skaidrojams ar dažāda veida ierobežojumiem, kas tika pieņemti pandēmijas laikā. Statistiskie dati liecina par to, ka pabalstu saņēmēju skaits būtiski atšķiras no bezdarbnieka pabalsta saņēmēju skaita. Covid-19 izplatības dēļ izsludinātās ārkārtējās situācijas laikā tika pieņemti elastīgāki nosacījumi bezdarbnieka statusa piešķiršanai un atbalstam.

Saskaņā ar likumu „Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam”, persona, kurai piešķirtā bezdarbnieka pabalsta izmaksas periods beidzas 2020. gada 12. martā vai vēlāk un kura sakarā ar Covid-19 izplatību izsludinātās ārkārtējās situācijas apstākļiem turpina būt bezdarbnieka statusā, var pieprasīt **bezdarbnieka palīdzības pabalstu**, kuru piešķir no nākamās dienas pēc tam, kad beidzas bezdarbnieka pabalsta izmaksas periods, uz laiku, kas nav ilgāks par četriem mēnešiem. Bezdarbnieka palīdzības pabalsta apmērs ir 180 eiro mēnesī. Par minētajām personām netiek veiktas valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas.

Pieņemot lēmumu par atbalstu sniegšanas bezdarbniekiem Covid-19 laikā, bija noteikts, ka bezdarbnieka palīdzības pabalsti piešķirami un izmaksājami laikā no 2020. gada 12. marta līdz 2020. gada 31. decembrim. Tomēr ņemot vērā pandēmijas otro vilni, tika veikti grozījumi likumā „Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam” saskaņā ar kuriem bezdarbnieka palīdzības pabalsti piešķirami un izmaksājami laikā no 2020. gada 12. marta līdz 2021. gada 30. jūnijam. Bezdarbnieka palīdzības pabalsta izmaksu pārtrauc, ja persona zaudē bezdarbnieka statusu vai tai ir piešķirta apdrošināšanas atlīdzība saskaņā ar likumu "Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaiemes gadījumiem darbā un arodslimībām", valsts pensija saskaņā ar likumu "Par valsts pensijām", izdienas pensija vai ikmēneša atlīdzība bezdarbniekam par algoto pagaidu sabiedrisko darbu veikšanu.

Līdz 2021. gada 31. decembrim bezdarbnieka pabalsta izmaksu aptur (likuma 10.panta pirmās daļas 2. punkts), ja bezdarbnieks iegūst darba ņēmēja vai pašnodarbinātā statusu saskaņā ar likumu "Par valsts sociālo apdrošināšanu" uz laiku līdz 120 dienām.

Savukārt līdz 2021. gada 30. jūnijam (sākumā bija noteikts termiņš līdz 2020. gada 31. decembrim) pagarināts termiņš par bezdarbnieka pabalsta piešķiršanu, ja persona darba attiecības izbeigusi pēc paša vēlēšanās. Pabalstu piešķir no dienas, kad cilvēks iesniedz iesniegumu par bezdarbnieka pabalsta piešķiršanu.

2020. gada 16. aprīlī tika pieņemti „Grozījumi “Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likumā””. Līdz ar to līdz 2021. gada 31. decembrim tika pagarinātas bezdarbnieka tiesības uz īslaicīgu darbu veikšanu līdz 120 dienām (agrāk tas bija līdz 60 dienām), nezaudējot bezdarbnieka statusu, ja darba ņēmēja vai pašnodarbinātā statuss iegūts divreiz 12 mēnešu

periodā. Mikrouzņēmumu īpašniekiem, kuru uzņēmumam nav apgrozījuma un kuri paralēli darbībai mikrouzņēmumā zaudēja darba ņēmēja statusu kā algoti darbinieki, līdz 2021. gada 31. decembrim būs tiesības uz bezdarbnieka statusu un tam paredzētajiem atbalsta pakalpojumiem. Tas pats attiecas uz pašnodarbinātām personām (izņemot personas, kas maksā patentmaksu), kuras negūst ienākumus no saimnieciskās darbības un zaudēja darba ņēmēja statusu. Turklāt, ja iepriekš ir veiktas valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas apdrošināšanai pret bezdarbu nepieciešamajā apmērā, šādām personām būs tiesības saņemt arī bezdarbnieka pabalstu.

Savukārt personas, kas būs 2020. gadā ieguvušas bezdarbnieka statusu un izvēlēsies maksāt mikrouzņēmuma nodokli arī 2021. gadā, bezdarbnieka statusu zaudēs ar 2021. gada 1. janvāri.

Lai veicināt bezdarbnieku iesaisti ekonomisko aktivitātē, uz laiku līdz 2020. gada 31. decembrim bezdarbniekus neatkarīgi no bezdarba ilguma varēja iesaistīt **algotajos pagaidu sabiedriskajos darbos** (APSD) Šīs aktivitātes īstenoja NVA sadarbībā ar pašvaldībām, balstoties uz 2020. gada 17. martā, valdības sēdē pieņemtiem “Grozījumiem Ministru kabineta 2011.gada 25.janvāra noteikumos „Noteikumi par aktīvo nodarbinātības pasākumu un preventīvo bezdarba samazināšanas pasākumu organizēšanas un finansēšanas kārtību un pasākumu īstenošanu izvēles principiem”. APSD ir aktīvais nodarbinātības pasākums, kurš ir populārs daudzās valstīs. To mērķis ir veicināt reģistrēto bezdarbnieku ekonomisko aktivitāti un nodrošināt ar papildus ienākumiem bezdarba periodā pamatvajadzību nodrošināšanai. Bez tam tie sekmē arī bezdarbnieku noturēšanu darba tirgū, kas ir svarīgi no sociālā aspekta.

APSD var tikt organizēti pašvaldību institūcijās (izņemot pašvaldību komercsabiedrībās), kā arī biedrībās vai nodibinājumos. Ikmēneša atlīdzības apmērs ir 200 eiro **par 30 darba stundām nedēļā** un par iesaistītajiem bezdarbniekiem tiek veiktas valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas pensiju apdrošināšanai.

19. tabula **Bezdarbnieka pabalsta saņēmēju skaits un vidējais pabalsta apmērs**

	jan.	feb.	mar.	apr.	mai.	jūn.	jūl.	aug.	sep.	okt.	nov.	dec.
2020												
Vidējais apmērs, EUR	368	383	357	341	346	367	339	337	317	298	315	304
Skaitis	35906	37330	36558	40105	47739	49718	49632	48506	46622	42684	38495	37995
2019												
Vidējais apmērs, EUR	332	333	309	334	316	328	326	354	356	330	355	352
Skaitis	32172	34541	33919	33802	32077	31087	31695	31925	32146	32566	31640	32088

Avots: VSAA, sadaļa statistika

2020. gadā bezdarbnieka pabalsta saņēmēju skaits bijā būtiski lielāks, nekā 2019. gadā (skat. tabulas datus). No 2020. gada janvāra līdz jūnijam ir vērojams bezdarbnieka pabalsta saņēmēju skaita pieaugums no 35 906 janvārī līdz 49 718 pabalsta saņēmējiem septembrī jeb par 38.5% vairāk. Sākot ar jūliju ir vērojama bezdarbnieku pabalsta saņēmēju skaita samazināšanas tendence. Decembrī, salīdzinot ar jūniju, pabalstu saņēmēju skaits samazinājies par 23.6%. Tomēr visos 2020. gada mēnešos saņēmēju skaits bija lielāks nekā 2019. gada attiecīgajā mēnesī.

Analizējot bezdarbnieka pabalsta vidējo apmēru, varam secināt, ka sākot ar 2020. gada martu pabalsta apmērs samazinājies, sasniedzot zemāko rādītāju 2020. gada oktobrī – 298 eiro. Sākot ar 2020. gada augustu pabalsta vidējais mēneša apmērs bija mazāks, nekā 2019.gada attiecīgajā mēnesī. Šie dati liecina par bezdarbnieku materiālā nodrošinājuma pasliktināšanos. Liela loma bezdarbnieka pabalsta apmēra noteikšanā pieder apstāklim, ka 1/3 apdrošināto personu veic iemaksas no objekta, kas mazāks par minimālo algu-

Analizējot bezdarbnieka palīdzības pabalsta saņēmēju skaitu, varam secināt, ka 2020.gadā šāda veida pabalstu saņēma 32259 bezdarbnieku. Palīdzības pabalsta saņēmēju vidū dominē sievietes - 67% un 33% vīrieši. Nepieciešams atzīmēt, kā reģistrēto bezdarbnieku skaitā sieviešu īpatsvars ir 54.9%. Iespējams, ka sievietes ir mazāk aktīvas darba meklējumos, jo ir spiestas vairāk laika veltīt mājsaimniecības pienākumiem, palīdzēt bērniem attālinātāja mācību procesā. Dati liecina par konsekventu palīdzības pabalsta saņēmēju skaita pieaugumu. Ja 2020.gada maijā bezdarbnieka palīdzības pabalstu saņēma 901 bezdarbnieks, tad decembrī – gandrīz 6,6 reizes vairāk. Tas liecina par to, ka daudzi bezdarbnieki (īpaši sievietes) nebija spējuši atrast darbu un atgriezies darba ņēmēja statusā.

20. tabula **Bezdarbnieka palīdzības pabalsta saņēmēju skaits un vidējais izmaksājama apmērs**

	mai.	jūn.	jūl.	aug.	sep.	okt.	nov.	dec.	KOPĀ
Pakalpojumu saņēmēju skaits*									
Kopā	901	2018	3 140	4 247	4 840	5 552	5 627	5 934	32 259
sievietes	603	1346	2 121	2 879	3 279	3 712	3 708	3 854	21 502
vīrieši	298	672	1 019	1 368	1 561	1 840	1 919	2 080	10 757
Pakalpojuma vidējais izmaksājama apmērs (EUR)									
Kopā	113,58	143,42	150,87	152,74	142,73	134,80	144,45	142,14	140,59
sievietes	1 13,87	1 43,01	1 51,17	1 54,40	1 42,97	1 33,98	1 44,48	142,13	140,75
vīrieši	1 13,01	1 44,19	1 50,26	1 49,32	1 42,26	1 36,40	1 44,39	142,16	140,25
Kopējie izdevumi (EUR)									
Kopā	129709	344076	536645	737147	766344	805139	887354	909 838	5 116 253
sievietes	85860	222528	361597	502722	515534	530834	578932	589 123	3387 131
vīrieši	43849	121548	175048	234425	250810	274305	308422	320 715	1729 122

*pakalpojumu saņēmēju skaitā ir iekļautas personas, kuras saņēma pabalstu par tekošo, kā arī par iepriekšējiem mēnešiem saskaņā ar pabalsta piešķiršanas nosacījumiem, jo pabalsta izmaksas ilgums ir līdz 4 mēnešiem.

Avots: VSAA, sadaļa statistika

Bezdarbnieka palīdzības pabalsta apmērs svārstījās no 113.58 eiro 2020. gada maijā līdz 152.74 eiro augustā, un vidējais pabalsta apmērs bija aptuveni 140 eiro. Nav vērojamas atšķirības starp pabalsta apmēru sieviešu un vīriešu starpā. Kopumā, lai atbalstīt bezdarbniekus, kuri nespēja atrast darbu, tika iztērēti 511 253 eiro.

Iedzīvotāju reprezentatīvās aptaujas datu analīze ilustrē situāciju bezdarbnieka un bezdarbnieka palīdzības pabalsta pieteicēju un saņēmēju vidū. Attiecībā uz **bezdarbnieka pabalstu datu analīze** liecina, ka 6.18% iedzīvotāju (n=62) aptaujas respondentu (n=1003) saņēma bezdarbnieka pabalstu, savukārt 1.4% (n=14) respondentu pieteicās šim pabalstam, taču to nesaņēma. Šo iedzīvotāju īpatsvars kopējā aptaujāto respondentu skaitā ir ļoti tuvs bezdarba rādītājiem valstī. Bezdarbnieka pabalsta saņēmēji lielākoties ir ar vidējo vai vidējo profesionālo izglītību (75.8%) vai augstāko izglītību (19.4%). Analizējot bezdarbnieku sadalījumu pēc vidējiem mēneša ienākumiem, varam secināt, ka 22.6% respondentu, kuri saņēma bezdarbnieka pabalstu, personīgie mēneša vidējie ienākumi bija mazāki par 320 eiro. Respondentu īpatsvars, kuru ienākumi bija mazāki par 420 eiro kopumā veidoja 35.5% . 43.5% respondentu ienākumi bija intervālā no 420 līdz 600 un vairāk eiro. Kopumā bezdarbnieka palīdzības pabalsta saņēmēji ir skeptiski noskaņoti par ekonomiskās situācijas

attīstību tuvākā pusgada laikā, savukārt 71,4% no tiem, kas šim pabalstam pieteicās, bet nesaņēma, ir pozitīvi noskaņoti. Aptaujas dati liecina par būtiski gan bezdarbnieka, gan bezdarbnieka palīdzības pabalsta nozīmi COVID-19 pandēmijas laikā. Tomēr ir jāatzīmē, ka atbalsta līmenis ir diezgan zems un nodrošina iedzīvotājiem, kuri ir palikuši bez darba tikai minimālu materiālā nodrošinājuma līmeni (WP1 darba grupas datu analīze, Skat. 2. Pielikumā attēlus).

3.4. Slimības pabalsts un slimības palīdzības pabalsts

Ņemot vērā jauno normu saistībā ar Slimības pabalstu personām sakarā ar saslimšanu ar Covid-19 un atrašanos karantīnā (Skat. 2.2.nodaļā apraksts par slimības pabalstu), Covid-19 slimības laiks tiek izslēgts no noteiktā 26 nedēļu ierobežojuma 52 nedēļu laikā. Kopš 2020. gada 22. marta Covid-19 saslimšanas gadījumā slimības pabalsts no otras saslimšanas dienas tiek apmaksāts no VSAA līdzekļiem. Ar otrā pandēmijas viļņa iestāšanos slimības lapu VSAA apmaksā sākot jau ar pirmo dienu no 2020. gada 16. novembra. Slimības pabalsta apmērs ir 80% no saņēmēja veiktām sociālām iemaksām gan saslimušai personai, gan kontaktpersonai, kas atrodas karantīnā. Bērna slimības gadījumā slimības pabalstu maksā 14 dienas, ja bērns ir slimnīcā – 21 dienu.

Slimības pabalsts personai sakarā ar elpošanas sistēmas saslimšanu

No 16. novembra mainīta slimības pabalsta piešķiršanas kārtība, ja saslimšana saistīta ar Covid-19 vai atrašanos karantīnā, vai ar akūtu augšējo elpceļu infekciju:

- Darba ņēmējiem un pašnodarbinātiem, kuriem laika posmā no 2020. gada 16. novembra līdz 2021. gada 30. jūnijam būs izsniegta darbnespējas lapa B sakarā ar saslimšanu ar Covid-19 vai atrašanos karantīnā, slimības pabalstu, pēc tam, kad ārsts būs noslēdzis darbnespējas lapu B, VSAA piešķirs no darba nespējas pirmās dienas 80% apmērā no pabalsta saņēmēja vidējās iemaksu algas.
- Personām, kurām no 2020. gada 16. novembra līdz 2021. gada 30. jūnijam darbnespēja tiks noteikta sakarā ar akūtu augšējo elpceļu infekciju, ārsts izsniegs darbnespējas lapu B par periodu no slimības pirmās līdz trešajai dienai. VSAA par pirmajām trim dienām piešķirs slimības pabalstu 80 procentu apmērā no pabalsta saņēmēja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas.

Turpmāko darbnespējas periodu apmaksās sekojoši:

- Ja persona ir nosūtīta veikt analīzes par saslimšanu ar Covid-19 un analīzes ir negatīvas, bet slimošana turpinās, tad izsniegto darbnespējas lapu B ārsts noslēgs trešajā darbnespējas dienā un no ceturtais dienas atvērs darbnespējas lapu A par turpmākajām 10 darbnespējas dienām, ko apmaksā darba devējs. Ja slimošana turpināsies arī pēc darbnespējas lapas A perioda, tad tiks izsniegta darbnespējas lapa B. Par šo periodu slimības pabalstu piešķirs VSAA.
- Ja persona ir nosūtīta veikt analīzes par saslimšanu ar Covid-19 un analīzes ir pozitīvas, turpināsies darbnespējas lapa B.

Ņemot vērā straujo vīrusa izplatību, ne tikai slimības pabalsts, bet ar izraisīto infekciju saistīto ārstēšanos bija jāmeklē risinājumi. *Covid-19 pacientiem tiek apmaksāti ar ārstēšanu saistītie izdevumi.* Nacionālais veselības dienests (NVD) sedz pilnībā visus izdevumus, kas ir saistīti ar pacienta diagnosticēšanu un ārstēšanu (iekļaujot transportēšanu no slimnīcas uz mājām vai vajadzības gadījumā uz citu slimnīcu). Šī norma ir jauna, tā attiecināma uz visiem LR iedzīvotājiem laika posmā no 2020. gada 10. jūnija līdz 2021. gada 30. jūnijam.

Bezmaksas ģimenes ārstu attālinātās konsultācijas. Pacients var saņemt bezmaksas ģimenes ārsts attālinātās konsultācija (tradicionāli tas izmaksā 2 eiro personai vecumā no 19 līdz 64 gadiem un vienu eiro personām 65+). Izdevumus sedz NVD. Šī norma ir jauna, tā attiecināma uz visiem LR iedzīvotājiem laika posmā no 2020. gada 10. jūnija līdz 2021. gada 30. jūnijam.

Slimības palīdzības pabalsts. Sakarā ar attālināto mācību atkārtoto ieviešanu un grūtībām vecākiem apvienot darbu un mazo bērnu līdz 10 gadiem (ieskaitot) vai bērnu ar invaliditāti līdz 18 gadiem (ieskaitot) uzraudzību tika ieviests vienreizējs slimības pabalsts. Tas netiek piešķirts vecāku vai bērna saslimšanas gadījumā. Tā adresāts ir strādājošie vecāki (darba ņēmēji un pašnodarbinātās personas), kuri nevar pieskatīt savu mazo bērnu un strādāt attālināti vai kuri nevar izmantot pašvaldības dienas aprūpes centrus vai dienas centru, jo tie slēgti pandēmijas laikā. Iedzīvotāju ienākuma nodoklis netiek ieturēts no šī pabalsta. Šī norma ir jauna - ieviesta pandēmijas otrajā vilnī no 28.11.2020. līdz 30.06.2021. Ja periodā no 28.11. - 31.12.2020. tas ir vienreizējs pabalsts par 14 kalendārjām dienām, tad no 01.01.-30.06.2021. tas ir vairākkārt piešķirams pabalsts par izziņā norādīto periodu. Lai persona varētu izmantot slimības palīdzības pabalstu, ir nepieciešams darba devēja apliecinājums, ka darbiniekam nav iespēja strādāt attālināti.

3.5. Pabalsts krīzes situācijā

Līdz ar ārkārtējās situācijas izsludināšanu, 2020.gada 20.martā tika veikti SPSPL grozījumi ar pārejas noteikumiem 37.punktā, nosakot, ka ārkārtējās situācijas laikā sakarā ar Covid-19 izplatību un vienu kalendāra mēnesi pēc ārkārtējās situācijas beigām pašvaldība piešķir ģimenei (personai), kura ārkārtējās situācijas dēļ nespēj nodrošināt savas pamatvajadzības, šā likuma 35.panta otrajā daļā noteikto pabalstu krīzes situācijā, kas tiek izmaksāts no pašvaldības budžeta līdzekļiem. Vienlaicīgi tika paredzēts, ka valsts daļēji kompensē pašvaldību izdevumus par pabalstu krīzes situācijā nodrošināšanu, nodrošinot mērķdotāciju pašvaldībām izdevumu segšanai 50 procentu apmērā no ģimenei (personai) izmaksātā pabalsta krīzes situācijā apmēra, bet ne vairāk kā 40 eiro mēnesī vienai personai triju mēnešu periodā. Ar 2020.gada 16.aprīļa grozījumiem SPSPL pārejas noteikumi tika papildināti ar 39.punktu, nosakot, ja ģimene (persona), tai skaitā audžuģimene un aizbildnis, kam ir tiesības uz šo pārejas noteikumu 37. punkta 1. apakšpunktā minēto pabalstu krīzes situācijā, aprūpē bērnu līdz 18 gadu vecumam, pašvaldība palielina izmaksājamā pabalsta apmēru par 50 eiro mēnesī katram bērnam, un valsts to pašvaldībai kompensē 100 procentu apmērā. Tas nozīmē, ka kopumā valsts līdzfinansēja līdz 120 eiro vienai personai mājsaimniecībā triju mēnešu periodā, t.i., ne vairāk kā 40 eiro mēnesī vienai personai.

Datu analīze par līdzekļu izlietojumu sociālam atbalstam Covid-19 izplatības seku mazināšanai un pārvarēšanai apliecina, ka **pabalsts krīzes situācijā** bija viens no vismazāk izlietotiem no piešķirtajiem pabalstiem. No 483,42 tūkstošiem eiro apmēram divas trešdaļas (343,51 tūkstoši eiro) bija valsts līdzfinansētā pabalsta daļa, kas varētu liecināt par lielo daļu bērnu, kuriem pienācās 100% pabalsta apmaksāšana no valsts budžeta līdzekļiem. **Pabalsts krīzes situācijā** ārkārtējās situācijas laikā no marta līdz jūlijam (ieskaitot) tika piešķirts un izmaksāts 43,99 tūkstoši personām. Tiesības uz pašvaldības krīzes pabalstu tika noteiktas uz ārkārtējās situācijas laiku un vienu kalendāra mēnesi pēc ārkārtējās situācijas beigām, t.i., jūlijā. Pašvaldība no sava budžeta ģimenei (personai), kura ārkārtējās situācijas dēļ nespēja nodrošināt savas pamatvajadzības, piešķir pabalstu krīzes situācijā. Pusi šo izdevumu pašvaldībai kompensēja valsts, bet ne vairāk kā 40 eiro mēnesī par vienu personai piešķirto pabalstu triju mēnešu periodā. Krīzes pabalsta apmērs pašvaldībās atšķiras. Vairumā pašvaldību tas bija 80 eiro apmērā, bet bija pašvaldības, kurās tas ir lielāks. Ja piešķirts dīkstāves pabalsts vai dīkstāves palīdzības pabalsts, pašvaldība krīzes pabalstu nemaksā.

Pašvaldību analīzē atklājas, ka daļa pašvaldību pabalstu krīzes situācijā noteica 64 eiro mēnesī katram ģimenes loceklim. Lielākajā daļā pašvaldību krīzes pabalstu tika noteikts 80 eiro apmērā pieaugušai personai, papildus piešķirot arī pabalstu 50 eiro apmērā par katru aprūpē esošo bērnu līdz 18 gadu vecumam. Piemēram, Bauskas novada pašvaldībā ar 04.12.2020. šis pabalsts tiek piešķirts 100 eiro apmērā par katru aprūpē esošu bērnu līdz 18 gadu vecumam. Dažās pašvaldībās pabalstu krīzes situācijā izmaksāja mazākā apmērā par valstī noteikto līmeni, bet citās tieši pretēji - no 100 līdz 215 eiro mēnesī katram ģimenes loceklim, vienā pašvaldībā bija iespēja saņemt pat līdz 430 eiro (piem., Kuldīgas novada pašvaldības lēmums) (Broka, Mihailova, iesniegts publicēšanai 2020). Vidējais pabalsta apmērs personai mēnesī svārstās līdz 105 eiro (līdz novembrim).

Valsts līdzfinansējuma summa 2020. gadā bija zemāka pat par GMI (64 eiro) un nevar tikt uztverta par adekvātu valsts atbalstu personām (ģimenēm), kuriem nepienākas neviens cits no atbalsta veidiem. Konstatējams nesamērīgums starp palīdzības summu un pūliņiem, lai to saņemtu. Ierobežojošo noteikumu un zemas atbalsta summas rezultātā pieprasījums pēc pabalsta bija zems gan no iedzīvotāju, gan pašvaldību puses. 2020. gadā to saņēma 5,71 tūkstošis personas, ieskaitot 2,56 tūkstošus bērnu. Tās ļoti vāji pilda iekļaujošo funkciju. Pabalsta apmēram krīzes situācijā ir jābūt saistītām ar iepriekšēja gada mediānas ienākumiem un ir jāgroza proporcijas to izmaksā starp valsts un pašvaldību (optimālās būtu 75%:25%), ņemot vērā lielas atšķirības pašvaldību finansiālā kapacitātē un unikālo sabiedrības situāciju.

Lai varētu piešķirt pabalstu krīzes situācijā, pašvaldības:

1. pieņēma īpašus saistošos noteikumus par atbalstu ārkārtējā situācijā sakarā ar Covid-19 izplatību;
2. izdarīja grozījumus jau esošajos saistošajos noteikumos par sociālās palīdzības pabalstiem, papildinot tos ar pabalstu krīzes situācijā;
3. pieņēma vai grozīja saistošos noteikumus par pabalsta krīzes situācijā piešķiršanu, kā to nosaka SPSPL 35.panta otrā daļa, nesaistot to īpaši ar atbalstu ārkārtējās situācijas laikā;
4. pieņēma īpašu domes lēmumu par pabalsta krīzes situācijā piešķiršanu;
5. īpašus saistošos noteikumus nepieņēma, jo pašvaldībā jau bija spēkā esoši saistošie noteikumi par pabalsta krīzes situācijā piešķiršanu, t.sk., lai palīdzētu nodrošināt pamatvajadzības (skat. 3. pielikumā).

LM 2021. gada februārī steidzamības kārtā izstrādāja grozījumus SPSPL likumā, kas no 2021. gada 1. februāra paredz:

- 1) palielināt valsts mērķdotāciju pašvaldībām pabalsta krīzes situācijā nodrošināšanai, nosakot to 50% apmērā no pašvaldības izmaksātās summas, bet ne vairāk kā 75 eiro mēnesī vienai personai un saglabājot kompensāciju 100% apmērā par izmaksāto piemaksu par katru bērnu 50 eiro apmērā;
- 2) laika periodu pabalsta krīzes situācijā piešķiršanai neierobežot uz ārkārtējās situācijas laiku, bet pagarināt līdz 2021.gada 30.jūnijam.

3.6. Jaunā speciālista pabalsts

Atbalsts jaunajiem speciālistiem tika piešķirts tiem, kas ieguvuši augstāko izglītību augstskolā vai koledžā un ieguvuši NVA bezdarbnieka statusu ārkārtējās situācijas laikā vai trīs mēnešu laikā pēc tā beigām (no 12. marta līdz 9. septembrim, 2020. gadam). Tāpat tika paredzēts, ka kopējais apdrošināšanas stāžs var būt mazāks par vienu gadu un pēdējo 16 mēnešu periodā ir veiktas sociālās iemaksas mazāk nekā 12 mēnešus vai nav veiktas vispār. Jaunā speciālista pabalstu bija paredzēts izmaksāt ne ilgāk par četriem mēnešiem un ne ilgāk

kā līdz 2020. gada 31. decembrim (pirmos divus mēnešus 500 eiro apmērā, 3. un 4. mēnesī 375 eiro apmērā). Pirmajā ārkārtējās situācijas laikā tika piešķirti 6,6 milj. eiro, bet izlietoti tika tikai 129,79 tūkstoši eiro (1.9%) apmērā (uz 20.09.2020., LM sniegtā informācija). Otrā viļņa laikā Jaunā speciālista pabalstu izmaksā līdz brīdim, kad persona zaudē bezdarbnieka statusu, bet ne ilgāk par četriem mēnešiem un ne ilgāk kā līdz 2021.gada 30.jūnijam. Periodā no 2020.gada jūlija līdz oktobrim jauno speciālistu saņēmēju skaits bija 291 personas. 2020.gadā veikti 404 maksājumi, savukārt no 1.janvāra līdz 7.februārim 2021.gadā veikti 10 maksājumi. 2021.gadā plānots iesniegt līdzekļu pieprasījumu no LNG (provizoriski 217 tūkstošus eiro).

3.7. Vecāku pabalsta izmaksas turpināšana

Vecāku pabalsta izmaksa turpinājās tiem vecākiem, kuriem vecāku pabalsta izmaksa beidzās ārkārtējās situācijas laikā (2020.gada 12.martā vai vēlāk), bet pabalsta saņēmējs krīzes dēļ nevarēja atgriezties darbā. Esošo pabalstu izmaksāja līdz brīdim, kad persona gūst ienākumus kā darba ņēmējs vai pašnodarbinātais, bet ne ilgāk par ārkārtējās situācijas beigām. Pabalsta apmērs ir iepriekš saņemtā vecāka pabalsta apmērā, bet ne vairāk kā 700 eiro mēnesī. Pagarinājumu nepiešķir, ja piešķirts dīkstāves pabalsts.

Noteiktie kritēriji paredzēja, ka vecāku pabalsta izmaksas turpinās pēc tam, kad bērns sasniedzis viena gada vai pusotra gada vecumu periodā no 2020.gada 12.marta līdz dienai, kad persona sāk gūt ienākumus kā darba ņēmējs vai pašnodarbinātais, bet ne ilgāk kā līdz ārkārtējās situācijas beigām, kas izsludināta sakarā ar Covid-19 izplatību. Otrajā ārkārtējās situācijas periodā pagarinājums attiecas uz piešķirtā vecāku pabalsta izmaksas periodu, kas beidzas 2020.gada 9.novembrī vai vēlāk, bet ārkārtējās situācijas radīto apstākļu dēļ nav iespējams atgriezties darbā vai gūt ienākumu no saimnieciskās darbības. Piešķirtā **vecāku pabalsta izmaksa turpinās** iepriekšējā pabalsta apmērā, bet ne vairāk kā 700 eiro mēnesī.

VK Revīzijas ziņojumā minētais pamatojums pabalsta piešķiršanai ir bērniem ierobežotās iespējas apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādes un jaunie attālinātā darba apstākļi. LM aprēķinājusi vecāku pabalsta turpinājumam nepieciešamo finansējumu gandrīz deviņas reizes lielākā apmērā, nekā faktiski bija nepieciešams. Ārkārtējās situācijas laikā līdz 09.06.2020. **vecāku pabalsta turpinājumam kopā tika izlietoti 714 tūkstoši eiro jeb 11% no plānotā finansējuma.** Kopējais personu skaits bija 1,12 tūkstoši personas, kurām piešķirtais apmērs bija 714,10 tūkstoši eiro. Vidējais pabalsta apmērs bija no 140,26 eiro 2020.gada martā līdz 349,86 eiro maijā, atkal samazinoties līdz 120,48 eiro jūnijā. Revīzijā gūta pārliecība, ka vecāku pabalsta turpinājums ir piešķirts un izmaksāts atbilstoši likumam. Attiecībā uz vidējo pabalsta apmēru LM pieņēma, ka tas būs vidēji 97.25% apmērā no valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas, kas bija pielīdzināts arī vidējā vecāku pabalsta apmēram 2019.gadā, t.i., 426 eiro. Piemērotā aprēķina formula atzīta par neprecīzu, ņemot vērā, ka atšķirīgs bija to personu skaits, kam pienācās pabalsts sākot ar otro un trešo mēnesi (VK 2020 starpziņojums).

3.8. Bērna kopšanas pabalsts

Personai, kura kopj bērnu vecumā no pusotra gada līdz diviem gadiem, bērna kopšanas pabalsta apmērs ir 171 eiro (līdz šim – 42.69 eiro) mēnesī. To nosaka MK 14.05.2020. noteikumi Nr.298 “Grozījumi Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumos Nr.1609 “Noteikumi par bērna kopšanas pabalsta un piemaksas pie bērna kopšanas pabalsta un vecāku pabalsta par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību”, lai laikā, kamēr visā valstī ir izsludināta ārkārtējā situācija sakarā ar Covid-19 izplatību, nodrošinātu bērna kopšanas pabalsta izmaksu 171 eiro apmērā mēnesī personai, kura kopj bērnu vecumā no pusotra gada līdz diviem gadiem, un piemaksu pie bērna kopšanas pabalsta 171 eiro apmērā mēnesī personai, kura kopj dvīņus vai vairākus vienās dzemdībās dzimušus bērnus vecumā no pusotra gada līdz diviem gadiem. Ārkārtējās situācijas laikā līdz 09.06.2020.

bērnu kopšanas pabalsts par bērnu no pusotra līdz divu gadu vecumam kopā tika izmaksāts 13,71 tūkstošiem personu, izlietojot 3,37 milj. eiro jeb 79% no plānotā finansējuma. VK Revīzijas ziņojumā norādīts, ka neskatoties uz to, ka šī finansējuma apjomu nevarēja skaidri prognozēt, līdz 31.08.2020. ir izlietots viss faktiski LM piešķirtais finansējums pabalsta apmēra palielināšanai (VK 2020 starpziņojums).

3.9. Pabalsts aizbildnībā esošā bērna uzturēšanai

2020.gada 5. maija sēdē Valdība lēma palielināt pabalstu aizbildnībā esošā bērna uzturēšanai saistībā ar valstī noteikto ārkārtējo situāciju. Pabalsts aizbildnībā esoša bērna uzturēšanai līdz 7 gadu vecumam tika palielināts līdz 161.25 eiro mēnesī (līdzšinējo 107.50 eiro mēneši), no 7 g vecuma - 193.5 eiro mēnesī (līdzšinējo 129 eiro mēnesī). Izmaksas periods tika noteikts trīs mēnešus līdz ārkārtējās situācijas beigām. Pabalsta palielinājuma mērķis bija palīdzēt vismazāk aizsargātajām iedzīvotāju grupām (skat. MK 05.05.2020. noteikumi Nr.256 "Grozījums Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumos Nr. 1643 "Kārtība, kādā piešķir un izmaksā pabalstu aizbildnībā esoša bērna uzturēšanai"". Piešķirtā pabalsta apmērs bija 338,28 tūkstoši eiro, kas arī tika pilnībā izlietots.

3.10. Vienreizēja piemaksa par bērnu ar invaliditāti

Vienreizēja piemaksa par bērnu ar invaliditāti tika piešķirta personām, kurām ārkārtējās situācijas laikā no 2020. gada 12. marta līdz 9.jūnijam, 2020. gadam, bija piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti 150 eiro apmērā. Izmaksa tika veikta līdz 30. jūnijam. Esošā pabalsta izmaksas pamatojumā minēts, ka tas ir saistīts ar ierobežotu ārstniecības pakalpojumu, slēgto izglītības iestāžu un dienas aprūpes centru dēļ. 2020.gada martā piemaksa ir izmaksāta 7,97 tūkstošiem bērnu (1,195 milj. eiro apmērā), bet visas ārkārtējās situācijas laikā – 8,1 tūkstošiem bērnu kopumā izlietojot 1,22 milj. eiro. Pabalsts tika paredzēts arī bērnam, kam invaliditāte ir noteikta laikā no 12.03.-09.06.2020. saskaņā ar VDEĀK sniegto informāciju. VK Revīzijas ziņojumā piemaksa ir atzīta par pamatotu un piešķirtie līdzekļi izlietoti atbilstoši piešķirtajam mērķim (LR VK 2020 starpziņojums).

Kopsavilkums

Valdības rīcība sociālās palīdzības nodrošināšanā kopumā vērtējama kā aktīva un atbildīga, ņemot vērā salīdzinoši īsā laikā pieņemto lēmumu un grozījumu skaitu, rīcības un ierobežojumu koordinēšanu, nosakot precīzi definētu vietējo pašvaldību, izglītības iestāžu, aizsardzības un drošības, kā arī veselības aprūpes iestāžu rīcību un piesardzības pasākumu ievērošanas noteikumus, kas ir saistoši arī sociālo pakalpojumu sniedzējiem. Pēc sociālās palīdzības un 3. attēlā minēto pabalstu noteikšanas, sabiedrības izraisīto diskusiju rezultātā, jo īpaši darba devēju un darba ņēmēju, tika aktualizēts jautājums par izpildāmajiem kritērijiem pabalstu saņemšanai, piemēram dīkstāves pabalstam.

Datu analīze par līdzekļu izlietojumu sociālam atbalstam Covid-19 izplatības seku mazināšanai un pārvarēšanai apliecina, ka **pabalsts krīzes situācijā** bija viens no vismazāk izlietotiem no piešķirtajiem pabalstiem.

VPP projekta "Dzīve ar COVID" ietvaros datu analīze apliecina, ka iedzīvotāju noturība pret ārkārtējās situācijas izraisītajām sekām šobrīd ir ļoti trausla (skat. vairāk Rezultātus Nr.29., Nr.30., Nr.31.).

Jau ilgstoši gan ES, gan OECD, gan Pasaules Bankas eksperti ir norādījuši uz minimālo ienākumu līmeņa un sociālās palīdzības neatbilstību patiesajām izmaksām un zemo pārklājumu. Latvijā bija jānonāk līdz Satversmes tiesai, lai to atzītu arī valdības līmenī un būtu spiesti rīkoties. Pieņemtie lēmumi saistībā ar Satversmes tiesas spriedumu neietekmē

ārkārtējās situācijas apstākļos sociāli mazaizsargāto personu grupu ienākumu līmeni, jo to izmaksa paredzēta tikai 2021. gada maija beigās (skat vairāk 2.nodaļu).

Adresēts atbalsts tika konsekventi sniegts ģimenēm ar bērniem, bērniem ar invaliditāti un aizbildnībā esošiem bērniem; tika pagarināti vecāku pabalstu un bērna kopšanas pabalstu izmaksas laiks, palielinātas atlīdzības summas aizbildņiem.

Tomēr nav skaidra selektīva pieeja veikt piemaksu par bērniem dīkstāves atbalsta saņēmējiem, bet neveikt tādu piemaksu bezdarbnieka pabalsta un bezdarbnieka palīdzības pabalsta saņēmējiem.

Tika piešķirti bezdarbnieka palīdzības pabalsti 180 eiro mēnesī uz 4 mēnešiem pēc tam, kad beidzas bezdarbnieka pabalstu izmaksas laiks un ieviests jauns pabalsta veids, jaunā speciālista pabalsts uz 4 mēnešiem. Kļuva elastīgāki bezdarbnieka pabalsta saņemšanas noteikumi, atļaujot bezdarbniekam uz laiku atgriezties darba tirgū, apturēt bezdarbnieka pabalsta saņemšanu un atkal atgūt to, kā arī saņemt bezdarbnieka pabalstu no pirmās dienas arī tādos gadījumos, ja cilvēks kļūst bezdarbnieks pēc paša vēlēšanas.

Slimības pabalstu izmaksa Covid-19 gadījumā tiek pilnībā segta no speciālā budžeta. Ieviestās arī attālinātas ģimenes ārstu un ārstu speciālistu konsultācijas, kuras apmaksā valsts bez pacientu līdzmaksājumiem.

Labvēlīgākā situācijā pirmajā ārkārtējās situācijas periodā bija ģimenes ar bērniem, bērni ar invaliditāti un aizbildnībā esošie bērni. Otrajā ārkārtējās situācijas laikā atbalsts tika paplašināts, nosakot 500 eiro vienreizējā pabalsta izmaksu 364,10 tūkstošiem bērnu līdz 2021.gada 31.martam (līdz 6. aprīlim jaundzimušajiem ārkārtējās situācijas periodā). Uz vienreizējo pabalstu pretendē bērna kopšanas pabalsta saņēmēji, ĢVP un tie, kas saņem piemaksu pie ĢVP par bērnu ar invaliditāti (Saskaņā ar MK Grozījumiem Covid-19 infekcijas izplatības seku pārvēršanas likumā, spēkā ar 24.02.2021.).

Dīkstāves pabalstam/ atbalstam ir zināma mēra **hibrīda daba** un tas piedzīvoja **strauju evolūciju no** visai izteiktas piesaistes pie sociālās apdrošināšanas iemaksām pirmajā vilnī līdz dažām pazīmēm no šādas piesaistes otrajā vilnī. Dīkstāves atbalsta lielums variējās 500-1000 eiro ietvaros atkarībā no veiktajām sociālajām iemaksām un tā saņēmējs var droši paļauties uz valsts garantēto sociālo nodrošinājumu 500 eiro apmērā. Gan zemāka līmeņa, gan griestu celšanu salīdzinājumā ar pirmajā vilnī noteiktās robežas 180 -700 eiro apmērā varētu skaidrot kā risinājumu neordinārajā situācijā, kas nav piemērojams parastajā situācijā. Tas palīdzēja saglabāt 40000 darbavietas.

Sabiedrības grupu, kuru ienākumu līmenis joprojām ir zems, un kuri pakļauti augstākam nabadzības riskam, sociālo tiesību aizstāvībai jānorāda uz garantētā minimālā ienākuma (GMI) līmeņa neatbilstību personas sociālai funkcionēšanai. Lai arī daļa nosacījumu tika grozīti un papildināti salīdzinoši ātri, valdībai neizdevās veikt fundamentālas izmaiņas sociālās aizsardzības sistēmā ārkārtējās situācijas laikā, kas saistītas, piemēram, ar GMI līmeni. **Lielākā daļa pabalstu attiecās uz sociāli apdrošinātām personām, kamēr salīdzinoši maza daļa no visiem resursiem bija paredzēta pabalstiem tām personām, kuras nav sociāli apdrošinātas, ar zemu ienākumu līmeni, īsu darba pieredzi, sociāli mazaizsargātām personu grupām un citām ārpus darba tirgus esošām grupām.** Izpildot Satversmes tiesas spriedumu, LR Saeima kopā ar jaunā budžeta apstiprināšanu 2020. gada novembrī noteica no 2021.gada 1.janvāra palielināt apmērus GMI, valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam, minimālai vecuma pensijai, minimālai invaliditātes pensijai, pensijai apgādnieka zaudējuma gadījumā, kā arī ievērojami pacelt ienākumu līmeni, lai persona vai mājsaimniecība varētu saņemt trūcīgas vai maznodrošinātās statusu (skat. MK

noteikumi Nr.408). Šobrīd, t.i., ārkārtējās situācijas laikā, kad lielas iedzīvotāju daļas dzīves līmenis strauji krītas, valsts pienākums ir ievērot vienu no svarīgākajiem sociālās aizsardzības pamatprincipiem, t.i., sekmēt sociālo taisnīgumu un sociālo drošību, savlaicīgi sniedzot sociālo palīdzību un sociālos pakalpojumus.

No otras puses ļoti pozitīvi vērtējami valdības lēmumi paplašināt to personu loku, kas var pretendēt uz pabalstu krīzes situācijā, tomēr kritiski jāvērtē krīzes pabalsta adekvātums pamatvajadzību segšanai.

Valdības 04.03.2021. lēmums piešķirt vienreizēju 200 eiro lielu pabalstu senioriem un cilvēkiem ar invaliditāti ārkārtējās situācijas laikā ir pozitīvi vērtējams, ņemot vērā iepriekšminētās bažas. Vienreizējā pabalsta izmaksai paredzēts novirzīt īpašās kopšanas pabalsta saņēmējiem 3,8 milj. eiro apmērā, bet pensiju, atlīdzību un VSNP saņēmējiem – 108,7 milj. eiro 2021.gada aprīlī (LM informācija).

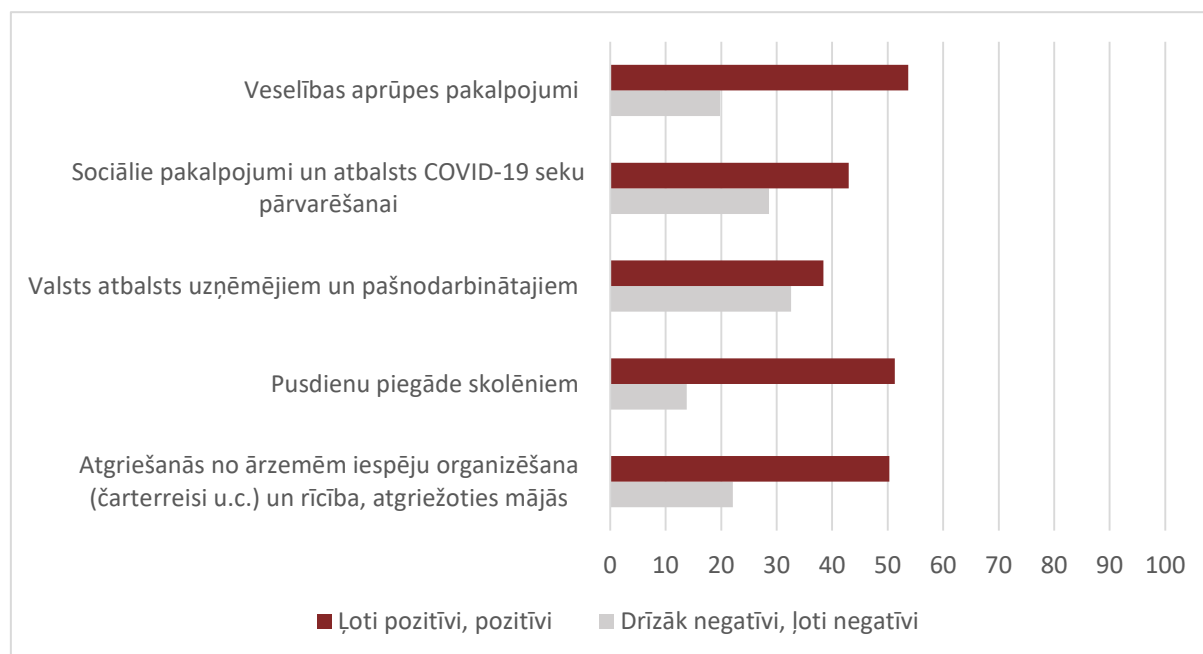
Valdība līdz ar izsludināto ārkārtējo situāciju, neskatoties uz noteiktajiem stingriem ierobežojumiem, aicināja pašvaldības sociālo pakalpojumu sniedzējus būt elastīgiem un radošiem, īpaši sniedzot atbalstu mazāk aizsargātajām sabiedrības grupām un strādāt ar tiem cilvēkiem, kuri pakļauti izolācijai un citiem riskiem. Nākamajā nodaļā tiks sīkāk analizēta sociālo pakalpojumu sniedzēju loma atbalsta nodrošināšanā krīzes situācijā.

4. Sociālo pakalpojumu nodrošinājums: pieejamība un atbalsta efektivitāte vietējā pašvaldības līmenī

Sociālās aizsardzības sistēmas kontekstā Covid-19 krīze skar visus sabiedrības locekļus un noliek vienādos apstākļos. Krīze ir visiem – kā sociālo pakalpojumu sniedzējiem, tā sociālo pakalpojumu lietotājiem, un ikvienam, kam var rasties vajadzība pēc sociāliem pakalpojumiem un sociālā atbalsta.

Sabiedrības novērtējumā par valdības un atbildīgo institūciju īstenotajiem pasākumiem pirmās ārkārtējās situācijas laikā kā ļoti pozitīvu un pozitīvu rīcību iedzīvotāji vērtē veselības aprūpes pakalpojumu nodrošināšanu (53.7%), atgriešanos no ārzemēm iespēju organizēšanu (50.3%) un pusdienu piegādi skolām (51.3%). Sociālā palīdzība un sociālie pakalpojumi pašvaldībās ir būtisks resurss ārkārtējās situācijas laikā jau esošo sociāli mazaizsargāto personu grupu un krīzes situācijā nonākušo jauno mērķu grupu atbalstam. Sabiedrības novērtējumā ļoti pozitīvi un pozitīvi sociālos pakalpojumus un atbalstu Covid-19 seku pārvarēšanai vērtē 43% iedzīvotāju (skat. 22. attēlu). Sociālo pakalpojumu sniedzēju ikdienas darbu ietekmēja ārkārtējās situācijas ierobežojošie pasākumi, kuru rezultātā iedzīvotāji zaudēja darbu, ģimenēm bija jānodrošina attālinātais mācību process, bija ierobežota piekļuve ikdienas un sociālajiem pakalpojumiem, ierastais dzīves ritms un socializēšanās tika ierobežota. Šajā nodaļā tiks sniegta padziļināta analīze par sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu nodrošinājumu ārkārtējās situācijas laikā, ko nodrošina pašvaldībās dažādi pakalpojumu sniedzēji.

22. attēls. Sabiedrības vērtējums par valdības un atbildīgo institūciju īstenotiem pasākumiem Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā

Avots: SKDS aptauja: 06.10.2020. - 13.10.2020., n=1003

Valdība līdz ar izsludināto ārkārtējo situāciju, neskatoties uz noteiktajiem stingriem ierobežojumiem, aicināja pašvaldības sociālo pakalpojumu sniedzējus būt elastīgiem un radošiem, īpaši sniedzot atbalstu mazāk aizsargātajām sabiedrības grupām un strādāt ar tiem cilvēkiem, kuri pakļauti izolācijai un citiem riskiem. Izmaiņām likumdošanā sekoja arī atbildīgo ministriju izstrādāti ieteikumi padotības iestādēm. 2020. gada 12.marta MK izdotais

rīkojums noteica *“iespēju robežās nodrošināt klātienē pakalpojumu sniegšanu attālināti”*. LM operatīvi 2020.gada 12.martā aicināja sociālos dienestus nodrošināt solidāru pieeju klientu un darbinieku aizsardzības pasākumiem, rekomendēja izvērtēt iesniegumu pieņemšanu attālināti, iesniegtus caur portāla Latvija.lv e-pakalpojumu *“Iesniegums iestādei”*, e-pastā vai telefoniski, vai arī nodrošināt iespēju iesniegumus atstāt slēgtā pastkastītē (MK rīkojums Nr.103).

Pašvaldību sociālo dienestu novērtējums liecina, ka sociālie darbinieki operatīvi reaģēja uz cilvēku vajadzībām ārkārtējās situācijas apstākļos, pieņemot iesniegumus arī izteiktus mutvārdos telefoniski, un palīdzot aizpildīt iesniegumus, konsultējot attālināti.

Apkopojot pētījuma ietvaros normatīvo aktu hronoloģiju un sasniedzamību ārkārtējās situācijas laikā, kopumā var secināt, ka likumdevējs, valdība un pašvaldības ātri un operatīvi reaģēja uz nepieciešamību grozīt un pieņemt jaunus, atbilstošus ārkārtējai situācijai, normatīvos aktus. Kā atzīmē sociālo pakalpojumu sniedzēji, *(..) pirmajā dienā no Labklājības ministrijas, arī no pašvaldību savienības jau atnāca e-pasta informācija par to, ka ir ārkārtas situācija un ka jāievēro visi šie aizsardzības pasākumi, nu, bet tas protams tādā rīkojuma veidā.*” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, oktobris-decembris, 2020).

LM sadarbībā ar nozares speciālistiem izstrādāja norādījumus sociālajiem dienestiem, kā arī sociālo pakalpojumu sniedzējiem par pakalpojumu nodrošināšanu Covid-19 apstākļos. Vienlaikus ministrija aicināja pašvaldību sociālo pakalpojumu sniedzējus meklēt konstruktīvākos risinājumus, lai maksimāli pasargātu darbiniekus un iedzīvotājus. Interaktīvā veidā LM mājaslapā bija iespēja iepazīties ar citu sociālo pakalpojumu sniedzēju labajām praksēm un vadlīnijām. Reaģējot uz sociālo darbinieku profesionālajām vajadzībām, 2020. gada 1. aprīlī tika izdots pirmais metodiskais materiāls *“Vadlīnijas pašvaldības darba organizēšanai bērnu tiesību aizsardzībā un mazaizsargātajām ģimenēm ar bērniem Covid-19 radītās ārkārtējās situācijas seku mazināšanai”* (turpmāk – Vadlīnijas). Vadlīniju mērķis ir apkopotā veidā informēt par rīcību ārkārtējās situācijas un tās radīto seku apstākļos sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem. Metodika vadlīnijās ir balstīta starptautisko sociālā darba un bērnu tiesību aizsardzības organizāciju pieredzē un rekomendācijās ārkārtējās situācijas apstākļos darbā ģimenēm ar bērniem.

2020. gada 24. aprīlī tika izstrādāts un saskaņā ar LM komentāriem 2020. gada 5. maijā papildināts otrais metodiskais materiāls – *“Vadlīnijas sociālo darbinieku, kuri strādā ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām ārkārtējās situācijas un tās radīto seku apstākļos”*. Darbs ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām pašvaldībās visbiežāk noris individuālo konsultāciju un atbalsta grupu veidā. Metodikā akcents vērsts uz atkarīgo personu sociālās atstumtības risku mazināšanu, radot iespējas nodrošināt minēto personu vajadzības un atbalsta pakalpojumu saņemšanu. Vadlīnijas darbam ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām ir saistītas un izmantojamas kopā ar diviem citiem LM izstrādātiem dokumentiem - *“Par sociālo dienestu un pakalpojuma sniedzēju darba organizēšanu vardarbības ģimenē mazināšanai”* (sadarbībā ar Nodibinājums „Centrs Dardedze” 12.05.2020.) un jau iepriekš minētajām vadlīnijām pašvaldības darba organizēšanai bērnu tiesību aizsardzībā un sociāli mazaizsargātajām ģimenēm ar bērniem Covid-19 radītās ārkārtējās situācijas seku mazināšanai sociālajā darbā ar ģimenēm ar bērniem. Metodiskie materiāli ārkārtējās situācijas laikā bija nozīmīgs atbalsts darbam krīzes apstākļos (LM Vadlīnijas).

Ekspertu intervijās par lēmumu pieņemšanas gaitu ārkārtējā situācijā sociālās politikas un sociālā darba nozares eksperti atzīst, ka LM līdz ar Covid-19 ļoti tieši un aktīvi komunicēja ar dažādiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem. Galvenais ministrijas atbildīgo darbinieku

uzdevums bija noskaidrot situāciju un koordinēt pieņemto lēmumu operatīvu ieviešanu praksē. Ministrijas pārstāvji atzina, ka ārkārtējā situācijas sākumā saskārās ar iztrūkstošo valsts krīzes vadību, piemēram, IAL sagādē, un nācās iesaistīties ļoti praktisku jautājumu risināšanā, piemēram, sadarbībā ar Aizsardzības ministriju IAL sagādē sociālo pakalpojumu institūcijām, kurām šādi līdzekļi pietrūka (2020. gada marta sākumā) (Intervija ar LM ekspertu 05.08.2020.).

Kopumā sociālo pakalpojumu sniedzēji apstiprina, ka nepieciešamo informāciju saņēma savlaicīgi, ka notika aktīva saziņa ar ministriju un citām valsts atbildīgajām koordinējošām iestādēm, un ka tika sniegts atbalsts un skaidrojumi dažādās sarežģītās situācijās (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, oktobris-decembris, 2020).

Pašvaldības ir vieni no galvenajiem sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sniedzējiem, t.i., pašvaldību sociālie dienesti un pašvaldību padotībā esošās sociālās institūcijas (piem., nodrošinot sociālo darbu, ilgstošu sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju, u.c. sociālās rehabilitācijas pakalpojumus). Pašvaldību sociālo pakalpojumu sniedzēju darbība ir noteikta SPSPL un citos pašvaldības iestāžu darbību reglamentējošos tiesību aktos. Pašvaldību sociālo pakalpojumu sniedzēju rīcību ārkārtējās situācijas laikā ietekmēja gan iepriekšējā nodaļā minētais MK rīkojums, gan MK noteikumi un grozījumi SPSPL (skat. 2.1. nodaļu). SPSPL likuma 35.panta otrajā daļā noteiktais paredz, ka pašvaldības, neizvērtējot ģimenes (personas) ienākumus, var piešķirt ģimenei (personai) pabalstu krīzes situācijā, kas arī ir viens no sociālās palīdzības instrumentiem iedzīvotāju atbalstam ārkārtējā stāvokļa laikā. Likumā "Par pašvaldībām" 15.panta pirmās daļas 7. punktā noteiktās pašvaldību autonomās funkcijas ir nodrošināt iedzīvotājiem sociālo palīdzību (sociālo aprūpi) (sociālā palīdzība maznodrošinātām ģimenēm un sociāli mazaizsargātām personām, veco ļaužu nodrošināšana ar vietām pansionātos, bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu nodrošināšana ar vietām mācību un audzināšanas iestādēs, bezpajumtnieku nodrošināšana ar naktsmītni u.c.), un šī likuma 43.panta trešā daļa nosaka, ka dome var pieņemt papildus saistošos noteikumus, lai nodrošinātu pašvaldības autonomo funkciju un brīvprātīgo iniciatīvu izpildi.

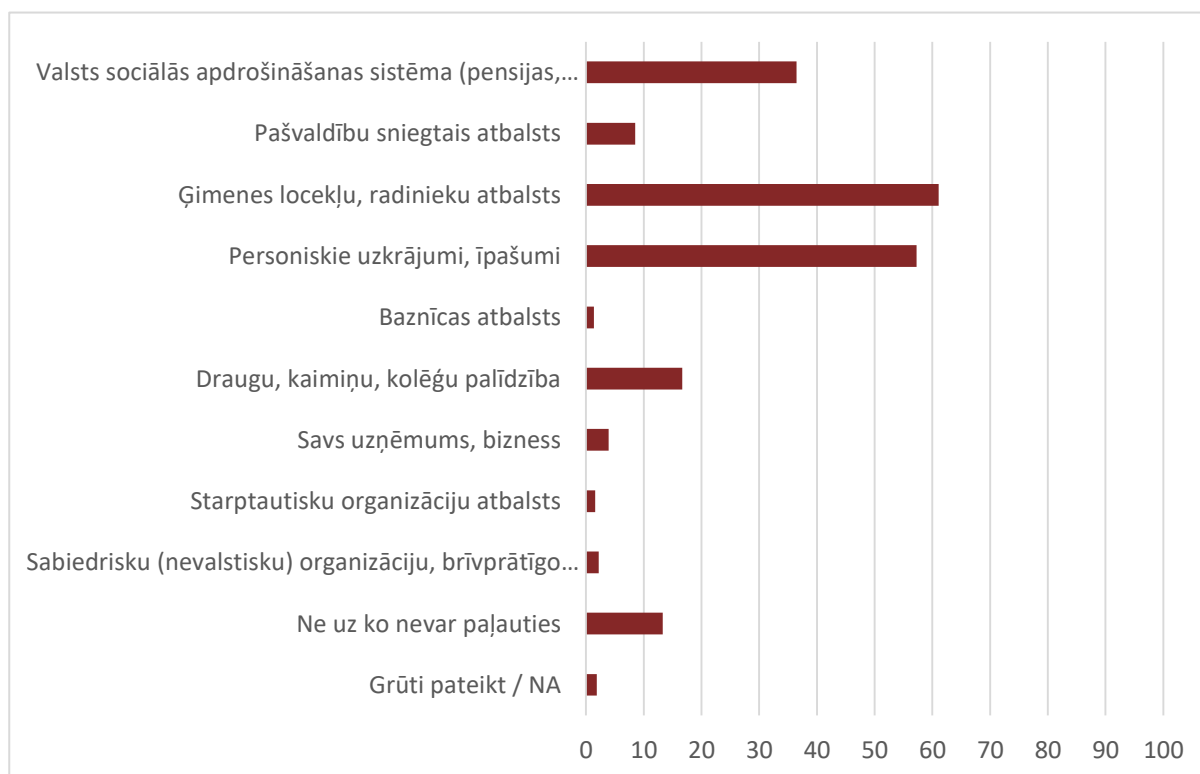
Normatīvo aktu ietvars bija nozīmīgs, lai pašvaldības varētu elastīgāk reaģēt uz savu iedzīvotāju vajadzībām, atvieglot, piemēram, administratīvās procedūras, un ļaujoties uz pašvaldībās pieejamiem resursiem, esošo profesionāļu pieredzi un viņu spējam novērtēt krīzes situāciju.

Intervijās bija norādes uz pašvaldību rīcības brīvību un elastīgām pieejām, lai maksimāli savlaicīgi varētu nodrošināt sociālos pakalpojumus un sniegt sociālo atbalstu. Kā intervijās norāda sociālo dienestu vadītāji, lēmumu pieņemšana vadības līmenī notika regulārajās starpinstitucionālajās un iknedēļas pašvaldību plānošanas sanāksmēs, kopīgi apspriežot iedzīvotāju vajadzības. Ārkārtējās situācijas sākumā bija gadījumi, kad pamatojums lēmumiem par sociālo pakalpojumu sniegšanu nebija balstīts uz iestādes stingri noteikto iekšējo normatīvo regulējumu: "*Vadība [dome] izsauca mūs uz pārrunām, un norunājām - nekādi papīri. Viss lai būtu cilvēkiem. Prioritāte bija cilvēku vajadzības un pakalpojumu nodrošināšana, ievērojot visu, ko nosaka tie [drošības nosacījumi], vadlīnijas. (..) Likās, ka ārkārtas situācijā pirmajā vietā nav papīrs. Katram deva tos [rīkojuma] norādījumus. (..) resursi bija*". Vēlāk pašvaldības pieņēma lēmumus par saistošo noteikumu izdošanu vai attiecīgu grozījumu izdarīšanu jau esošajos saistošajos noteikumos, lai nodrošinātu iedzīvotājiem nepieciešamo atbalstu. Raugoties no sociālās aizsardzības sistēmas darbības puses, ārkārtējās situācijas laikā pašvaldību sociālie dienesti rīkojās efektīvi, organizējot savu ikdienas darbu tā, lai sociālo pakalpojumu pieejamība iespēju robežās būtu nodrošināta

savlaicīgi. Grūtības bija ar ISASR institūciju pakalpojumiem, kur bija nepieciešama koordinācija un sadarbība ar veselības aprūpes iestādēm vai citām institūcijām (skat. 5.1. nodaļu).

Līdzīgi kā ar ļoti atšķirīgo sociālo pakalpojumu pārklājumu dažādos sektoros, arī pašvaldību pieejas un sniegtais sociālais atbalsts dažādās pašvaldībās, lielākās un mazākās pilsētās, novadu centros un reģionos būtiski atšķiras. Iedzīvotāji, kas nonāca sociāli līdzvērtīgā krīzes situācijā, t.i., bezdarba, veselības pasliktināšanās vai attālinātā izglītības procesa dēļ, varēja pretendēt un saņēma atšķirīgu atbalsta formu un apmēru, kas bija atkarīgs gan no pašvaldību finansiālajām iespējām un politiskās rīcības pašvaldību līmenī, gan no pašvaldību sociālo dienestu lēmumiem, piemērojot likumā un citos normatīvos aktos noteiktos atbilstības kritērijus. Pabalstu un palīdzības izvērtējumā (WP1, 3. nodaļa) finansiālu grūtību gadījumā lielākā daļa iedzīvotāju paļaujas uz ģimenes locekļu un radnieku atbalstu (61.1%), personiskiem uzkrājumiem, īpašumiem (57.3%) un valsts sociālo apdrošināšanas sistēmu (36.4%). Tikai 8.5% norāda, ka paļaujas uz pašvaldības sniegto atbalstu (23. attēls).

23.attēls. Iedzīvotāju paļaušanās, no kā var saņemt palīdzību, nonākot finansiālās grūtībās

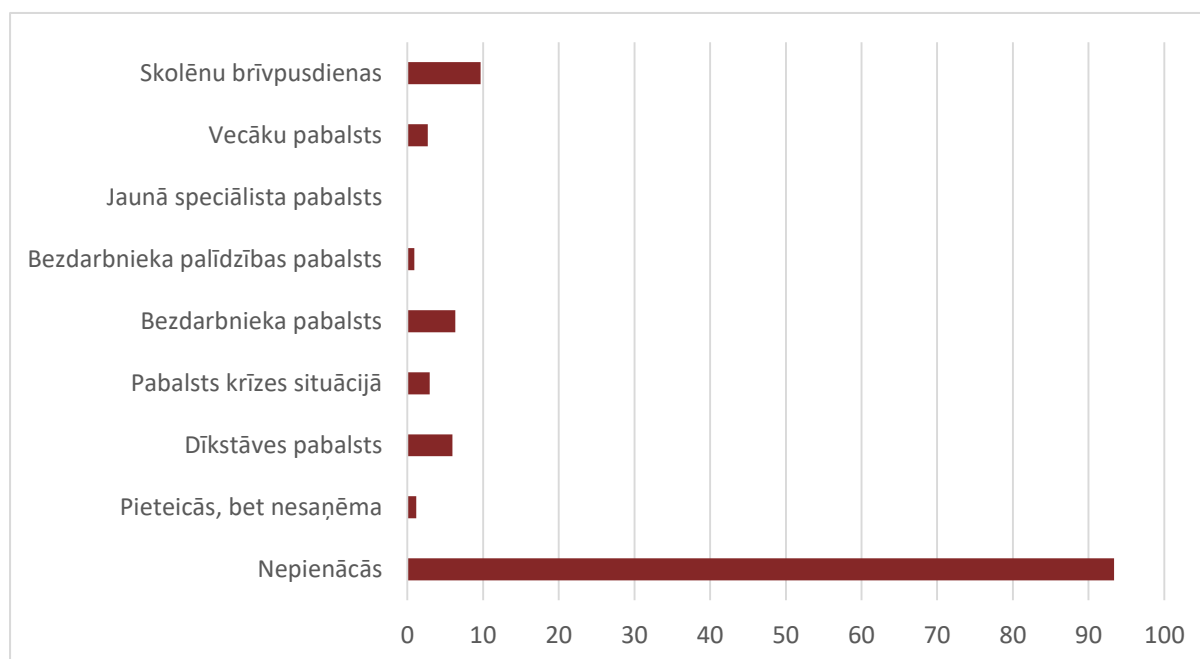

Avots: SKDS aptauja 18.09.2020.-29.09.2020., n=1003.

Paļaušanās uz savu ģimeni, draugu, kaimiņu un personiskiem uzkrājumiem liecina par iedzīvotāju salīdzinoši augsto noturību pret satracinājumiem pirmās ārkārtējās situācijas laikā, jo ierobežojumu periods bija vēl salīdzinoši īss. Satraucošs ir fakts, ka iedzīvotāju paļaušanās uz pašvaldības atbalstu, t.sk., sociālo palīdzību un sociālo atbalstu, ir ļoti zema. Otrās ārkārtējās situācijas laikā situācija var strauji pasliktināties gan ar ekonomisko, gan ar augsto veselības risku saistīto ierobežojumu dēļ. Iedzīvotāji ļoti kūtri izmanto tiem pieejamo valsts aizsardzības sistēmas un pašvaldību sniegto sociālo atbalstu, kas var būt saistīts gan ar joprojām pietiekami augstu noturības līmeni, gan arī ar ļoti atšķirīgo pašvaldību piedāvāto pakalpojumu klāstu.

Visbeidzot jādoma, vai novērtējuma kritēriji sociālās palīdzības un sociālā atbalsta saņemšanai nav būtisks šķērslis, kādēļ liela iedzīvotāju daļa (93%) norāda, ka šāda veida sociālā palīdzība viņiem nepienācās. (24.attēls).

24.attēls. **Izmantotā iedzīvotāju sociālā palīdzība un atbalsts ārkārtējās situācijas laikā**

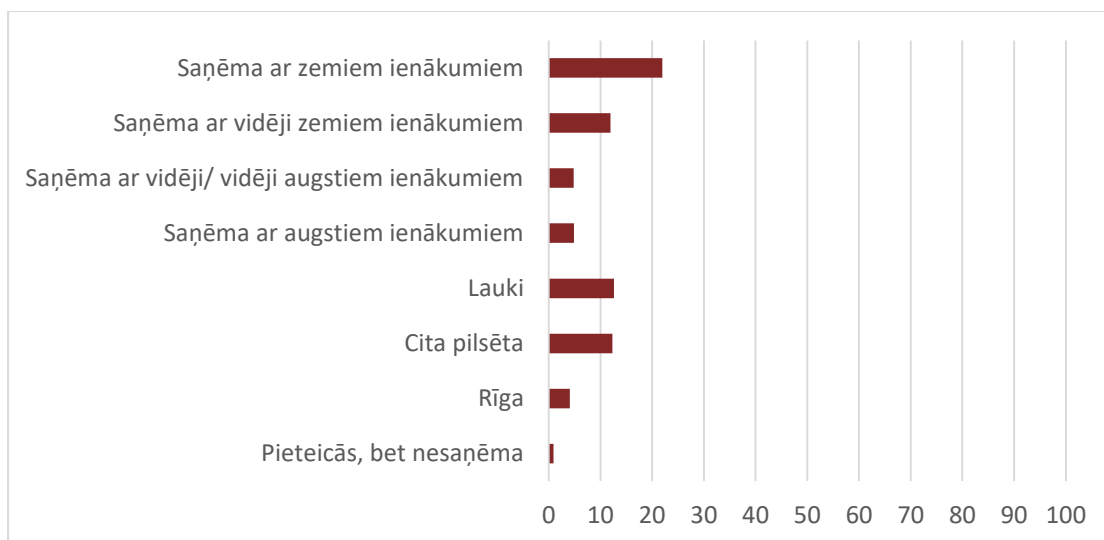

Avots: SKDS aptauja 18.09.2020.-29.09.2020., n=1003.

Esošie dati sniedz ieskatu par iedzīvotāju izmantoto sociālo palīdzību kopumā, bet nav interpretējami un vispārināmi saistībā ar sociālo mērķa grupu vajadzībām, kas sastāda nelielu daļu no visu iedzīvotāju skaita un atbilst citiem sociālo pakalpojumu izvērtēšanas kritērijiem. Iepriekšējā 3.nodaļā ir norādīti sniegtie dati par izmaksātajiem valsts sociālās drošības un pašvaldības sociālo palīdzību. Iepriekšējā nodaļā par izmaksātajiem GMI un dzīvokļu pabalstu apmēriem secināts, ka ārkārtējās situācijas periodā tas ir tikai nedaudz palielinājies.

Skolēnu brīvpusdienas bija viena no palīdzības atbalsta formām, kas bija salīdzinoši savlaicīgas pašvaldību rīcības rezultāts un arī salīdzinoši augstu novērtēta atbalsta forma iedzīvotāju aptaujā (WP1). Turklāt brīvpusdienas saņēma bērni mājāsaimniecībās ar zemiem un vidēji zemiem ienākumiem, kā arī lauku apvidos un ārpus Rīgas. (skat. 25. attēlu).

25.attēls. **Brīvpusdienas bērniem**

Avots: SKDS aptauja 18.09.2020.-29.09.2020., n=1003.

Atbalsts bērnu ēdināšanai attālinātā mācību procesa laikā bija viens no visizplatītākajiem atbalsta pasākumiem, kas definēts pašvaldību saistošajos noteikumos. Šī pabalsta veidi bija ļoti dažādi, un tie tika nodrošināti arī dažādā apmērā, piemēram:

- (1) vienreizējs atbalsts no 30 eiro līdz 60 eiro apmērā par 2020. gada aprīli un maiju (no 15 eiro līdz 30 eiro mēnesī);
- (2) pārtikas pakas, 1.53 eiro par vienu mācību dienu;
- (3) piegādājot mācību dienās siltas brīvpusdienas mājās 1.65 eiro apmērā dienā vienam izglītojamam (1.–12. klašu trūcīgiem, maznodrošinātiem vai daudz bērnu ģimeņu izglītojamiem);
- (4) pārtikas karte 20 eiro apmērā par 2020. gada aprīli un 20 eiro apmērā par maiju pārtikas preču iegādei;
- (5) pārtikas karte 2 eiro apmērā pārtikas preču iegādei - par katru pirmsskolas izglītības iestādes neapmeklēto dienu vienam bērnam;
- (6) pārtikas pakas 28 eiro apmērā par 2020. gada aprīli un 28 eiro par maiju;
- (7) natūrā - pārtikas pakas veidā, 1 eiro dienā;
- (8) no 1.42 eiro līdz 2.45 eiro apmērā par katru darba dienu, par katru bērnu;
- (9) no 15 eiro līdz 30 eiro mēnesī - attālinātā izglītības procesa laikā.

Šis atbalsts pamatā tika nodrošināts trūcīgo, maznodrošināto un daudz bērnu ģimeņu bērnu ēdināšanai (sociālo dienestu koordinētā sadarbībā ar izglītības iestādēm). Savukārt citās pašvaldībās netika piemēroti īpaši kritēriji, un ēdināšana tika piedāvāta visiem skolas vecuma bērniem vai noteiktā vecuma (klašu) bērniem, kas dažkārt bija izglītības iestāžu nodrošināts pasākums. Atbalsts bērnu ēdināšanai aizkavējās speciālo izglītības iestāžu bērniem, ņemot vērā atšķirīgo finansēšanas kārtību, t.i., valsts finansējumu, un normatīvo aktu grozījumiem nepieciešamo laiku (skat. vairāk 5.3. nodaļā). Atbalsta mērķis bija palīdzēt un atbalstīt ģimenes ar nepilngadīgiem bērniem, it īpaši bērnus, kuri nāk no trūcīgām, maznodrošinātām un daudz bērnu ģimenēm, un kuri izglītības ieguves procesu sakarā ar Covid-19 izplatību īsteno attālināti.

Trūcīgām un maznodrošinātām ģimenēm (personām) pašvaldības turpināja izsniegt **gan pārtikas, gan atbalsta pakas**, kas ārkārtējās situācijas laikā tika papildinātas ar roku dezinfekcijas līdzekļiem. Mantiskais atbalsts tika piešķirts noteiktām mērķa grupām, kuru ienākumi mēnesī nepārsniedz attiecīgajā pašvaldībā noteikto ienākumu līmeni, piem., atsevišķi dzīvojošām personām ar invaliditāti, atsevišķi dzīvojošām pensijas vecuma

personām, kā arī krīzes situācijā nonākušām ģimenēm un personām. Daļa pašvaldību ārkārtējās situācijas laikā paredzēja atvieglojumus arī **profesionālās ievirzes izglītības iestāžu programmās ietvertā mācību procesa nodrošināšanai**, nosakot, ka attālinātā mācību procesa laikā vecākiem tiek samazināts vai netiek piemērots līdzfinansējums par dažādu profesionālās ievirzes izglītības programmu apguvi, piemēram mūzikā un mākslā, arī sportā.

Kvalitatīvo datu analīze no intervijām ar pašvaldību sociālo pakalpojumu sniedzējiem atklāj, ka pašvaldības grozījumus saistošajos noteikumos lielākoties pieņēma par ikmēneša pabalsta apmēru, tā piešķiršanas kritērijiem un kārtību vispārīzglītojošo izglītības iestāžu audzēkņu un bērnu, kuri apmeklē pirmsskolas izglītības iestādes, ēdināšanas nodrošināšanu ārkārtējās situācijas un attālinātā mācību procesa laikā. *“Krīzes situācijā pie kā vērsties, bija pašvaldības, kur bija saistošie noteikumi jāmaina, lai krīzes situācijā pabalstus varētu piešķirt.”* Lielākā daļa pašvaldību, kuras savus saistošos noteikumus grozīja, pieņēma tos aprīļa mēnesī, kas salīdzinoši ar grozījumu pieņemšanu Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā ir samērā adekvāts laiks. *“Iedzīvotāji rakstīja pabalstu, tie, kas nesaņēma dīkstāves pabalstu, tur mums no neparedzētiem līdzekļiem pašvaldība, kad bija jāizmaksā tie pabalsti. Tur nebija ne vārda runas, visi deputāti nolēma piešķirt papildus finansējumu sociālā dienesta budžetam.”* (Intervija ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, 2020. gada oktobris-decembris).

Pašvaldību administratīvie resursi (speciālisti, pašvaldības nodrošinājums) ir ļoti atšķirīgi, un iespējas operatīvai pašvaldības sociālo pakalpojumu sniedzēju rīcībai ietekmēja sociālo pakalpojumu sniedzēju kapacitāte apstrādāt ļoti lielu informācijas apjomu mainīgos apstākļos. Lielo novadu un pilsētu pašvaldībās bija juristi, atbilstošs personāls, kas sekoja līdzi un analizēja normatīvos aktus un vadlīnijas, kas pieņemti Covid-19 pandēmijas laikā, *“kopā ar juristu izgāja cauri valsts noteiktiem normatīviem aktiem”*. Mazajās pašvaldībās šādu cilvēkresursu nebija *“man kapacitāte nav tik liela, lai es izlasītu visus tos aprakstus. Labklājības ministrija to vien darīja, kā kaut ko rakstīja. (..) Nāca viena ziņa pēc otras ziņas”*. Mazajām lauku pašvaldībām, kurās atbilstoši iedzīvotāju skaitam un SPSPL noteiktajam kritērijam (vismaz viens sociālā darba speciālists uz katriem tūkstoš iedzīvotājiem) ir tikai 1-2 sociālie darbinieki, kas atbild par dažādām jomām un mērķa grupām, bija apgrūtināti tik īsā laikā apstrādāt visu saņemto informāciju. Vienlaikus informācija un norādījumi nepārtraukti mainījās, jo īpaši Covid-19 ārkārtējās situācijas sākumā, kas viennozīmīgi palielināja darba slodzi. Sociālo pakalpojumu sniedzēji atzīst, ka *“(..) informācija bija, bet (..) bija ļoti mainīga. Tu divas dienas dari tā un pēc tam jau nāk cits viedoklis.”* Dažkārt informācija bija vispārīga, nebija līdz galam saprotama vai bija pat pretrunīga. Dažās situācijās nebija skaidrs, kā rīkoties, kā to piemērot konkrētajam pakalpojuma sniedzējam *“sociālais dienests bija tas, kurš pirmais uzņēmās aktīvu rīcību par procesu, kā darboties. Jo no novada vadības, no izpilddirektora un priekšsēdētāja nesevoja tik aktīva rīcība un norādījumi, kā mums strādāt. Mēs paši pirmsākumā domājām par maskām, dezinfekcijas līdzekļiem, lai nepārtrūktu darbs.”* (Intervija ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, 2020. gada oktobris-decembris).

Pašvaldību sociālie dienesti intervijās norāda, ka esošais pabalsts krīzes situācijā tika piešķirts jaunām klientu grupām, kas līdz šim nav bijušas sociālās palīdzības saņēmēji. Ārkārtējās situācijas laikā papildus jau esošajai sociālajai palīdzībai daudzas pašvaldības noteica un piemēroja arī citus sociālā atbalsta pasākumus. Kā jau iepriekš tika norādīts, nozīmīgs bija **atbalsts bērnu ēdināšanai (brīvpusdienas)** attālinātā mācību procesa laikā. Tomēr pašvaldību pieejas bija atšķirīgas - daļā pašvaldību bērniem tika piešķirtas un izvadātas siltas brīvpusdienas, citās - izsniegtas pārtikas pakas, pārtikas taloni, pārtikas kartes

un izmaksāta pusdienu vērtība bezskaidras naudas atbalsta veidā. (Broka, Mihailova, iesniegts publicēšanai 2020).

Iestājoties otram ārkārtējās situācijas periodam (no 2020. gada 9. novembra līdz 6. decembrim, kas secīgi tika pagarināts līdz 2021. gada 11. janvārim, 7. februārim un 6. aprīlim), daļa pašvaldību lēma par **atbalstu vecākiem bērna īslaicīgai izmitināšanai, ēdināšanai un aprūpei**, nosakot, ka pašvaldība sedz bērna īslaicīgas izmitināšanas, ēdināšanas un aprūpes izdevumus, kamēr vecāks sakarā ar Covid-19 diagnozi ārstējas stacionārā un veselības stāvokļa dēļ pats nevar aprūpēt bērnu.

Vairākas pašvaldības atzina, ka ar līdzšinējo kārtību un pabalstu krīzes situācijās, kas pamatā bija domāti kā vienreizēji pabalsti kādu katastrofas (piemēram, ugunsgrēka) radīto seku novēršanai vai mazināšanai, praktiski ir grūti piemērot atbalsta sniegšanai ģimenēm (personām), kuras krīzes situācijā nonākušas valstī izsludinātās ārkārtējās situācijas dēļ saistībā ar Covid-19 izplatību. Atšķirībā no ārkārtējās situācijas pirmā perioda (no 2020. gada 12. marta līdz 9. jūnijam), pašvaldības atzina, ka tām nepieciešams jauns normatīvais regulējums, lai nodrošinātu vienlīdzīgu pabalsta krīzes situācijā piešķiršanu, kā arī, lai precīzi noteiktu pabalsta apmēru uz vienu personu un precizētu kritērijus pabalsta piešķiršanai. Attiecīgi **vairākas pašvaldības tikai ārkārtējās situācijas otrajā periodā pieņēma jaunus saistošos noteikumus**, ar kuriem ieviesa pabalstu krīzes situācijā sakarā ar Covid-19 infekcijas izplatību apmērā no 80 līdz 150 eiro.

Turpinoties mācībām attālinātajā režīmā, vairākas pašvaldības turpināja ieviest un piemērot dažādus atvieglojumus izglītojamo vecāku profesionālās ievirzes izglītības iestāžu programmās ietvertu mācību procesa nodrošināšanai, piemēram, samazinot vai pilnībā atceļot līdzfinansējuma apmēru interešu izglītībai, ar mērķi atbalstīt ģimenes ar bērniem, kuras ietekmējusi ārkārtējā situācija un tās laikā noteiktie ierobežojumi. Lai izglītojamajiem nodrošinātu līdzvērtīgas iespējas saņemt saistošajos noteikumos noteikto ēdināšanas atbalsta apjomu arī attālinātā mācību procesa laikā un uzlabotu ģimeņu sociālo situāciju, Durbes novada pašvaldība, piemēram, noteica, ka brīvpusdienām paredzētie līdzekļi novirzāmi pārtikas paku sagatavošanai un nodošanai visiem izglītojamiem proporcionāli laika periodam, kurā notiek attālināts mācību process.

Izvērtējot pašvaldību sniegto atbalstu Covid-19 izraisītās pandēmijas un krīzes apstākļos, galvenie sociālās palīdzības un sociālā atbalsta instrumenti, kurus piemēroja lielākā daļa pašvaldību, bija pabalsts krīzes situācijā un papildus pabalsts par katru aprūpē esošu bērnu, atbalsts bērnu ēdināšanai attālinātā mācību procesa laikā, materiālais atbalsts pārtikas un atbalsta paku veidā, kā arī atvieglojumi par interešu izglītības apguvi. Tikai neliela daļa pašvaldību papildus iepriekš minētajiem atbalsta pasākumiem kā brīvprātīgo iniciatīvu noteica arī citus atbalsta pasākumus kā, piemēram, Siguldas novada pašvaldība - paredzot pabalstu siltumapgādes izdevumu daļējai segšanai 2020./21.gada apkures sezonā vai Carnikavas novads - nodrošinot ar veselības apdrošināšanu pensionārus un personas ar invaliditāti, kuru ienākumi ir zem 150 eiro. Iestājoties ārkārtējās situācijas otrajam periodam, Siguldas novada pašvaldība, ņemot vērā sava novada ziemas sporta veidu tradīcijas un sacensību tradīcijas, ieviesa inovatīvu atbalsta veidu Siguldas novada pensionāriem, kuru ienākumi nepārsniedz Centrālās statistikas pārvaldes oficiālajā statistikas paziņojumā pēdējo publicēto vidējo darba samaksas apmēru mēnesī pirms nodokļu nomaksas, - **pabalstu kalna un distanču slēpošanas izdevumu daļējai segšanai** Siguldas novadā esošajās ziemas sporta bāzēs Covid-19 infekcijas izplatības seku pārvarēšanas laikā, bet ne ilgāk kā līdz 2020./2021.gada ziemas sezonas beigām, nosakot to 80 eiro apmērā. Ņemot vērā atšķirīgās un daudzveidīgās pašvaldību pieejas, grūtāk ir novērtēt pašvaldību sociālo dienestu

līdzatbildību sociālā atbalsta un sociālās palīdzības nodrošināšanā, nosakot pašvaldību definētos kritērijus. Informācijas daudzveidība un pārsātinātā informācijas telpa varēja radīt zināmas grūtības uzrunāt sabiedrību kopumā (skat. vairāk 34. rezultāts).

Sociālo pakalpojumu sniedzējiem jāapzinās, ka ir iedzīvotāji, kas neuzticas un nepaļaujas uz esošo atbalsta sistēmu, un tādēļ nevēršas pēc palīdzības un atbalsta. Ārkārtējās situācijas laikā sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības piešķiršanā un nodrošinājumā jāpiemēro uz personu un jo īpaši uz bērnu centrēta pieeja. Ārkārtējās situācijas laikā krīzes situācijā ir ikviens, kādēļ personas vajadzību izvērtējumā jāpiemēro elastīgāki kritēriji, piemēram, sniedzot atbalstu nevis pēc deklarētās dzīvesvietas, bet pēc faktiskās dzīvesvietas, kas var tikt fiksēts pēc personas dzīvesvietas apsekojuma. Sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda, ka deklarētā dzīvesvieta ir bijis viens no šķēršļiem, kādēļ ir nācies atteikties sociālo palīdzību vai sociālo pakalpojumu personai, t.sk., bērniem, sniedzot atbalstu uzsākot skolas gaitas. Mūsdienu mobilitātes apstākļos, kā arī ārvalstu emigrācijas rezultātā, daudzās mājāsniecībās deklarēto personu skaits neatbilst faktiskai situācijai, mājokļu jautājums un īpašnieku tiesības dažkārt ierobežo personas iespējas deklarēties noteiktajā dzīvesvietā. Pašvaldību sociālo dienestu rīcībā ir virkne citu novērtēšanas instrumentu (informācijas pārbaudes rīku dažādās datubāzēs, dzīves apstākļu pārbaude, saruna ar klientu u.c.), kas piemērojami krīzes stāvokļa izvērtējumā. Jau šobrīd daļa sociālo pakalpojumu sniedzēju radoši un elastīgi spēj piemērot pašvaldību atbalsta sistēmu, lai palīdzētu plašākam iedzīvotāju lokam krīzes situācijā. Tomēr vienlaikus jāatzīmē, ka daļa pašvaldību sociālo dienestu ir daudz ierobežotāki savu lēmumu pieņemšanā vietējās varas neizpratnes dēļ par sociālo pakalpojumu nozīmi un nepietiekamiem resursiem sociālā darba profesionālai izpildei (skat. vairāk 5. nodaļā).

Izvērtējot pētījumā apkopoto informāciju, nav šaubu, ka **nepieciešamais atbalsts** no valsts atbildīgajām institūcijām **tika sniegts savlaicīgi**, tomēr sniegtās atbildes parāda, ka saņemtā informācijas plūsma no dažādām sociālo pakalpojumu sniedzējiem bija grūti uztverama. No LM un pašvaldību vadības pietrūka visaptverošas analīzes par Covid-19 situāciju un realitāti, ar kādām grūtībām saskārās institūcijas, pašvaldību un valsts iestādes. Nebija vienota rīcības algoritma par atbildības sadalījumu starp pašvaldības vadību un sociālo pakalpojumu sniedzējiem.

Visbeidzot pašvaldību rīcības novērtējums Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā liecina par lielu paļaušanos uz valstī noteikto kārtību, ar salīdzinoši nelielām elastīgām un radošām izpausmēm vai iniciatīvām. Sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda, ka veiksmīgas krīzes pārvarēšanai nākotnē ir nepieciešams skaidrs rīcības algoritms valsts līmenī ar atbilstošiem resursiem: *“Ļoti gribētos šīs konkrētās, skaidrās, instrukcijas. Vienkāršas, vizuālā formā, kā darīt, kā rīkoties darbiniekiem. Tas ir tas, kas man pietrūkst.”* Pieredzes trūkums, koordinācijas trūkums radīja zināmu *haosu*, kādēļ pašvaldības bija piesardzīgas arī savu lēmumu pieņemšanā pirmās ārkārtējās situācijas laikā (Intervija ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, 2020. gada oktobris-decembris).

Kvalitatīvo datu analīze apliecina, ka personu uzņemšana ISASRI pirmās ārkārtējās situācijas laikā tika pārtraukta. Tika ierobežota (minimizēta) klientu starpinstitucionālā pārvietošanās (sociālās aprūpes institūcija - veselības aprūpes institūcija; veselības aprūpes institūcija – sociālās aprūpes institūcija). Kā starpinstitucionālo pārvietošanu ietekmējošos faktorus var minēt transporta nodrošinājuma grūtības un telpu nepietiekamību, lai nodrošinātu klientam nepieciešamo pašizolāciju, pārvedot no veselības aprūpes iestādes uz sociālās aprūpes institūciju. Sadarbība ar veselības aprūpes iestādēm bija atšķirīga. *“(.) bija atļauta atrašanās*

tikai centra teritorijā, ārpus teritorijas kustība nebija atļauta, nebija organizēti nekādu pasākumi ārkārtas situācijas laikā, tie visi bija atcelti. Tika ierobežoti tuvinieku apmeklējumi. Ārkārtas situācijās mēs izskatījām iespēju tuviniekiem satīties ar klientiem, ievērojot visus priekšnosacījumus drošībai.” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Ir ilgstošās aprūpes institūcijas, kurās vienai ģimenes ārsta praksei tiek piesaistīti visi vai lielākā daļa iestādes iemītnieki, kas administratīvi atvieglo arī sadarbību ārkārtējās situācijas laikā. Savukārt citos gadījumos viena iestāde var sadarboties ar vairākām ģimenes ārstu praksēm, atkarībā no klientu izvēles. **Sadarbība ar ģimenes ārstu praksi** pamatā notika attālināti, nodrošinot iemītniekiem nepieciešamos medikamentus, konsultācijas un nosūtījumus. Veselības stāvokļa pasliktināšanās gadījumā tika izsaukts NMPD. Otra sistēmiska nepilnība starpinstitūciju sadarbībā bija saistīta ar gadījumiem, kad ir saņemti atteikumi uzņemt personas veselības aprūpes iestādēs saistībā **ar Covid-19 testu izpildes prasību**, t.i., negatīvu testu, kura pārbaude prasa zināmu laiku. (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

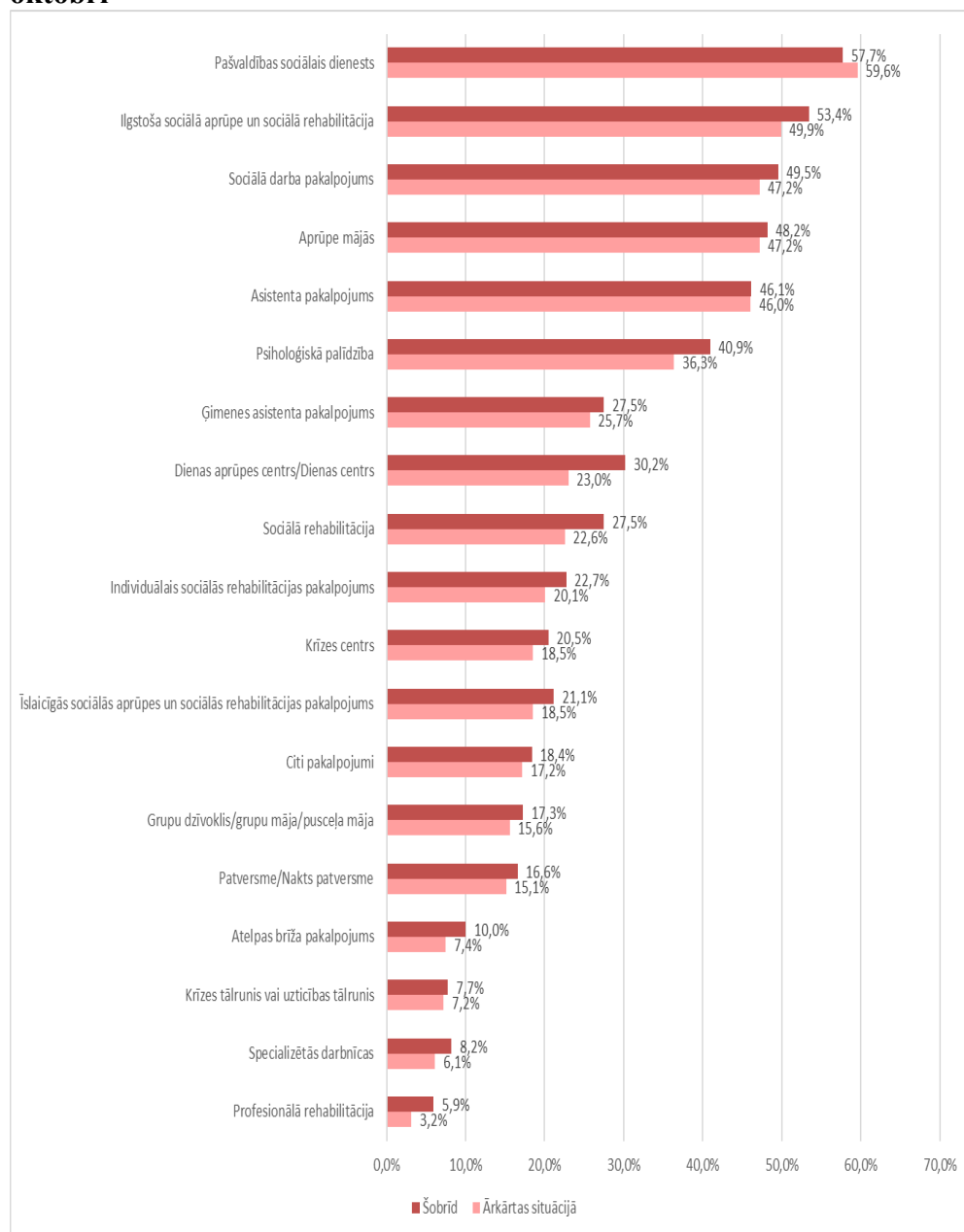
Jāatzīmē, ka valsts rīcība attiecībā uz IAL izsniegšanu ilgstošās aprūpes institūcijām un citiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem vērtējama kā operatīva. Kopumā valsts, līgumorganizācijām un Covid-19 skartajām pašvaldību ilgstošās sociālās aprūpes institūcijām 03.04.2020. no NMPD un 28.04.2020. no Valsts aizsardzības militāro objektu un iepirkumu centra (VAMOIC) tika izsniegtas 421,57 tūkstoši sejas maskas (142 institūcijām), 4,4 tūkstoši respiratori ar P2 klases filtru (132 institūcijām) ar kopējo 289,05 tūkstoši eiro uzskaites vērtību. Dezinfekcijas līdzekļi virsmām un rokām tika piešķirti kopumā 142 institūcijām - 25,22 tūkstoši litri 12.05.2020., kā arī papildu ISASRS “Mārsnēni” tika piešķirti vēl 215 litri 19.05.2020. no VAMOIC. Kopējā uzskaites vērtība par dezinfekcijas līdzekļiem sastāda 112,52 tūkstoši eiro. IAL 06.08.2020. tika piešķirti 13,40 tūkstošiem personu, t.i., vairākkārt lietojamie sejas ekrāni – 18,35 tūkstoši gab., medicīniskie vienreiz lietojamie cimdi – 14,5 tūkstoši pāru, dezinfekcijas līdzekļi rokām un virsmām - 57,54 tūkstoši litru, respiratori bez vārsta 127,2 tūkstoši gab., medicīniskie kombinezoni 49,05 tūkstoši gab. un ķirurģiskā tipa maskas 200 tūkstoši ar kopējo uzskaites vērtību 1,36 milj. eiro. Vairākkārt lietojamie 600 sejas ekrāni (ar kopējo uzskaites vērtību 3,8 tūkstoši eiro) tika piešķirti iestādēm, kas strādā ar Eiropas atbalsta fonda vistrūcīgākajām personām (LM dati).

Pašvaldību sociālo pakalpojumu sniedzēji atzīst, ka bija gandarīti par **birokrātisko un administratīvo prasību samazināšanu**, kas ļāva rīkoties pēc būtības un veikt sociālo darbu profesionāli. Nedaudzās pašvaldību iniciatīvas tomēr liecina, ka otrās izsludinātās ārkārtējās situācijas laikā (no 09.11.2020.) - pašvaldības jau ir uzkrājušas zināmu pieredzi un adaptējušās, tās var būt elastīgākas un radošākas atbalsta nodrošināšanā mazāk aizsargātajām sabiedrības grupām un strādā ar tiem cilvēkiem, kuri pakļauti izolācijai un citiem riskiem. Tomēr būtu jāvērtē, kāda ir pašvaldības savlaicīga rīcība un sociālo pakalpojumu kapacitāte lielajās, vidējās un mazākās pašvaldībās. Padziļināts novērtējums ir nepieciešams par to, kā iedzīvotāji tiek informēti un aicināti vērsties pēc sociālās palīdzības un atbalsta, ja nav iespējams nodrošināt pamatvajadzības citā veidā, kad praksē tiek piemēroti tik daudzi un dažādi valsts un pašvaldību noteiktie personas (ģimenes, mājsaimniecības) novērtējuma kritēriji, un vai stingrie kritēriji (noteiktās prasības) atbilst salīdzinoši nelielam atbalstam, piem., noteiktā GMI vai cita pabalsta formā (skat. iepriekš). Esošais situācijas izvērtējums apstiprina, ka sociālo pakalpojumu nodrošināšanā ir pieaugusi NVO sektora loma, nodrošinot pakalpojumus dažādām mērķa grupām, t.sk., piedaloties sabiedrībā balstītu pakalpojumu ieviešanā DI ietvaros. Nākamajā nodaļā tiks sniegts novērtējums par NVO sektora darbību un brīvo iniciatīvu pieredzi ārkārtējās situācijas laikā.

4.1. Sociālo pakalpojumu nodrošinājums un daudzveidība: vai gatavojāties un bijām sagatavoti ārkārtējai situācijai?

Iepriekšējā nodaļā tika atzīmēts, ka sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības, kā arī sociālā atbalsta nodrošinājums Latvijā ir ļoti daudzveidīgs. Pašvaldību nodrošinātie sociālie pakalpojumi ir plaša piedāvājuma, un to sniedzēji ir gan sociālie dienesti, pašvaldību iestādes un to struktūrvienības, gan pašvaldību uz deleģējuma līguma pamata nodrošinātie pakalpojumi, tos pērkot no citu pašvaldību sociālo pakalpojumu sniedzējiem, valsts pārvaldes iestādes struktūrvienību sniegtajiem, privātiem vai NVO sektora sociālo pakalpojumu sniedzējiem (skat. LM soc. pakalpojumu sniedzēju reģistrs, 26.attēls).

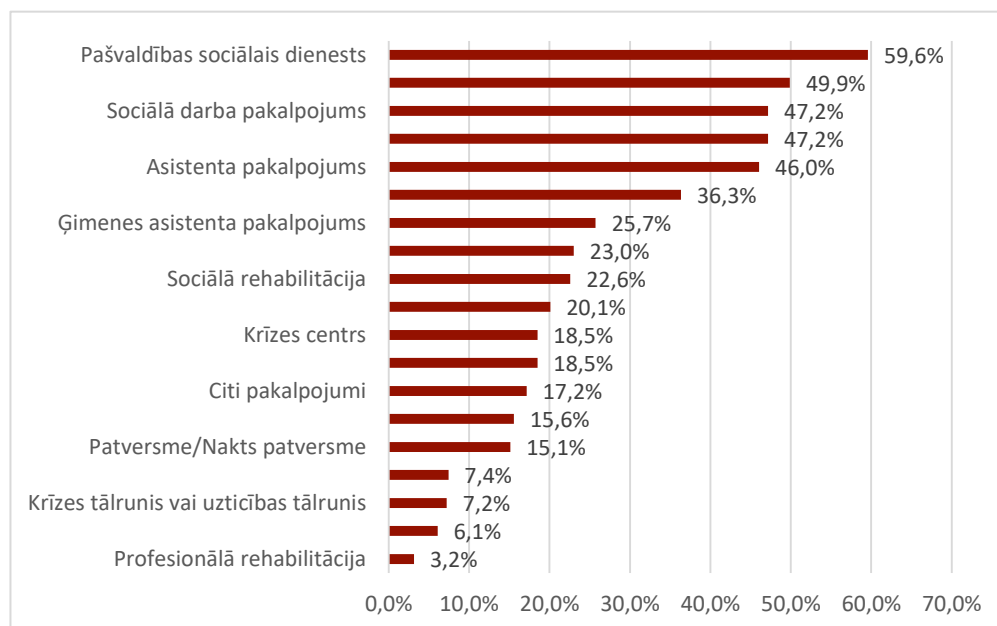
26. attēls. Sniegto pakalpojumu klāsts ārkārtas situācijā un aptaujas laikā 2020.gada oktobrī

Avots: Aptaujas dati par ārkārtējo stāvokli (12.03.20.-9.06.2020) n=443, dati iegūti no 12.10.2020. līdz 10.11.2020.

Kā liecina veiktās tiešsaistes aptaujas datu analīze, sociālo pakalpojumu sniedzēju nodrošināto sociālo pakalpojumu klāsts arī pēc ārkārtējās situācijas izsludināšanas 2020. gada 12. martā turpināja daudzveidīgs (skat. 27. attēls). Zināmas nobīdes iezīmējas atbildēs par to, vai un kā mainījās pakalpojumu klāsts pēc ārkārtējās situācijas izsludināšanas – 57-68% respondentu to raksturo kā nemainīgu, un 23-37% atzīmē, ka atsevišķu pakalpojumu sniegšana vai aktivitāšu nodrošināšana bija jāpārtrauc. Tikai 1,6% norāda, ka nemaz nebija iespējams nodrošināt pakalpojumu.

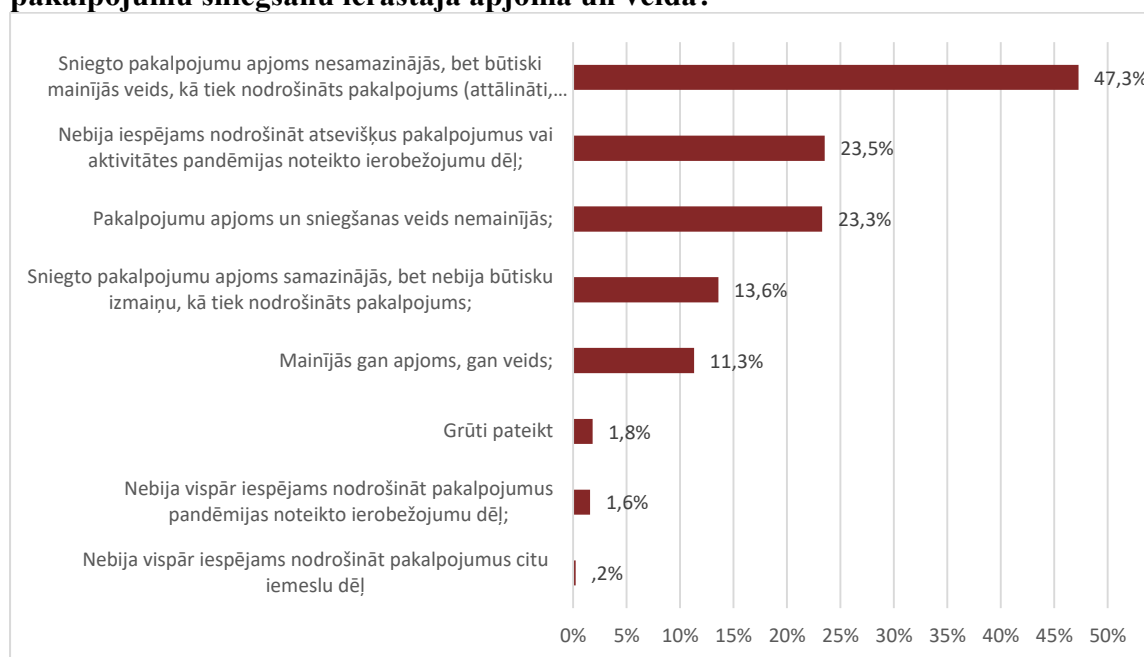
27. attēls. Sociālo pakalpojumu sniedzēju nodrošinātais sociālo pakalpojumu klāsts ārkārtējās situācijas laikā

Avots: Aptaujas dati par ārkārtējo stāvokli (12.03.20.-9.06.2020) n=443, dati iegūti no 12.10.2020. līdz 10.11.2020.

Kaut arī daudziem pakalpojumu sniedzējiem pakalpojumu klāsts nemainījās, tikai 23% respondentu norāda, ka viņiem nemainījās ne pakalpojumu sniegšanas veids, ne apjoms. Pārējie pieredzēja izmaiņas pakalpojuma apjomā, veidā vai abos. 79.5% nav pieredzējuši izmaiņas attiecībā uz apkalpoto klientu grupām. Tas ļauj secināt, ka kopumā ārkārtējā stāvokļa laikā sociālo pakalpojumu sniedzēju darbā ir bijušas mazākas izmaiņas saistībā ar apkalpoto klientu grupām (tās mainījušās 20% aptaujāto) un pakalpojumu klāstu (mainījies 32-43% aptaujāto), bet attiecībā uz pakalpojumu apjomu un sniegšanas veidu izmaiņas ir bijušas lielas un būtiskas (skat. 28. attēlu).

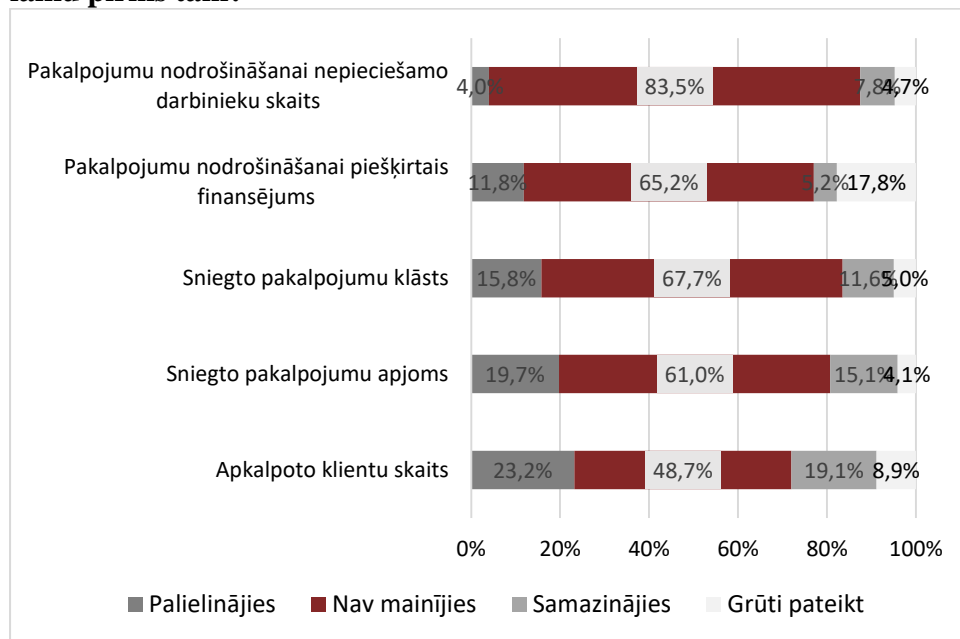
28.attēls Cik lielā mērā kopš 12.marta Jūsu organizācijai ir izdevies nodrošināt pakalpojumu sniegšanu ierastajā apjomā un veidā?

Avots: Aptaujas dati par ārkārtējo stāvokli (12.03.20.-9.06.2020) n=443, dati iegūti no 12.10.2020. līdz 10.11.2020.

Iedziļinoties izmaiņu raksturā (skat. 29. attēlu), tikai 11.6% respondentu uzskata, ka sociālo pakalpojumu klāsts viņu organizācijā ir samazinājies, bet 15.8%, ka pieaudzis. 15.1% respondentu uzskata, ka sociālo pakalpojumu apjoms viņu organizācijā ir samazinājies, bet 19.7% uzskata, ka tas ir audzis. Visnozīmīgākās izmaiņas ir apkalpoto klientu skaitā – mazāk kā pusei sociālo pakalpojumu sniedzēju klientu skaits nav mainījies, 19% tas ir samazinājies, bet 23% vērtē, ka tas ir palielinājies. Tajā pat laikā darbinieku skaitu respondenti raksturo kā gandrīz nemainīgu. Sociālā darba speciālistiem nācās tikt galā ar lielāku darba slodzi un elastīgi pielāgoties ārkārtējā stāvokļa un epidemioloģiskās drošības izvirzītajām prasībām, pielāgoties pakalpojumu klāsta izmaiņām, pielāgoties izmaiņām pakalpojumu apjomā, sniegšanas veidā vai abos, vienlaicīgi daudzos gadījumos pieaugot arī klientu skaitam.

29.attēls Vai pēc 12.marta ir mainījušies šādi apstākļi Jūsu organizācijā, salīdzinot ar laiku pirms tam?

Avots: Aptaujas dati par ārkārtējo stāvokli (12.03.20.-9.06.2020) n=443, dati iegūti no 12.10.2020. līdz 10.11.2020.

Interviju datu analīze liecina, ka **sociālo pakalpojumu sniedzēju spēja pielāgoties** apstākļiem bija atkarīga gan no organizācijas struktūras, gan no organizācijas lieluma un pieejamiem resursiem. Lielo pilsētu un mazāku pilsētu sociālo pakalpojumu sniedzēju organizācijas struktūra vērtējama kopumā kā pieejama gan resursu, gan vadības un subordinētā rīcībā ārkārtējās situācijas pirmā viļņa laikā, kad gadījumu bija relatīvi maz. Pašvaldību sociālie dienesti tika nodrošināti ar nepieciešamajiem aizsarglīdzekļiem, notika aktīva saziņa un informācijas apmaiņa par izmaiņām. Atsevišķās institūcijās bija problēmas ar tehnoloģisko aprīkojumu. Atšķirīga situācija atklājās nevalstiskā un privāto sociālo pakalpojumu sniedzēju vidū. NVO, kas sociālos pakalpojumus nodrošina kā lielākas organizācijas struktūras daļa vai ar ilgstošu sociālo pakalpojumu pieredzi, spēja labāk pielāgoties un turpināt sniegt esošos pakalpojumus noteiktajā apjomā un līmenī, vai pārtraucot uz neilgu brīdi, veiksmīgi tos atkal atsākt un turpināt. Daudz elastīgāk pielāgoties spēj tie sociālo pakalpojumu sniedzēji, kuri nodrošina plašāku pakalpojumu klāstu un ir ar iespējām piesaistīt papildus finansējumu, lai izpildītu valsts noteiktās prasības. Daudz grūtāk bija tām organizācijām, kas sniedz ļoti specifisku pakalpojumu, piem., krīzes centrs, dienas aprūpes vai dienas centra pakalpojumu. Bija vairāki sociālie pakalpojumu sniedzēji, kuri sociālos pakalpojumus pārtrauca nodrošināt pilnībā. Valsts nodrošināto sociālo pakalpojumu jomā, piemēram ISASR institūcijās, arī bija vērojamas zināmas atšķirības. Galvenās grūtības radīja gadījumi, kad bija nepieciešama sadarbība ar citām iestādēm, kurām bija noteikti atšķirīgi kritēriji, piem., veselības aprūpes jomā (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris), skat. Vairāk 4.2. nodaļā.

Aptaujā 68% respondentu uzskata, ka viņu darba apjoms ir pieaudzis pēc ārkārtējās situācijas iestāšanās 12. martā. Aptaujas atvērtajās atbildēs un intervijās ar sociālā darba speciālistiem tika noskaidrots, ka būtiski pieauga konsultējošā darba apjoms - palielinājās skaidrojošā darba apjoms esošajiem klientiem, psihosociālā palīdzība un informācijas sniegšanas apjoms iedzīvotājiem. Komunikācijai atvēlētā laika nozīmīgs pieaugums neparādīsies formālajā statistikā, kas uzskaita sniegtos pakalpojumus, tomēr krīzes apstākļos ir ļoti svarīgs un aizņēma ļoti daudz darba laika. Klienti piedzīvoja neziņu par nākotni un bija jāmierina,

daudzi pastiprināti interesējās, vai netiks aizkavētas pabalstu izmaksas, citi neizprata drošības pasākumu nepieciešamību un tie bija jāskaidro, tāpat vienkāršā valodā jāskaidro par aizsarglīdzekļu pareizu lietošanu un distancēšanās ievērošanu. Plašsaziņas līdzekļos pieejamā informācija bija pārāk sarežģīta noteiktām sociālo pakalpojumu lietotāju mērķa grupām, bet sniegtā informācijas neaizsniedza visas mērķa grupas, kā arī ne visi šo informāciju izprata (skat. Projekta papildu rezultātu Nr.34).

Papildus darbs bija saistīts ar ļoti dažāda veida individuālo gadījumu risinājumiem, t.sk., sadarbībā ar izglītības iestādēm, veselības aprūpes iestādēm un privāto sektoru. Pamatvajadzību nodrošināšanā kopumā bija plašs iesaistīto pušu loks. Īpašs atbalsts bija nepieciešams sociālo pakalpojumu lietotājiem saistībā ar dažādu dokumentu un pieteikumu (iesniegumu) aizpildīšanu elektroniskā veidā. Daudzas valsts iestādes nepieņēma apmeklētājus klātienē, prasot dokumentus iesniegt elektroniski. Pēc sociālo pakalpojumu sniedzēju vērtējuma, daudziem šādu prasību līmenis un tehnoloģiskais aprīkojums (internets, viedtālrunis, dators) nav pieejams vai ir neatbilstošs noteiktajām e-pārvaldes sistēmas vajadzībām.

Tā kā ierobežojumu dēļ daudzi zaudēja darbu vai nozīmīgi samazinājās ienākumi, iedzīvotāji arī vairāk interesējās par pabalstiem un palīdzības iespējām, tai skaitā, pārtikas pakām, pusdienu piegādi bērniem u.c. Galvenie iemesli sociālo pakalpojumu apjoma samazināšanai tika minēti gan sociālo pakalpojumu lietotāju atteikums uz ierobežojumu brīdi izmantot pakalpojumu, lai izvairītos no inficēšanās riska, gan fiziskie ierobežojumi, t.i., nespēja pielāgot pakalpojumu jaunajiem apstākļiem attālinātā režīmā, grūtības pielāgot telpas un noteiktā ierobežojuma stingrie nosacījumi.

Latvijā, līdzīgi kā citās valstīs, **nozīmīgi pieauga tiešsaistes sociālais darbs**. Daudziem sociālajiem pakalpojumiem, kur tas bija iespējams, mainījās pakalpojuma sniegšanas veids no klātienes uz attālinātu. Līdz ar to pieauga informācijas tehnoloģiju lietošana ikdienas darbā – telefons, viedtālrunis un dators ar interneta pieslēgumu daudziem sociālā darba speciālistiem kļuva par nozīmīgāko ikdienas darba instrumentu ārkārtējās situācijas laikā. Intervijas atklāja, ka daudziem nācās apgūt jaunas prasmes, un daudzās darba vietās tehnoloģijas izrādījās novecojušas un nepiemērotas tiešsaistes sociālo pakalpojumu sniegšanai (piem., datoram nav kameras vai skaļruņa, kādēļ nevar izmantot videozvana iespējas; telefonam nav atbilstošas jaudas interneta pieslēguma vai tas nepilda viedierīces funkcijas; nav portatīvā datora attālinātam darbam mājās). Tajā pat laikā šī situācija arī radīja nepieciešamību rast jaunus risinājumus, stiprināt starpinstitucionālo sadarbību un ieviest citus inovatīvus risinājumus, kurus būtu vērts nostiprināt un kuri būs noderīgi ikdienas darbā arī pēc ārkārtējās situācijas. Nākamajā nodaļā detalizētāk tiks analizēta sociālo pakalpojumu organizācija, resursu nodrošinājums un sociālo pakalpojumu sniedzēju aizsardzība.

4.2. Starpinstitūciju sadarbība, organizācijā pieejamie resursi, sociālo pakalpojumu sniedzēju drošība

Starpinstitūciju un starpprofesionāļu sadarbība pēc sociālo pakalpojumu vērtējuma ir ļoti nozīmīgs resurss, tomēr prakse liecina, ka ārkārtējās situācijas laikā sadarbība ģimenes ar bērniem atbalsta jomā bija nepilnīga. Vislabākā sadarbība vērtējama pašvaldību sociālo dienestu sadarbībā ar izglītības iestādēm, piem., sociālie darbinieki tika informēti no izglītības iestāžu puses par gadījumiem, ja bija kādas grūtības ģimenē nodrošināt attālināto mācību procesu vai saistībā ar bērnu ēdināšanu. Pēc sociālo pakalpojumu sniedzēju redzējuma skolās pieejamais atbalsta personāls ārkārtējā situācijā ir nozīmīgs ikvienam bērnam neatkarīgi no sociālekonomiskiem kritērijiem. Vairākkārtīgi tika atzīmēta sliktā sadarbība starp sociālo dienestu un bāriņtiesu, kas bija jau identificēta problēma pirms krīzes,

bet ārkārtējais stāvoklis atkal to aktualizēja. Arī NVO sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda, ka ar pašvaldību sociāliem dienestiem ir bijuši sarežģījumi attālinātā darba dēļ.

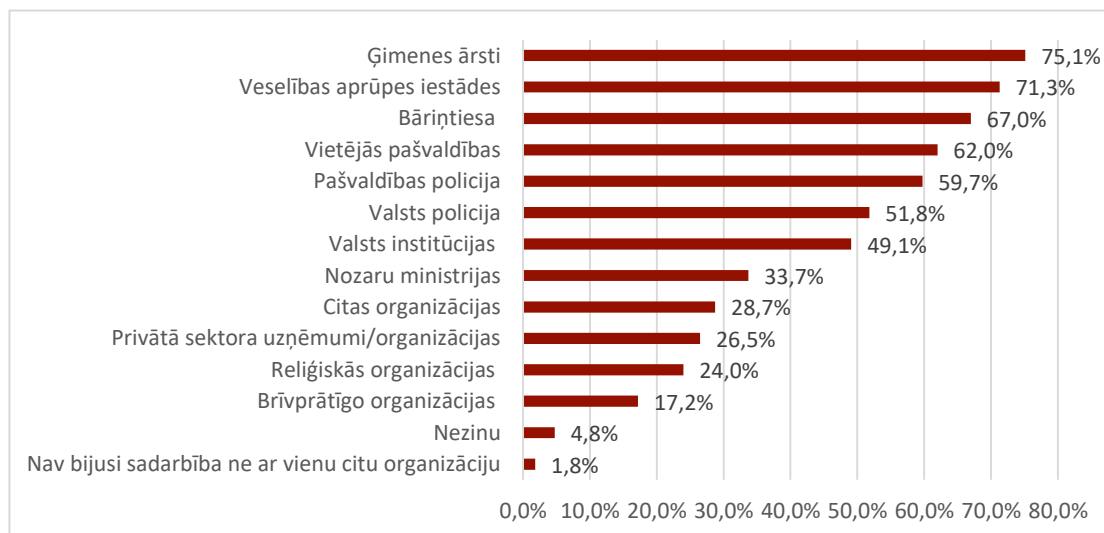
Kopumā starpinstitūciju sadarbība sociālo pakalpojumu nodrošināšanā ir attīstības stadijā. **Sistēma prasa pastāvīgu monitoringu un savstarpējo uzticēšanos un papildus resursus sadarbības veidošanai.** Kā jau iepriekš tika minēts, valsts vairākām iedzīvotāju grupām nodrošina sociālo rehabilitāciju, kas ir būtisks resurss arī ārkārtējās situācijas laikā un būs pieprasīta krīzes seku pārvarēšanai gan īstermiņā, gan ilgtermiņā.

Iepriekšējā nodaļā tika atzīmēts, ka starpinstitūciju sadarbība bērnu tiesību jomā tika novērtēta, kā atšķirīga un ar zināmiem izaicinājumiem. Piemēram, vērtējot jau esošo starpinstitūciju sadarbības praksi 2019.gada pētījumā atklājās vairāki būtiski trūkumi preventīvai bērnu tiesību aizsardzības sistēmas izveidei (skat. Iepriekš). Ārkārtējās situācijas laikā sociālie darbinieki bieži kļuva arī par **vidutājiem** starp izglītības iestādi un vecākiem, palīdzot risināt ar attālināto mācīšanos saistītas problēmas un vecāku grūtības nodrošināt atbilstošu bērnu uzraudzību un audzināšanu jaunajos apstākļos.

Lai nodrošinātu sociālo pakalpojumu nepārtrauktību, uzlabotu to pieejamību krīzes situācijās, stiprinātu reaģēt spēju un sekmētu noturību pret krīzēm nākotnē, būtiski pievērst uzmanību darba organizācijai un resursiem sociālo pakalpojumu sniedzēju organizācijās. Krīzes apstākļos svarīgs ir ne tikai iepriekš minētais nodrošinājums ar informācijas tehnoloģijām, bet sabiedrības veselībai būtisks ir arī nodrošinājums ar individuālajiem aizsardzības līdzekļiem (turpmāk - IAL), distancēšanās prasībām piemērotas telpas, paaugstinātām epidemioloģiskās drošības prasībām atbilstošs transports, skaidrs un saprotams rīcības plāns, kā arī pietiekoši cilvēkresursi. Tādēļ pētījumā tika noskaidroti sociālo pakalpojumu sniedzēju uzskati par organizācijas nodrošinājumu ar nepieciešamajiem resursiem.

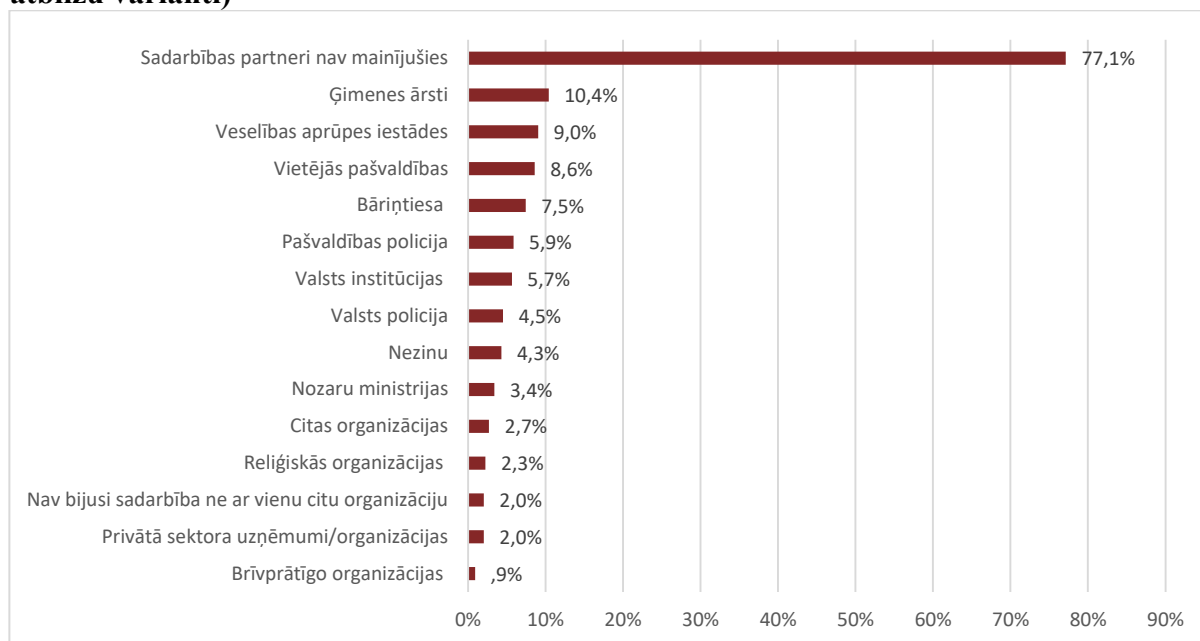
Ņemot vērā, ka sociālo pakalpojumu lietotāji bieži saskaras ar multiplām problēmām, kuru risināšanā ir nepieciešama vairāku institūciju iesaiste un starpprofesionālu veiksmīga sadarbība, aptaujā tika noskaidrots arī vērtējums par izmaiņām šajā sadarbībā. Sadarbības institūciju loks ir bijis plašs jau pirms ārkārtējās situācijas izsludināšanas un 77% sadarbības partneri nav mainījušies (skat. 30. attēlu).

30. attēls Ar kādām citām organizācijām Jūsu organizācija ir sadarbojusies (pakalpojumu nodrošināšanā) pirms ārkārtējās situācijas iestāšanās

Avots: Aptaujas dati par ārkārtējo stāvokli (12.03.20.-9.06.2020.) n=443, dati iegūti no 12.10.2020. līdz 10.11.2020

31. attēls Ar kādām citām organizācijām Jūsu organizācija ir sadarbojusies (pakalpojumu nodrošināšanā) pēc ārkārtējās situācijas iestāšanās? (iespējami vairāki atbilžu varianti)

Avots: Aptaujas dati par ārkārtējo stāvokli (12.03.20.-9.06.2020.) n=443, dati iegūti no 12.10.2020. līdz 10.11.2020

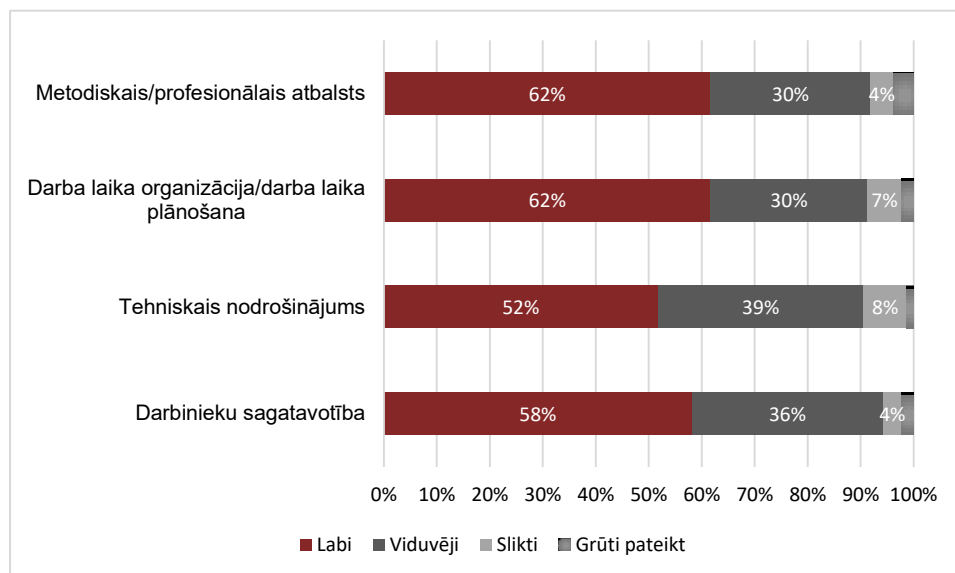
Pēc ārkārtējās situācijas iestāšanās 23% ir nākuši klāt jauni sadarbības partneri vai sadarbība ir kļuvusi intensīvāka, nozīmīgākajiem partneriem paliekot nemainīgiem – tie ir ģimenes ārsti, veselības aprūpes iestādes, vietējā pašvaldība, bāriņtiesa un policija (skat. 31. attēls). Starpinstitūciju sadarbība intervijās ir atspoguļota ļoti dažādi. Sadarbība starp LM, **pašvaldību un sociālā pakalpojuma sniedzēju** kopumā tiek vērtēta pozitīvi un vērtēta vairāk kā **vienvirziena**, t.i., informācija tika nodota iespējami savlaicīgi, tika sniegts skaidrojums un iespēju robežās meklēti risinājumi. Skaidras norādes pakalpojumu sniedzējiem ir vieglāk saprotamas un uztveramas. *"Es to nosauktu par vienvirziena sadarbību, jo tas ir tikai norādījumu veidā no augšas... Mums atliek tikai pieņemt un ieviest."* *"Nebija tāda haosa. Jā, ..šobrīd, starp citu, vairāk izpaužas, jo tagad deleģē mums pašiem pieņemt lēmumus. Tas jau padara visu nedrošāku. Izpildīt pavēles vienmēr jau vieglāk."* Sadarbība un atbildīgo dienestu un citu pakalpojumu sniedzēju iesaiste arī tiek vērtēta pozitīvi: *".. es domāju, ka pietiekami labi reaģēja mūsu atbildīgie dienesti... Slimības profilakses un kontroles centra mājas lapā jau no paša sākuma šīs (..) ikoniņas, kurās parādījās, kas darāms darba devējam, kas slimnīcām, kas vēl kaut kam (..) tas ļoti noderēja."* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem ļauj secināt, ka sadarbība krīzes laikā bija laba tajos gadījumos, kad tā bija laba jau pirms krīzes. Ja ir runa par pašvaldību kā organizācijas struktūru, tad daudzos gadījumos starpinstitūciju sadarbība tiek atzīmēta, kā "ierasta" prakse. Iepriekšminētie pašvaldību saistošie noteikumi nosaka plašāku atbalsta kopumu un sniedz palīdzību iedzīvotājiem dažādās dzīves situācijās.

Aptaujātie sociālo pakalpojumu sniedzēji un sociālā darba speciālisti savas organizācijas sagatavotību pandēmijas problēmu risināšanai vērtē kā labu (52-62%). Viszemāk tiek vērtēts tehniskais nodrošinājums (52% kā labs, 39% kā viduvējs un 8% kā slikts) (sk. 11. attēlu).

93% respondentu atzīst, ka organizācija regulāri informēja par preventīviem pasākumiem un 98% piekrīt, ka bija pietiekami informēti par epidemioloģiskās drošības jautājumiem. 90% pilnībā vai drīzāk piekrīt tam, ka ir bijuši nodrošināti ar dezinfekcijas un individuālajiem aizsardzības līdzekļiem. Tas ļauj uzskatīt, ka sociālo pakalpojumu sniedzēji ļoti ātri un operatīvi ir reaģējuši uz situāciju.

32. attēls. Kā Jūs vērtētu Jūsu organizācijas sagatavotību pandēmijas izraisīto problēmu risināšanā?

Aptaujas dati par ārkārtējo stāvokli (12.03.20.-9.06.2020) n=443, dati iegūti no 12.10.2020. līdz 10.11.2020.

Interviju dati atklāj, ka daudzos gadījumos tieši pašvaldības IT speciālisti un atbildīgie par saimnieciskajiem jautājumiem sniedza lielu atbalstu, palīdzot operatīvi rast IT risinājumus un nodrošinājumu ar dezinfekcijas un individuālās aizsardzības līdzekļiem. Aptaujas atvērto jautājumu atbildes ļauj arī secināt, ka daudziem pietrūka skaidra rīcības plāna daudzveidīgajās situācijās, ar kurām nācās saskarties. Piemēram, “*vadlīnijas ISASRI (sociālās aprūpes centrs), kuras mums vajadzēja pielāgot sev, (..) ne vienmēr bija pielāgojamas no cilvēktiesību viedokļa. (..) Tas nozīmē, ka mums vajadzēja vienkārši savus cilvēkus arestēt, nosēdināt kā cietumā un nelaist ārā no mājas.*” Tāpat intervijās sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda uz informācijas intensitāti un nevienmērību: “*(..) informācija mainījās ļoti strauji – ne tikai šajā mājas lapā [SPKC], bet arī tas, ko ziņoja mediji, ko darīja mūsu Ministru kabinets .. ieviešot visus .. grozījumus .. normatīvajā regulējumā, kā cīnīties ar to, ko darīt ārkārtējās situācijā pašvaldībās, ko pašam cilvēkam, un tas patiešām bija tāds – spēj tikai sekot līdzi.*” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

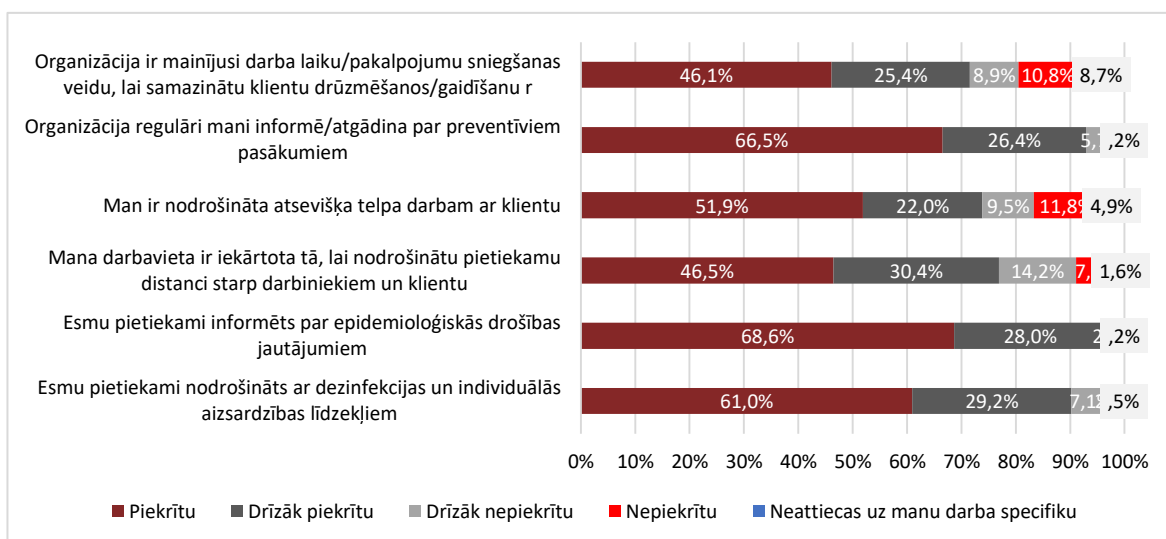
Kā galveno informācijas avotu sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda SPKC rekomendācijas: “*vienīgā informācija, kas bija, bija šīs SPKC rekomendācijas, kas tika izplatītas arī ar Labklājības ministrijas starpniecību...Nekādas citas informācijas nebija.*” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Sociālo pakalpojumu sniedzēju vidū pastāvēja šaubas par to, kāda būtu drošākā un pareizākā rīcība (skaidrs, ko darīt ar Covid-19 pozitīviem klientiem, bet kā rīkoties attiecībā uz radiem, citiem iemītniekiem tajā pašā gaitenī/ institūcijā, kolēģiem, kas nav bijuši tiešā kontaktā ar saslimušo, bet ir bijuši kontaktā ar cilvēkiem, kuri ir kontaktējušies ar saslimušo), kā veidot starpinstitutionālo sadarbību dažos gadījumos u.t.t.). Dažās situācijās nebija skaidrs, kā

rīkoties, kā piemērot saņemto informāciju konkrētajam pakalpojuma sniedzējam. Attiecībā uz lēmumpieņemšanas rīcības brīvību sociālo pakalpojumu sniedzēju vidū pašvaldībās domas dalījās. Daļa pauda neizpratni, kādēļ lēmumus nevar pieņemt autonomi, vadoties pēc epidemioloģiskās situācijas konkrētajā pašvaldībā. Kopumā sociālo pakalpojumu sniedzēji izteica gatavību un demonstrēja augstu rīcībspēju pielāgoties konkrētās pašvaldības situācijai, atļaujot vai ierobežojot attiecīgos pakalpojumus. Kamēr citās pašvaldībās izteica atbalstu centralizētai pieejai - sociālie pakalpojumu sniedzēji vairāk paļāvās uz valsts rīcību, t.i., rīkojuma izpildi un dotajām vadlīnijām, kā arī atbilstošu resursu nodrošinājumu. “Nebija tāda haosa. Jā, nu kas šobrīd, starp citu, vairāk izpaužas, jo tagad deleģē mums pašiem pieņemt lēmumus. Tas jau padara visu nedrošāku. Izpildīt pavēles vienmēr (...) vieglāk.” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Resursu izvērtējumā kā problemātisks iezīmējas **telpu jautājums** (skat. 33. attēlu). Vairākums piekrīt, ka viņu darba vietā bija nodrošināta pietiekama distance starp darbinieku un sociālo pakalpojumu lietotāju, kā arī tika nodrošināta atsevišķa telpa darbam ar klientu. Tomēr 14% drīzāk nepiekrīt, ka varēja darba vietā ievērot distancēšanās prasības, 9.5% drīzāk nepiekrīt un 12% pilnībā nepiekrīt tam, ka ir nodrošināti ar atsevišķu telpu darbam ar klientu. Atsevišķa telpa darbam ar klientu ir nepieciešama ne tikai Covid-19 veselības krīzes apstākļos, bet jebkuros apstākļos, ņemot vērā pārrunājamo jautājumu sensitīvo raksturu un nepieciešamību nodrošināt konfidencialitāti, klientam tīkoties ar sociālo darbinieku. Kopumā 80% sociālo pakalpojumu sniedzēju uzskata, ka ir veiksmīgi risinājuši telpu jautājumu, lai nodrošinātu distancēšanos un individuālu kontaktu ar klientu, bet 20% drīzāk vai pilnībā nepiekrīt, ka tas būtu izdevies. Intervijās sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda, ka organizēja dokumentu apmaiņas - saņemšanas punktus un pārrunāja jautājumus ārpusē vai citās telpās, piem., uzgaidāmās telpas daļā, kas ir dažkārt plašāka, vai aktīvi konsultēja telefoniski. Tomēr esošie risinājumi, lai arī ārkārtējā situācijā izprotami, nav vērtējami kā atbilstoši sociālo pakalpojumu profesionālai darbībai, jo gadījumu vadīšanā precīzi ir jānovērtē individuālās vajadzības balstītas sistemātiskā, t.sk., ģimenes sistemātiskajā un ekosistemātiskajās pieejās (plašākā un personas šaurākā kultūras un kopienas kontekstā). Sarunai ar klientu ir jābūt drošā vidē, kas veicina savstarpējo uzticību.

33. attēls Cik lielā mērā Jūs piekrītat zemāk iekļautajiem apgalvojumiem par dažādiem ar darba drošību saistītiem jautājumiem Jūsu organizācijā? Kā Jūs raksturotu šo situāciju organizācijā pēc 12.marta?

Avots: Aptaujas dati par ārkārtējo stāvokli (12.03.20.-9.06.2020.) n=443, dati iegūti no 12.10.2020. līdz 10.11.2020.

Sociālo pakalpojumu sniedzēji atzina, ka esošās telefoniskās sarunas un video zvani, lai arī ir ar zināmām priekšrocībām tehnisku jautājumu kārtošanā, nav pilnvērtīgs risinājums, lai sarunātos ar klientu par sensitīviem un konfidenciāliem jautājumiem. Tāpat attālinātie komunikācijas rīki nav pilnvērtīgi saziņai ar personām, kurām ir garīga rakstura vai citi funkcionālie traucējumi. Īpaši grūti ir izvērtēt gadījumus, kur varētu būt vardarbības pazīmes vai ir paaugstināti spriedzes apstākļi. Sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda, ka iedzīvinātā prakse telefoniski pārrunāt tehniskos jautājumus, piemēram, prasības un pabalstu piešķiršanas kārtību, varētu notikt telefoniski vai sarakstes veidā (WhatsApp, e-pastā u.c.), bet sarunai par konkrēto situāciju tomēr jānotiek tam piemērotā veidā un apstākļos. Psiholoģisko konsultāciju prakse, kas savā izpildījumā ir līdzvērtīga sociālā darba praksei, parāda, ka individuālas konsultācijas ir iespējams organizēt attālināti. Tomēr šādu konsultāciju sniegšanā jāpārlicinās, ka klients atrodas drošā vidē (atsevišķā telpā, kas ir analoga sociālo pakalpojumu sniegšanas vietai, ar iespēju nodrošināt netraucētu un konfidenciālu sarunu). Attiecībā uz darba laika un pakalpojumu sniegšanas veida izmaiņām, lai mazinātu klientu gaidīšanu, 71% piekrīt vai drīzāk piekrīt, ka tas ir izdevies veiksmīgi. Tomēr 20% drīzāk vai pilnībā nepiekrīt, ka izdevies mazināt klientu drūzmēšanos vai gaidīšanu rindās. (35. attēls.)

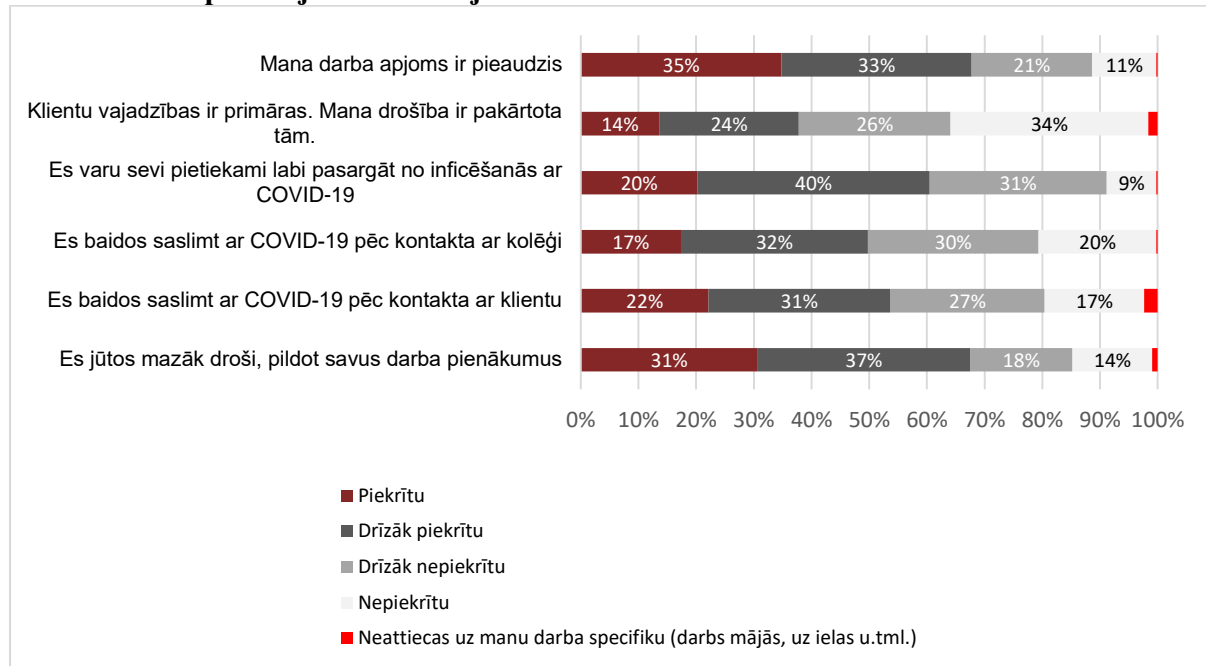
Vadoties no esošo sociālo pakalpojumu darba organizācijas un pakalpojumu sniegšanas veidu analīzes, praksē sociālie pakalpojumi var tikt nodrošināti dažādās institucionālās vidēs, t.i., pašvaldības sociālā dienestā, personas dzīvesvietā vai citā pakalpojuma saņemšanas vietā (ISASRI, patversmē, u.tml.). Katrā no sociālo pakalpojumu sniegšanas vietām ir savas priekšrocības un ierobežojumi darba laika un pakalpojuma veida pielāgošanai.

Būtisks jautājums ir arī **darbinieku materiāli tehniskais nodrošinājums un aizsardzība**, tai skaitā veselības apdrošināšana, ņemot vērā augsto saslimstības risku. Aptaujas rezultāti liecina, ka 66% sociālo pakalpojumu sniedzēji ir nodrošināti ar datoru un interneta pieslēgumu, mikrofonu un kameru attālinātam darbam ar Zoom, Skype vai citām videozvanu atbalstošām programmām. Tomēr 25% šāda nodrošinājuma nav, kamēr tikai 9% tāds nav nepieciešams. Atšķirīga situācija ar tehnoloģisko nodrošinājumu bija pašvaldību sociālo pakalpojumu sniedzēju vidū - bija pašvaldības, kurās tehniskais aprīkojums bija atbilstošs nepieciešamo prasību izpildei un pielāgojams attālinātam darbam, bet vairākās intervijās sociālo pakalpojumu sniedzēji norādīja, ka aprīkojums (dators, telefons, interneta tīkla pārklājums) nebija atbilstošs šādiem apstākļiem, kādēļ darba vajadzībām tika izmantoti privātie resursi. Sociālo pakalpojumu sniedzēju aptauja apliecina, ka **ar darbu saistīto telefonsarunu rēķini** tika apmaksāti 68% respondentu, kamēr 17% telefona rēķini netika apmaksāti, bet 15% šādas nepieciešamības nav. Situācijā, kad attālinātam darbam un tiešsaistes pakalpojumiem ir pieaugoša nozīmē, ir jāatrod resursi, lai uzlabotu sociālā darba speciālistu nodrošinājumu ar informācijas tehnoloģijām. Vājš tehnoloģiju nodrošinājums (planšete, dators un mūsdienīgs viedtālrunis) tika identificēts gan lielo pilsētu, gan mazāku un lauku teritoriju pašvaldību sociālo pakalpojumu sniedzēju vidū. Daļa NVO sektora pakalpojumu sniedzēju norāda uz pietiekamu un atbilstošu tehnoloģisko nodrošinājumu, kā arī citu resursu pieejamību, kamēr citi tieši pretēji - norāda pat uz IAL trūkumu, kā arī strikto budžetu, kurā nebija iespējams izmantot līdzekļus neparedzētajiem gadījumiem.

Saistībā ar inficēšanās risku, 60% aptaujāto sociālo pakalpojumu sniedzēju un sociālā darba speciālistu jūtas, ka var sevi pietiekoši labi pasargāt no inficēšanās ar Covid-19. Tai pat laikā tas nepasargā no nedrošības vai bailēm - 68% jūtas mazāk droši, pildot savus darba pienākumus un 49% baidās saslimt pēc kontakta ar kolēģi un 53% baidās saslimt pēc kontakta ar klientu. Atvērtajās atbildēs parādījās, ka un otrādi - kļūt par infekcijas pārnēsātājiem no mājām, tāpēc maksimāli ierobežoja kontaktus ārpus darba. Kaut arī informētību par epidemioloģiskās drošības pasākumiem un individuālo aizsardzības līdzekļu

nodrošinājumu pārlicinošs vairākums vērtēja kā labu, par pilnīgi nepietiekošu jāvērtē organizācijas aktīvu un savlaicīgu rīcību darbinieku testēšanā, ņemot vērā paaugstināto risku. Tikai 10% sociālo pakalpojumu sniedzēju bija testējuši savus darbiniekus divas un vairāk reizes kopš 12.marta. Tikai 18% laika periodā no 12.marta līdz aptaujas brīdim oktobrī bija to darījuši vismaz vienu reizi. Bet 72% nebija ne reizi nodrošinājuši darbiniekiem testēšanu. (34.attēls.)

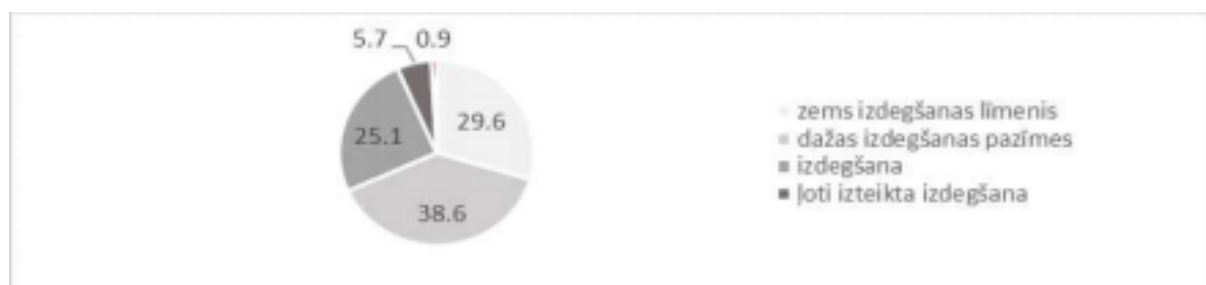
34. attēls. Kā epidēmija ir ietekmējusi Jūs un Jūsu darbu?

Avots: Aptaujas dati par ārkārtējo stāvokli (12.03.20.-9.06.2020.) n=443, dati iegūti no 12.10.2020. līdz 10.11.2020.

Neatrisinātas epidemioloģiskās drošības problēmas darba vietā, materiālā un īpaši, digitālo tehnoloģiju nepietiekamība var radīt papildus nedrošību, stresu un veicināt sociālo darbinieku izdegšanas risku (skat. 35.attēlu).

35. attēls. Izdegšanas līmeņi

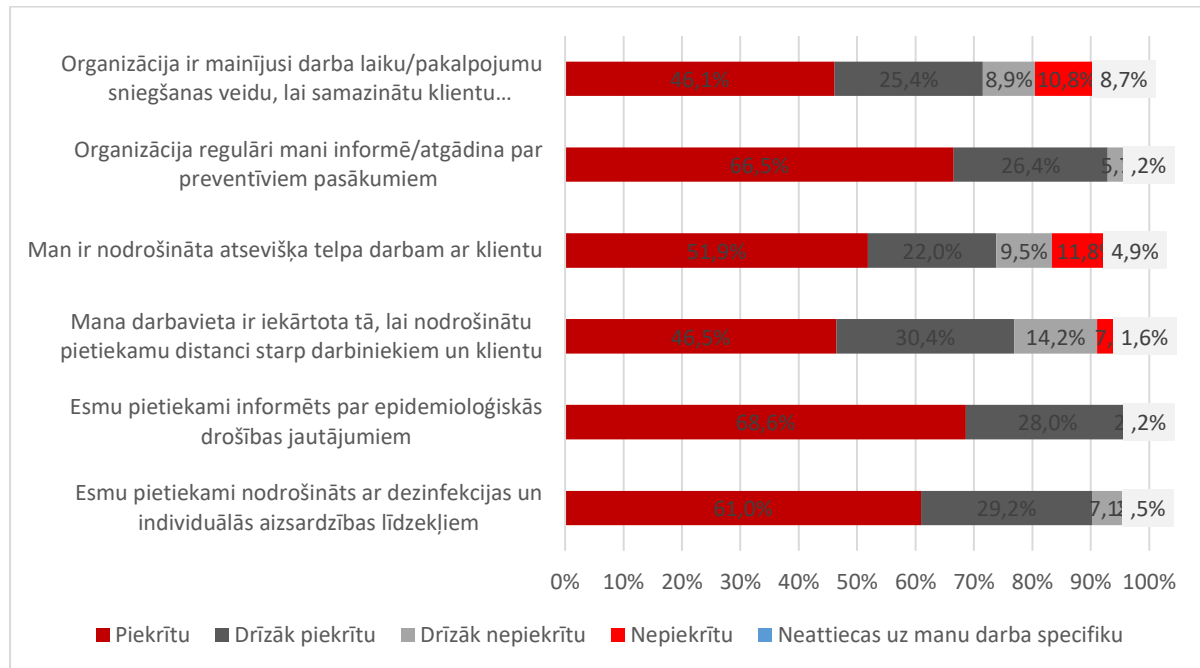

Avots: pēc AjalasMalahas-Painas (AyalaMalachPines) klasifikācijas

Sociālo darbinieku Izdegšanas līmenis (Kendela korelācijas koeficients) nekorelē ne ar 1) iestādes/ organizācijas juridisko statusu; ne ar 2) darbinieka vecumu 3) darba stāžu 4) ieņemamo amatu 5) apkalpoto klientu skaitu. Toties statistiski nozīmīga korelācija izdegšanas līmenim vērojama ar to, vai darbinieks 1) pietiekami nodrošināts ar dezinfekcijas līdzekļiem; 2) pietiekami informēts par epidemioloģiskās drošības jautājumiem; 3) darbavieta ir iekārtota tā, lai nodrošinātu pietiekamu distanci starp darbiniekiem un klientu; 4) darbiniekam ir

nodrošināta atsevišķa telpa darbam ar klientu. Protams, minēto jautājumu atrisināšana negarantē pret izdegšanas risku, bet pētījums ļauj apgalvot, ka pastāv cieša saistība starp organizācijas praktiskām rūpēm par sociālo darbinieku epidemioloģisko drošību un zemāku izdegšanas risku. (skat.36.attēls).

36.attēls. Kā Jūs raksturotu savu darbu un saistību ar pakalpojumu saņēmējiem/klientiem pēc ārkārtas situācijas iestāšanās? (iespējami vairāki atbilžu varianti)

Avots: Aptaujas dati par ārkārtējo stāvokli (12.03.20.-9.06.2020.) n=443, dati iegūti no 12.10.2020. līdz 10.11.2020.

Ņemot vērā salīdzinoši zemo atalgojumu, augstos riskus veselībai un augstos pacientu līdzmaksājumus saslimšanas gadījumā, brīvprātīgā veselības apdrošināšanas polise sociālā darba speciālistiem būtu jāuzlūko kā norma un svarīgas darba devēja rūpes par savu darbinieku aizsardzību. Tikai nedaudz vairāk kā puse, t.i., 56.5% aptaujāto, norādīja, ka viņiem ir brīvprātīgā veselības apdrošināšanas polise (turpmāk-polise), kamēr 43.5% šādas polises nav. Būtu **sociāli atbildīga darba devēja rīcība nodrošināt brīvprātīgo veselības apdrošināšanas polisi vismaz visiem tiem darbiniekiem, kuri ikdienā strādā ciešā un/vai regulārā kontaktā ar sociālo pakalpojumu lietotājiem**. It īpaši ņemot vērā augstos rādītājus par bailēm inficēties, kā arī intervijās konstatēto, ka atsevišķās institūcijās martā darbinieki mēdza masveidā ņemt slimības lapas (sevišķi sociālie aprūpētāji). Sākoties ārkārtējam stāvoklim un pieaugot infekcijas izplatībai, regulāra testēšana un polise varētu nedaudz mazināt spriedzi un nedrošību sociālo pakalpojumu sniedzēju vidū.

Stimulējošas būtu arī piemaksas darbiniekiem (piem. aprūpētājiem), kuri strādā sevišķi paaugstināta inficēšanās riska apstākļos, pielīdzinot šo darbu īpaša riska apstākļiem esošā Darba likuma un MK noteiktajā kārtībā. Esošajā normatīvajā bāzē noteiktā kārtība paredz vairākus darba devēja pienākumus, kurus varētu novērtēt un attiecināt arī uz sociālo pakalpojumu sniedzējiem darbā īpašos riska apstākļos, t.i., piemaksa par darbu, kas saistīts ar īpašu risku, normāli saīsinātais darba laiks, apmaksātais papildus atvaļinājums ne mazāk kā trīs darba dienas. Šobrīd sociālo pakalpojumu sniedzēji neietilpst šajā kategorijā. Veikto izmaiņu nepieciešamība jāvērtē sociālo pakalpojumu sniedzēju darba vides risku novērtējumu kontekstā, novērtējot, vai esošajā darba vietā noteiktiem darbiniekiem ir paaugstināta

psiholoģiskā vai fiziskā slodze, paaugstināti riski darbinieka drošībai vai veselībai, ko esošo pienākumu pildīšanā nav iespējams novērst vai samazināt (Skat. WP2 CoLife 29. un 31. ziņojumus).

Atsevišķās pašvaldībās līdzīgs rīcības modelis jau darbojās: “(..) *pandēmijas jau .. gandrīz ir bijušas tikai saistībā ar gripu .. šajos gados. ... domē bija izveidota tāda komisija .. pret epidēmijas komisija, kura risināja šos jautājumus, tad patiesība cīņa ar vīrusiem nebija nekas jauns. Un šīs te starpinstitucionālās .. tikšanās un sadarbība gan ar slimnīcu, gan ar vides dienesta, gan ar pārtikas un veterinārā dienesta pārstāvjiem (..) ir tāda ierasta lieta.*” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris). Citās pašvaldībās tika piemērots algoritms analogs krīzes situācijā vai īpaši pieņemti saistošie noteikumi par krīzes pabalsta, ēdināšanas u.c. veida atbalsta nodrošināšanu ģimenēm. Vairākās intervijās tika norādīts, ka **kopumā starpinstitucionālā un starpprofesionālu sadarbība ārkārtējās situācijas laikā bija aktīva**, un īpaši tika stiprināta sadarbība ar izglītības iestādēm, sociāliem pedagogiem, policiju u.c. speciālistiem, kā, piemēram, psihologiem un psihietriem. “*...ļoti laba sadarbība bija ar ambulatoriem psihietriem. Mēs pieteicām klientus uz vizīti, bet viņi nebrauca, jo viņi telefoniski sarunājās ar psihiatru. Sarunā piedalījās arī darbinieks. Visi medikamenti bija izrakstīti attālināti. .*” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris). Savstarpējā komunikācija un pieredzes apmaiņa sociālo pakalpojumu sniedzēju vidū bija ļoti aktīva, **kas uzlaboja institucionālo sadarbību**. “*Starpinstitucionālā sadarbība notika Zoom platformā. Sadarbība notika labi gan ar policiju, gan ar bāriņtiesu, gan ar sociālo dienestu.*” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Kopumā sociālo pakalpojumu sniedzēju rīcība tiek vērtēta kā uz cilvēku centrēta: “(..) *Esmu pārlicināta, ka tā ir, jo .. patiešām .. pretimnākšana no visām iespējamām [iestādēm] gan no pašvaldības policijas, gan no izglītības pārvaldes, no medicīnas iestādēm, viss, viss, viss. Jā, mēs sajūtām, ka tie ir mūsu iedzīvotāji, mums ir jādara tas, ko mēs kā pašvaldība varam izdarīt.*” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Tomēr bija arī **diametrāli pretēji viedokļi. Sadarbība** tika raksturota arī kā **neveiksmīga vai apgrūtināta**: “*Jā bija viens gadījums. Kur bija nepieciešama starp- institucionāla sapulce, bet bāriņtiesa “nevēlējās” sadarboties. Diemžēl tajā gadījumā izdarījām visu. Bet situāciju nebija iespējams atrisināt.*” .” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris). Vairākkārtīgi sociālo pakalpojumu sniedzēji atzīmē attālināto darbu, kā vienu no iemesliem neveiksmīgai starpprofesionālu un starpinstitucionālai sadarbībai. “*Es nevarētu teikt, ka bija veiksmīga sadarbība ar bāriņtiesu darbiniekiem: bāriņtiesa - aizgāja visa strādāt attālināti.*” “(..) *dienesti bija slēgti – bija ieslēgušies Jo tur, kur jau bija laba sadarbība, varēja aiziet – tur arī sazvanījās. Bet bija arī tā, ka “durvis ciet”.*” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Kā problēmu norāda arī veselības aprūpes nepieejamību un sliktu sadarbību ar dažiem ģimenes ārstiem, kuri neizprot, kādēļ starpprofesionālu sadarbība ar sociālā darba speciālistu ir svarīga, un bija neatsaucīgi. Apkopojot respondentu sniegtās atbildes, iezīmējās vairākas tendences. Ja runa ir par starpinstitūciju sadarbību starp sociālā darba speciālistu un citas nozares profesionāļiem, tad jāatzīmē, ka citas nozares speciālisti (veselības, izglītības, u.c.) un privātā sektorā esošie pakalpojumu sniedzēji (finanšu institūcijas, pasts u.c.) nevērtē

sociālā darba speciālistu kā vidutāju starp personu, kuram sniedzams pakalpojums, un uzrunāto iestādi. Sadarbības problēmas šajā ziņā bija aktualizējušās jau pirms ārkārtējās situācijas, bet esošā situācija tās aktualizēja konkrēto sarežģīto situāciju risināšanā, īpaši pakalpojumu un atbalsta pasākumu nodrošināšanā īpaši aizsargājamajām grupām (bērniem, personām ar GRT un funkcionāliem traucējumiem, kā arī senioriem). Vairāk par identificētām problēmām sociālo pakalpojumu pieejamībā tiks analizētas nākamajās nodaļās, ņemot vērā sociālo pakalpojumu veidu un pakalpojumu nodrošināšanas iespēju dažādību.

4.3. NVO sektora darbības novērtējums sociālo pakalpojumu un atbalsta nodrošināšanā ārkārtējās situācijas laikā

Nevalstiskās organizācijas (NVO) ir būtisks resurss dažādu atbalsta pasākumu sniegšanā Latvijas iedzīvotājiem un sastāda 31.2% (281 NVO) no visiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem (skat. 1. nodaļa). Latvijas Pilsoniskā alianse (turpmāk-LPA) savā iknedēļas ziņu izdevumā (20.03.2020.), aktualizējot NVO lomu Covid-19 seku pārvarēšanā, norādīja, ka NVO dod pienesumu un ieguldījumu demokrātijas, pilsoniskas sabiedrības stiprināšanā Latvijas sabiedrībā, veicot daudzas sabiedrībai nozīmīgas iniciatīvas, kuras neīsteno ne valsts un pašvaldības iestādes, ne arī biznesa sektors (LPA, 11.2020). NVO juridiskā forma ir biedrība vai nodibinājums, kura var tikt reģistrēta arī kā sabiedriskā labuma organizācija (Latvija.lv, sadaļa Nevalstiskās organizācijas).

Saskaņā ar Biedrību un nodibinājumu likuma 2.pantu biedrība ir brīvprātīga personu apvienība, kas nodibināta, lai sasniegtu statūtos noteikto mērķi, kam nav peļņas gūšanas rakstura; savukārt nodibinājums, arī fonds, ir mantas kopums, kurš nodalīts dibinātāja noteiktā mērķa sasniegšanai, kam nav peļņas gūšanas rakstura (Biedrību un nodibinājumu likums, spēkā ar 01.04.2004.).

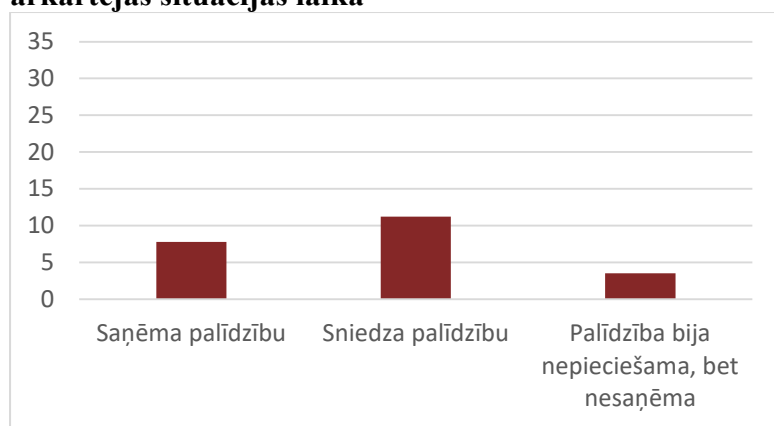
Sabiedriskā labuma darbība ir tāda darbība, kas sniedz nozīmīgu labumu sabiedrībai vai kādai tās daļai, it sevišķi, ja tā vērsta uz labdarību, cilvēktiesību un indivīda tiesību aizsardzību, pilsoniskas sabiedrības attīstību, izglītības, zinātnes, kultūras un veselības veicināšanu un slimību profilaksi, sporta atbalstīšanu, vides aizsardzību, palīdzības sniegšanu katastrofu gadījumos un ārkārtējās situācijās, sabiedrības, it īpaši trūcīgo un sociāli mazaizsargāto personu grupu sociālās labklājības celšanu (Sabiedriskā labuma organizāciju likums, spēkā ar 01.10.2004.).

Saskaņā ar Lursoft datiem Latvijā kopā reģistrētu un aktīvu (nelikvidētu) sabiedrisko organizāciju, biedrību un nodibinājumu skaits uz 06.12.2020. ir 24,8 tūkstoši (Lursoft statistika). LPA savā ikgadējā gada pārskatā “Latvijas nevalstisko organizāciju sektora pārskats: skaits, aktivitāte, finanses 2019” norāda, ka ne visas organizācijas ir aktīvas, ņemot vērā, ka 4 342 NVO pēdējos 4 gadus nav iesniegušas gada pārskatus, un reāli darbojas 17 994 NVO (LPA, 2019). Aplūkojot NVO skaitu reģionālajā griezumā, Kurzemē ir 2986 nevalstiskās organizācijas jeb 13% no visām Latvijas nelikvidētajām organizācijām. Vidzemē reģistrētas un nav likvidētas 2007 organizācijas jeb 8,8%, Zemgalē - 1917 aktīvas organizācijas jeb 8,4% no visām Latvijas organizācijām, savukārt Latgalē - 1983 aktīvas biedrības un nodibinājumi jeb 8,6% no visām Latvijas aktīvajām organizācijām (LPA, 2019). Kā sociālo pakalpojumu sniedzēji, saskaņā ar LM sociālo pakalpojumu reģistrā esošiem datiem, NVO darbojas visās sociālo pakalpojumu jomās. Vienīgais pakalpojums, ko nesniedz NVO, ir pusceļa mājas pakalpojums (valsts nodrošinātais). Lielākā daļa (9%) sniedz sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, 5,7% dienas aprūpes pakalpojumu, 4% aprūpi mājās, 1-2% robežās krīzes centra, grupu mājas (dzīvoklis), nakts patversmes vai patversmes

pakalpojumu. Lielākā daļa atrodas Rīgā (13.3%), 6.5% citās pilsētās un lielās pilsētās, bet pagastos 4.9% (Autoru veiktā LM reģistra datu analīze, uz 10.12.2020.).

Iedzīvotāju socioloģiskās aptaujas rezultāti par sniegto atbalstu Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā liecina, ka NVO sektora līdzdalība ārkārtējās situācijas laikā ir 10% robežās. Jāatzīmē, ka pašvaldību uz deleģējuma līguma sniegtos sociālos pakalpojumus iedzīvotāji var neuztvert, kā NVO sektora, jo līgums var tikt slēgts ar pašvaldību, nevis ar pakalpojumu sniedzēju tiešā veidā (piemēram, DI procesa ietvaros). Tāpat NVO sektora darbība ietver dažādas jomas, bet kopējā iedzīvotāju izlasē sociāli mazaizsargāto grupu īpatsvars, kas ir tiešie pakalpojumu saņēmēji, nav pārstāvēts tādā lielumā, lai šos secinājumus varētu vispārināt analīzē par NVO sektora sociālo pakalpojumu nodrošinājumu (skat. 37. attēlu).

37. attēls. Nepieciešamā un saņemtā palīdzība no NVO, reliģiskām organizācijām ārkārtējās situācijas laikā

Avots: SKDS 18.09.2020.-29.09.2020., n=1003

LPA 20.03.2020. sagatavoja vēstuli MK, kurā aicinājusi MK un Saeimu atbalsta saņēmēju lokā iekļaut arī nevalstiskās organizācijas, lai sniegtu atbalstu krīzes skartajiem uzņēmumiem un nozarēm Covid-19 radīto apstākļu ietekmē. Vēstulē norādīta nepieciešamība turpināt atbalsta nodrošināšanu trūcīgām un sociāli mazaizsargāto personu grupām sociālās labklājības celšanai (LPA, 23.03.2020).

Intervijās iegūto datu analīze balstās uz astoņām nevalstiskajām organizācijām, kuras reģistrētas LM apkopotajā Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrā, un divām organizācijām, kurām nav NVO statuss. Daļa organizāciju darbojas Latvijas mērogā. Minētās organizācijas sniedz tādus sociālos pakalpojumus, kā dienas aprūpes centrs, grupu dzīvoklis, specializētas darbnīcas, krīzes centrs, HIV profilakses un psihosociālie pakalpojumi narkotisko vielu lietotājiem u.c. (LM SPS reģistrs). Savukārt tās organizācijas, kuras nav reģistrētas kā sociālo pakalpojumu sniedzēji, nodrošina radošu darbību, strādājot ar bērniem un jauniešiem, daudzveidīgu palīdzību dažādās grūtībās nonākušām personām, kā arī nodrošina aktivitātes vientulības mazināšanai, ko pastiprinājuši Covid-19 radītie apstākļi. Svarīgi pieminēt, ka Rīgas Labklājības departaments ir viena no dominējošām iestādēm, kas pērk sociālos pakalpojumus no intervētajiem reģistrētajiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem.

CoLife WP1 un WP3 pētnieki norāda, ka pandēmijas pirmā viļņa laikā ģimene, kas bieži pārklājas ar vienas mājsaimniecības robežām, kļūva par praktiski vienīgo aprūpes avotu, tādā veidā nesamērīgi palielinot ģimenes (un īpaši sievietes) pienākumu slogu. Ar pandēmiju saistīto ierobežojumu laikā būtiski mazinājās iespējas saņemt sociālos pakalpojumus, kas ir izšķiroši svarīgi senioriem un bērniem ar īpašām aprūpes vajadzībām (speciālais nodevums

Nr. 33). Tas radīja papildu slogu ģimenēm, ko ir kritiski svarīgi atvieglot, plānojot individualizētus, mērķtiecīgi pielāgotus aprūpes pakalpojumus. Gados jaunāki vecāki, daudz bērnu ģimenes, vecāki, kuri audzina bērnus ar īpašām aprūpes vajadzībām, bija tās grupas, kurām šajā pētījumā tika konstatēts lielāks stresa pieaugums. Savukārt vardarbības izplatības pētījums apliecināja, ka jaunāki iedzīvotāji ir vairāk pakļauti vardarbībai partnerattiecībās, tāpat arī paši biežāk izturas vardarbīgi. Eksperti norāda, ka liela nozīme ir preventīviem specifiskā atbalsta pasākumu kopumiem, lai sasniegtu minēto mērķa grupu. Īpaša vardarbības riskam pakļautā grupa ir jaunie cilvēki ar mazāku pieredzi un prasmju līmeni tikt galā ar grūtībām, kā arī grūtībām tikt galā ar ierobežojumu radīto sociālo izolāciju. Jaunie vecāki var arī nebūt tā grupa, kas kvalificējas pabalstu un atbalsta saņemšanai, kas pienākas pašvaldībās ir pieejama daudz bērnu ģimenēm. Vecākiem, kuru aprūpē ir bērni ar funkcionāliem traucējumiem, ir paaugstināts izdegšanas risks, nesaņemot vajadzīgo palīdzību un izjaucot ierasto aprūpes rutīnu.

Nevalstiskās organizācijas, krīzes un resursu centri ir nozīmīgi dalībnieki vardarbības atpazīšanā un palīdzības sniegšanā no vardarbības cietušajiem (Brīnuma, 2019, 27). Kopumā 2019.gadā sociālo rehabilitāciju 1,163 personām sniedza **astoņas rehabilitācijas iestādes** - nodibinājums "Centrs Valdardze" Valmierā (240 personām), nodibinājums "Latgales Reģionālais atbalsta centrs "Rasas pērles"" (235 personām), Kandavas novada nodibinājums "Zantes ģimenes atbalsta centrs" (169 personām), nodibinājums "Allažu bērnu un ģimenes atbalsta centrs" (165 personām), centrs MARTA (154 personām).

Pašvaldību nodrošinātie pakalpojumi bija pieejami Dobeles novada Sociālā dienesta Sociālo pakalpojumu centra Atbalsta centrs ģimenēm (149 personām), Jelgavas pilsētas pašvaldības iestādes "Jelgavas sociālo lietu pārvalde" struktūrvienība Sociālo pakalpojumu centrs bērniem (30 personām), Smiltenes novada Bērnu un ģimenes atbalsta centrs (21 personai), (LM, 2020). Kā izriet no datiem, visvairāk klientus uzņēma "Centrs Valdardze" Valmierā un "Rasas pērles" Rugāju novadā, Kandavā, arī centrs "MARTA".

21. tabula. **Valsts apmaksāto sociālās rehabilitācijas konsultāciju no vardarbības ģimenē cietušo saņēmušo klientu skaits un konsultāciju apmērs (apjoms) Latvijā 2018.-2019. gadā**

	Konsultācijas saņēmušas personas		Maksimāli apmaksāto rehabilitācijas konsultāciju skaits (10 konsultācijas)		Konsultāciju skaits > 10		Konsultāciju skaits lielāks < 10	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Bērni	1082	1084	797 (74%)	766 (70%)	277 (25%)	308 (28%)	8 (1%)	10 (2%)
Pilngadīgas personas	498	509	237 (47%)	245 (49%)	223 (45%)	190 (37%)	38 (8%)	74 (14%)

Avots: Autoru veidota, LM, 2019; LM, 2020.

Savukārt 2019.gadā sociālo rehabilitāciju no vardarbības ģimenē cietušajiem pašvaldību sociālie dienesti nodrošināja 1,595 personām (815 - republikas nozīmes pilsētās, 780 novados). No republikas nozīmes pilsētām visvairāk rehabilitācijas pakalpojumu saņēma personas Liepājā (436), Ventspilī (125), Rīgā (123) un Valmierā (43). Savukārt no 790

personām novados, visvairāk pakalpojumus saņēma Kuldīgas novadā (134), Jelgavas novadā (61), Talsu novadā (59) un Kandavas novadā (46) (LM, 2020).

Viens no pētījuma uzdevumiem no sociālo pakalpojumu resursu nodrošinājuma bija noskaidrot, kāds ir NVO sociālā sektorā **pieejamais tehniskais nodrošinājums un IAL** sagāde un lietošana ārkārtējās situācijas laikā. Kopumā organizācijām tika piešķirti 45,65 tūkstoši sejas masku (22 organizācijām), respiratoru ar P2 klases filtru (388 gab.), dezinfekcijas līdzeklis virsmām un rokām (2,99 tūkstoši litru), 2,4 tūkstoši vairākkārt lietojamus sejas ekrānus (19 inst.) u.c. IAL, kas saistīti ar dažādu sociālo pakalpojumu nodrošināšanu dažādām mērķa grupām (skat. 22.tabulu)

22. tabula. IAL NVO sociālo pakalpojumu sniedzējiem

	Klientu skaits	Sejas maska (tūkst)	Respirators ar P2 klases filtru (gb.)	Dezinfekcijas līdzeklis virsmām un rokām (l)	Sejas ekrāns (vairākkārt lietojams, dezinficējams), tūkstoši gb.	Medicīnisk. vienreiz lietojamie cimdi, nesterili, nepūderēti, tūkstoši pāri
NVO, t.sk. rel.org., nodibinājumiem, fondiem u.tml.	13,64	45,65	388	2,99	2,4	1,9

Avots: LM dati par IAL sadalījumu valsts, līgumorganizācijās un Covid-19 skartajās pašvaldību ilgstošās sociālās aprūpes institūcijās no NMPD un Valsts aizsardzības militāro objektu un iepirkumu centra.

Respondenti norāda, ka to IAL ieguvē bija atšķirīga. Var identificēt vairākus veidus, kā aizsardzības līdzekli tikuši sagādāti: 1) IAL darbinieki iegādājās paši par saviem līdzekļiem; 2) IAL iegādājās no organizācijas līdzekļiem; 3) IAL un izsniedza institūcija, kura pērk no organizācijas sociālo pakalpojumu; 4) aizsardzības līdzekļus ziedojusi privāts uzņēmums. Daļa sociālo pakalpojumu sniedzēju norāda uz trūkumu, ka IAL sagādē nenotika sadarbībā ar valsti un pašvaldībām, ar kurām bija noslēgti līgumi par pakalpojumu nodrošināšanu. Esošajos līgumos nav noteikta izdevumu pozīcija neparedzētajiem gadījumiem, kādēļ organizācijām nācās paļauties uz saviem resursiem un citu atbalstītāju sniegto palīdzību. NVO pārstāvis norāda: *“Mēs arī vēlējamies, lai mūs nodrošina ar aizsarglīdzekļiem, diemžēl tas nenotika, un mēs tos pirkām par saviem līdzekļiem”. “Aizsardzības līdzekļu sagāde notika operatīvi, dezinfekcijas līdzekļus iedeva [privāts uzņēmums]”* (Intervijas sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020 .gada oktobris-decembris).

Aktualizējot nepieciešamību izmantot dažādus IAL, respondenti norāda, ka tie bijuši nepieciešami ne tikai darbiniekiem, kuri strādā ar klientiem, bet arī klienti lūguši izsniegt aizsardzības līdzekļus lietošanai sadarbībā ar organizācijas darbiniekiem un arī vēlāk savām privātām vajadzībām. Bija sociālo pakalpojumu sniedzēji, kuriem bija grūtības sagādāt IAL par saviem līdzekļiem: *“Un es arī šodien uzzināju, ka tie aizsardzības līdzekļi, kas mums ir šobrīd, tie arī ir. Valsts mums vairs neko vairāk neiedos. Un sociālie pakalpojumi ir pakalpojumi, ar kuriem nepelna naudu. Mūsu vēlme būtu arī palīdziet mūsu klientiem, kuri diemžēl nevarēs nopirkt par savu naudu neko un viņi arī to nedarīs, un mēs no visas sirds rūpētos par sabiedrības veselību, piemēram, viņiem dalītu maskas un dezinfekcijas līdzekļus un mēs būtu priecīgi, ja valsts mums to nodrošinātu, bet pēc šodienas sarunas sapratu, ka ne uz ko mēs nevaram cerēt”*. Respondenti norāda arī uz IAL dārdzību, īpaši sākotnējā periodā:

“Sākumā līdzekļu cenas bija milzīgas.” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Aizsardzības līdzekļu lietošanas prasmes apguvuši galvenokārt no informācijas, kas izvietota uz aizsardzības līdzekļu etiķešu pamācībām, zināšanas ieguva no publiskajā telpā pieejamās informācijas, SPKC infografikām, atsevišķā gadījumā darba drošības inspektors iepazīstināja, kā uzvilkt un novilkt cimdus, kā likt maskas u.tml.

Viens no būtiskiem resursiem ārkārtējās situācijas laikā bija savlaicīgas un būtiskas **informācijas saņemšana** no koordinējošām valsts un pašvaldības atbildīgajām iestādēm. Par rīcību ārkārtējās situācijas laikā informācija tika nodota vertikālā secībā. Pirmās institūcijas, kuras informējušas par nepieciešamo rīcību, bija LM un Labklājības departaments (Rīga), sekojoši svarīga loma informācijas nodošanā bija vadītājam. Kā otrs svarīgs informācijas ieguves avots ir sniegtais ekspertu viedoklis un skaidrojumi, kas izskanēja medijos (TV, internets). Informācija par drošības pasākumiem bija SPKC mājaslapā: materiāli, attēli, infografikas. Atsevišķā gadījumā viens sociālā pakalpojuma sniedzējs izstrādāja savu epidemioloģisko plānu, ko vēlāk iesniedza pašvaldības sociālajam pakalpojumam vadošajai institūcijai. Būtiska loma ir arī citu kolēģu pieredzei un rīcības stratēģijām, kur saziņa notika, izmantojot personīgos kanālus. Analizējot informācijas ieguves kanālus, svarīgi atzīmēt, ka respondenti pauda augstu palāvību un ticamību informācijai, kuru sniedza dažādi nacionāla līmeņa institūciju pārstāvji (uzticams informācijas avots). Sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda, ka sociālo pakalpojumu lietotāju vidū izglītība un izpratne par Covid-19 aktualitātēm bija dažāda: no labas izpratnes līdz noliegumam, atkarībā no kanāliem, kuros iegūst informāciju (skat. Vairāk par komunikāciju Rezultāts Nr.34). Sociālo pakalpojumu sniedzēji uzsver, ka informācijai jābūt viegli pieejamai, saprotamai, uztveramai, tā jānodrošina gan latviešu, gan krievu valodā.

Sociālo pakalpojumu un sociālo darbinieku pieejamības novērtējumā atklājas, ka NVO sektorā bija nozīmīgi sociālie pakalpojumi, kuri pilnībā tika pārtraukti, t.sk., arī psihologa pakalpojums un psiholoģiskā izpēte, kas ir svarīga vardarbības identificēšanā. Sociālo pakalpojumu sniedzēji atzīst, ka šādos gadījumos un darbā ar īpaši aizsargājamajām grupām (personas ar GRT, zemām dzīves prasmēm, citiem funkcionāliem traucējumiem un bērniem) tiešais kontakts ir ļoti būtisks profesionālā gadījuma novērtējumā un nevar tikt veikts attālināti (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Arī citās institūcijās, kas nav reģistrētas kā sociālo pakalpojumu sniedzējas, radošā centra pakalpojumi klātienē tika apturēti. Šādu centru darbība ir nozīmīga bērnu un jauniešu dzīvē, t.sk., bērnu un jauniešu no augstam sociālam riskam pakļautām ģimenēm. Ārkārtējā situācijā, samazinoties sociālo pakalpojumu pieejamībai pašvaldību un valsts nodrošinātajās institūcijās (skat. 2.1. un 2.2. nodaļā), pieauga stress un spriedze, kas eskalē vardarbības riskus ģimenēs. NVO atzīst, ka “*tas trakākais bija paziņot jauniešiem, ka mums ir jāver durvis ciet, jo man īstenībā tanī brīdī bija kādi padsmiņi jaunieši uz vietas...*” (NVO sociālo pakalpojumu sniedzējiem, 2020.gada oktobris-decembris). Covid-19 aktualizēja problēmas virknē ar loģistiku (piegādi, transportu) saistītu jautājumu organizēšanā, lai varētu pilnvērtīgi vai daļēji turpināt pakalpojumus. Mobilās vienības un ēdināšanas nodrošinājums, t.sk., pārtikas, medikamentu u.c., ikdienas preču piegādes organizēšana īpaši sociāli mazaizsargāto grupu vajadzībām (piem., klienti ar hronisku saslimšanu, izolācijā esošie, aprūpes mājās nodrošināšanā u.c.). Līdzīgi kā sociālo pakalpojumu sniedzēji valsts un pašvaldības sektorā, arī darbinieki NVO sektorā izjuta apdraudējumu un bailes gan par sevi, gan arī bailes inficēt

sociālo pakalpojumu lietotājus (*Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, 2020.gada oktobris decembris*).

Sadarbība ar dažādu valsts un pašvaldību sociālo pakalpojumu sniedzējiem, t.sk., sociāliem dienestiem, bija ļoti atšķirīga. Kā problēmsituācija tika identificēts gadījums, kad sociālais dienests nav iesaistījies situācijas risināšanā, jo tobrīd strādāja attālināti. Līdzīgs gadījums tika norādīts sadarbībā ar **bāriņtiesu**, kas nebija pieejama. Atsevišķos gadījumos, pārsvarā tieši attālināta darba dēļ, saziņa ar sociālo dienestu vērtēta kā sarežģīta: “(..) *pirmās nedēļas arī daudz ar sociālo dienestu sadarbojās, (..) katram sociālajam dienestam bija tā sava pieeja, [kamēr vieni] vispār aizklapēja ciet, un cilvēkiem vispār nesniedza sociālu palīdzību, tad [citi sniedza palīdzību] pilnā ekipējumā, [gāja] apsekošanās. (..) Tie, kas bija drosmīgāki un paši izvēlējās to darīt, tie gāja. Tie, kuri pateica, ka viņi neies, viņi arī negāja.*”

Daļa NVO pārstāvju arī turpināja nodrošināt pakalpojumus, ierodoties pie klienta mājās, ievērojot visus drošības pasākumus. Uz mājas vizītēm nedevās brīvprātīgie institūcijas pārstāvji, ja tie paši bija iekļaujami īpašajā riska grupā. Daļa aktivitāšu tika koordinētas, izmantojot dažādas tehnoloģijas: telefonus, datorus un planšetes. Sociālo pakalpoju sniedzēji atzīst, ka klātienē vizītes ir ļoti nozīmīgas sociālo pakalpojumu nodrošināšanā: “(..) *aizbraucot pie ģimenes, mēs aptveram, kas notiek, cik nopietni ir tā situācija (..)*” (*Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris*). NVO sektora pārstāvji norāda, ka saskarās ar lielāku stresu un nenormētu darba laiku. Pietrūka psiholoģiskais atbalsts un treniņi, kā ieteikums bija veidot krīzes psihologu komandas. Intervijās identificēts fakts, ka sociālo pakalpojumu sniedzēju vidū ārkārtējās situācijas laikā darbinieku atvaļinājumu un slimības lapu dēļ kavējās atbildes uz e-pastiem, atbildes bija novēlotas un sociālie dienesti neveica dzīvesvietas apsekojumus. Līdz ar to var secināt, ka sociālo pakalpojumu sniedzēju (valsts, pašvaldības, NVO sektorā) veselības apdraudējums, psiholoģiskā stresa apstākļi un nenormētais darba laiks ietekmēja sociālo pakalpojumu pieejamību, novēlotu pakalpojumu rīcību ārkārtējās situācijas apstākļos.

Lai mazinātu ārkārtējās situācijas ietekmi, sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda uz sadarbības nozīmi, kas jāstiprina, t.sk., attīstot augstu elastību un pielāgoties spēju jaunajam, nepieciešamību apgūt tehnoloģiskās prasmes, sarunu vadības prasmi darbā ar sociālo pakalpojumu lietotājiem un teorētisko zināšanu bāzi.

NVO darba organizācija attālinātā darba režīmā bija ļoti dažāda gan atšķirīgas sadarbības un koordinācijas dēļ, gan arī tehniskā aprīkojuma dēļ. NVO atzīmē, ka attālinātā saziņa ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem bija sarežģīta gadījumos, kad darbinieki pieslēdzās no mājas ar sliktu aprīkojumu, t.i., nedarbojās video kameras, nedarbojās mikrofoni. Tika norādīts arī uz datu drošības riskiem, kad attālinātā darba dēļ nācās klientu lietas ņemt līdzi uz mājām. Dažas aktivitātes bija iespējams pielāgot un veikt attālinātā režīmā, kamēr citas attālināti nodrošināt nebija iespējams.

Saziņā ar klientiem attālinātā darba režīmā izmantoti telefoni (gan telefonzvani, gan saziņa, izmantojot WhatsApp), kā arī datori ar interneta pieslēgumu. Populāras platformas komunikācijai gan ar klientiem, gan kolēģiem bijušas Zoom un Skype. “*Savā starpā izveidojās dažādas darbinieku grupas, piemēram, ir pieņemsim grupa, kurā ir valdes priekšsēdētājs, valdes locekļi un grāmatvede; viena grupa, kas, piemēram, risina finansiālus jautājumus, otra grupa savukārt ir sociālie darbinieki, kas atkal risina sociālos jautājumus*” (*Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris*).

Kopumā NVO iespēju robežās, kā arī, ņemot vērā sniegto sociālo pakalpojumu un darbības specifiku, organizēja savu darbu attālināti. Kopīga iezīme bija tā, ka tika veidoti specifiski darba grafiki, kuru ietvaros darbinieki savstarpēji nesatiekas vai tas notiek minimālos apmēros. Tika veidotas dežūras institūcijā, lai pieņemtu zvanus, ja darbinieks nebija uz vietas, telefonu ņēma mājās. Viens respondents atzina, ka zvani netika saņemti vairāk kā parasti, taču tie zvani, kas bija, tie bija par akūtām, smagām situācijām. Kopumā no darba organizācijas viedokļa pozitīvi atsaucas par tiešsaistes Zoom un citu platformu lietošanu un minējuši sekojošus ieguvumus: 1) darbu paveic operatīvi; 2) var ātrāk reaģēt; 3) klienti atzīst, ka jutušies drošāk, īpaši atsevišķās tēmās jutušies komfortablāk; 4) tikšanās ir strukturētākas; 5) laika un naudas ietaupījums uz pārvietošanās rēķina. “(..) Zoom bezmaksas ierobežotais laiks iemācīja ļoti īsi un konstruktīvi risināt dažādus jautājumus. (..) Jārēķinās arī, lai nokļūtu līdz pakalpojuma vietai, viņam ir jābrauc ar sabiedrisko, ļoti ietaupījās laiks” (..) iemācījās ātri un konstruktīvi risināt dažādus jautājumus.” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

No klientu puses ir arī pretrunīgi viedokļi par dažādu platformu lietošanu konsultāciju, grupu, izglītojošo aktivitāšu nodrošināšanai. Zoom platformās darbinieki jutās vairāk “iztukšoti”, salīdzinot ar klātienē tikšanos, iztrūka pozitīvā atgriezeniskā saite. Konsultācijās ar klientiem tiešsaistē ir ierobežotas iespējas nodrošināt konfidencialitāti: “(..) klients dzīvo vienistabas dzīvoklī, kur nevar nodrošināt privātumu, kas ir zināms zaudējums konsultācijai.” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris). Organizējot grupu tikšanās Zoom, jāpiesaista papildus atbalsts jeb darbinieks, kas koordinē tehniskās lietas: pārrauga čatu, sniedz atbildes, ja vajag, asistē klientiem, kad tiem ir grūtības pieslēgt kameru/mikrofonu, veikt kādu citu darbību. Kā arī kopumā, lai sagatavotos tikšanās Zoom, darbiniekam jāiegulda papildus laiks kā tas būtu bijis klātienē: jāgatavo prezentācija, materiāli u.tml.

Tos klientus, kuriem nebija iespēja konsultācijas saņemt attālināti, pieņēma klātienē. Atsevišķos gadījumos organizācijā tika izstrādāta veidlapa, kuru parakstīja klients, norādot, ka nav bijis kontaktā ar Covid-19 slimnieku, nav Covid-19 pazīmju, kā arī nav bijis ārzemēs. Bija gadījumi, kad sociālo pakalpojumu sniedzēju darbinieki bija spiesti saņemt dīkstāves pabalstu. Intervijās iegūtie dati norāda, ka ārkārtējās situācijas laikā NVO pakalpojumu sniedzējiem **aktualizējās cilvēkresursu jautājums**. Jau pirms ārkārtējās situācijas sociālo pakalpojumu sniedzēji strādāja pārslodzē un pandēmijā šis jautājums tikai saasinājies. Papildus laiks un resursi bijuši nepieciešami epidemioloģisko drošības prasību izpildei. Kā arī saziņai ar klientiem, lai tos konsultētu un izglītotu par dažādiem jautājumiem. Papildus laiku prasījis arī iegūt klientu lietotājevārdus, lai varētu tos identificēt Skype. Tehniskiem darbiniekiem (piem. apkopēja, u.c.) palielinājās slodze. Darba organizācijas nolūkā organizācijas darbinieki sazinājās ar klientiem ar zināmu regularitāti, lai uzzinātu viņu gatavību piedalīties tiešsaistes konsultācijā. Klienti ne vienmēr bija atsaucīgi, sākotnēji bija arī noraidoši, domādami, ka situācija ātri beigsies un varēs atgriezties pie tikšanās klātienē. Sekojoši pēc divām nedēļām darbinieki atkārtoti sazinājās ar klientiem, lai uzzinātu to viedokli, pēc kā secināja, ka klienti kļuva pielaidīgāki. Atsākot darbu klātienē, institūcijas darbiniekiem bija jāveic (bezmaksas) Covid-19 tests, ko atzinīgi novērtēja: “(..) mums noveicās, ka mēs iekļāvāmies tajā kategorijā, kas ir ar bērniem, tad mums tas tests bija bez maksas, jo man sākumā likās, ka(..) Ja par to būtu jāmaksā, tas būtu liels resurss, bet, tas mums bija bezmaksas.”

Vairāki respondenti izteica atziņu, ka klienti bija “noilgojušies” pēc klātienē tikšanās. Lai organizētu klientu plūsmu, viena no organizācijām mainīja pieņemšanas laikus, kas savukārt

ietekmēja iespēju uzņemt vienā dienā noteiktu klientu skaitu (kā tas bijis pirms attālinātā darba realizācijas). Tikai jūlija beigās, augusta sākumā viena no organizācijām atgriezās pie sākotnējā apkalpoto klientu skaita. Iespējas organizēt noteiktu klātienē tikšanos skaitu bija atkarīgas no iespējas dezinficēt un vēdināt telpas. (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Novērtējumā par sociālo pakalpojumu ietekmi un pieejamību no sociālo pakalpojumu lietotāju perspektīvas var secināt, ka ārkārtējās situācijas laikā personas izjuta lielu spriedzi, vēlējās kontaktēties ar citiem, bet sēžot mājās, jutušies vientuļi. Īpaši jutīgi bija tie klienti, pie kuriem ieradās darbinieki, piemēram, lai piegādātu pārtiku, kad tie atradās izolācijā. *“Klienti nervozi un paranoiski, bail no darbiniekiem. Bail, ka darbinieki viņiem atnesīs Covid-19, jo viņi atradās izolācijā.”* Kā norādīja respondents: *“Neskaidrība rada trauksmi.”* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Sociālo pakalpojumu lietotāju **trauksmi radījusi neziņa par pieejamību veselības aprūpei**, regulāriem apmeklējumiem, īpaši tiem, kuriem šis jautājums bijis aktuāls. Sociālo pakalpojumu lietotāji pastiprināti uzdevuši jautājumu par iespējas saņemt veselības aprūpi. Kā arī klientiem bijušas bažas, vai tiem būs pietiekamas prasmes, lai saņemtu attālinātas konsultācijas, uzrakstītu iesniegumu. Kopumā pastiprinājās klientu vajadzība pēc informācijas. Institūcijas darbinieks, kas ikdienā strādā ar bērniem, atzina, ka bija daudz bērnu klaiņošanas gadījumi vai situācijas, kad bērni negribēja iet mājās. Kā cita problēma tiek atzīmēta, grūtības nodrošināt palīdzību **un atbalstu bērniem attālināto mācību laikā**. Īpaši grūti bija tām ģimenēm, kurās ir tikai viens vecāks ar maziem bērniem, kas nevar patstāvīgi mācīties. Tas radīja spriedzes pieaugumu, un vecāki arī esot atzinuši sociālo pakalpojumu sniedzējiem, ka *“bļāvuši uz bērnu vai kādreiz uzšāvuši”* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris). Vecākiem WhatsApp tika sniegts emocionālais atbalsts, vecāki tika izglītoti par neatbilstošu disciplinēšanas metožu pielietošanu, kā runāt ar bērnu, ko var darīt, ja bērnam ir dusmu lēkme, kā motivēt mācīties, kas sociālā pakalpojuma sniedzējam netika atsevišķi apmaksāts. Ārpus ģimenes atbalsts arī tika nodrošināts attālināti gan individuālu sarunu veidā, gan organizētās tematiskās grupu nodarbībās.

Viens no respondentiem norādīja, ka sociālo pakalpojumu lietotāji neuzticas sociālās apdrošināšanas sistēmai, necer uz nodrošinājumu ievainojamās situācijās. Atsevišķi sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda, ka ir sarežģīti ģimenes apstākļi un ģimenei nav pārtikas, tā cieš reālu trūkumu. Analizējot darba specifiku, respondents atzīst, ka situācijas, ar kurām saskaras biedrības brīvprātīgie, ir ļoti smagas, kas veicina izdegšanu. *“Ļoti liela problēma, ka mums ir diezgan smaga emocionālā tāda slodze, arī fiziska slodze, bet vairāk emocionāla, jo mēs redzam tādas situācijas, ar ko ikdienas cilvēks nesaskaras.”* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Salīdzinot ar reģistrētiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem, tās biedrības un nodibinājumi, kuri nav reģistrēti, savu darba laiku plāno daudz elastīgāk, nereti darba laiks nav stingri normēts, jo aktivitātes tiek veiktas pēc brīvprātīgā pamatdarba laika beigām. *“Un tad tajā vakarā mēs bijām kaut kādos vienpadsmitos vakarā pie viņas piebraukuši un tad mēs braucām uz Statoilu nopirkt kaut kādu pārtiku.”* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Identificējot **ievietās inovācijas ārkārtējās situācijas laikā**, respondenti norāda, ka sākotnēji ieviesa attālinātās konsultācijas, kam sekoja vebināru nodrošināšana. Vebināri bija

par dažādām tēmām: ar pusaudžiem, par šķiršanos, kā runāt ar pusaudzi par dzimumdzīvi, vecumposmam atbilstošu seksuālo uzvedību u.c. Institūcija arī piedāvājusi iespējas iegādāties vebinārus, kurus sociālais pakalpojumu lietotājs var skatīties nevis tiešsaitē, bet sev ērtā laikā. Tika piedāvāti arī jauni pakalpojumi: psihologa konsultācijas, kuras nodrošināja brīvprātīgi bez samaksas tikai centra jauniešiem. *“Mēs sākam piedāvāt bezmaksas psihologu konsultācijas ar video.”* Nodrošinātais psihologa pakalpojums deva iespēju identificēt mērķa grupu, kurai psihologa pakalpojums būtu bijis nepieciešams: *“(..)piemēram, Lieldienu brīvdienās mums piezvanīja 27 pieauguši cilvēki, kuri gribēja parunāt.”* Kā alternatīva zvanītājiem tika ieteikts sazināties ar citiem pakalpojumu sniedzējiem. *“(..) tātad, vajag zvanīt uz “Skalbēm” vai meklēt kaut kur kādas alternatīvas.”* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Institūcijas, kuras nav reģistrētas kā sociālo pakalpojumu sniedzējas, komunikācijai ar sabiedrību aktīvi izmanto sociālos tīklus: *Facebook* un *Instagram*. *“Facebook. Brīnišķīgākā platforma pasaulē. Ieliec pasākumu, padalies ar apkārtējo joslu, tur ir arī mana mērķa auditorija.”* Institūcijas gan ārkārtējās situācijas laikā, gan pēc tās aktīvi darbojās pie centra darbības paplašināšanas dažādās Latvijas pilsētās.

Tie pakalpojumu nodrošinātāji, kuri nav reģistrēti kā sociālo pakalpojumu sniedzēji, savu darbību finansē no ziedotāju līdzekļiem, dažādus pakalpojumus nodrošina, pateicoties brīvprātīgo darbam. Brīvprātīgo skaits divās institūcijās ir dažāds: no dažiem līdz pat vairākiem desmitiem brīvprātīgo. *“Mums ir privātie atbalstītāji.”* *“(..) mēs esam kādi 70 plus cilvēki organizācijā, kas darbojamies.”* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Biedrība, kas aktivitātes finansē no ziedotāju līdzekļiem, aktualizē vairākas problēmas, ar kurām saskaras sociālo pakalpojumu lietotāji:

- 1) veselības aprūpe: iztrūkst paliatīvā aprūpe, smagi izgulējumi, kas rodas, pacientam atrodoties stacionārā, materiālo līdzekļu trūkums zāļu iegādei;
- 2) atsevišķu sociālo pakalpojumu trūkums: droša anonīma dzīvesvieta sievietēm, kas cietušas no vardarbības;
- 3) rīcības plāns, kas mazinātu mobingu pret bērniem skolās;
- 4) finanšu trūkums pamatvajadzību apmierināšanai: mājoklis, pārtika, veselības aprūpe;
- 5) aprūpe mājās.

Var secināt, ka sociālajiem dienestiem nepārtraukti jāinformē iedzīvotāji par to, kas viņiem dažādās situācijās pienākas, piemēram, pabalsts krīzes situācijā, vienreizējais pabalsts, GMI u.c. pašvaldības nodrošinātie sociālie pakalpojumi, sociālā palīdzība un sociālais atbalsts. *“(..) pandēmijas laikā tas ļoti novests bišķiņ zem, ir tā mājas aprūpe.”* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Neskatoties uz to, ka daļa biedrību nav reģistrētas sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrā, tās aktīvi sadarbojas ar dažādām institūcijām: Labklājības ministriju, Veselības ministriju, pašvaldību sociālajiem dienestiem, dažādām nevalstiskajām organizācijām, Valsts probācijas dienestu.

Brīvprātīgas iniciatīvas pārstāvis (organizācija nav ieguvusi juridisko statusu) minējis, ka ārkārtējās situācijas laikā attīstījis divus pakalpojumus, kas līdz tam netika nodrošināti. Viens pakalpojums orientēts uz laika pavadīšanu brīvā dabā, savukārt otra aktivitāte ir spēļu vakari, kur dalībnieki var pārbaudīt sava ķermeņa veiktību. “ (...) cilvēki vienkārši iet dabā, pievar kopā ... kaut kādus izaicinājumus. Veselīgi svaigā gaisā, ieturam šīs te distances.” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris)

Gan reģistrētie, gan neregistrētie pakalpojumu sniedzēji aktīvi veido partnerību ar valsts, pašvaldību institūcijām, kā arī uzņēmumiem dažādu mērķu sasniegšanai. Lai mazinātu **iedzīvotāju sociālo vientulību**, tika organizēti tikšanās pasākumi, kurus iedzīvotāji varēja apmeklēt arī vieni paši, kas ir īpaši svarīgi, ja nav draugu vai paziņu, ar kuriem kopā pavadīt laiku. Tikšanās laikā pasākums tiek sadalīts trīs daļās, kur darbība tiek orientēta uz savstarpējo iepazīšanos, viedokļu apmaiņu caur diskusijām, citu viedokļu pieņemšanu, savu domu izteikšanu. “*Katrs ir pelnījis komunicēt, katrs ir pelnījis tīkloties.*” “*Kad ir šī te dabiskā apmaiņa, kad cilvēki var iegūt viens no otra kaut ko pilnīgi, pilnīgi savādāku, jo tik daudz dažādu atšķirīgu pieredžu un viedokļu... iedod mūsdienas caur tādu pagātnei vai pagātnei ar mūsdienām satiekas.*” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

NVO sociālo pakalpojumu darbība gan kvantitatīvo, gan kvalitatīvo datu analīzē vērtējama kā nozīmīgs resurss Latvijas sociālās aizsardzības sistēmā. Šobrīd NVO sektora finansiālais resurss ir ļoti tieši saistīts ar publiskā sektora pakalpojumiem un vērtējams kā salīdzinoši stabils ienākums, jo liela daļa iztrūkstošos sociālos pakalpojumus nodrošina un sniedz uz deleģējuma līguma pamata. Vienlaikus NVO sektoram ir iespēja piesaistīt privāto ziedotāju un ES finansējumu sociāliem mērķiem, kas ir nevienmērīgs un nestabils. Tomēr jānorāda, ka NVO sektora pakalpojumu sniedzējiem ārkārtējās situācijas laikā nebija lielas rīcībspējas un iespējas veikt resursu pārdali esošā budžeta ietvaros, un atbalsts no sadarbības institūcijām saistībā ar papildus izdevumiem ārkārtējās situācijas radīto seku ietekmes mazināšanai nebija izplatīta prakse. Tikai atsevišķas pašvaldības paredzēja un atbalstīja NVO sektora darbības, palīdzot segt saistītās izmaksas.

5. Sociālo pakalpojumu pieejamības ierobežojumi sociālo pakalpojumu lietotājiem

Sociālā darbinieka profesionālā darbība ir vērsta uz to, lai panāktu un veicinātu indivīda sociālo problēmu praktisku risinājumu un viņa dzīves kvalitātes uzlabošanu, iekļaušanu sabiedrībā, spēju palīdzēt pašam sev (SPSPL 11.pants, stājās spēkā 01.01.2003). Valstī izsludinātā ārkārtējā situācija 2020. gada 12. martā sociālajiem darbiniekiem ierobežoja iespējas pilnvērtīgi un kvalitatīvi veikt sociālo darbu ar sociālo pakalpojumu lietotājiem (klientiem). Līdz ar to var teikt, ka sociālā pakalpojumu lietotāja profila izmaiņas ir saistītas ar noteiktiem ierobežojumiem sociālajā darbā ārkārtējās situācijas laikā, kā, piemēram, ieteikums, veikt sociālo darbu attālināti. “(..) diezgan ātri tika pārtraukta konsultēšanu klātienē. Kas, no vienas puses, kolēģiem mazināja trauksmi, par iespējamu inficēšanos. Bet no otras puses, strādājot attālināti, bija bažas, īpaši par augsta riska ģimenēm. Neziņa par to, kas notiek ģimenēs” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Sociālo pakalpojumu pieejamības novērtējumā īpaša uzmanība tiek pievērsta tā dēvētām īpaši aizsargājamajām grupām, t.i., bērniem, jo īpaši bērniem ar funkcionāliem traucējumiem (skat. 1.nodaļā Bērnu tiesību aizsardzības likums, spēkā ar 22.07.1998.), personām ar funkcionāliem traucējumiem, bet īpaši personām ar garīga rakstura traucējumiem vai psihiskām saslimšanām (skat. Invaliditātes likums, spēkā ar 01.01.2011.), kā arī, ņemot vērā citas augstākam infekcijas riskam pakļautās iedzīvotāju grupas, t.i., pensijas vecuma personas, trūcīgas vai maznodrošinātas personas ar ierobežotiem materiāliem resursiem un augstam atstumtības riskam pakļautajām grupām. Tāpat tika vērtēta sociālo pakalpojumu pieejamība jaunām grupām, kas iepriekš nav bijuši sociālo pakalpojumu lietotāji, bet ārkārtējā stāvokļa dēļ nonāca krīzes situācijā un griezās pie pakalpojumu sniedzējiem pēc atbalsta un palīdzības.

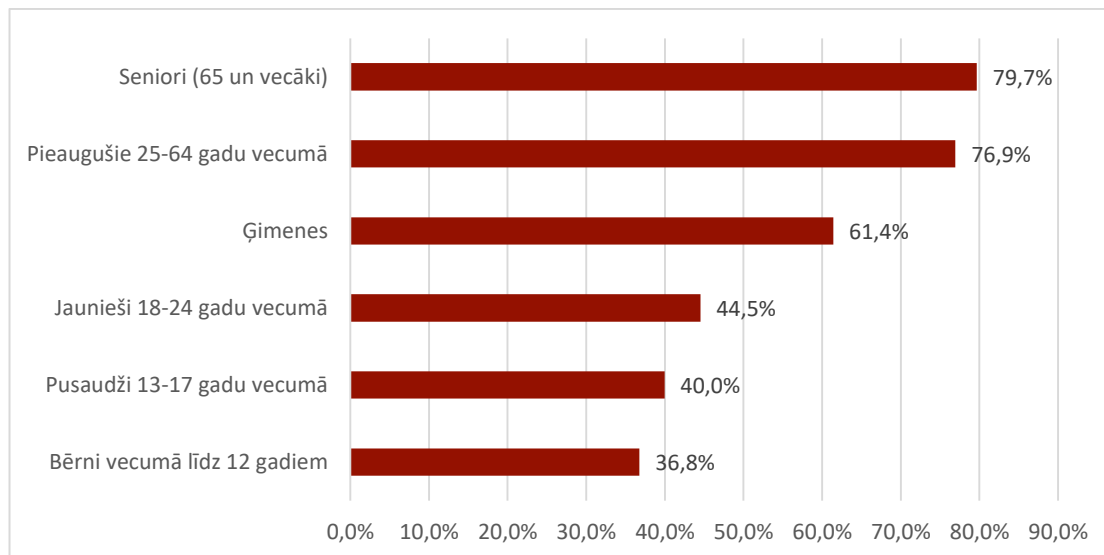
Īpaši aizsargājamo un citu sociāli mazaizsargāto grupu situācijas analīze Covid-19 laikā nozīmīga divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, šīs grupas arī normālos “ne-krīzes” apstākļos ir vairāk pakļautas dažādiem sociālajiem riskiem, tāpēc sociālie pakalpojumi tām vajadzīgi biežāk un lielākā apjomā nekā citām iedzīvotāju grupām. Otrkārt, sociāli mazaizsargātās grupas pandēmijas laikā var būt 1) pakļautas papildus riskiem, saasinās krīzes laikā (piemēram, vardarbība ģimenē, atkarības); 2) dažām grupām ir īpašas grūtības saprast un ievērot drošības pasākumus (piemēram, personām ar garīgās veselības traucējumiem, redzes traucējumiem); 3) dažas saskaras ar ievērojami augstāku saslimšanas risku (personas ar hroniskām saslimšanām, gados vecāki cilvēki).

Jau gatavojoties pētījumam un veicot priekšizpēti intervijas ar sociālajiem darbiniekiem maijā un jūnijā, intervētie sociālie darbinieki norādīja uz papildus grūtībām saziņā ar vairāku grupu sociālo pakalpojumu lietotājiem (klientiem). Sociālie darbinieki īpaši uzsvēra grūtības pandēmijas apstākļos strādāt ar personām ar garīga rakstura traucējumiem un senioriem, īpaši apstākļos, kad jāpāriet uz attālinātām darba formām. Digitālo prasmju trūkums un atbilstoša tehnoloģiskā nodrošinājuma neesamība (piemēram, viedtālruni, nepieciešamo aplikāciju, datoru, programmatūras, interneta pieslēguma neesamība) radīja papildus grūtības sazināties un sniegt pakalpojumus.

Lai salīdzinātu izmaiņas sociālo pakalpojumu lietotāju sociāldemogrāfiskajā griezumā, aptaujā tika iekļauts jautājums gan par galvenajām mērķa grupām pirms ārkārtējās situācijas, gan ārkārtējās situācijas laikā kopš 12. marta un pēc tam. Visbiežāk pirms izsludinātās ārkārtējās situācijas, kā mērķa grupas minēti seniori (65+) (79.7%) un pieaugušie (25-64)

(76.9%), kā arī ģimenes (61.4%). Nedaudz retāk kā mērķa grupas nosaukti jaunieši (18-24), pusaudži (13-17) un bērni (līdz 12 gadiem) (skat. 38. attēlu).

38. attēls **Kādas bija galvenās mērķa grupas, ar kurām Jūsu organizācija strādāja pirms ārkārtējās situācijas iestāšanās 12.03.2020.?**

Avots: Aptaujas dati (12.03.20.-09.06.20) n=443

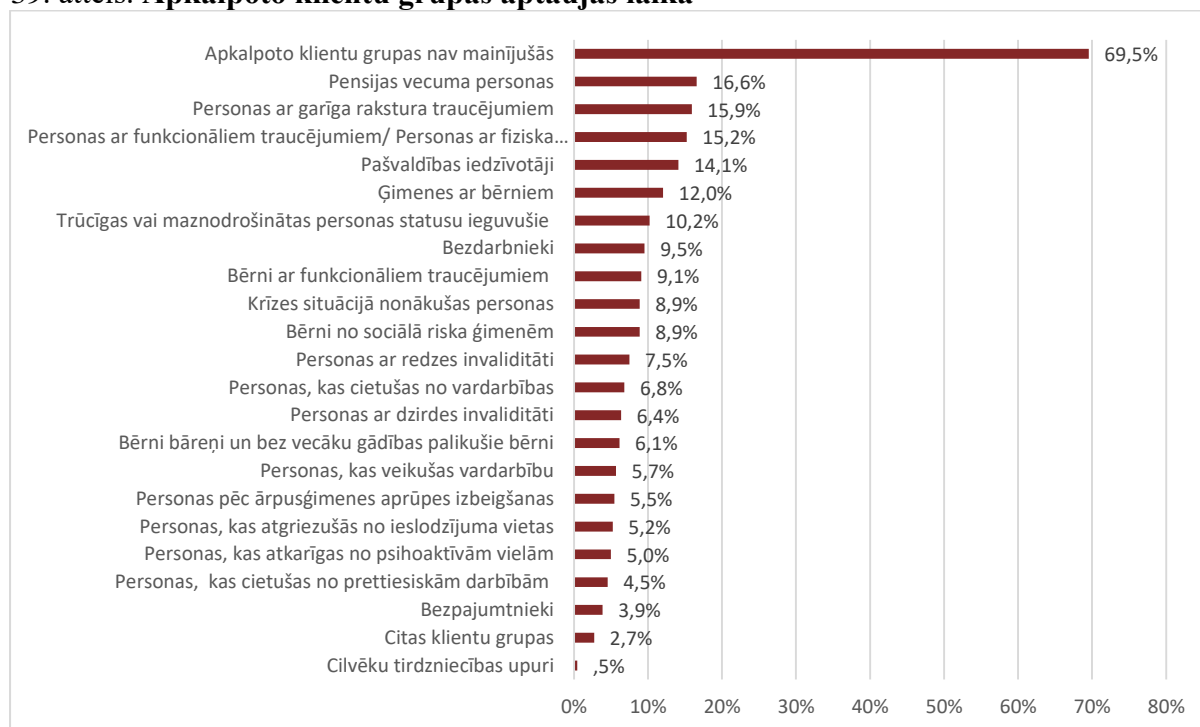
Apkalpoto sociālo pakalpojumu lietotāju grupas iestādēs un organizācijās, kur strādā aptaujātie sociālie darbinieki un sociālo pakalpojumu sniedzēji, nav īpaši mainījušās Covid-19 pandēmijas laikā, to būtiski neietekmēja ārkārtējās situācijas noteikšana. Kā grupas, kas prasa papildu sociālo pakalpojumu sniedzēju uzmanību, salīdzinot ar iepriekšējo (pirms Covid-19) situāciju, respondenti visbiežāk min pensijas vecuma personas (+16.6%), personas ar garīga rakstura traucējumiem (+15.9%), personas ar funkcionāliem traucējumiem (15.2%), ģimenes ar bērniem (12.0%) un citus pašvaldības iedzīvotājus, kuri Covid-19 krīzes laikā meklēja atbalstu sociālajos dienestos un citās organizācijās, kur iespējams konsultēties ar sociālo darbinieku (skat. 39. attēlu). Sociālā pakalpojuma sniedzēja papildus slodzi pandēmijas laikā visdrīzāk ietekmēja papildus darbs ar pensijas vecuma cilvēkiem un personām ar garīga rakstura traucējumiem, ar kurām strādāt attālinātā darba režīmā var būt īpaši sarežģīti.

Citas grupas, kuras arī ir sociālo darbinieku uzmanības lokā, minētas retāk (<10%), bet tas nenozīmē, ka katrs šāds gadījums ir mazāk nozīmīgs. Piemēram, personas, kas cietušas no vardarbības, minētas 6.8% respondentu atbildēs, kas absolūtos skaitļos nozīmē vairākus desmitus gadījumu pētījumā aizsniegtās izlases kontekstā. Respondentiem tika lūgts norādīt tās sociālo pakalpojumu lietotāju (klientu) grupas, kurām tika sniegti sociālie pakalpojumi ārkārtējās situācijas laikā (no 12.03.2020. līdz 02.07.2020.). Pandēmijas iespaidā aktualizējās pakalpojumu sniegšana pensijas vecuma klientiem un klientu grupām, kuras vērsās pēc atbalsta.

Raksturojot apkalpotās sociālo pakalpojumu lietotāju (klientu) grupas ārkārtējās situācijas laikā, respondentu atbildes ļauj apstiprināt iepriekš secināto par īpaši ievainojamām jeb sociāli mazaizsargātajām grupām Covid-19 krīzes laikā. Tās ir pensijas vecuma personas (68.7%), personas ar garīga rakstura traucējumiem (67.1%), trūcīgas vai maznodrošinātas personas (60.8%), personas ar funkcionāliem traucējumiem (60.1%), ģimenes ar bērniem (57.4%), krīzes situācijā nonākušas personas (55.8%), bezdarbnieki (53.1%) un pie mērķa

grupām nepiederoši pašvaldības iedzīvotāji, kuriem Covid-19 krīzes laikā nepieciešams papildus sociālais atbalsts (63.0%). Sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda vēl uz citām grupām, kas ir pieminētas ārpus esošā personu loka gana bieži (skat. 39. attēls).

39. attēls. Apkalpoto klientu grupas aptaujas laikā

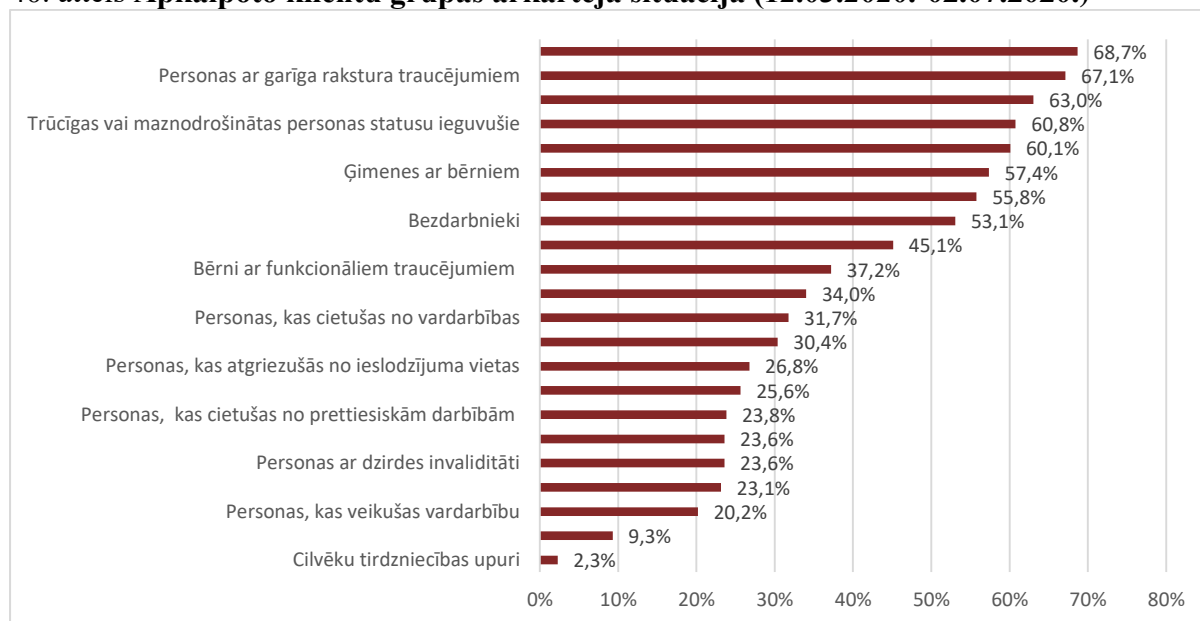

Avots: Aptaujas dati par ārkārtējo stāvokli (12.03.20.-9.06.2020.) n=443, dati iegūti no 12.10.2020. līdz 10.11.2020.

Interviju analīzē apstiprinājās īpaši aizsargājamo grupu situācijas pasliktināšanās, jo īpaši pilngadīgo personu ar mentālās veselības problēmām vai garīga rakstura traucējumiem, jo personas nonāca pilnīgā izolācijā: (*.. viņi ir absolūtā izolācijā, (..) jo [šīs mērķa grupas] klienti nemāk paprasīt palīdzību (..)*) (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris). Tika atzīmētas arī saziņas grūtības, piemēram, pa tālruni izskaidrot ir ļoti sarežģīti, klients pēc paša iniciatīvas var pārtraukt sarunu (nomet klausuli), bet tas nenozīmē, ka jautājums ir atrisināts.

Atbildot uz jautājumu par pandēmijas iesaisti uz apkalpotajām mērķa grupām, respondenti visbiežāk minēja, ka ‘pandēmija rada papildus grūtības klientiem’ (59.3%), kā arī, ka ‘pandēmija apgrūtina pastāvošo problēmu risināšanu’ (51.8%) (skat 40. attēlu). Respondenti norāda arī uz problēmu padziļināšanos, radot negatīvas sekas (19.7%). Kā īpaši satraucoša jāvērtē respondentu atzīmētā atbilde par problēmu padziļināšanos, kas ‘rada apdraudējumu klientu dzīvībai/veselībai’.

40. attēls Apkalpoto klientu grupas ārkārtējā situācijā (12.03.2020.-02.07.2020.)

Avots: Aptaujas dati par ārkārtējo stāvokli (12.03.20.-9.06.2020.) n=443, dati iegūti no 12.10.2020. līdz 10.11.2020.

Intervijās gan sociālā darba speciālisti, gan institūciju un nevalstisko organizāciju sociālo pakalpojumu sniedzēji vairākkārtīgi uzsver, ka sociālais darbs ar sociāli mazaizsargātajām mērķa grupām nav veicams pilnībā attālināti. Sociālam darbiniekam jāveic apstākļu izvērtēšana un jāsniedz personai palīdzība un atbalstu sociālo problēmu risināšanā, kādēļ īpaši tiek uzsvērta klātienes tikšanās ar sociālo pakalpojumu lietotāju: “(..) Ir svarīgi tikties ar klientu aci pret aci (..). Ne tikai - verbāli attālināti. Un sociālā darbā, arī viens no izvērtēšanas punktiem ir klienta vizuālais tēls, kā klients jūtas, kā izskatās. Tas viss saistīts ar neverbālo komunikāciju (..)” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Daudzi sociālo pakalpojumu sniedzēji organizēja sociālos pakalpojumus attālināti, kādēļ darbs ar klientu samazinājās vai vispār netika nodrošināts, kas kopumā **apgrūtināja sociālo pakalpojumu pieejamību.**

Sociālo pakalpojumu sniedzēji norādīja, ka “pandēmijas laikā darbs nebija tik intensīvs. Apstājās daļēji sociālo darbinieku darbs (kas pārgāja uz attālinātu darba formu), bet apstājās darbs visiem mūsu sadarbības partneriem: psihologiem, atkarību speciālistiem, narkologiem, speciālais pedagogs, dienas centri. Tas ir liels resurss. Kur bija novērots klientiem dinamiskā uzlabojums, tad apstājoties šiem pakalpojumiem arī dinamika apstājās. Līdz ar to bija grūtības. Darbs nebija tik intensīvs, un ne tik veiksmīgs.” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris). Raksturojot pakalpojuma pieejamību, tiek lietots arī apzīmējums **apgrūtināta, taču iespējama.** “Ar VSAA risinājām problēmas sazinoties. Bija ļoti grūti sazināties, jo centrālais telefons ... Lai noskaidrotu informāciju par klientu, viņiem nav pieejama datu bāze. Ar bankām bija problēmas. It sevišķi, ja vajadzēja atjaunot internetbanku, tur vajadzēja braukt klātienē.” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris). Daļai sociālo pakalpojumu sniedzēju pakalpojumu pieejamība bija nodrošināta tikai formāli. Attālināts sociālais darbs nav iespējams, ja jānodrošina pakalpojums kādām no sociāli mazaizsargātajām grupām. Sociālie pakalpojumi "uz papīra" tika nodrošināti, taču realitāte netika sniegta, jo

klientam trūka zināšanu un prasmju, tai skaitā digitālā kompetence, lai spētu pakalpojumu saņemt. *"Dienests nepieņēma "dzīvajā" vispār nevienu sekundi. Bija barjeras un problēmas, bet sociālais darbinieks tās risināja."* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris). Pieņemot lēmumu, ka institūcija var strādāt attālināti, tiek pārlikta atbildība uz nevalstisko sektoru un atsevišķos gadījumos persona var tikt atstāta bezpalīdzīgā stāvoklī, jo īpaši bērni, personas ar GRT un mentālu saslimšanu, seniori un citi augstākam veselības riskam pakļautās grupas.

Daļai sociālo pakalpojumu sniedzēju slodze palielinājās, jo nācās meklēt citus risinājumus. Sākotnēji, ar ārkārtējās situācijas izsludināšanu valstī 2020. gada martā, lielākajā daļā dienas centru **personām ar garīga rakstura traucējumiem** pakalpojuma sniegšana klātienē tika slēgta, lai nepakļautu inficēšanās riskam ne darbiniekus, ne klientus. Ikviens cilvēks tika aicināts samazināt tiešus kontaktus ar citiem cilvēkiem, neapmeklēt publiskas vietas un institūcijas, nedoties uz sabiedriskām vietām un vietām, kur uzturas liels skaits cilvēku, iespēju robežās neizmantojot sabiedrisko transportu u.tml.

Covid-19 izraisītā pandēmija, kā arī ārkārtējās situācijas laikā noteiktie ierobežojumi un neziņa izraisīja pastiprinātu satraukumu ikvienam Latvijas iedzīvotājam, bet it īpaši – personām ar garīga rakstura traucējumiem, kuriem straujās pārmaiņas viņu ikdienas dzīvē radīja pastiprinātu trauksmi, stresu un bailes. Šai mērķa grupai bija grūti nodrošināt kvalitatīvu pakalpojumu attālināti, jo *...viņiem [personām ar GRT] ir nepieciešama dzīvā komunikācija. Tās telefonsarunas maz ko dod. Tad dzīvā komunikācija bija vajadzīga. "Nu es domāju, ka šie cilvēki [personas ar GRT] kritiski spējīgi uztvert informāciju līdz zināmā robežai. ..mēs kā darbinieki viņiem esam vajadzīgi, lai palīdzētu uztvert un "pārstrādāt" informāciju"*. (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris). Jau iepriekš tika minēts, ka tieši personām ar funkcionāliem traucējumiem DI plāna ietvaros sabiedrībā balstīti pakalpojumi ir attīstības stadijā, kādēļ daudzi ikdienas pakalpojumus, kas ir būtiski personas funkcionēšanai, ārkārtējās situācijas laikā bija ierobežoti.

Apkopojot respondentu sniegtās atbildes, atkārtoti nākas secināt, ka pakalpojumu pieejamība personām ar GRT bija nodrošināta atšķirīgi, jo sociālos pakalpojumus attālināti, t.sk., veikt profesionāli sociālo darbu nav iespējams. Šiem klientiem, pirmkārt, nepieciešams tiešais kontakts ar darbinieku un, otrkārt, viņiem trūkst zināšanas un prasmes, tai skaitā, digitālās kompetence, lai spētu saņemt attālinātus pakalpojumus. Intervijās NVO sektora pārstāvji, kas nodrošina personām ar GRT būtiskus sabiedrībā balstītos pakalpojumus, atklāj, ka ņemot vērā nelielo personu skaitu, pakalpojumus ir bijis iespējams turpināt esošajā līmenī. Salīdzinoši viegli bija iespēja adaptēties, pielāgot telpas un nodrošināties ar IAL (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, janvāris).

Vienlaikus intervijās atklājās, ka ar ārkārtējās situācijas izsludināšanu palielinājās nevalstiskā sektora slodze, jo tieši biedrības un nodibinājumi ir vieni no lielākajiem pakalpojumu sniedzējiem dažādām sociāli mazaizsargātām iedzīvotāju grupām. Kā labās prakses piemērs respondentu atbildēs iezīmējās tās pašvaldības, kuras jau sākotnēji saprata, ka šajos krīzes apstākļos ir pastiprināti jāuzrunā un jāatbalsta tieši dienas centri, kuru klienti ir personas ar GRT. Dažas pašvaldības atzina, ka ir mērķtiecīgāk jāstrādā ar šo riska grupu, tāpēc bija ļoti svarīgi saglabāt atvērtus un personām ar GRT pieejamus dienas centrus. *"Šie dienas centri mums bija, es gribētu teikt, viņi visu laiku bija valā, protams, zināmā režīmā, jo ir skaidrs, ka cilvēkiem ar GRT pēkšņi mainīt slēgtā vidē, nekur viņš neiet, viņš īsti nesaprot, kas un ko*

notiek. Tika izveidots pilnīgi tāds ritms, kad vieni nāca, daži tikai no rīta, daži pēcpusdienā, lai šiem cilvēkiem būtu tā kā tā drošība”.

Respondenti uzsvēra, ka sociālie pakalpojumi nav “*ne interešu izglītība, ne amatiermākslas kolektīvs*”. Dienas aprūpes centrs ir sava veida bērnu dārzs, kur vecāki no rīta atved savus pieaugušos “bērņus” un dodas uz darbu, bet DAC nodrošina viņu pieskatīšanu. Dienas centru slēgšana īpaši atsaucās uz personām ar GRT un viņu radiniekiem. “*Pakalpojums ir svarīgs, nevarēja to apturēt, it īpaši ģimenē, kur ir kaut kādi riski, it īpaši personām ar garīgās attīstības traucējumiem*”. (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris decembris). Vairākās valstīs arī sociālie darbinieki kā pirmās līnijas darbinieki (no angļu val. - *frontline*), kuri bija augstākam inficēšanās riskam pakļauti epidēmijas/pandēmijas gadījumā, saņem arī papildus nodrošinājumu un aizsardzību, kas samazina izdegšanas risku un ļauj nodrošināt kvalitatīvu sociālo pakalpojumu sniegšanu paaugstināta riska apstākļos (Dominelli, *et al.*, 2020). Drošāka darba vide (IAL, piemērotas telpas u.c.) ļauj sociālo pakalpojumu sniedzējiem pielāgoties un domāt par risinājumiem.

Atstājot īpaši aizsargājamo grupu iedzīvotājus bez pieejamiem sociāliem pakalpojumiem (finansiālo, tehnisko, IAL, telpu trūkuma dēļ) tiek apdraudēta šo grupu sociālā un mentālā funkcionēšana, kā arī paaugstina sociālās izolācijas riskus. NVO sektora darbības prakse apliecina, ka pielāgoties esošiem apstākļiem ir iespējams, ja resursi to atļauj. Labās prakses piemēri rāda, ka tās institūcijas, kurās bija neliels personu ar GRT skaits, varēja vieglāk un elastīgāk rast risinājumus (sabiedrībā balstītie izveidotie pakalpojumi), nekā ISASR iestādes, kurās ir liels personu skaits un esošās telpas ir grūti pielāgot jauniem apstākļiem.

5.1. Ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas (ISASR) institūcijās nodrošinātie sociālie pakalpojumi

Latvijā institucionālā aprūpe joprojām ir ilgtermiņa sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas dominējošā forma. Periodā no 2012. – 2019. gadam bija vērojams progress vecāka gadagājuma un personu ar invaliditāti aprūpes mājās nodrošināšanu, kā arī palielinājās pašvaldību finansējums šim mērķim. DI programma arī ir veicinājusi privātā sektora un nevalstisko organizāciju iesaistīšanos ISASR pakalpojumu sniegšanā. Var secināt, ka ir palielinājusies ilgstošās sociālās aprūpes pakalpojumu sniedzēju daudzveidība. 2019.gadā Latvijā bija 860 reģistrēti ISASR pakalpojumu sniedzēji, no tiem 53% bija pašvaldības, 40% - NVO un 7% - valsts un līgumorganizācijas, t.i., iestādes, kas nodrošina valsts finansētu ISASR uz līguma pamata. Vienlaikus aprūpes pakalpojumu sniedzēju mobilās komandas laukos ar zemu iedzīvotāju blīvumu kļūst arvien populārākas.

Intervijās ar ISASR sniedzējiem tiek norādīts, ka aprūpi mājās neformāli sniedz ģimenes locekļi, radinieki vai kaimiņi. Vairākas pašvaldības slēdz līgumus ar sociāliem aprūpētājiem mājās kā ar pašnodarbinātām personām, bet tā joprojām nav plaši izplatīta prakse. ISASR pakalpojumi ir papildinoši sabiedrībā balstītu pakalpojumu un citu sociālo pakalpojumu attīstībai Latvijā.

Pieauga alternatīvas iespējas institucionālajai aprūpei un pieaug personu skaits vecuma grupā no 65 gadiem, kuriem tika sniegta aprūpe mājās (13,589 personas - 2018. gadā). Sociālo aprūpi mājās 2018. gadā nodrošināja pašvaldību sociālie dienesti 8454 personām, NVO 7016 personām un privātas struktūras 1244 personām (LM dati). Aprūpi mājās saņēma 12,925 pilsētas iedzīvotāji (77%) un 3,629 (23%) lauku pašvaldībās. Sociālās aprūpes pakalpojumu pieejamība ir lielā mērā atkarīga no pašvaldības, kuras teritorijā cilvēks dzīvo. Līdz ar to veidojās situācija, kad vienā pašvaldībā sociālā aprūpē tiek veikta pilnā apjomā, bet citā novadā tā vispār nav pieejama. Pēc LM datiem 2019. gadā aprūpes pakalpojumu nodrošināja

106 pašvaldības no 119. Vislabāk to nodrošina Rīgas pašvaldība, ieskaitot arī aprūpi mājās. Dažas pašvaldības (īpaši lauku apvidos) slēdz līgumus ar privātpersonām, kā aprūpētājiem (696 -2018. gadā) par aprūpes sniegšanu mājās. Pašvaldības vecāka gadagājuma cilvēkiem piedāvā arī cita veida atbalstu mājās, piemēram, drošības pogas, karsto ēdienu piegādi, dušas, veļas mazgāšanas un palīga pakalpojumus, finansiālu atbalstu personām ar mājās kopšanas vajadzībām.

OECD savā 2019. gada ziņojumā secina, ka ilgstošās aprūpes izmaksas ir relatīvi augstas salīdzinājumā ar mediānas ienākumiem, un bez sociālās aizsardzības veco ļaužu vairākums nebūtu spējīgi izmantot to, ja viņi paļautos tikai uz saviem ienākumiem. Ilgstošās aprūpes izmaksas laika gaitā var ievērojami palielināties un absorbēt ievērojamu daļu veco ļaužu ienākumu. ES un OECD valstīs ilgstošās aprūpes kopējas izmaksas svārstās no viena līdz sešiem veca cilvēka pensijas vecuma mediānas ienākumiem (*median disposable income*). Seniori ar zemiem ienākumiem vairuma gadījumos nevar atļauties segt ilgstošās aprūpes izmaksas. Vienlaikus ziņojumā norādīts, ka pat relatīvi zemas vajadzības pēc palīdzības gadījumā (6.5 stundas nedēļā) aprūpes mājās saņemšana būtu pārāk dārga, lai to varētu atļauties. Augsta ienākumu nabadzība starp pensijas vecuma cilvēkiem vēl vairāk ierobežo finansiālās iespējas segt ilgstošo aprūpi bez publiskā atbalsta” (p.18). Sociālās aizsardzības sistēmas nodrošina lielāku atbalstu veciem cilvēkiem ar smagākām aprūpes vajadzībām un zemākiem ienākumiem un ir mazāk atbalstoša cilvēkiem ar augstiem ienākumiem. Puse no EU un OECD valstīm sedz no 60% līdz 90% no visiem ilgstošās aprūpes izmaksām, ceturtda daļa visu dalībvalstu sedz virs 90% no ilgstošās sociālās aprūpes izdevumiem un atlikusi ceturtda daļa sedz mazāk par 50%. Publiskais atbalsts fokusējas uz formālo aprūpi, kamēr neformālie aprūpētāji nesaņem nekādu atbalstu, lai gan viņi spiesti samazināt savu darba laiku vai pat pārtraukt to, lai sniegtu aprūpi. Pat pēc publiskā atbalsta saņemšanas izdevumu segšana par formālo aprūpi mājās ir ļoti augsta senioriem ar smagiem veselības traucējumiem. Tāpēc priekšroka tiek dota institucionālai aprūpei.

Rīgas Domes Sociālās labklājības departaments, ņemot vērā rīdzinieku straujo novecošanos, ir veicis aprēķinus par pakalpojuma pieprasījumu un izmaksām. Departamenta analītiķa M. Zolova veiktā prognoze ir visai skarba: tuvāko piecu gadu laikā to cilvēku skaits, kuriem būs vajadzīga institucionāla aprūpe, pieaugs ikgadā pa 5% kopā ar finansiālām izmaksām (LTV panorāma, 2020. gada 5. novembris). 2020. gadā Rīgas Domes budžetā ir atvēlēti virs 13 milj. eiro aptuveni divu tūkstošu rīdzinieku aprūpei sociālās aprūpes centros. Gaidīšanas rindā esot ap 500 personu. Atbilstoši prognozēm pēc pieciem gadiem pieprasījums pēc institucionālās aprūpes Rīgā vien pārsniegs pašreizējo situāciju par 21%, un lai apmierinātu to Rīgai ir jāceļ jaunus sociālās aprūpes centrus. Privātajos pansionātos vienas personas izmaksas sastāda 1000 eiro mēnesī. Esošo pensiju apmērs tikai nelielai daļai atļaus segt tos izdevumus no pašas personas līdzekļiem. Vairumam nāksies griezties pēc palīdzības.

Izmaksu dalīšana ir plaši izplatīta ES dalībvalstīs. Latvijā arī piekopj izmaksu dalīšanas principu. Pašreiz finansēšana ir sadrumstalota: to nodrošina pati persona ar savu pensiju (85% no pensijas), personas laulātais, bērni un mazbērni (atbilstoši 52 Civillikuma 188.pantam, spēkā ar 01.09.1992.) un pašvaldība, kurā persona dzīvo. Latvijas pensijas pat vidējais lielums (364.32 eiro 2020. gada 3. ceturksnī) ir nepietiekams, lai segtu ilgstošās aprūpes izdevumus, bet ievērojama daļa personu saņem pensiju, kuras apmērs ir krietni zem vidējās un nereti vienkārši minimālais. Ne visiem bērniem un mazbērniem ģimenes ienākumi ļauj atvēlēt pietiekamu summu vecāku un vecvecāku uzturēšanai. Augstas mobilitātes apstākļos arī tiesas procesā ir grūti piespiest citā valstī dzīvojošās personas regulāri veikt iemaksas par savu radu uzturēšanu. Pašvaldību saistošie noteikumi ir visai atšķirīgi. Skaidri noformulēti tie

ir Rīgas Domei, kura rīdziniekiem piešķir ikmēneša vaučeru (ne vairāk, kā 400 vai 600 eiro apmērā, atkarībā no situācijas), kas tiek pievienota pensionāta iemītņieka pensijai, lai varētu segt uzturēšanas izdevumus.

Latvijā no 60 līdz 70% veco ļaužu ar aprūpes vajadzībām ir nabadzības riska grupā. Lielāks atbalsts aprūpei mājās ir kopšanai pabalsts personai ar invaliditāti, kuram VDEĀK ir izsniegusi atzinumu par īpašas kopšanas nepieciešamību. Pabalsta apmērs ir 213.43 eiro mēnesī. Pabalsta izmaksu pārtrauc uz laiku, kamēr pabalsta saņēmējs atrodas pilnā valsts apgādībā (valsts finansētu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā vai atrodas ieslodzījuma vietā). Tomēr valsts pārtrauc pabalsta izmaksu arī gadījumā, kad persona ar smagu invaliditāti tiek ievietota nevis valsts, bet pašvaldības finansētajā sociālās aprūpes institūcijā. Tāda pieejas revīzija/ atcelšana un kopšanas pabalsta saglabāšana personai arī pēc iestāšanās ISASRS būtu viens no valsts atbalsta veidiem aprūpes centru uzturēšanai. Uz pašreizējo brīdi uzturēšanas izdevumus sedz pati persona, tās radinieki un pašvaldības. 96% gadījumu 2019. gadā pašvaldības piedalījās šī pakalpojuma apmaksā ar visai atšķirīgu dāsnumu atbilstoši pašvaldību saistošiem noteikumiem.

Lai līdzsvarotu atbilstošu sociālās aizsardzības līmeni ilgstošai aprūpei ar ilgtspējīgu kopējo valsts izdevumu līmeni, ir nepieciešami labi izstrādāti izmaksu dalīšanas mehānismi, kas vērsti uz ienākumu atbalstu vecumdienās. Latvijā valsts finansējums ilgstošai sociālai aprūpei saglabājās neadekvāti zems -0.4% no IKP (ES-27 -1.6%), lai arī veco cilvēku īpatsvars Latvijā un ES-27 ir līdzīgs. Paturot prātā straujo vecākās paaudzes (80+) personu skaita un to proporcijas pieaugumu būtu lietderīgi nodokļu reformas ietvaros apsvērt ilgstošās aprūpes nodokļa ieviešanu (darbojās vairākās ES valstīs, VFR ieskaitot) kā papildavotu ilgstošās sociālās aprūpes finansējumam. Nemot vērā jau esošo augstu sociālo iemaksu līmeni, resursus būtu jāmeklē sistēmas iekšienē. Kā variants ir izvērtējams šāds: personalizētām otram pensiju līmenim atstāt 5.5% (pašreizējo 6% vietā) un 0.5% novirzīt ilgstošai sociālai aprūpei.

Viena no lielākām problēmām slēpjas apstākļi, ka ir nepieciešams ilgstošs pakalpojuma finansējums, parasti līdz cilvēka mūža galam. Pašreiz tas ir sadrumstalots: to nodrošina pati persona ar savu pensiju (85% no pensijas), personas laulātais, bērni un mazbērni (atbilstoši Civillikuma 188. pantam, spēkā ar 01.09.1992.) un pašvaldība, kurā persona dzīvo. Latvijas pensijas pat vidējais lielums (364.32 eiro 2020. gada 3.ceturksnī) ir nepietiekams, lai segtu ilgstošās aprūpes izdevumus, bet ievērojama daļa personu saņem pensiju, kuras apmērs ir krietni zem vidējās un nereti vienkārši minimālais. Ne visiem bērniem un mazbērniem ģimenes ienākumi ļauj atvēlēt pietiekamu summu vecāku un vecvecāku uzturēšanai. Augstas mobilitātes apstākļos arī tiesas procesā ir grūti piespiest citā valstī dzīvojošās personas regulāri veikt iemaksas par savu radu uzturēšanu. Pašvaldību saistošie noteikumi ir visai atšķirīgi. Skaidri noformulēti tie ir Rīgas Domei, kura rīdziniekiem piešķir ikmēneša vaučeru (ne vairāk, kā 400 vai 600 eiro apmērā, atkarībā no situācijas), kas tiek pievienota pensionāta iemītņieka pensijai, lai varētu segt uzturēšanas izdevumus.

Starptautiskā Veselības Organizācija (SVO) ieviesa veselīga mūža jēdzienu, kas skaidro cilvēka dzīves atšķirības dažādos statusos: kopējās cilvēka izdzīvošanas laiks, no nespējas brīvas un no hroniskām slimībām brīvas izdzīvošanas statusā. Visbiežāk lietotie veselīgā mūža rādītāji balstās uz veselības pašvērtējuma, ikdienas dzīves aktivitāšu un hroniskās saslimstības datiem. Kopumā raksturojot situāciju Latvijā pirms pandēmijas, jānorāda ka paredzamie veselīgie mūža gadi 65 gadu vecumā no 2008. gada līdz 2018.gadam samazinājās no 5.3 gadiem 2010. gadā līdz 4.5 gadiem 2018. gadā. Daļēji tas ir izskaidrojams ar gadu

desmitiem ilgstošo veselības aprūpes sistēmas zemo finansējumu (zem 4% no IKP). Iedzīvotāju līdzfinansējuma īpatsvars par veselības aprūpes pakalpojumiem kopējā finansējumā bija nesamērīgi augsts 41.79% 2017. gadā (Eurostat). Vairumā ES valstu to īpatsvars ir 20-25%. Augsts līdzfinansējums ir viens no iemesliem tam, ka pēc pašu iedzīvotāju vecumgrupā 65+ vērtējuma neapmierinātas vajadzības (*unmet needs*) pēc medicīniskās pārbaudes 2019. gadā sastādīja 14.8%, ES-27 -tikai 3.7%).

Nopietns izaicinājums sociālās aprūpes pakalpojumu sniegšanā ir daudzu institūciju iesaiste procesā un līdz ar to arī dalīta atbildība: LM, VM, VARAM, LPS, pašvaldības, NVO utt. To atbildības lauki nav strikti nodalīti attiecībā uz plānošanu, izvietojumu, finansējumu, veselības pakalpojumu nodrošinājumu. Rīgas Domes Sociālā Departamenta direktora vietnieks M. Moors izteica priekšlikumu par t.s. “sociālās aprūpes minimālo grozu”, kuras finansējumā ņemtu dalību arī valsts. Valstī notiekošās administratīvi-teritoriālas reformas kontekstā nav izcelta akūta vajadzība sakārtot šo sistēmu atbilstoši cilvēka cieņas un institūciju sadarbības (nevis konkurences) principiem. No ES Atveseļošanas fonda jāparedz resursi tam, lai modernizētu esošus ISASRS un/vai pielāgotu to vajadzībām esošo dzīvojamo fondu. Bez valsts (ES fondu) atbalsta pašvaldības nespēs atrisināt veco nespējīgo cilvēku aprūpi. Šo izaicinājumu ir jāuztver kā iespēju rīkoties un sadarboties, attīstot arī publisko un privāto partnerību Latvijā.

LM veica apjomīgu darbu 2017.-2019. gadā, lai sakārtotu sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistru un tiesisku bāzi pakalpojumu kritērijiem un kvalitātes izvērtēšanai. MK Noteikumi nr.138 “Noteikumi par sociālo pakalpojumu saņemšanu” (2019. gada 2. aprīlī) nosaka t.sk. kārtību, kādā persona saņem sociālos pakalpojumus, kritērijus aprūpes līmeņa noteikšanai un klientu izvērtēšanai. Sekundāra likumdošana palīdzēja ieviest skaidrību pakalpojumu sniedzēju un pakalpojumu saņēmēju starpā. Sistēmai bija uzkrāta relatīvi neliela jauna pieredze atbilstoši ieviestajiem kritērijiem aprūpei mājās.

Kopumā Covid-19 pirmās ārkārtējās situācijas laikā Latvija labi tika galā ar slimību kontroli ilgstošās sociālās aprūpes centros. Kopumā Covid-19 pirmajā vilnī 12 sociālās aprūpes centros atklāti 90 Covid-19 gadījumi: 22 no tiem ir inficēti darbinieki un 68 ir pansionāta klienti. Maijā visvairāk inficēto (44 personas) atradās pansionātā "Mārsnēni", no tiem seši bija darbinieki. Ārkārtējās situācijas laikā visas aprūpes iestādes bija slēgtas apmeklētājiem un nepieņēma jaunus iemītniekus. Viss personāls un klienti tika pilnībā pārbaudīti attiecībā uz vīrusu. Tomēr, neskatoties uz visiem piesardzības pasākumiem, otrās ārkārtējās situācijas laikā pansionātu iemītniekus Covid-19 skāra visai smagi, jo aprūpes centru darbinieki ir nodarbināti nevis vienā, bet vairākās darba vietās, t.sk., nodrošinot aprūpes mājās pakalpojumu, un viegli var kļūt par infekcijas slimības pārnēsātājiem. (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris decembris). 2020. gada novembrī sociālās aprūpes centros jau tika reģistrēti 826 COVID-19 inficēšanas gadījumi (7.4% no kopskaita), decembrī jau 3.184 gadījumi (13.4% no kopskaita).

Latvijas ISASRI klientus aprūpē sociālie darbinieki un aprūpētāji. Sociālajam darbiniekam nepieciešama otrā līmeņa profesionālā augstākā vai akadēmiskā izglītība sociālajā darbā vai kvalitatīvajā sociālajā darbā. Viņa pienākums ir identificēt un izvērtēt klienta sociālo situāciju, problēmas un organizēt to risināšanu. Sociālā darbinieka atalgojums mēnesī ir 850 eiro. Aprūpētājam pansionātos pietiek ar pamatizglītību, viņa uzdevums aprūpēt, ēdināt, nomazgāt, apģērbt utt. vecie cilvēki un cilvēki ar invaliditāti, demenci. Atalgojums ir 650 eiro mēnesī. Kopš 2020. gada marta sākoties Covid-19 krīzes pirmajam vilnim visiem ISASRS

darbiniekiem ir papildus slodze, jauni pienākumi un augsts risks saslimst pašiem un/vai kļūt par infekcijas pārnēsātāju.

LM kavējās ar atbilstošu normatīvu aktu saistībā ar piemaksu par darbu paaugstinātā riska apstākļos izstrādi. Taču līdz ar krasu saslimstības gadījumu pieaugumu 2020. gada 29. decembrī LM iesniedza Vadlīnijas Covid-19 infekcijas izplatības pārvaldības likumā noteikto piemaksu par ar Covid-19 inficētu personu un šo personu kontaktpersonu aprūpi noteikšanai. 2021.gada 7.janvārī ir stājies spēkā MK rīkojums “Par finanšu līdzekļu piešķiršanu no valsts budžeta programmas “Līdzekļi neparedzētiem gadījumiem””, **lai nodrošinātu piemaksu līdz 50% apmērā no mēnešalgas** paaugstināta riska apstākļos aprūpē iesaistītajam personālam, ja institūcijā, kurā sociālos pakalpojumus ar izmitināšanu sniedz pašvaldības vai valsts dibināts sociālo pakalpojumu sniedzējs vai tāds, kuram ir noslēgts līgums ar pašvaldību vai valsti par minēto pakalpojumu sniegšanu, ja klientiem ir konstatēta Covid-19 infekcija. Ļoti produktīvi bija Veselības Inspekcijas ieteikumi un aprūpes centru vadības darbība izolatoru un atsevišķu telpu iekārtošanai COVID-19 slimniekiem esošās saspīestības apstākļos. Otrā pandēmijas viļņa laikā tika būtiski aktivizēta sadarbība starp LM, LPS VM, VI un SPKC, lai organizētas sanāksmēs institūciju darbiniekiem nodrošinātu ekspertu skaidrojumus par aktuāliem jautājumiem, t.sk. jautājumā par Veselības Inspekcijas 2020.gadā veikto pārbauzu secinājumiem.

Atalgojuma problēmas nerisināšana rada lielu darbinieku mainību un darba apvienošanu vairākās darbavietās. 13.Saeimas sekretārs un Sociālo un darba lietu komitejas loceklis A. Klementjevs norāda, ka LM iesniegtajā informācijā par piemaksām ISASRS pirmajā Covid-19 vilnī tika norādīts, ka 415 darbinieki saņēma piemaksas 30,36 tūkstošu eiro apmērā vai vidēji 73 eiro vienam darbiniekam. Atalgojumu politikas pārskatīšana aprūpētājiem un sociāliem darbiniekiem ISASRS ir akūta kvalificēta personāla noturēšanai un kvalitatīvo pakalpojumu sniegšanai.

Kā ir atzīmēts OECD ziņojumā (p.41), vairumā OECD un ES valstīs vecie cilvēki nespēj paši segt ilgstošās aprūpes izmaksas. Tas ir attiecināms ne tikai uz personām, kas saņem mediānas ienākumus, bet arī uz tiem, kuri pieder pie augstām ienākumu kvintilēm. Lai pasargātu vecos cilvēkus no šīm katastrofāli augstām izmaksām, sociālās drošības sistēma uzņemas segt daļu no tām. Latvija pieder pie to valstu grupas (6 valstis), kurā publiskais sektors sedz zem 50 % (LV pat zem 40%) no izmaksām veca cilvēka ar mērenām vajadzībām aprūpei, 12 valstīs tas ir no 60 līdz 90% un sešās pārsniedz 90%.

Nemot vērā LM norādes, ISASRS tika ieviesti atbilstoši **ierobežojumi pārtikas un citu sūtījumu** saņemšanai no ārpuses, **ierobežojumi radnieku un piederīgo apmeklējumiem**. Tikšanās ar piederīgiem notika ārpus telpām (ja šāda iespēja bija), institūcijas teritorijā, ievērojot nepieciešamo distanci. Saziņa ar piederīgiem tika realizēta arī izmantojot dažādus tehniskos līdzekļus (pārsvārā telefons, dators). Atbilstoši institūcijas iespējām un izvērtējot klientu izvietojumu institūcija, tika ierobežota klientu komunikācija un pārvietošanās iekštelpās (piem., klienti neizmanto ēdamzāli, bet saņēma ēdienu savās istabīnās; nenotika klientu komunikācija dažādu stāvu ietvaros; tika noteikts, kā klienti varēja izmanto citas koplietošanas telpas, ievērojot epidemioloģiskās drošības noteikumus) (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Iegūtie interviju rezultāti liecina, ka socializācijas ierobežojumi būtiski ierobežoja sociālo funkcionēšanu, tas izsauca “*neizpratni*” (piem., personas ar GRT vai citām mentālām saslimšanām), kā arī dažādas emocionālās reakcijas (neapmierinātība, dusmas). Personām ar

kognitīviem un garīgā rakstura traucējumiem novēroja grūtības saprast gan pašu ārkārtējo situāciju kopumā, gan nepieciešamos epidemioloģiskos drošības pasākumus, līdz ar to viņu līdzdalība un iesaiste to nodrošināšanā bija ierobežota. “ (...) ar klientiem, bija diezgan sarežģīti strādāt un sociālais darbinieks diezgan ilgi motivēja cilvēkus elementāri biežāk mazgāt rokas, dezinficēt rokas, tad saskarāties ar situāciju, ka dažiem no dezinfekcijas līdzekļa rodas alerģijas, tātad arī mediķiem bija papildus darbs, kas saistīts ar Covid radīto problēmu neitralizāciju, bija ļoti grūti paskaidrot darbiniekiem, ka sociālās aprūpes centrs ir īpaša riska zona, kuriem ir citi ierobežojumi” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

“Klientus informēt bija grūti, jo nevarēja saprast, jo televīzijā viņi dzirdēja vienu, jo stāstīja ka apmeklēt veikalu nedrīkst bez maskas, dezinfekcijas līdzekļiem utt., bet viņiem nedrīkst doties uz veikalu un kāpēc sociālais darbinieks pārtiku viņiem piegādā, kāpēc nedrīkst autoveikals teritorijā, kāpēc nedrīkst radnieki ierasties, tas bija ļoti smags darbs, kurš gulās uz sociālo darbinieku” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Institūcijās, kurās ir pieejams sociālais darbinieks, bija nozīmīgs resurss, lai varētu notikt saziņa ar tuviniekiem. Vienlaikus intervijās atklājas, ka sociālā darba pienākumos ietilpst arī administratīvais darbs, kas prasa laiku, kādēļ personas sekundārās vajadzības ne vienmēr ir noteiktas par prioritāti. “Sociālais darbinieks ārkārtas situācijās pats zvanīja visiem klientu tuviniekiem, kuri ir norādīti, kā kontaktpersonas un informēja par to, ka ir iespēja ar viņiem sazināties darba dienās, darba laikā un saņemt informāciju”. Tomēr jāatzīmē, ka liela daļa iemītnieku ir bez piederīgajiem, kādēļ nākotnē būtu jādome par “digitāliem, interaktīviem un modernākiem” risinājumiem, kā bibliotēkas, filmu vai koncertu organizēšanu attālinātā formātā. Tāpat būtu nepieciešami jauni datori. Šobrīd institūciju iemītnieki nav ļoti aktīvi digitālo rīku lietošanā, bet ar atbalsta personāla palīdzību tā būtu iespēja kompensēt izolācijas izraisītas sekas. Līdz šim, jo īpaši svētkos, ISASR institūcijās uzstājās skolēni, teātri un citi. Šajos apstākļos visu nācās atcelt. (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris). Sociālā dzīve ir nozīmīga mentālās veselības uzturēšanā arī institucionālā vidē dzīvojošām personām, kādēļ svarīgi paredzēt atbilstošus resursus nepieciešamajām tehnoloģijām un digitālām ierīcēm (virtuālo realitāti), interneta pārklājumam, kas uzlabo dzīves kvalitāti. Pieredze lietot tehnoloģijas ir saistītas ar ārvalstīs dzīvojošajiem piederīgajiem, bet vienlaikus vairākās intervijās respondenti atzīst, ka tehniskais aprīkojums nav pietiekams aktīvai attālinātai saziņai: “(...) vajag atjaunot visu tehnisko bāzi, jo tā ir novecojusi”(Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris decembris).

Tika atzīmēts, ka, ņemot vērā ilgstošās aprūpes klientu vecumposmu un polimorbiditāti, ir **būtiski veicināt ciešāku un koordinētāku sadarbību ar veselības aprūpes iestādēm** (primārās veselības aprūpes sniedzējiem (ģimenes ārstiem), sekundārās veselības aprūpes sniedzējiem (dienas stacionāriem, slimnīcām) klientu veselības stāvokļa uzturēšanā un ārstēšanā. Ārkārtējā situācija **palielināja** sociālo darbinieku veiktā **darba apjomu**, kā arī palielināja darba vides **psiholoģisko faktoru ietekmi**. **Pozitīvi** vērtējams fakts, ka darbiniekiem bija **pieejamas supervīzijas**, kas lielā mērā bija akūti nepieciešamas stresa un spriedzes mazināšanai darbinieku vidū. Aktualizējās jautājums par nepieciešamiem **cilvēkresursiem pakalpojumu sniegšanā** darbinieku saslimšanas gadījumos. Dažās iestādēs tika pārstrukturizēts darbs, kad darbinieki strādāja intensīvākā darba režīmā, kas ietekmēja viņu iespējas pilnvērtīgi atpūsties. Būtisks jautājums iestādēs, kurās tika noteikta karantīna, bija darbinieku nodrošināšana ar dzīves vietu, izvietošana institūcijā atbilstoši

epidemioloģiskās drošības prasībām. (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Saistībā ar epidemioloģiskās drošības pasākumu nodrošināšanu, tika **pārtrauktas grupu nodarbības**, bet turpinājās **individuālais darbs ar klientu** (piem., sniedzot psihoemocionālo atbalstu). Tika ierobežota arī klientu pārvietošanās ārpus institūcijas (radnieku apmeklējumi, iepirkšanās iespējas, pasākumu apmeklējums ārpus institūcijas). Atsevišķās institūcijās tika izmantota prakse organizēt izbraukuma iepirkšanos, ievērojot visus nepieciešamos epidemioloģiskās drošības pasākumu. Šī iniciatīva no klientu puses bija novērtēta pozitīvi. Grūtības sagādāja ar Covid-19 slimo un veselo klientu pārvietošana (rotācija) institūcijas ietvaros, atklājot jaunus Covid-19 pacientus un to kontaktus. Veidojās vairākas klientu kategorijas (veselie, slimie, kontakti), kuras bija ne tikai jāizolē un jānovēro, bet arī jāpārvieta un jāizolē, kā arī smagākos Covid-19 pacientus/ klientus jāpārved uz slimnīcu. Tas prasīja papildus prasmes šī darba organizācijā un koordinācijā un ciešāku sadarbību ar ģimenes ārstiem un slimnīcām. (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Epidemioloģiskās drošības pasākumu realizācija ārkārtējās situācijas pasludināšanas sākuma periodā bija saistīta ar aizsardzības līdzekļu pieejamību brīvā tirdzniecībā (arī šo līdzekļu izmaksu straujais kāpums) un to ierobežoto daudzumu pašas institūcijas krājumos. Sociālās aprūpes institūcijas pozitīvi atzīmē **operatīvi sniegto palīdzību aizsardzības līdzekļu nodrošināšanā** gan no koordinējošām, gan pārraugošām valsts un pašvaldību iestādēm. Atšķirības šī atbalsta saņemšanā atzīmē NVO institūcijas, kuru iespējas aizsardzības līdzekļu nodrošināšanā bija vairāk ierobežotas (piem., saņēma atbalstu no korporatīviem ziedotājiem, dažos gadījumos pašvaldības atbalsts tika saņemts novēloti). Tomēr ir atzīmēti **labās prakses piemēri**, kad ir saņemta apjomīga palīdzība (ziedojums) tehnisko digitālo līdzekļu nodrošināšanā (100 datori ar interneta nodrošinājumu). Izvērtējot finansiālo līdzekļu pietiekamību, tika atzīmēti potenciālie riski, saistībā ar straujo aizsardzības līdzekļu izmaksu pieaugumu. (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Izvērtējumā par sniegto informatīvo un metodisko atbalstu valsts līmenī, intervijās ir sniegti pozitīvi vērtējumi par savlaicīgi un regulāri/nepārtraukti sniegto visu aktuālo informāciju (vadlīnijas, ieteikumi, rekomendācijas, metodiskie norādījumi) no LM, VM, Veselības inspekcijas, SPKC. Arī ISASR institūcijās tika atzīmēta vajadzība pēc vienota rīcības plāna, atbalsta un atbilstoša atalgojums tiem, kas strādā ar augstākam riskam pakļautām mērķa grupām (vismaz 100% piemaksu veidā). *(..) vispārējas informācijas bija daudz, bet precīzs modelis jeb precīzs rīcības plāns, kur, kam zvanīt, kā rīkoties, ja tiek konstatēta tā saslimšana, nebija precīzu informāciju. (..) gribētos vairāk, jo viss tas bija ļoti vispārīgs. Vadlīnijas un ieteikumi ir vispārīgi, saistoši (..) bet vārētu vēl smalkāk šo informāciju sniegt konkrēti: kam zvanīt? kur zvanīt? kad zvanīt?* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris). Esošā pieredze apliecina, ka ļoti nozīmīgi ir savlaicīgi nodrošināt visus nepieciešamos aprūpes līdzekļus, tāpat ir nepieciešams atbalsts aprūpes iemaņu apgūšanai un atbalsta nodrošināšanai gan klientiem, gan tuviniekiem, ja tiek pārtrauktas grupu nodarbības. Ļoti nepieciešams ir sociālais darbinieks, kas aktīvi piedalās un sniedz atbalstu, kur tas ir nepieciešams.

Bezkontakta un socializācijas nolūkos nepieciešams **tehnoloģisks un interaktīvs aprīkojums**, lai iemītnieki aktīvāk var uzturēt savstarpējo saziņu. Atbalsta personāls nepieciešams saziņai ar piederīgajiem un citiem ārpus ISASR institūcijas ar viedtālruni, planšeti vai cita veida aprīkojumu. Daudziem iemītniekiem personīgais aprīkojums ir

neatbilstošs, kādēļ šāda aprīkojuma sagāde ir jāparedz no institūcijas infrastruktūras modernizācijas budžeta līdzekļiem. Ilgtermiņā ISASR jāveic nozīmīgi uzlabojumi attiecībā uz personu dzīves kvalitāti un vidi. ISASR iemītniekiem jānodrošina iespēja, ievērojot noteiktos ierobežojumus, satikties ārtelpās (zaļajā teritorijā), dzīvojamai zonai un kontaktu punktiem ir jābūt plašākiem (piesaistīt sociālos dizainerus u.c. inovatīvus risinājumus telpu plānošanā un pārveidē). Informācijas telpā jānodrošina informācija par dzīvi ISASR un attiecināmajiem ierobežojumiem viegli uztveramā un saprotamā valodā (vieglajā valodā, ar bildēm un vizualizācijām). (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Sociālās politikas attīstības virziens ir vērsts uz sabiedrībā balstītu pakalpojumu attīstību un izveidi, piem., personām ar GRT, bērniem, kas šobrīd atrodas ISASR aprūpes institūcijās. Tomēr esošo un plānoto sabiedrībā balstīto pakalpojumu klāsts šīm personu grupām joprojām prasīs laiku pakalpojumu ieviešanai. Esošo ISASR pakalpojumu nodrošināšana pensijas vecumā esošiem joprojām ir pieprasīts pakalpojums. Daudzveidīgo aprūpes mājās pakalpojumu klāsts savukārt veido daļēju pārklājumu, bet ar dažādo pakalpojumu sniedzēju līdzdalību (NVO un privātā) pakalpojuma pieejamība ir nevienmērīga. (skat. Vairāk. par sabiedrībā balstītu pakalpojumu attīstību LM Pamatnostādņu projektā 2021.-2027.gadam).

Izvērtējot sniegto informāciju saistībā ar grūtībām telpu nodrošināšanā, lai ievērotu epidemioloģiskās drošības noteikumus, ir identificēti vairāki cēloņi, kas norāda uz akūtu nepieciešamību piesaistīt lielāku finansējumu telpu infrastruktūras attīstībai un pilnveidošanai. Pie noteiktiem cēloņiem ir jāmin nepieciešamība nodrošināt epidemioloģisko drošību dažādām institūcijas klientu kategorijām (veselie, slimi ar Covid-19 vīrusa infekciju, Covid-19 kontakti, klienti, kuri ir izrakstīti no stacionāriem, institūcijas jaunie klienti) un šo klientu plūsmas koordinēšanu, kā arī nepieciešamību organizēt darbiniekiem drošu uzturēšanos institūcijas karantīnas gadījumā. Jāņem vērā arī institūcijās pastāvošās atšķirības klientu blīvuma ziņā, kas rada lielākus inficēšanās riskus (klientu istabiņas ir paredzētas 3-4 klientiem).

5.2. Sociālo pakalpojumu nodrošinājums personām ar GRT

DI plāna (2015-2020) ietvaros valsts piedalās dienas centru un sociālo pakalpojumu veidu attīstīšanā personām ar garīga rakstura traucējumiem, grupu māju (dzīvokļu) un pusceļa māju izveidošanā un aprīkošanas finansēšanā. Pašvaldību nodrošinātie sociālie pakalpojumi ir sociālais darbs (psihosociālā palīdzība, individuālais darbs ar klientu), t.sk., sociālā rehabilitācija un sociālā aprūpe (aprūpe mājās, pakalpojums dienas aprūpes centrā, servisa dzīvoklis, grupu māja (dzīvoklis), specializēto darbnīcu pakalpojumi, krīzes centrs, dienas centrs).

Intervijas tika veiktas ar piecām sociālo pakalpojumu sniedzējiem, kuru mērķa grupa ir personas ar garīga rakstura traucējumiem. Sociālo pakalpojumu sniedzēji nodrošina vienu vai vairākus sociālos pakalpojumus: 1) dienas aprūpes centrs, 2) grupu māja (dzīvoklis), 3) specializētās darbnīcas; 4) pusceļa māja; 5) ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija personām ar smagiem garīga rakstura traucējumiem.

Raksturojot pieredzi, kad valstī tika izsludināts ārkārtējā situācija, respondents norāda, ka sākotnēji bijis šoks un neizpratne par turpmāko rīcību. Sociālo pakalpojumu sniedzējs pārtrauca nodrošināto pakalpojumu darbību karantīnas dēļ (specializētās darbnīcas un dienas aprūpes centrs). Respondents arī norādīja uz satraukumu un neizpratni starp klientiem.

Vēl citam respondentam pirmā saskarsmes pieredze līdz ar ārkārtējās situācijas izsludināšanu arī radīja neizpratni un nedrošība, tika novērota neticība sniegtajai informācijai par situācijas nopietnību starp klientiem.

“Patiešām likās, ka ar mums kāds spēlējās, un tas bija arī grūtākais - klientiem izstāstīt, ka tas tiešām reāli ir, un tie fakti, kuri būtu tie, kam mēs arī sekojām līdz – saslimušie, hospitalizētie, mirušie, jo tie dati tikai spēja viņus pārliecināt, ka situācija ir nopietna. Kad tieši, piemēram, kas attiecas uz noteikto karantīnu, kad nedrīkstēja pamest iestādi, ka tie ir tie dati, kas viņus pārliecināja nekur nedoties. Bet bija tādi, kas tik un tā tam neticēja, nevarēja pārliecināt, jo darbinieki taču gāja iekšā ārā.”

Viens no respondentiem atzīmēja, ka darba vietā sākuši reflektēt par iespējamo rīcību Covid-19 apstākļos, kad televīzijā ziņoja par pandēmijas skartajām valstīm, prognozējot, ka tas ietekmēs situāciju arī Latvijā.

“Personīga attieksme un satraukums par šo pandēmiju bija jau pirms tam, kad valstī izsludināja ārkārtas situāciju, jo pasaules ziņas un notiekošais jau liecināja par to, ka mēs noteikti arī nebūsim pasargāti no šīs saslimšanas.”

Savukārt cita pieredze bija sociālo pakalpojumu sniedzējam, kur dienas aprūpes centra pakalpojumi tika nodrošināti klātienē. Tie klienti, kuri dažādu iemeslu dēļ nevarēja palikt mājās bez pieskatīšanas (ģimenes locekļi paši neveica darbu attālināti, tāpēc nevarēja pieskatīt, bailes sūtīt savu ģimenes locekli uz centru), turpināja apmeklēt centru.

“Bija tādas, kuri baidījās savus jauniešus sūtīt pie mums. Bija ģimenes, kuras strādāja attālināti vai strādāja mājās, tātad varēja palikt ar jauniešiem mājās.”

Arī grupu dzīvokļa pakalpojums tika nodrošināts.

“Grupu dzīvoklis, tas ir mājoklis. Tas bija viens no tiem pakalpojumu, kura īstenībā nevarēju vispār atļauties nesniegt.”

Savukārt, raksturojot specializētās darbnīcas darbu, respondents norādīja, ka tā turpināja savu darbību, taču klientiem tika piedāvāti dažādi varianti, īpaši ņemot vērā to, ka daļa no specializētās darbnīcas klientiem ir arī grupu dzīvokļa iemītnieki, kas arī bijis viens no iemesliem, kāpēc darbnīcas turpināja savu darbību. Klientiem tika piedāvāta iespēja darbu veikt attālināti, vienai klientiem tika piedāvāts uzturēties grupu dzīvoklī ārkārtējās situācijas laikā.

Sociālo pakalpojumu sniedzējs, kas nodrošina ilgstošo sociālo aprūpi un sociālo rehabilitāciju personām ar GRT (ar I un II grupas invaliditāti) norādīja, ka darbu attālināti nav bijis iespējams veikt.

“Principā, mums nebija iespējas strādāt attālināti, tādēļ ka nebija tādas nepieciešamības. Ja būtu radusies tāda situācija, tad administrācija noteikti strādātu attālināti un tas būtu iespējams (..) strādāt no mājām, izmantojot datorus, izmantojot telefoniskus, sakarus, e-pastus. Tas, kas nebūtu iespējams attālināti, ir aprūpētāju darbs un visu citu darbinieku darbs saistībā ar klientu aprūpi un rehabilitāciju.”

Tomēr ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojuma sniedzējs norādījis, ka jaunu klientu uzņemšana ārkārtējās situācijā tika apturēta. *“Pandēmijas un ārkārtas situācijas izsludināšanas sākumā jauno klientu plūsma tika apstādināta. Jauni klienti netika*

uzņemti un klientu pāriešana no vienas iestādes uz citu iestādi tika apstādināta. Šī kustība apstājas.”

Darbinieki, kuri nodarbināti grupu dzīvoklī, strādāja attālināti. 2-3 reizes nedēļā gāja uz darbu. Sociālais darbinieks brauca uz veikalu, lai iegādātos pārtiku priekš klientiem, kā arī piegādāja pārtikas pakas un ēdienu no zupas virtuves tiem, kam pakalpojums bija piešķirts. Lai sazinātos ar klientiem, tika izveidota WhatsApp klientu grupa, kas tika novērtēta kā ne tik sekmīga, ņemot vērā klientu garīga rakstura traucējumus.

Arī cita sociālo pakalpojumu sniedzēja pieredze bijusi līdzīga, turpinot ar klientiem sadarbību attālināti ar e-pasta, WhatsApp, sms un Zoom starpniecību. Šajā saziņā tika organizēta klātienē veikto darbu pārnese uz neklātienē, kas ļāva pakalpojumu sniedzējam turpināt savu darbu. Pakalpojuma sniedzējs saskarās arī ar izaicinājumiem:

“Jā, strādājām attālināti, lietojām Zoom, taču seniori atteicās mācīties ar to darboties un vispār ņemt datoru rokās, jo lielai daļai tāda nemaz nav, tādēļ saziņa ar dažiem bija ļoti sarežģīta.”

Pēc sociālā darbinieka pieredzes grupu dzīvoklī, klienti ar GRT bija aizdomīgi, nervozi, paranoiski.

“Viņiem bija bail pa no darbiniekiem. Viņiem šķita, ka mēs esam tie, kas var viņiem Covid-19 atnest, jo viņi taču ir izolācija.”

“Grupu dzīvokļos īstenībā bija pārinformētība. Grupu dzīvokļu klienti bija ļoti uzbudināti, jo pār viņu galvām nāca pretrunīgi informācijas plūdi. Bija tā, ka dažiem klientiem es vispār aizliedzu skatīties ziņas. Tā pa jokam, bet ar domu, ka labāk nevajag. Citādi tā diena klientam sākās tā, ka viņš skraidīja pa māju un uzbudināts stāstīja to, cik tajā dienā atkal saslimuši.”

Kā pozitīvs apstākli minams tas, ka grupu dzīvokļa pakalpojuma sniedzējs noorganizējis tā iemītnieku padomi, kas regulāri piedalās sapulcēs ar darbiniekiem un saņem aktuālo informāciju, ko tālāk nodot citiem grupu dzīvokļa iemītniekiem. Tādējādi grupu dzīvokļu iemītnieki pozitīvi pieņēma dažādus ar ārkārtējo situāciju saistītos ierobežojumu un nereaģēja ar pretestību, kā tas būtu bijis, ja šos ierobežojumus informatīvi nodotu darbinieki.

Raksturojot ģimeņu, kuru ģimenes loceklis apmeklēja dienas aprūpes centru, nostāju par ārkārtēju situāciju norāda uz ģimeņu satraukumu, stresu. Bija ģimenes, kuras bija pretimnākošas un sadarbojās, saskatot sadarbības ieguvumus. Kopumā tika pozitīvi novērtēta ģimeņu izpratne par situāciju un tika izpildīti institūcijas uzstādītie norādījumi.

Pozitīvi novērtē Zoom lietošanas pieredzi.

“ZOOM ir labs jaunievedums. Būtībā tas mums iemācīja būt operatīvākiem un ātrāk reaģēt.”

“Tad, kad beidzās pirmais vilnis, mēs konstatējam, ka šīs attālinātās supervīzijas bija daudz produktīvākas, nekā sanākšana kopā reizes mēnesī. Šobrīd mēs turpinām attālinātās supervīzijas.”

Reflektējot par to, kas pietrūka vai ko būtu gribējies vairāk, respondents minēja:

“Teiksim tā, vispārējas informācijas bija daudz, bet precīzs modelis jeb precīzs rīcības plāns, kur, kam zvanīt, kā rīkoties, ja tiek konstatēta tā saslimšana, nebija precīzu informāciju. Gribētos vairāk, jo viss tas bija ļoti vispārīgs. Vadlīnijas un ieteikumi ir vispārīgi, saistoši, bet vārētu vēl smalkāk šo informāciju sniegt konkrēti: kam zvanīt? kur zvanīt? kad zvanīt?”

Kā viena no grūtībām, sadarbojoties ar dažādu nozaru pārstāvjiem, minams, ka ģimenes ārsti nevēlējās doties pie pacienta, ja tam bija temperatūra.

“Tajā laikā uz Covid testu nosūtīja tikai ar ģimenes ārsta nosūtījumu. Ārsts pat telefonu, neredzot klientu, iedeva norādījumus, kādu tabletīti iedot. Ja kāds cilvēks ir pietiekoši alerģisks vai ar sirds problēmām, tad viss varēja beigties slikti.”

Savukārt sadarbību ar psihiatriem, respondents novērtējis kā ļoti labu.

Kā viena no problēmām, ar kurām saskarās pakalpojuma sniedzēji, grūtības klientiem ar garīga rakstura traucējumiem atjaunot internetbankas darbību.

“Ar bankām bija problēmas. It sevišķi, ja vajadzēja atjaunot internetbanku, tur vajadzēja braukt klātienē.”

Sociālo pakalpojumu sniedzējs norādījis arī uz grūtībām izprast sociālā pakalpojuma finansēšanas kārtību ārkārtējās situācijas laikā.

“Praktiski, līdz marta beigām, mēs kā pakalpojuma sniedzēja arī nesapratām Rīgas domes nostāju, vai viņi apmaksās pilnā apjomā to pakalpojumu. Finansiāli bija problēmas izprast to pakalpojuma dzīvošanas būtību.”

Kā cita grūtība tika norādīta, ka X domes deputāti ilgstoši nepieņēma lēmumu par pakalpojumu finansēšanu.

“... [minēta pilsēta] nebija izpratnes, bet Labklājības departaments un Sociālais dienests darīs visu, lai būtu pamatojums, kāpēc maksāt par pakalpojumu pilnu summu, arī tad, kad klienti nav uz vietas, tā kā dienas centriem. Gan apkure, gan darbinieku algas mums bija jāapmaksā, jo pakalpojums taču tika sniegts. Un tur bija tāda interesanta X deputātu pieeja, ka viņi ļoti ilgi mocīja ... [norādīta institūcija] ar to, ka viņi nedeva savu svētību - ne jā, ne nē! Viņi meklē pamatojumu kā to apmaksāt. Juridiski, tas nebija sakārtots, un es domāju, ka ārkārtas stāvoklī varbūt arī var juridiskas lietas savādāk darīt. Kad izmaksāju darbiniekiem algas, nezināju vai dabūšu naudu atpakaļ.”

Raksturojot saņemto atbalstu no pašvaldības, pakalpojumu sniedzējs norāda, ka saņēmis finansiālo atbalstu, kā arī aizsardzības līdzekļus.

“Finansiālais atbalsts. Apmaksāja visus aizsarglīdzekļus un dezinfekcijas līdzekļus. Finansiāla vienošanās par to, ka attālinātu darbu apmaksā. kaut gan bija grūti tam atrast juridisku pamatojumu.”

Analizējot sniegto atbalstu NVO, no kuriem pašvaldība pērk sociālos pakalpojumus, secināms, ka atsevišķā gadījumā veselības apdrošināšana netiek nodrošināta.

“Nav apmaksātas veselības apdrošināšanas To jautājumu mēs pacēlām sociālā dienesta līmenī. Ja es kā organizācija pērku apdrošināšanas polises, man budžets neļauj pirkt normālus polises. Jā, es varu nopirkt kaut kādas ļoti primitīvu polises, piespiežot darbinieku

maksāt 50% no polises vērtības. Es pati kā darbinieks par tik vienkāršu polisi nemaksātu. Ja apdrošina vairāk cilvēkus, tad tā polise ir lētāka. Griezāmie ar lūgumu mūs paņemt zem sociālā dienesta darbiniekiem, pagaidām ir atteikums.”

Raksturojot pusceļa mājas iemītnieku grūtības karantīnas laikā, respondents norāda:

“... bet tā apziņa, ka šobrīd viņiem noteikta karantīna, ka viņi nedrīkst doties nekur projām, tas, protams, ka viņiem psiholoģiski bija ļoti, ļoti grūti. Tā apziņa, ka jāpaliek ir teritorijā un nekur citur nevar doties. Kamēr atrada to veidu, kā komunicēt ar radniekiem arī, līdz tam brīdim bija tā saspringtāk.”

Reflektējot par to, kādas zināšanas un prasmes pietrūkušas ārkārtējās situācijas laikā, norāda, ka pietrūka psiholoģiskā sagatavotība, kā arī izjuta cilvēkresursu un telpu trūkumu gadījumos, kad bija jānodrošina pašizolācija.

“Tāda bija spriedze emocionāli, psiholoģiski, it sevišķi atbildīgām personām, jo nesaskanēja kaut kādi viedokļi.”

“Vienkārši papildu cilvēkresursus, kā notiktu, ja, piemēram, būtu saslīmstība, tad tiešām, ņemot vērā, ka lielākā daļa aprūpētāju ir pensijas vecumā? Kas notiktu, mēs tiešām vadītāji nebaidījāmie par klientu saslīmšanu, kā par darbinieku saslīmšanu, jo, kas nāks strādāt tās n-tās sutkas? Un, protams, tas, ka var ienest tam klientam, jo mums ir hroniskās saslīmšanas.”

“Bija, protams, izstrādāts plāns, kuri, piemēram, iet pie klientiem, bet, ja, piemēram, tieši ja darbinieki saslīmtu. Es nezinu, kas notiktos.” Sabiedrībā balstīto pakalpojumu sniedzēji, kas ir ar ilgstošu pieredzi pakalpojumu nodrošināšanā personām ar GRT, atzīst, ka viena no priekšrocībām ir nelielais klientu skaits un izveidotā atbilstošā vide. Pašvaldību un valsts sniegtais atbalsts IAL nodrošināšanā bija būtisks, bet bija arī jāveic nozīmīgi ieguldījumi, piemēram, gaisa attīrīšanas iekārtas iegādei, telpu un vides pielāgošanai. Daudz vairāk laika tika tērēts situācijas skaidrošanai, saziņai ar piederīgajiem un personām ar GRT, jo informācija nebija viegli uztverama. Saziņa ar datora vai citu palīglīdzekļu palīdzību bija daļēji iespējama, kas bija lielā mērā atkarīgs no personas invaliditātes.

5.3. Sociālo pakalpojumu pieejamība ģimenēm ar bērniem un jauniešiem

Sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda, ka esošais sociālo pakalpojumu klāsts ģimenēm ar bērniem arī ārkārtējās situācijas apstākļos bija ļoti nozīmīgs resurss, lai pārvarētu krīzes situāciju ģimenēs. Pašvaldību piešķirtā sociālā palīdzība un sociālais atbalsts ģimenēm ar bērniem, t.sk., trūcīgām un maznodrošinātām, daudz bērnu ģimenēm, ārkārtējās situācijas laikā kopumā materiālo situāciju būtiski nepasliktināja.

Vienlaikus gan pašvaldību, gan NVO sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda, ka parādījās jaunas iedzīvotāju grupas, kuru apstākļi bija saistīti ar pieaugušo spriedzi un stresu ģimenēs, t.sk., ģimenēs ar bērniem un jauniešiem. Attālināto mācību dēļ būtiski pieauga tieši sieviešu darba slodze, kā arī stresu izjuta tieši jaunie vecāki (jaunāki par 39 gadiem), vecāki ar 3+ bērniem, vecāki, kas aprūpe bērnus ar funkcionāliem traucējumiem. Satraucoši, ka daudziem vecākiem ārkārtējās situācijas laikā nebija iespējas nodrošināt bērnu uzraudzību, kādēļ pietiekami nozīmīgs bērnu īpatsvars tika atstāti vieni, t.sk., daļēji pieskatīti vai pilnībā nepieskatīti. Bērnu uzraudzības un aprūpes pakalpojumi bija nepietiekami, bet daudziem vecākiem iespēja strādāt attālināti nebija. Arī ģimenēs, kur vecāki apvienoja attālināto darbu

ar citiem pienākumiem, bija jūtami pieaudzis stress. Paaugstināts stress var izraisīt vardarbības risku ģimenēs, kur ir bijusi vardarbības pieredze agrāk, un arī ietekmēt jaunas vardarbības epizodes (WP1, WP3, WP2 Nr.29. 30., 31. un 32.rezultāti).

Attiecībā uz situācijām, kad no vardarbības ģimenē cieš bērns, Bērnu tiesību aizsardzības likums (spēkā ar 19.06.1998.) pieprasa operatīvu un starpinstitūciju rīcību, nosakot, ka bērna tiesību aizsardzība īstenojama, savstarpēji sadarbojoties (MK noteikumi Nr. 545 “Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā” (12.09.2017.), MK noteikumi Nr. 161 ar neseniem grozījumiem (stājās spēkā ar 01.08.2020.) paredz īpašu kārtību, kādā novēršami vardarbības draudi un nodrošināma pagaidu aizsardzība pret vardarbību.

Sociālie dienesti atzina, ka vardarbību ģimenē identificēt un pierādīt ir bijis grūti jau pirms ārkārtējās situācijas izsludināšanas. Sociālo pakalpojumu un atbalsta pasākumi no vardarbības cietušajiem un varmākām pašvaldībās joprojām nav pietiekami. Īpaši grūti nodrošināt varmākas nošķiršanu no ģimenes. Mājokļa jautājums ir viens no sarežģīti risināmiem jautājumiem šajos gadījumos. Visbiežāk tiek izmantota un piedāvāta psiholoģiskā palīdzība dzīvesvietā, krīzes centrs un juridiskā palīdzība. Ne visi pakalpojumi ir pieejami. Piemēram, sociālās rehabilitācijas nodrošināšana dzīvesvietā un psiholoģiskā palīdzība vardarbībā cietušajiem nav pieejama, un rindas ir aptuveni mēneša garumā: *„vardarbībā cietušajiem un vardarbību veikušajiem sociālā rehabilitācija būtu jāuzsāk nekavējoties. Patlaban, sociālo rehabilitāciju nekavējoties ir iespējams saņemt tikai vardarbībā cietušajiem bērniem institūcijā, tas ir tad, ja viņus ievieto krīzes centrā un tad (..) psihologs ar viņu strādāt jau nākamajā vai tajā pašā dienā.”* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Jautājumā par vardarbības pieaugumu, sociālo pakalpojumu sniedzēju domas nedaudz dalās. Vieni nebija identificējuši izmaiņas: *“neievēroju izmaiņas, ka skaits palielinātos. Man likās, ka tas skaits ir tāds, kāds viņš ir visu laiku, bet vienīgais ko es ievēroju, vai manuprāt, “uzpeldēja” tie slēptie gadījumi, kas ilgstoši bija slēpti. Un uzpeldēja, tiešām smagi gadījumi.”* *„Nebija ne vairāk, ne mazāk, bija tik, cik (..) parasti. (..) spriedze auga, tāpēc, ka bija tālmācības un ģimenes bija iesprostotas (..) un bieži vien nespēj sadzīvot. (..) iespējams, ka [vardarbība] varēja būt.”* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Kamēr citi norāda, ka ģimenē pieauga emocionālā vardarbība un pamešana novārtā, praksē dēvējot to par *“slēpto vardarbību”*, ko ir grūtāk atklāt, pieauga arī fiziskā vardarbība: *“bērni bija mājās no kopmītnēm un skolām, un pieauga vardarbība tieši pret bērniem un jauniešiem no vecāku puses.”* *“bērnu pamešana novārtā [kas ir viena no vissmagākajām un augstākām bērnu drošības apdraudējumam pakļautā vardarbība forma] noteikti tajā laikā bija, jo vecāki, kas varēja strādāt, strādāja, un bērni bija vieni mājās”.* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Pakalpojumu sniedzēji savā vērtējumā par vardarbības pieaugumu bija daudz tiešāki: *“Vardarbība ģimenēs pieauga strauji, to varēja manīt ļoti labi, jo bija diezgan liels klientu pieplūdums un palīgā sauciens no cilvēkiem, kuriem tas bija nepieciešams. Jo visi ievēroja šo mājas karantīnu, ģimenes ik dienas pavadīja kopā. Mūsu novērojumu liecina, ka visvairāk pieauga tieši emocionālā un fiziskā vardarbība.”* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Bērnu tiesību aizsardzības iestādes un sociālie dienesti piedzīvoja ierobežojumus savā darbībā, piemēram, nespējot veikt apmeklējumus mājās, lai apzinātu situāciju augstākam

vardarbības riskam pakļautajās ģimenēs. Rīcība bija ļoti atšķirīga. Dažkārt pakalpojumu pieejamība netika nodrošināta pilnvērtīgi, jo nebija vienota skatījuma uz problēmu un bērna interesēm: “(..) sociālā rehabilitācija institūcijā bērniem, kas cietuši no vardarbības, nebija iespēju saņemt [pakalpojumus], jo bija nesamērīgas prasības starp pakalpojumu sniedzēju, sociālo dienestu un ģimenes ārstu. (..) bija nepieciešams veikt covid testu, ko klientiem bija grūti izdarīt. Un līdz ar to pakalpojumu nesaņēma” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Citā gadījumā sociālais darbinieks norāda, ka, zinot ģimenes apstākļus, bija gatavi doties “*kaut vai nakts laikā*”, un arī centās pastiprināt uzraudzību ģimenē gan attālināti, gan arī apmeklējot ģimeni, ievērojot visas prasības saistībā ar IAL lietošanu. Vienoti savā viedoklī sociālie darbinieki ir par to, ka bērnu vardarbību ir tikpat kā neiespējami identificēt un “*sajust*” attālināti. Daudzi darbinieki, neskatoties uz ārkārtējā stāvokļa ierobežojumiem, veica ģimenes apsekojumu: “(..) mums klātienē šo situāciju novērtēt daudzu optimālāk, nekā pa tālruni un jāredz cilvēka emocijas un ir viņš jāspēj dažkārt nomierināt, tai brīdī sniegt atbalstu, vai padomu”. Ģimenes apsekošana ir būtisks sociālā darba rīks, lai noskaidrotu, kāda ir materiālā situācija un vai vecāku prasmes ir pietiekamas, lai veiktu atbilstošu bērnu uzraudzību un aprūpi. Sociālo pakalpojumu sniedzēji atzīst, ka vardarbības atpazīšanā svarīga ir uzticēšanās un komunikācija klātienē: “(..) svarīga tieši klātienē komunikācija un tad arī uzticēšanās, uzticēšanās nāk ar laiku. (..) vardarbības gadījumus (..) var novērtēt tikai klātienē, jo tas nav tas pats, kas izskatīt kādu sociālo pabalstu piešķiršanu. (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Tāpat tiek norādīts uz aktīvu rīcību un attālināto konsultāciju organizēšanu, kas sākotnēji radīja nelielu apjukumu, bet bija viens no risinājumiem, kas daudzviet bija izdevies. Tehnisko jautājumu kārtošana (piem., iesniegumu aizpildīšana) var notikt attālināti, jo tādejādi ir iespēja ietaupīt laiku un arī sociālo pakalpojumu sniedzēju līdzekļus. Tika organizētas arī psiholoģiskās konsultācijas, un notika cita veida telefonkonsultācijas: “*Sākumā tas radīja apjukumu, kā tagad konsultēt? Īpaši no psihologu puses. Bet tad viņi diezgan ātri [uzsāka] šīs telefonkonsultācijas. Īpaši varmākām, ar kuriem svarīgi norunāt. Tad zvanīja. Cilvēki labprāt izmantoja.*” (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Vienlaikus sociālie pakalpojumu sniedzēji vairākkārt norāda, ka sociālo pakalpojumu lietotājiem nav pietiekamas digitālās prasmes un labs tehnoloģiskais aprīkojums, lai veiksmīgi tos izmantotu gan attālinātajā mācību procesā, gan uzturētu sakarus ar draugiem vai ģimenes locekļiem. Sociālo dienestu darbinieki saņēma ziņas no izglītības iestādēm par kavējumiem mācību procesā un aktīvi iesaistījās, lai risinātu tehniskā aprīkojuma problēmas. “(..) mūsu klienti, lielākā daļa ar tehnoloģijām ir uz jūs, un daļa, joprojām pat lieto pogu tālruņus, daļai tālruņu vispār nav, ko mēs varam izdarīt attālināti un nav lielas jēgas šim tehnoloģiskām prasmēm (..). (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Viena no problēmām vardarbības atpazīšanā, uz ko norāda sociālo pakalpojumu sniedzēji, ir apstākļi, ka bērni neapmeklē skolu, un skolotāji un skolas atbalsta personāls nespēj būt liecinieki vardarbības pazīmēm un ziņot attiecīgajām iestādēm. Tāpat tika norādīts, ka nāca jaunas grupas un ka vardarbības riskam bija pakļauts ikviens bērns, kas jutās vientuļš un pamests, kura izglītības un uzraudzības procesu ir bijis īpaši sarežģīti nodrošināt ārkārtējās situācijas apstākļos (skat. vairāk 30.rezultāts) Uz vardarbības slēpto raksturu norāda arī

savstarpēji nesaistīto iestāžu datu bāzes, kurās grūti operatīvi iegūt informāciju par gadījumiem ģimenē.

Intervijās tika aktualizēts arī jautājums par pilngadīgo personu vardarbības riskiem ģimenē. Intervijās kritiski tika vērtēts pieejamais atbalsts un trūkums tiesību aktos, kas neuzliek par pienākumu starpinstītūciju un starpprofesionāļu sadarbībai vardarbības novēršanā. Sociālo dienestu pārstāvju viedoklis par 2020. gada 1. augusta MK grozījumiem, kas nosaka policijas pienākumu sastādīt protokolu un ziņot sociālam dienestam par konkrētiem vardarbības ģimenē gadījumiem, nebija viennozīmīgs. Vieni norāda, ka šāda prakse jau notiek, kamēr citi uzskata to par papildus administratīvo slogu: *(..) manā praksē tas darbojas jau vairākus gadus (..) ir bijuši policijas izsaukumi, saņemam šos paziņojumus visu aizpildīto anketu, un pēc saņemšanas mums nekavējoties jāreaģē.* “*Tagad ar augustu uzkrauti valsts un pašvaldības policijas ziņojumi par vardarbību. Saprotyet, ko tas nozīmē?*” “*Vardarbības gadījumi ir gadījumi, kur jāreaģē nekavējoties, tādēļ arī, saņemot šo ziņojumu, apstājas arī viss pārējais sociālais darbs, jo vienkārši jāreaģē un jābrauc.* (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Viena no īpaši sociāli mazaizsargātām grupām ārkārtējās situācijas apstākļos ir arī ģimenes ar vājām prasmēm bērnu aprūpes un izglītības nodrošināšanā, kā arī ģimenes, kuru bērni izglītību iegūst ar nakšņošanas iespējām speciālajās izglītības iestādēs. Jau iepriekš tika norādīts, ka Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka vecāku pienākumus un tiesības, ņemot vērā bērnu pamatvajadzības, t.sk., izglītību un attīstībai labvēlīgu vidi. Šo pienākumu izpildi nodrošina vecāks, bet atbalstu vecāku pienākumu pildīšanā vai ārpus ģimenes aprūpē esošo atbalstu nodrošina pašvaldība. Atbalsta pasākumi ģimenēs, kurās pastāv zināmas grūtības pildīt vecāku pienākumus, ir ierobežoti. Vienā daļā pašvaldību ģimenes var saņemt plašāku atbalsta klāstu, jo īpaši lielajās un pilsētu tuvumā esošās. Kamēr citur ģimenes atbalstam ir viens sociālais darbinieks, kura pienākumos ir ne tikai ģimenes ar bērniem, bet arī citas sociālās mērķa grupas. Ģimenēm visbiežāk iztrūkst atbalsts ikdienas vajadzību nodrošināšanā. Kā labās prakses piemērs tika norādīts mentors vai ģimenes asistents, kas varētu veiksmīgi līdzēt iztrūkstošo prasmju apgūšanā. Sociālo dienestu darbinieki atzinīgi novērtē LM izstrādāto metodisko materiālu, kas ir noderīgs darbam ar ģimenēm un bērniem, kā arī speciālām mērķa grupām (darbam ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām, vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām, u.c. mērķa grupām).

Neskatoties uz DI plāna (2017-2020) noslēguma posmu, sociālie dienesti joprojām ir salīdzinoši maz informēti par bērnu ar funkcionāliem traucējumiem un šo ģimeņu vajadzībām. Ir tikai neliela daļa pašvaldību, kas piedāvā atelpas brīdi un dienas centra pakalpojumu Vecākiem, bet ģimenes asistenti (mentori) vecākiem ar zemām dzīves prasmēm ļoti nelielā daļā pašvaldību ir izdalīti kā atsevišķs pakalpojums. Sociālo dienestu ģimenes nodaļas sociālie darbinieki ir ar augstu darba slodzi, jo īpaši saasinoties ekonomiskiem apstākļiem, kādēļ darbs ar atsevišķām speciālām grupām un preventīvais darbs izpaliek. Kā atzīmē sociālo dienestu pārstāvji, šīs ģimenes ir “*pieradušas tika galā pašas saviem spēkiem.*” Uz savlaicīgāku pašvaldību rīcību ārkārtējā situācijā rosināja valsts noteiktais regulējums, paredzot arī speciālo izglītības iestāžu izglītojamajiem, lai arī ar viena mēneša nobīdi, nodrošināt ēdināšanu. Lai arī izglītības reformas ietekmē daudzas valsts speciālās internātskolas ir pārveidotas par pašvaldības izglītības iestādēm- rehabilitācijas centriem, bērni joprojām šajās mācību iestādēs iegūst izglītību institucionalizētā vidē (tiek aprūpēti un uzraudzīti diennakts režīmā, nodrošināti veselības un rehabilitācijas pakalpojumi u.c.).

Ārkārtējās situācijas laikā attālinātās izglītības procesa laikā bērniem bija grūti nodrošināt pārtikas piegādi, jo speciālās izglītības iestādes joprojām ir arī valsts finansētas. Apgrūtināja fakts, ka katrā pašvaldībā pieeja pārtikas (pusdienu) nodrošināšanā bija atšķirīga, siltu centralizētu pusdienu piegādes organizēšana, sociālo dienestu pārtikas pakalpojumu organizēšana un izdāle, izglītības iestāžu iesaiste un piegāde, vaučeru u.c. Sadarbība ar vecākiem izglītības procesa turpināšanā un nodrošināšanā arī bija atkarīga no bērnu speciālām vajadzībām. Tika piedāvātas konsultācijas un atbalsts, bet vecāki ne vienmēr bija atsaucīgi un izmantoja šādas iespējas. Jāatzīmē, ka esošā DI plāna ietvaros “atelpas brīža” pakalpojums, kas atvieglo ikdienas bērnu ar funkcionāliem traucējumiem uzraudzību un aprūpi, joprojām nav plaši izplatīts pakalpojums. Kā norāda sociālo pakalpojumu sniedzēji, lielākā daļa šai mērķa grupai paredzēto pakalpojumu uz brīdi tika apturēti. Tikai atsevišķi (Rīgā) dienas aprūpes centri vai specializētās darbnīcas bija pieejamas personām ar GRT. Pašvaldību sociālie dienesti šo mērķa grupu neredz kā galveno sociālo pakalpojumu saņēmēju mērķa grupu, uzskatot, ka vecāki ir noturīgi un spēj tikt galā ar esošiem apstākļiem. Ārkārtējās situācijas laikā tas var būt maldīgs priekšstats, jo īpaši sociāli mazaizsargāto un sociālai izolācijai pakļauto iedzīvotāju stāvoklis var pasliktināties straujāk, nekā pārējo iedzīvotāju (piemēram, ekonomiski aktīvo, ar augstākiem ienākumiem un labāku dzīves kvalitāti). Turklāt pēckrīzes sociālās izmaksas, lai kompensētu šo grupu sociālo funkcionēšanu un veselību (piem., sociālās palīdzības, sociālās rehabilitācijas, veselības aprūpes u.c.), ir augstākas.

Izsludinot ārkārtējās situācijas stāvokli novembrī, valdība neattiecināja noteiktos ierobežojumus uz speciālām izglītības iestādēm, kādēļ izglītojamie ar speciālām vajadzībām varēja turpināt mācības, kas tiek vērtēts, kā ļoti pareizs lēmums (Intervija ar speciālās izglītības iestādēm, 10.12.2020.). Otra sociālo dienestu redzeslokā daļēji apzinātā daļa ir bērni ar funkcionāliem traucējumiem, kas apgūst izglītību vispārīzglītojošās skolās pēc speciālās programmas. Šī mērķa grupa nav pašvaldību sociālo dienestu redzeslokā, ja vien nav DI plāna mērķa grupa, kas saņem sabiedrībā balstītos sociālos pakalpojumus. Daudziem bērniem ar funkcionāliem traucējumiem apstājās rehabilitācijas pakalpojumi un bija nepieejami veselības aprūpes pakalpojumi. Sociālās rehabilitācijas un citus sociālā dienesta pakalpojumus un palīdzību bija iespējams nodrošināt, ja vien ģimene vērsās pēc palīdzības (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020. gada oktobris-decembris).

Viena vecāka ģimenēs bija īpaši apgrūtināti nodrošināt un izpildīt visas noteiktās ģimenes funkcijas: “(..) *palīdzību lūdz dienestam tēvs, kurš nevarēja palīdzēt bērnam (..) pirmās klases puikam, kurš netika gala ar mācībām.*” Jaunās sociālo lietotāju grupas bija arī ģimenes, kurām bija grūtības apvienot ģimenes un darba dzīvi, un kuras nespēja īstenot vai nodrošināt attālināto mācību procesu. Šādam augstākam psihoemocionālam spriedzes līmenim bija pakļauti vecāki ar agrīnā vecumā esošiem bērniem, ar ierobežotiem pirmsskolas izglītības pakalpojumiem un jauniešu vecāki, kuriem bija grūtības organizēt darba un izglītības procesus attālināti (CoLife Nr. 30. ziņojums).

Vairāki sociālo pakalpojumu sniedzēji atzina, ka jaunieši arī bija viena no sociālo pakalpojumu sniedzēju mērķa grupām; krīzes apstākļos un attālināto mācību dēļ pastiprinājās vai saasinājās deviantā jauniešu uzvedība, t.i., palielinājās alkohola lietošana, klaiņošana un nespēja mobilizēties attālinātam izglītības procesam. Sociālo pakalpojumu sniedzēji atzīst, ka jauniešiem pieejamie pakalpojumi (pašvaldību organizētās ārpus skolas pasākumi, nodarbtības u.c. aktivitātes) tika būtiski ierobežoti un nebija pieejami vispār. Sociālo pakalpojumu sniegtie pakalpojumi, kas ir atbalstoši tieši jauniešu grupai, arī tika pārtraukti. Viena no problēmām, ko arī atzina NVO sektora resursu centra darbinieki, ir sociālās rehabilitācijas

pakalpojuma ierobežota pieejamība pēc iespējas tuvāk jaunieša dzīvesvietai. Esošie jauniešu centri, kas darbojas pašvaldībās pēc savas būtības nav veidoti, lai sniegtu profesionālu atbalstu un palīdzību krīzes situācijā. Savukārt resursu centru darbība un profesionālu pieejamība krīzes situācijā ir nepietiekama.

Visizplatītākais pakalpojums, ko piedāvāja, bija psiholoģiskā palīdzība ģimenei vai jauniešiem. Dažkārt šī pakalpojuma nodrošināšana bija iespējama attālināti, tomēr citreiz esošie ģimenes apstākļi apgrūtināja pakalpojuma saņemšanu. Iepriekš pieminētā starpinstitūciju sadarbība arī bija nozīmīgs resurss. Daļa izglītības iestāžu nodrošināja un piedāvāja attālinātu sociālo pedagogu un psihologu atbalstu. Iztrūkst darbs speciāli ar jauniešiem, īpaši mazākās pašvaldībās. Specializētie Dienas jauniešu centri ir vairāk pieejami lielākās pašvaldībās. DI ietvaros ir daļēji uzsākts darbs pie dienas centra pakalpojuma, bet ne visur tas vēl ir ieviests, un ne visi jaunieši ir šī pakalpojuma mērķa grupa. NVO pakalpojumus jauniešiem, kas cietuši no vardarbības vai ir vardarbības riskam pakļauti ģimenēs, kā arī sociāli maznodrošinātiem, jauniešiem ar uzvedības un cita veida problēmām, ārkārtējās situācijas laikā bija grūtības nodrošināt un atbalstīt šo mērķa grupu. Īpaši grūti bija tiem, kas bija neregistrētie pakalpojumu sniedzēji, jo palika bez atbalsta sabiedriskā labuma un sociālo mērķu īstenošanai. Turklāt ne visiem NVO sektorā esošiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem ir cieša sadarbība un koordinēta darbība ar pašvaldību sociālajiem dienestiem vai citām pašvaldību iestādēm (piem., jauniešu centriem, māmiņu klubiem, u.c.). Tā sadarbība, kas bija stipra jau pirmskrīzes laikā, arī krīzes laikā funkcionēja labi, bet daudz grūtāk šādos apstākļos bija izveidot jaunas sadarbības formas un platformas kopīgā rīcībā dažādu iztrūkstošo resursu dēļ un attālinātā darba apstākļu dēļ (tehnoloģijas, cilvēkresursi, finansiālais, pārslogde u.c.).

Attiecībā uz īpaši aizsargājamām grupām bija zināmi trūkumi. Sociālie pakalpojumi un atbalsta pasākumi ir ļoti sadrumstaloti starp dažādām jomām un sektoriem, kādēļ ir apgrūtināta to savlaicīga saņemšana ģimenēm ar papildus vajadzībām, piem., veselības, izglītības un nodarbinātības jomās. Lai arī ir notikusi sabiedrībā balstītu pakalpojumu attīstīta, tomēr, kā norāda interviju dalībniece: *“Valsts rīcību neattaisno netaisnīga rīcība pret bērniem ar speciālām vajadzībām”*. (Intervijas ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, datums 2020.gada oktobris-decembris).

Pašvaldības sociālo pakalpojumu sniedzēji noteikto pakalpojumu nodrošināšanā rīkojas ļoti atšķirīgi, ņemot vērā iespējas interpretēt SPSPL pēc pašvaldību tiesību normatīvā regulējuma. Ne visas pašvaldības izprot patieso sociālo pakalpojumu būtību un iedzīvotāju vajadzības krīzes situācijā, īpaši sociāli mazai aizsargāto iedzīvotāju un iedzīvotāju vajadzības. Piemēram, pašvaldību sociālie dienesti iepērk un nodrošina aktuālākos pakalpojumus par viņiem izdevīgāko cenu. Ne vienmēr pietiekami tiek novērtēta kvalitāte pakalpojumu nodrošināšanā.

Psiholoģiskā palīdzība tika piedāvāta un aktīvi izmantoti, bet šie speciālisti arī bija pārslogoti. Daudzās pašvaldībās vairāk ir veidoti vai attīstīti pakalpojumi vienai sociāldemogrāfiskai grupai, piem., trūcīgām un maznodrošinātām personām vai pensijas vecuma iedzīvotājiem, kamēr citās labi attīstīts ir ārpus ģimenes aprūpes vai sociālās rehabilitācijas pakalpojums.

Šajā nodaļā tika aktualizēta daļa no sociāliem pakalpojumiem un to pārklājuma nodrošināšanu sociālajā darbā ar ģimenēm un bērniem, ar ko strādā pašvaldību sociālo pakalpojumu sniedzēji. Sociālā darba specializācija ir augsti vērtējama noteikto grupu atbalstam (darbā ar vardarbībā cietušajiem, maznodrošinātām, trūcīgām, personām ar funkcionāliem traucējumiem, atkarīgām un līdzatkarīgām u.c.), bet tā var realizēties, ja izmanto visaptverošu pieeju, kas ir uz personu (bērnu) centrēta. Bērns - bērnu tiesību

izpratnē, ir īpaši aizsargājamā grupa, kurai sociālā atbalsta, sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības nodrošināšanā jābūt prioritārai. *Patieso valsts labklājību var novērtēt pēc tā, cik labi tā izturas pret saviem bērniem – viņu veselību un drošību, viņu materiālo nodrošinājumu, viņu izglītību un socializāciju, un viņu sajūtu, ka tiek mīlēti, novērtēti un iekļauti savās ģimenēs un sabiedrībā, kurā ir dzimuši* (UNICEF, 2007, 1).

Pētījuma analīze apliecina, ka pašvaldību sociālie dienesti pilda sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības vadības un pārvaldības funkciju, kā arī spēj nodrošināt zināmu pakalpojumu grozu ārkārtējās situācijas apstākļos, apmierinot ģimenes ar bērniem pamatvajadzības. Uz bērnu centrēta pieeja (no angļu val. *child centred approach*) nozīmē, ka tiek vērtētas ne tikai bērna pamatvajadzības, bet tiek vērtēta bērna labsajūta (no angļu val. - *wellbeing*), cik bērns jūtas droši un ir aizsargāts, lai varētu realizēt savu attīstības potenciālu (pēc Ben-Ariehetal. 2014). Sociālo pakalpojumu sadrumstalotība neveicina sociālo pakalpojumu pieejamību un kavē bērna sociālo funkcionēšanu krīzes apstākļos, jo īpaši, bērnu trūcīgās un maznodrošinātās ģimenes, bērnu ar funkcionāliem traucējumiem, jauniešus un citas augstākam veselības riskam pakļautos bērnus. Sociālās palīdzības un pabalstu sistēma ar atšķirīgiem personas (ģimenes, mājsaimniecības) novērtēšanas kritērijiem ir papildus slogs savlaicīgai sociālās palīdzības saņemšanai, jo īpaši bērniem, kas atrodas vairākos dažādos ģimenes institucionālos modeļos (partnerattiecībās, šķirtās un vairākās dzīvesvietās vai pat valstīs vienlaicīgi dzīvojošās ģimenēs). Tamdēļ ārkārtējā situācijā izstrādātais LM metodiskais materiāls sociālajā darbā ar dažādām mērķa grupām ir nozīmīgs resurss, lai sociālo pakalpojumu sniedzēji maina sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu paradigmu uz bērnu centrēto pieeju. Ārkārtējās situācijas laikā bērnu apstākļu novērtējums nevar notikt attālinātā veidā, ja ir aizdomas par vardarbību ģimenē, t.i., emocionālo, pamešanu novārtā, ekonomisko, seksuālo, fizisko vardarbību. Ģimenēm ir nepieciešama ne tikai sociālā palīdzība (pabalstu vai materiālā veidā), bet nepārtraukti sociālie pakalpojumi, kas paaugstina vecāku rīcībspēju bērnu aprūpes un audzināšanas nodrošināšanā.

Kopsavilkums

Lielākā daļa intervijas tika veiktas oktobrī–novembrī. Interneta aptauja noslēdzās pirms otrās ārkārtējās situācijas izsludināšanas 2020. gada 9. novembrī. Tomēr rezultāti apliecina, ka gūtā pieredze pirmās ārkārtējās situācijas laikā ļauj vieglāk mobilizēties un pielāgoties jauniem apstākļiem, lai arī pašreizējā brīdī veselības risks ir daudz augstāks un strauji pazeminās iedzīvotāju noturība pret pandēmijas izraisīto krīzi.

Nobeigumā ir sagatavotie priekšlikumi (Nr. 32., 33. rezultāts) nepieciešamajiem uzlabojumiem valsts un pašvaldību sociālās aizsardzības atbalsta pasākumu plānošanā un īstenošanā ārkārtējā situācijā īstermiņā un ilgtermiņā. Priekšlikumi attiecas uz institūciju darba organizāciju sociālo pakalpojumu jomā ārkārtējās situācijas apstākļos – krīzes apstākļos, kas ir cieši saistīti ar psihoemocionālo atbalstu kā darbiniekiem, tā arī sociālo pakalpojumu lietotājiem, tehnisko nodrošinājumu un digitālām prasmēm, kā arī dažu grupu specifiskām vajadzībām.

Sociālais darbs ir viens no pašvaldības sociālo dienestu (90.6%) nozīmīgākajiem sniegtajiem sociālajiem pakalpojumiem. Pašvaldības iestāde, tās struktūrvienība vai pašvaldības SIA ir vieni no visbiežāk sastopamiem **ISASRI** pakalpojumu sniedzējiem (52.1%). Pārējos ISASRI pakalpojumus nodrošina valsts, privātā un NVO sektora institūcijās. Salīdzinoši neliels šo sociālo pakalpojumu sniedzēju īpatsvars ir privātajā sektorā (10.9%) un valsts (7.4%) sektorā. Vairāk nekā puse (55.5%) ISASRI atrodas lauku apvidos jeb novadu pagastos, kamēr 23.7% ir Rīgā un lielajās pilsētās, bet atlikušie 20.9% mazākās pilsētās un novadu centros. Savukārt **sociālie rehabilitācijas** pakalpojumi lielākoties ir pieejami Rīgā un lielajās pilsētās (69.7%),

mazākās pilsētās un novadu centros – 17.4%, bet lauku teritorijā pieejami ir 12.9%. Lielākā daļa **sociālo rehabilitācijas** pakalpojumu sniedzēju ir NVO (biedrība, tās struktūrvienība vai reliģiska organizācijas) – 61.4%, un privātā sektorā 20.5%.

Atšķirīgais materiālais, finansiālais, tehniskais un telpu nodrošinājums pirms Covid-19 pandēmijas pirmā viļņa noteica arī dažādo sociālo pakalpojumu sniedzēju iespējas nodrošināt darbiniekus ar IAL un sniegt cita veida atbalstu sevišķi paaugstināta inficēšanās riska apstākļos. Vairākās pašvaldībās no paša sākuma aktīvi iesaistījās civilās aizsardzības padomē, tomēr tā nebija izplatīta rīcība.

DI plāna (2015-2020) ietvaros valsts piedalās dienas aprūpes centru un citu sabiedrībā balstītu pakalpojumu attīstībā personām ar GRT, piemēram, grupu māju (dzīvokļu) un pusceļa māju izveidošanā un aprīkošanas finansēšanā. Pašvaldība sniedz sociālos pakalpojumus SPSPL un citu saistošo normatīvo aktu kārtībā, t.i., veic sociālo darbu, sniedz psihosociālo palīdzību, nodrošina individuālo darbu ar klientu, sociālo rehabilitāciju un sociālo aprūpi u.c.

2020. gada 12. marta MK izdotais rīkojums noteica “iespēju robežās nodrošināt klātienē pakalpojumu sniegšanu attālināti”. LM operatīvi 2020. gada 12. martā aicināja sociālos dienestus nodrošināt solidāru pieeju klientu un darbinieku aizsardzības pasākumiem, rekomendēja izvērtēt iesniegumu pieņemšanu attālināti, iesniegtus caur portāla Latvija.lv e-pakalpojumu “Iesniegums iestādei”, e-pastā vai telefoniski, vai arī nodrošināt iespēju iesniegumus atstāt slēgtā pastkastītē. Pašvaldību sociālo dienestu novērtējums liecina, ka sociālie darbinieki reaģēja uz cilvēku vajadzībām ārkārtējās situācijas apstākļos, pieņemot iesniegumus arī izteiktus mutvārdos telefoniski, palīdzēja aizpildīt iesniegumus, konsultējot attālināti. Esošais sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu klāsts būtiski nesamazinājās.

Lai uzlabotu **iedzīvotāju informētību** par iespējamiem palīdzības veidiem, ieteicams **sagatavot un plaši izplatīt informatīvas lapas un bukletus** par pieejamiem sociālās palīdzības pabalstiem un sociāliem pakalpojumiem, t.sk., pašvaldību brīvprātīgām iniciatīvām, NVO labdarības akcijām un Eiropas Atbalsta fonda pieejamo palīdzību viestrūcīgākām personām.

Informācijai **papīra formātā** ir jānonāk līdz visu novadu sociālajiem dienestiem, bibliotēkām, pasta nodaļām, poliklīnikām, pašvaldību klientu apkalpošanas centriem u.tml. Ar šāda veida informācijas pieejamību internetā nepietiek, jo sociālo pakalpojumu lietotājiem un iedzīvotājiem joprojām nav pietiekamas digitālās prasmes, ir uztveres un komunikācijas grūtības attālinātajā un virtuālā telpā. Arī TV un radio ir jāpopularizē šādas palīdzības pieejamība. Tas varētu radīt cilvēkos uzticēšanos valstij, **stiprināt cilvēkus grūtā brīdī**, izmisumā, iedrošināt vērsties pēc palīdzības arī tos, kuri nekad iepriekš nav to darījuši. Reizē ir prognozējams ievērojams palīdzības pieprasījuma pieaugums.

Veiktā datu analīze par līdzekļu izlietojumu sociālam atbalstam Covid-19 izplatības seku mazināšanai un pārvarēšanai sakrīt ar Nr. 29., 30., 31. rezultātu projekta datiem. Salīdzinoši nelielā finansējuma izlietojums varētu būt skaidrojams ar sociālās palīdzības dažādību un noteiktajiem kritērijiem (piem. dīkstāves pabalsts, bezdarbnieku, krīzes pabalsts, u.c.), kādēļ daļai tas nepienācās. Sociālās aizsardzības sistēma, paplašinot atbalsta saņēmēju loku un operatīvi reaģējot uz pārmaiņām, spēj uzturēt personu ienākumus esošajā līmenī. Papildu vienreizējais atbalsts mazāk aizsargātām iedzīvotāju grupām ir īstermiņa risinājums, bet neatrisina jau ilgstoši pastāvošo augsto nevienlīdzības un augstas nabadzības līmeni.

Lai samazinātu gaidīšanu rindā un izvairītos no tieša kontakta, tika ieviesta virkne jauninājumu - pieņemšana pēc pieraksta, tiešsaistes konsultēšana (izmantojot balss zvana vai videozvana iespējas tālrunī vai datorā), elektroniska dokumentu pieņemšana vai dokumentus iesniegšana speciāli izveidotās pastkastēs sociālajos dienestos (iesniegumi pabalstiem, palīdzībai vai pakalpojumiem, statusu pagarināšanai vai nokārtošanai u.c.). Daudzus no tiem iespējams turpināt arī pēc ārkārtējā stāvokļa (piemēram, pieņemšana pēc pieraksta), jo tie izrādījās palīdzīgi darba organizācijā un ērti gan klientiem, gan darbiniekiem. Taču ne visus pakalpojumus ir iespējams sniegt attālināti (piem., aprūpe mājās, īslaicīgas vai ilgstošas aprūpes institūcijā pakalpojums u.c.), ne visiem sociālo pakalpojumu lietotājiem ir nepieciešamās tehnoloģijas un prasmes tās lietot, kā arī daudzi norādīja, ka cilvēciska saskarsme ir neaizvietoājama un nepieciešama, jo sevišķi krīzes situācijā.

Neatkarīgi no sociālo pakalpojumu sektora (valsts, pašvaldības, NVO, u.c.), pašvaldību lieluma (pilsēta, mazāka pilsēta vai lauku novads) vai sociālo lietotāju grupas visi sociālo pakalpojumu sniedzēji norādīja uz attālinātam darbam nepieciešamajām digitālajām kompetencēm, tehnoloģiju un komunikācijas rīku nodrošinājumu. 66% sociālo pakalpojumu sniedzēju ir nodrošināti ar datoru un interneta pieslēgumu, mikrofonu un kameru attālinātam darbam ar Zoom, Skype vai citām videozvanu atbalstošām programmām. Tomēr 25% šāda nodrošinājuma nav, kamēr tikai 9% tādus nav nepieciešams.

Digitālās kompetences, tehnoloģiskais aprīkojums un komunikācijas rīki tika aktīvi lietoti saziņai ar sociāliem lietotājiem, informācijai apmaiņai, sociālo pakalpojumu koordinēšanā un nodrošināšanā. Tomēr sociālo lietotāju digitālā kompetence un izteikti vājais tehnoloģiskais nodrošinājums rada komunikācijas problēmas un vēl vairāk paaugstina sociālo izolāciju apstākļos, kad notiek strauja pāreja uz attālināto pakalpojumu saņemšanas formātu.

Sociālo pakalpojumu sniedzēji **starpinstitūciju un starpprofesionālās sadarbības** ietvaros sadarbojas ar dažādām publiskām institūcijām labklājības, veselības, izglītības jomās (piem., ģimenes ārstiem, veselības aprūpes speciālistiem, bāriņtiesu, policiju, VSAA, NVA u.c.). Pašvaldību līmenī šāda sadarbība ir ļoti būtiska un stiprināma arī nākotnē. Vardarbības gadījumu identificēšana nav iespējama attālināti, kādēļ nepieciešams turpināt sociālo rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanu un resursu centru pieejamību sociāli mazaizsargātām grupām klātienē, piemēram, jauniešiem un ģimenēm ar bērniem (ievērojot visus piesardzības un drošības pasākumus).

Ārkārtējās situācijas laikā sociālo pakalpojumu sniedzēji norāda uz **savstarpēji nesaistītām datu bāzēm un informācijas apmaiņas platformām**, kas traucē veikt gadījumu novērtējumu un uzsākt darbu ar gadījumu nepietiekamas informācijas dēļ. Krīze izgaismoja **sociālo nedrošību ģimenēs, kurām nesakrīt deklarētā un faktiskā dzīves vieta**. Vienotas datu apmaiņas informācijas sistēmas izveidošana atvieglotu administratīvo slogu un uzlabotu iesaistīto pušu starpinstitūciju sadarbību.

Kopumā sociālo pakalpojumu sniedzēji apstiprina, ka saņēma nepieciešamo informāciju savlaicīgi, ka notika aktīva saziņa ar ministriju un citiem valsts atbildīgām koordinējošām iestādēm, kā arī tika sniegts atbalsts un skaidrojumi dažādās sarežģītās situācijās. LM 2020. gadā izdotie trīs Metodiskie materiāli ārkārtējās situācijas laikā bija nozīmīgs atbalsts sociālo pakalpojumu sniedzējiem darbam krīzes apstākļos.

Priekšlikumi sociālās aizsardzības sistēmas stiprināšanai un sociālo pakalpojumu sniedzēju darba organizācijai, lai uzlabotu pakalpojumu pieejamību un efektivitāti

- **Ienākuma līmeņa paaugstināšana ārkārtējās situācijas skartajām sociāli mazaizsargāto iedzīvotāju grupu kategorijām**

Šobrīd sociālās politikas dienaskārtībā ir vairāki sociālās aizsardzības jautājumi, kuriem ārkārtējās situācijas apstākļos jāpiešķir prioritāte. Tie ne vien īstermiņā veicinātu sabiedrības spēju labāk tikt galā ar krīzes sekām, bet mazinātu sociālo nevienlīdzību ilgtermiņā.

- **Minimālie ienākumi.** Ikvienam, kam trūkst pietiekamu līdzekļu, ir tiesības uz pienācīgu minimālo ienākumu pabalstu, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi visos dzīves posmos, un tiesības uz ērtu piekļuvi šim nolūkam vajadzīgajām precēm un pakalpojumiem. Personām darbspējīgā vecumā (no angļu val. *-to those who can work, not to those in working age*) minimālo ienākumu pabalstu apvieno ar stimuliem reintegrēties darba tirgū. Covid-19 ir nopietns pārbaudījums esošajai sociālās aizsardzības sistēmai, tās spējai absorbēt pieaugušo pieprasījumu pēc atbalsta un noturēt dzīves līmeņa pasliktināšanos. Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai, LM un FM būtu nepieciešams noteikt likumā objektīvu atskaites punktu (no angļu val. - *benchmark*) pabalstu noteikšanai, piesaistot MIL pabalstu un pensiju lielumu iepriekšējo gadu ienākumu mediānai (20%, 25%, 30%, 40%, 60% apmērā) un katru gadu pārskatot to lielumu. Piesaiste pie ienākumu mediānas ļautu mazināt konstanti augsto nevienlīdzības līmeni un vienlaicīgi palielinātu to summu, ko persona spēj segt no saviem līdzekļiem sociālās aprūpes pakalpojumiem (skat. MK noteikumi Nr.408).
- **Bezdarbnieka pabalsts:** Bezdarbniekiem ir jānodrošina viņu tiesības uz pienācīgiem saprātīga ilguma bezdarbnieka pabalstu atbilstoši viņu iemaksām un līdzdalības aktivitātēm, iesaistot NVA un veidojot sadarbību ar izglītības, īpaši mūžizglītības iestādēm. Atlīdzību par APSD (algotie pagaidu sabiedriskie darbi) ir ieteicams pacelt no esošajiem 200 eiro par 30 stundu darba nedēļu līdz ienākumiem, kad personai tiek piešķirts trūcīgas personas statuss (272 eiro). Tas ir svarīgs (dažiem pat vienīgais) ienākumu avots īpaši reģionos ar tradicionāli augstu bezdarba līmeni. Esošais likums “**Par apdrošināšanu bezdarba gadījumā**” negarantē bezdarbnieka materiālo nodrošinājumu pat tajos likumā paredzētos 8 mēnešos, kad viņš saņem bezdarbnieka pabalstu. Iztrūkstot pabalsta minimālām apmēram, sistēma vāji aizsargā tieši zemo algu saņēmējus. Bezdarbnieka pabalsta izmaksas ilguma un apmēra samazināšana ar 2020. gada sākumu negatīvi ietekmē tās bezdarbnieku grupas, kurām nepieciešams ilgāks laiks, lai atrastu darbu un iekļautos darba tirgū Covid-19 ārkārtējās situācijas radīto seku dēļ. Ieteicams atgriezties pie 2019. gada noteikumiem, kas paredzēja izmaksāt pabalstu 9 mēnešus ar 3 mēnešu intervālu apmērā regulējumā un piešķirt bezdarbnieka statusu pie 9 mēnešu darba stāža pēdējos 12 mēnešos, nevis 12 mēneši 16 mēnešu laikā. Vienlaikus ir jāievieš gan zemāko, gan augstāko līmeni bezdarbnieka pabalsta summā, piesaistot to spēkā esošajām Valsts sociālā nodrošinājuma pabalstam (VSNP) ar attiecīgu koeficientu intervālā no 2 līdz

max12. VSNP apmēru aprēķina kā 20% no iepriekšēja gada ienākumu mediānas. 2018. gada ienākumu mediāna bija 544 eiro. Bezdarbnieka palīdzības pabalstu ir noteikti jāuztur spēkā un pat ir jāpagarina laiks to izmaksai.

- **Dīkstāves pabalsts, dīkstāves palīdzības pabalsts, dīkstāves atbalsts** tika ieviesti kā reakcija uz Covid-19 sakarā ar uzņēmumu un nozaru darbības krasu samazināšanos vai pilnīgu apturēšanu. Tā piešķiršanas noteikumi, mērķa grupas un atbalsta summas tika daudzkārt grozītas, iekļaujot aizvien jaunās nodarbināto grupas. Pielāgojoties esošai situācijai **otrajā pandēmijas vilnī notika izteikta pabalstu unifikācija. Samazinot piesaisti sociālās apdrošināšanas iemaksām**, atbalsts tuvinās valsts sociālā nodrošinājuma principiem ar sociālās iekļaušanas pazīmēm. 2020. gada dīkstāves pabalstu piešķiršanas prakse apliecina nepieciešamību izstrādāt **vienotus kritērijus palīdzības sniegšanai, to elastīgāk pielāgojot esošai situācijai**. Vienlaicīgi nepieciešamība definēt dīkstāves pabalstu zemāko un augstāko līmeni.
- **Pabalsts krīzes situācijā** ir visai ierasta prakse un to izmaksā pašvaldība. MK pēc ārkārtējās situācijas izsludināšanas noteica zemu valsts līdzfinansējumu (pusi no pabalsta summas, bet ne vairāk par 40 eiro mēnesī) pēc detalizētas atskaites saņemšanas no pašvaldības, plus 50 eiro piemaksu mēnesī par katru pabalsta saņēmēja bērnu. Valsts līdzfinansējums 2020. gadā bija zemāks pat par GMI (64 eiro) un nevar tikt uzskatāms par pietiekamu valsts atbalstu personām (ģimenēm), kuriem nepienākas neviens cits no atbalsta veidiem. Tas demonstrē. Pabalsta apmēram krīzes situācijā ir jābūt saistītām ar iepriekšēja gada mediānas ienākumiem un ir jāgroza proporcijas to izmaksā starp valsts un pašvaldību (optimālās būtu 75%:25%), ņemot vērā lielas atšķirības pašvaldību finansiālā kapacitātē. LM 2021. gada februārī steidzamības kārtā izstrādāja grozījumus Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, kas no 2021. gada 1. februāra paredz: (1) palielināt valsts mērķdotāciju pašvaldībām pabalsta krīzes situācijā nodrošināšanai, nosakot to 50% apmērā no pašvaldības izmaksātās summas, bet ne vairāk kā 75 eiro mēnesī vienai personai un saglabājot kompensāciju 100% apmērā par izmaksāto piemaksu par katru bērnu 50 eiro apmērā; (2) laika periodu pabalsta krīzes situācijā piešķiršanai neierobežot uz ārkārtējās situācijas laiku, bet pagarināt līdz 2021. gada 30. jūnijam.
- **Pensijas sistēmas noturība Covid-19 ārkārtējās situācijas laikā:** Eiropas Sociālo Tiesību Pīlāra 15.pants nosaka: “Ikvienai personai vecumdienās ir tiesības uz līdzekļiem, kas nodrošina cilvēka cienīgu dzīvi”. Latvijas pensionāri, kas dzimuši 1950.-1957. gadā, kopš 2012. gada nesaņem **piemaksu pie pensijas par darba stāžu, kas uzkrāts līdz 1995.gada 31.decembrim**, kas 2011. gadā taupības nolūkos tika liegta visiem, kas pensionējās 2012. gadā un vēlāk. Tādā veidā tiek pārkāpts taisnīguma princips, kas ir fundamentāls jebkurai sociālās aizsardzības sistēmai. Katru gadu dabiskā ceļā samazinās to pensionāru skaits, kam pirmsreformas darba stāžs līdz 1996.gadam bija 30-36 gadi, bet pensionējas cilvēki, kuru pirmsreformas darba stāžs līdz 1996.gadam ir 20 gadi un mazāk. Ir jāizvērtē valsts budžeta iespējas nodrošināt cilvēka cienīgu dzīvi pašreizējai pensionāru paaudzei (piemēram, palielinot pensijas apmēru par 20-25 eiro mēnesī).

● Ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi

Rosinām saglabāt valsts piešķirto **kopšanas pabalsta** izmaksu personām ar invaliditāti arī gadījumos, kad persona nonāk no aprūpes mājās režīma uz ISASRS. Tādā veidā tiktu piesaistīts noteikts valsts līdzfinansējums pašvaldību sociālās aprūpes iestādēm, kuras finansiāli vājāk nodrošinātām pašvaldībām ir grūti uzturēt, ņemot vērā zemās pensijas un invaliditātes pensijas, kā arī radnieku zemo maksātspēju, lai piedalītos to līdzfinansēšanā. 2019. gadā 96% gadījumu pašvaldības piedalījās šī pakalpojuma apmaksā ar atšķirīgu dāsnumu atbilstoši pašvaldību saistošiem noteikumiem.

2021.gada 7. janvārī ieviesto **piemaksu līdz 50% apmērā no mēnešalgas** paaugstināta riska apstākļos aprūpē iesaistītajam personālam ir ieteicams paturēt tik ilgi, kamēr saglabājas COVID-19 draudi un vērts nopietni izsvērt tās saglabāšanu arī vēlāk kvalitatīvo pakalpojumu sniegšanai.

VARAM, plānojot ES Atveseļošanas fonda naudas izlietojumu, vidējā termiņā ir jāparedz valsts investīcijas stabila feldšeru punktu tīkla atbalstam reģionos, aprūpes pakalpojumu, grupu dzīvokļu un citu sociālo pakalpojumu atbalstam, jo DI projekts tuvojas noslēgumam, bet daudzi tā mērķi ir sasniegti nepilnīgi un ar zemu pārklājumu. LM kopā ar VARAM, LSP un VM ir jāuztur stingra prasība par 26,5 milj. eiro piešķiršanu ne tikai jaunu institūciju izveidošanai, bet arī esošo uzlabošanai, lai tie būtu pielāgoti epidemioloģiskā apdraudējuma situācijai. Pašvaldībām, pat pēc apvienošanas, būs grūtības tikt galā ar šo izaicinājumu.

Šādi teritoriāli pa visu valsti izvietoti **sociālo un veselības pakalpojumu centri ar sociālā servisa dzīvokļiem varētu uzņemt uz laiku arī personas, kurus aprūpē mājās, tādējādi nodrošinot aprūpētājiem atelpas brīža pakalpojumu** (dažu dienu, nedēļas garumā). Pašreiz viņu vienīgais atalgojums ir kopšanas pabalsts, ko var saņemt pēc VDEĀVK atzinuma.

Nepieciešama ciešāka VM, LM, VARAM un LPS sadarbība, lai veicinātu sabiedrībā balstītus pakalpojumu ieviešanu. Neformāliem smago (hronisko) slimnieku kopējiem ir vajadzīgs dažāda veida atbalsts, sākot ar elementāro kopšanas iemaņu apgūšanu (kā nomazgāt, apģērbt, pacelt, paēdināt u.t.t.) un beidzot ar psihoemocionālo atbalstu, lai iemācītos pašam sadzīvot ar jaunu situāciju, pelnīt iztiku dzīvei un vienlaikus stiprināt tuvo cilvēku.

Covid-19 izgaismoja ISASRS nepietiekamo finansējumu. Covid-19 Atveseļošanas un Noturības Fonda līdzekļu izmantošana ļautu rast daļējus risinājumus institucionālās vides uzlabošanai.

Sociālo pakalpojumu novērtējums liecina, ka sabiedrībā balstīti pakalpojumi pieaug. Ir sperti svarīgie soļi vecāku atbalstam, kas kopj personas ar invaliditāti kopš bērnības. Tomēr šo pakalpojumu pieaugums nesamazina pieprasījumu pēc ilgstošiem aprūpes pakalpojumiem, kas turpinās saglabāties augsts.

Latvijā finansējums ilgstošai sociālai aprūpei ir gadu desmitiem neadekvāti zems, 0.4% no IKP (ES-27 -1.6%), lai arī veco cilvēku īpatsvars Latvijā un ES-27 ir līdzīgs. Ārkārtējā situācija atklāja, ka daudzās ISASRS veco ļaužu dzīves kvalitāte

pasliktinājās, paaugstinoties dzīvības un veselības apdraudējumam dēļ augsta infekcijas izplatības riska.

Lai atbalstītu ISASRI pakalpojumu noturību un nepārtrauktību ir iepļānots veikt ieguldījumus 150 ilgstošas aprūpes institūciju pielāgošanai epidemioloģiskā apdraudējuma situācijai (neatkarīgi no juridiskā statusa, institūcijas pilngadīgām personām un ieguldījumus 5 jaunu ģimeniskai videi pietuvinātu aprūpes institūciju attīstībā (pašvaldībām, institūcijas pensijas vecuma personām). Indikatīvais īstenošanas laiks – 2021.-2023.g. un plānotais finansējums – EUR 26,5 milj. Cerams, ka šie līdzekļi tiks iekļauti Atveseļošanas fondā un mērķtiecīgi izmantoti, informējot sabiedrību par līdzekļu izlietojumu.

Saeimas Sociālo un darba lietu komitejai rosinām izvērtēt ilgstošās aprūpes nodokļa ieviešanu (darbojas Vācijā) kā papildavotu ilgstošās sociālās aprūpes finansējumam. Paturot prātā straujo vecākās paaudzes (80+) personu skaita un proporcijas pieaugumu, tas daļēji palīdzētu risināt veco ļaužu aprūpi.

• Psihoemocionāla atbalsta sniegšana krīzes apstākļos

Psihoemocionālā atbalsta saņemšana ir svarīga kā sociālo pakalpojumu lietotājiem (klientiem), tā arī pakalpojumu sniedzējiem. Pētījuma dati liecina, ka ārkārtējā situācija, sociālo pakalpojumu slodzes pieaugums, kā arī nedrošība un bailes no inficēšanās bija nopietns mentālās veselības apdraudējums un paaugstināja sociālo darbinieku izdegšanas risku. Ģimenēs paaugstināta spriedze un stress bija novērojams, gan radīto tālmācības, gan bezdarba, ekonomiskās nestabilitātes, u.c. apstākļu dēļ (Rezultāts Nr.29, Nr.30., 31.). Sociālā darba speciālistiem būtu nepieciešama profesionālā pilnveide, lai tie spētu sniegt psihoemocionālo atbalstu personām krīzes situācijās. Ieteicams izveidot sistēmu, kas palīdzētu mobilizēt speciālistus ar psihologa kvalifikāciju, kurus krīzes apstākļos varētu piesaistīt kā papildspēkus psihoemocionāla atbalsta sniegšanai.

Priekšlikums ir rīkot regulāras **supervīzijas tiešsaitē un klātienē** gan sociālajiem darbiniekiem, gan citiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem (vismaz reizi mēnesī, bet labāk katru otro nedēļu). Tāpat ir jānodrošina **Krīzes zvanu centra darbību** garīgā un emocionālā atbalsta saņemšanai un nostiprināšanai. Kamēr ir stingri izolācijas noteikumi, ieteicams no ES Atveseļošanas fonda Covid-19 atvēlētiem līdzekļiem palielināt psiholoģisko palīdzību un plaši popularizēt krīzes zvanu centru darbību. Tādām komandām vajadzētu būt katrā reģionā un spējīgām komunicēt latviešu un krievu valodā.

Stiprināt starpinstitūciju sadarbību un speciālistu pieejamību reģionālā līmenī, t.sk., narkologa, psihologa, bērnu psihiatru un sociālo pedagogu pieejamību izglītības iestādēs. Psiholoģiskās palīdzības sniegšanā stiprināt sadarbību starp pašvaldībās esošiem jaunatnes centriem un resursu atbalsta centriem, kas nodrošina sociālās rehabilitācijas pakalpojumus valsts un reģionālā līmenī.

• Vardarbība ģimenē

Turpinoties Covid-19 pandēmijai, iedzīvotāji tiek aicināti vairāk uzturēties mājās, lai aizsargātu sevi un sev apkārtējos. Tomēr ne visiem mājās ir vieta, kur būt pasargātam un justies droši. Vardarbība ģimenē attiecas uz apdraudošu vai vardarbīgu izturēšanos ģimenēs, kas var būt fiziska, seksuāla, psiholoģiska vai ekonomiska, un

tā var ietvert vardarbību pret bērniem un vardarbību pret partneriem. Sociālie darbinieki ir vienoti savā nostāja par to, ka bērnu vardarbību ir tik pat kā neiespējami identificēt un “sajust” attālināti. Daudzi darbinieki, neskatoties uz ārkārtējā stāvokļa ierobežojumiem, veica ģimenes apsekojumu, bet atzīmē **aizkavēšanos ar sociālo rehabilitāciju** un nepieciešamo konsultāciju skaitu pieprasīto Covid-19 testu dēļ, kā arī grūtībām sazināties ar ģimenes ārstu. **Priekšlikums vidējā laika posmā izveidot noturīgu sociālās rehabilitācijas pārklājumu un pakalpojumu pieejamību visas valsts teritorijā, izvērtēt vardarbības upuru un veicēju rehabilitācijas sniedzēju darbības rezultātus un efektivitāti, ņemot vērā, ka tas ir valsts finansētas (no 2015. gada) pakalpojums, pieprasījums pēc kura ir augsts. Preventīvos nolūkos stiprināt pašvaldībās esošās starpinstiūciju sadarbību un atbalsta palielināšanu bērniem, jo īpaši bez vecāku gādības un ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem (narkologs, psihologs, bērnu psihiatrs, psihoterapeits, sociālais pedagogs, supervīzija ģimenēm un konsultācijas jauniem vecākiem). Vidējā termiņā varētu prasīt plašāku sociālo dienestu, policijas, bāriņtiesu, izglītības iestāžu un citu sociālo pakalpojumu sniedzēju sadarbību.**

• Drošības pasākumi sociālo pakalpojumu sniedzēju institūcijās

Pašvaldības ieviestie ierobežojumi ietekmēja pakalpojumu sniegšanu, t.sk., klātienēs konsultācijas un samazināja dzīvesvietas apsekojumus, daudzi pārgāja uz attālināto pakalpojumu sniegšanu. Tomēr ieviestie ierobežojumi nav samērīgi ar sociālo pakalpojumu lietotāju prasmju līmeni un digitālo kompetenci. **Priekšlikums ir izstrādāt skaidras instrukcijas par epidemioloģiskās drošības pasākumiem konkrētajā institūcijā ne tikai darbiniekiem, bet arī sociālo pakalpojumu lietotājiem (klientiem), kā arī īslaicīgās un ISASRI – viesiem. Plašsaziņas līdzekļos un sociālos tīklos skaidrot sabiedrībai stingro ierobežojumu pamatotību, neveidojot institūciju iemītnieku pilnīgo izolēšanu no ārpasaules.**

• Digitālās kompetences, tehnoloģiju un komunikācijas rīku nodrošinājums

Sociālo pakalpojumu sniedzēju digitālā kompetence ir būtiska. Vajadzība saziņai un jauno tehnoloģiju lietošana pakalpojumu sniegšanai un saņemšanai turpinās pieaugt. **Priekšlikums uzlabot sociālo pakalpojumu (valsts, pašvaldību un NVO) sniedzēju un sociālo pakalpojumu lietotāju digitālās prasmes, veicinot jaunāko tehnoloģiju un komunikācijas rīku izmantošanu darba praksē (skat. Digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.- 2027.gadam). Izmantot adaptētos alternatīvās komunikācijas digitālos rīkus (no angļu val. *Alternative communication devices*) un pielāgot jaunas programmas saziņai un informācijas apmaiņai personām ar GRT un citām komunikācijas, kognitīvās uztveres grūtībām.**

• Vienota datu apmaiņas informācijas sistēma

Vienotai datu apmaiņas informācijas sistēmai ir vairākas priekšrocības: 1) starpinstiūciju un starpprofesionāļu sadarbība būtu savlaicīga un sociālo pakalpojumu lietotājiem pieejama; 2) personu lietas digitālā formātā nebūtu pakļautas fiziskam apdraudējumam, piemēram, strādājot attālināti no mājām; 3) palielinātos iespēja izmantot vairākus drošus informācijas datu avotus, lai pieņemtu objektīvu lēmumu. **Priekšlikums ir vidējā termiņā pilnveidot un sasaistīt esošās datu bāzes un informācijas sistēmas vienotai datu apmaiņai, kas**

starpinstitūciju sadarbībā ir nepieciešama objektīva lēmuma pieņemšanai.

• Uzturēt pakalpojumu nepārtrauktību īpaši sociāli mazaizsargātām grupām

Sociālo pakalpojumu sniedzēji un sociālā darba speciālisti norādīja uz grūtībām, kuru risināšanai iedzīvotājiem būtu nepieciešams lielāks valsts vai pašvaldību atbalsts:

- atbilstoša mājokļa un telpu nodrošinājums pašizolācijas vai karantīnas laikā;
- atbalsts vecākiem bērnu aprūpē un uzraudzībā, kā arī paaugstināt dzīves prasmes dažādām mērķa grupām (mentori (ģimenes) asistenti, sociālās rehabilitācijas pakalpojumi un sociālās aprūpes pakalpojumi);
- skolēniem un jauniešiem atbalsts psihoemocionālā līdzsvara saglabāšanai un mentālās veselības uzlabošanai;
- atbalsta personāla pieejamība izglītības iestādēs mācību procesa apguvei (sociālais pedagogs, psihologs, mācību priekšmetu skolotāji, asistents u.c.);
- nodrošināti IAL un apmaksāta obligātā privātās veselības apdrošināšana sociālo pakalpojumu sniedzējiem, piemēram, aprūpes, sociālās rehabilitācijas un apsekojumu veikšanai dzīvesvietā un novērtētu patieso stāvokli un dzīves apstākļus;
- izmantot attālinātā sociālā darba praksi, lai samazinātu administratīvo slogu un uzturētu regulāru saziņu ar sociālo pakalpojumu lietotājiem;
- nodrošināt atbilstošas telpas epidemioloģiskajām prasībām, lai mazinātu sociālo izolāciju, komunicētu un risinātu ikdienas vajadzības;
- turpināt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus bērniem un ģimenēm, kurās ir persona (bērns) ar invaliditāti, jauniešiem, bez vecāku gādības un ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem, t.sk., klātienes konsultācijas ievērojot visus piesardzības pasākumus;
- informēt sabiedrību ar nacionālo plašsaziņas starpniecību par pieejamo sociālo palīdzību un materiālo atbalstu (t.sk., NVO u.c. labdarības iniciatīvām, Eiropas Atbalsta fonda atbalsta pakas vistrūcīgākām personām un citām pašvaldību brīvām iniciatīvām).

• Krīzes vadība valsts, pašvaldību un sociālo pakalpojumu sniedzēju organizācijas līmenī

Valsts līmenī jārisina vienota pieeja elastīgam darba laikam un attālinātā darba regulējumam sociālās labklājības jomā strādājošiem (piemēram, cik daudz un kādus pienākumus būtu pieļaujams veikt attālināti). Šobrīd dažādās institūcijās līdzīga līmeņa un pozīcijas darbinieki saņēma ļoti atšķirīgu atbildi – progresīvāki darba devēji pieļāva noteiktu darba apjomu veikt attālināti, citi to nepieļāva (skat. VPP Nr.31. rezultātu.)

Pašvaldību līmenī. Jāizveido Civilās aizsardzības padomes pašvaldībās. Civilās aizsardzības plānam ir jābūt ne tikai uzrakstītam, bet arī aprobētam un nodrošinātam ar nepieciešamajiem resursiem. Pie stingriem drošības noteikumiem tomēr nepieciešama lielāka autonomija lēmumu pieņemšanā pašvaldībās un lielāka rīcības brīvība pašvaldību līmenī ierobežojošo pasākumu ieviešanā, jo ne tikai laika apstākļi un klimats, bet arī dzīves apstākļi ir visai atšķirīgi valsts teritorijā. Daudzi pašvaldību un institūciju vadītāji ar darbiem ir pierādījuši savu gatavību un spēju uzņemties atbildību un rīkoties radoši un operatīvi. Darba drošība un sociāla darba speciālistu

aizsardzībai jābūt noteiktai prioritātei, veicot darba vides risku novērtējumu.

Krīzes vadība sociālo pakalpojumu sniedzēju organizācijas līmenī. Ir nepieciešams skaidrs krīzes rīcības plāns sociālo pakalpojumu sniedzēja organizācijā – kurš par ko atbild, pie kā kuros gadījumos vērsties, kam un kas jārisina, kā risināt starpinstitūciju sadarbību sociālo pakalpojumu nodrošināšanā un to nepārtrauktības nodrošināšanā (starp pašvaldībām, starp institūcijām, starp dažādu jomu speciālistiem). Ko dara, ja saslimst sociālo pakalpojumu lietotājs (klients); ko dara, ja saslimst darbinieks; kā jārikojas kontaktpersonām; kā pasargāt sociālā pakalpojuma lietotājus (klientus), darbiniekus un viņu ģimenes u.c. Arī šeit noderētu drukāta informācija uz vienas lapas, jo ir zinātniski pierādīts, ka tā labāk par virtuālo paliek atmiņā. Tas kļūst īpaši akūts pandēmijas otrā viļņa laikā, krasī pieaugot saslimstībai pansionātos.

Īstermiņa un vidēja termiņa ietekmes prognoze:

Īstermiņa un vidēja termiņa ietekme balstās uz novērtējumu sociālo pakalpojumu ierobežojumu noteikšanai dažādām sabiedrības grupām (skat. Ziņojumu saistībā ar Nr. 32., 33. rezultātiem). Ņemot vērā 33. novērtējuma ziņojuma datu analīzi un straujo epidemioloģiskās situācijas mainību, kā arī otrā ārkārtējā stāvokļa izsludināšanu, **īstermiņa prognoze** iespējama periodam līdz trīs mēnešiem (līdz 2021.gada martam), bet **ilgtermiņa prognoze** (līdz 2021.gada jūnijam). Sociālo pakalpojumu izvērtējums sniedz plašu un padziļinātu izpratni par sociālās aizsardzības funkcionēšanu ārkārtējās situācijas apstākļos. 3. tabulā ir izvērtēti būtiskākie sociālie pakalpojumi, t.sk., sociālā palīdzība un pašvaldību atbalsts, kas tika izmantots ārkārtējās situācijas laikā (12.marts –9. jūnijs, 2020), ņemot vērā dažādo mērķa grupu vajadzības sociālai funkcionēšanai.

Būtisko sociālo pakalpojumu pieejamības ierobežojumu ietekme uz sociālo pakalpojumu lietotāju un citu sociāli mazaizsargāto iedzīvotāju mērķa grupām ir atšķirīga. Noteiktie ierobežojumi būtiski ietekmē sociāli mazaizsargāto grupu funkcionēšanu un pakalpojumu pieejamību, jo īpaši:

1. Personas ar GRT un citiem mentālās veselības traucējumiem
2. Personas ar funkcionāliem traucējumiem, citām slimībām vai hroniskām saslimšanām, t.sk., augstam veselības riskam pakļautas personas
3. Personas, kas atrodas ilgstošas aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās
4. Ģimenes ar bērniem, jo īpaši jaunas ģimenes, daudz bērnu ģimenes, ģimenes ar maziem bērniem, jaunie vecāki (līdz 39 gadi)
5. Jaunieši, īpaši NEET (15-29 gadi)
6. Personas, kas palikušas bez iztikas līdzekļiem un citiem ienākumiem ārkārtējās situācijas dēļ
7. Trūcīgas un maznodrošinātas personas
8. Personas vēlīnā senioru vecuma grupā un vientuļie seniori

22.tabula. Īstermiņa un ilgtermiņa ietekme uz personas sociālo funkcionēšanu

<p>Sociālie pakalpojumi ar īstermiņa ietekmi uz personas sociālo funkcionēšanu</p>	<p>Sociālie pakalpojumi ar ilgtermiņa ietekmi uz personas sociālo funkcionēšanu</p>
<p>Ienākuma līmeņa paaugstināšana ārkārtējās situācijas skartajām sociāli mazaizsargāto iedzīvotāju grupu kategorijām: pārklāj vismaz četras mērķa grupas un kopumā palielina sociālo funkcionēšanu; ar lielāku pašvaldību un valsts līdzdalību nodrošina personas pamatvajadzības, jo īpaši nozīmīgs ģimenēm ar bērniem.</p>	<p>Ienākuma līmeņa paaugstināšana ārkārtējās situācijas skartajām sociāli mazaizsargāto grupu kategorijām: neliela ietekme. Atbalsta izmaksa jāsauglabā vismaz mēnesi līdz 2 mēnešiem pēc ārkārtējā stāvokļa beigām un visā ārkārtējā stāvokļa laikā, kā arī ar lielāku pašvaldību un valsts līdzdalību.</p>
<p>Pašvaldību nodrošinātie sociālie pakalpojumi un atbalsts:</p> <p>Sociālā palīdzība un pašvaldību atbalsts (piemēram, pabalsti, pārtikas pakas, bērnu ēdināšana (brīvpusdienas), mājokļa pabalsts u.c.) ir ļoti nozīmīgs resurss īpaši sociāli mazaizsargāto personu funkcionēšanai un pamatvajadzību nodrošināšanai, ja tiek nodrošināts visaptverošā veidā un kombinēts ar citiem būtiskiem sociāliem pakalpojumiem.</p>	<p>Pašvaldību nodrošinātā sociālā palīdzība un atbalsts:</p> <p>Kopumā ir nozīmīgs resurss personas funkcionēšanā un pamatvajadzību nodrošināšanā.</p> <p>Digitālās kompetences un tehnoloģiskais aprīkojums, vieglās un alternatīvās komunikācijas rīki sociālo pakalpojumu sniedzēju institūcijās nepieciešami veiksmīgai attālinātai saziņai sociālās izolācijas apstākļos.</p>

Pieejamības ierobežojumi, t.sk., fiziskās pieejamības ierobežojumi (slēdzot iestādi vai nodrošinot attālināto pieteikšanos) negatīvi ietekmē personu funkcionēšanu, kas ir ar zemām digitālām un tehnoloģiju lietošanas prasmēm (pensijas vecuma, personas ar funkcionāliem traucējumiem, personas ar GRT un citiem mentālās veselības traucējumiem u.c.).

Sadrumstaloti pakalpojumi un piemērotie novērtējuma kritēriji sociālai palīdzībai un sociāliem pakalpojumiem (pēc vecuma, deklarētās dzīvesvietas un mantiskā stāvokļa u.c.) kavē pakalpojumu pieejamību krīzes apstākļos.

IAL un obligātā privātā veselības apdrošināšana, kā arī piemaksa pie darba algas paaugstina sociālo pakalpojumu sniedzēju, jo īpaši aprūpētāju, sociālo darbinieku u.c. sociālo pakalpojumu sniedzēju funkcionēšanu un samazina izdeģšanas risku. Tas labvēlīgi ietekmē sociālo pakalpojumu sniedzēju darba vidi un paaugstina darba drošību, kā arī samazina inficēšanās risku.

Digitālās prasmju zemais līmenis un tehnoloģiskais nodrošinājums kavē pakalpojumu saņemšanu un samazina personas sociālo funkcionēšanu.

Augsta sociālo pakalpojumu pielāgošanās spēja ārkārtējai situācijai un sniegtais koordinējošo valsts iestāžu savlaicīgais metodiskais atbalsts paaugstina pakalpojumu pieejamību.

Savlaicīga lēmumu pieņemšana un sociālais darbs attālināti un klātienē, t.sk., dzīvesvietas apsekojums, izmantojot IAL un ievērojot noteiktos piesardzības pasākumus, nepasliktina personas sociālo funkcionēšanu;

Personu sociālo funkcionēšanu pozitīvi ietekmē starpinstitūciju sadarbības savlaicīga rīcība – informācijas apmaiņa un lēmuma pieņemšana.

Sociālās rehabilitācijas pakalpojums ir nozīmīgs resurss sociālai funkcionēšanai, īpaši mazaizsargātām grupām, kādēļ ir svarīga šī pakalpojuma nepārtrauktība; sociālās rehabilitācijas pakalpojumi jāpiedāvā jaunām ārkārtējās situācijas skartajām grupām, piem., jauniešiem, jauniem vecākiem, ģimenēm ar bērniem, personām (bērniem) ar invaliditāti, u.c.

Nepietiekams sociālo pakalpojumu klāsts *īpaši* sociāli

Skaidrs rīcības plāns un atbildības sadalījums no koordinējošo iestāžu puses sociālo pakalpojumu sniedzējiem valsts, pašvaldības, NVO un privātā sektorā.

Vienota datu apmaiņas informācijas sistēma paaugstina personas sociālo funkcionēšanu starp sociālo dienestu, bāriņtiesu, krīzes centru, policiju, izglītības un veselības aprūpes iestādēm, speciālistiem u.c., starpinstitūciju sadarbības ietvaros.

Savlaicīga lēmumu pieņemšana un sociālais darbs attālināti un klātienē, t.sk., dzīvesvietas apsekojums, izmantojot IAL un ievērojot noteiktos piesardzības pasākumus, nepasliktina personas sociālo funkcionēšanu;

Sociālās rehabilitācijas pakalpojums ir nozīmīgs resurss īpaši mazaizsargātām grupām, kādēļ ir svarīga šī pakalpojuma nepārtrauktība; sociālās rehabilitācijas pakalpojumi jāpiedāvā jaunām ārkārtējās situācijas skartajām grupām, piem., piem., jauniešiem, jauniem vecākiem, ģimenēm ar bērniem, personām (bērniem) ar invaliditāti, u.c.

Pieejams atbalsta personāls (mentors, ģimenes asistents, psihologs, sociālais pedagogs u.c.) ir nozīmīgs resurss attālināto mācību un ikdienas vajadzību nodrošināšanai ārkārtējās situācijas laikā.

<p>mazaizsargātajām grupām vai zems to pārklājums (piem. DI ietvaros, sociālās rehabilitācijas pakalpojumi no vardarbības cietušām personām, u.c.) pazemina personas funkcionēšanu.</p>	
<p>Ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi</p> <p>Pakalpojums ir nodrošināts <i>īpašām</i> sociāli mazaizsargāto iedzīvotāju grupām. Noteiktie ierobežojumi personu pārvietošanā, telpu nenodrošinātība un grūtības tās pielāgot, var atstāt nopietnas neatgriezeniskas sekas uz personu sociālo funkcionēšanu, jo īpaši veco ļaužu, personu ar GRT un mentālās veselības traucējumiem.</p> <p>Veselības aprūpes pakalpojumu (kas ir tiešs sadarbības partneris) ierobežojumi un nepieejamība var atstāt neatgriezeniskas sociālās, jo īpaši veselības funkcionēšanas sekas.</p> <p>Socializēšanās ierobežojumi, t.i., pat nelieli pakalpojumu ierobežojumi, komunikācijas klātienē trūkums un saziņa ar tuviniekiem, var izraisīt trauksmi un saasināt mentālās veselības problēmas.</p> <p>Uzņemšanas ierobežojums, piemēram, veselības aprūpes vai ISASRI, var atstāt nopietnas vai pat letālas sekas uz veco ļaužu, personu ar hroniskām saslimšanām un smagiem funkcionēšanas traucējumiem turpmāko dzīves kvalitāti un sociālo funkcionēšanu. Jo īpaši gadījumos, ja aprūpes mājās pakalpojums un piederīgo iespējas ir ierobežotas vai iztrūkstošas.</p> <p>IAL un obligātā privātās veselības apdrošināšana, kā arī piemaksa pie darba algas paaugstina sociālo pakalpojumu sniedzēju, jo īpaši aprūpētāju, funkcionēšanu un samazina pašizdegšanas risku. Tas labvēlīgi ietekmē sociālo pakalpojumu sniedzēju darba vidi un paaugstina darba drošību, kā arī samazina inficēšanās risku.</p>	<p>Ilgstošās sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi</p> <p>Veselības aprūpes pakalpojumu (kas ir tiešs sadarbības partneris) ierobežojumi un nepieejamība var atstāt neatgriezeniskas un letālas sekas.</p> <p>Socializēšanās ierobežojumi, t.i., pat nelieli pakalpojumu ierobežojumi, komunikācijas klātienē trūkums un saziņa ar tuviniekiem, var izraisīt trauksmi un saasināt mentālās veselības problēmas.</p> <p>Uzņemšanas iestādē ierobežojums var atstāt nopietnas negatīvas sekas uz veco ļaužu, personu ar hroniskām saslimšanām un citiem funkcionāliem traucējumiem sociālo funkcionēšanu un dzīves kvalitāti. Jo īpaši gadījumos, ja aprūpes mājās pakalpojums un piederīgo iespējas ir ierobežotas vai nepietiekamas. Ilgstoša pakalpojuma nepieejamības rezultātā persona var nokļūt bezpalīdzīgā stāvoklī.</p>

<p>Aprūpes mājās pakalpojums</p> <p>Izmantojot IAL un ievērojot piesardzības pasākumus, pakalpojumu ir iespējams sniegt klātienē un īstermiņā personas sociālā funkcionēšana var saglabāties bez pārmaiņām vai ar nelielām izmaiņām (ja iztrūkst socializācija vai komunikācija).</p>	<p>Aprūpes mājās pakalpojums</p> <p>Aprūpes mājās pakalpojuma kvalitāti un savlaicīgu nodrošinājumu paaugstina jauno tehnoloģiju un komunikācijas rīku lietošana (drošības poga, viedierīces, alternatīvās komunikācijas metodes u.c.)</p>
<p>Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi</p> <p>Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšana ir daļēji iespējama attālināti un to nepārtrauktība, t.sk., klātienē (ievērojot visus piesardzības pasākumus), pozitīvi ietekmē mērķa grupu sociālo funkciju.</p>	<p>Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi</p> <p>Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu klāsta paplašināšana un pieejamības nodrošināšana pozitīvi ietekmē mērķa grupu iedzīvotāju sociālo funkcionēšanu.</p>

Literatūra

- Arthur-Holmes, F., Akaadom, M.K.A., Agyemang-Duah, W., Abrefa Busia, K. & Peprah, P. (2020). Healthcare Concerns of Older Adults during the COVID-19 Outbreak in Low- and Middle-Income Countries: Lessons for Health Policy and Social Work. *Journal Of Gerontological Social Work*. 63(6-7):717-723. doi: 10.1080/01634372.2020.1800883.
- Barker, R. L. (2014). *The social work dictionary* (6th ed.). Washington, DC: NASW Press.
- Beauchet, O. (2020). The expert COVID-19 team for older persons of the Quebec Health and Social Services Ministry. *Aging Clinical And Experimental Research*. 32 (8): 1625-1626. DOI: 10.1007/s40520-020-01623-y
- Bela, B. (2020). Cik eiropeiska ir nabadzība un nevienlīdzība? D.Auers (red.). Latvija. Pārskats par tautas attīstība 2019/2020. Latvijas eiropeizācija (63.-73.lpp). Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.
- Bela, B. & Ņikišins, J. (2018). Ilgtspējas sociālā dimensija: vai virzāties pretī labklājībai un cieņpilnai dzīvei? Bela, B. (red). Ilgtspējīga attīstība un sociālās inovācijas (106.-137.lpp). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Ben-Arieh, A. et al. (eds.), (2014) *Handbook of Child Well-Being*, Springer Science/ Business Media Dordrecht. DOI 10.1007/978-90-481-9063-8_134
- Blum, S. et al. (editors) *Routledge Handbook of European Welfare Systems*.
- Brīnuma, M. (2019) Vardarbība ģimenē: institūciju sadarbība tās novēršanā Vidzemes reģiona pašvaldībās. Vidzemes Augstskolas 12. studentu pētniecisko darbu konferences "SABIEDRĪBA. TEHNOLOĢIJAS. RISINĀJUMI" rakstu krājums 2019. Skatīts: 14.07.2020. Pieejams: <https://journals.va.lv/public/journals/3/SRC12.pdf>
- Broka, A., Mihailova, H., (iesniegts publicēšanai 2020) Family counselling and flexibility of social services during COVID-19 emergency: case study of Latvian municipalities. submitted for publication COVID-19 Social Work Research Forum, July 2020
- Brown, M. J. & Weissman, S.B. (2020). The Impact of COVID-19 on Older Adults Living with HIV: HIV Care and Psychosocial Effects. *Journal Of Gerontological Social Work*. 63:6-7, 602-606, DOI: 10.1080/01634372.2020.1799281
- Cox, C. (2020): Older Adults and Covid 19: Social Justice, Disparities, and Social Work Practice. *Journal of Gerontological Social Work*, 63:6-7, 611-624. DOI: 10.1080/01634372.2020.1808141
- Deacon, B. (2013). *Global social policy in the making: The foundations of the social protection floor*. UK: Bristol university Press & Polity Press
- Dominelli, L., Harrikari, T. Mooney, J., Leskošek V. & Tsunoda E.K. (Eds) (2020). COVID-19 AND SOCIAL WORK: A COLLECTION OF COUNTRY REPORTS. Contributors Are Members Of The COVID-19 Social Work Research Forum July 2020. Retrieved From: <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2020/07/IASSW-COVID-19-And-Social-Work-Country-Reports-Final-1.Pdf>
- F.Rajevskas un O.Rajevskas 2019 sadaļā "Social Policy Reforms in Latvia. Shift Towards Individual Responsibility of welfare"
- Fairchild, A. , Gostin, L. & Bayer, R. (2020). Vexing, Veiled, and Inequitable: Social Distancing and the "Rights" Divide in the Age of COVID-19. *The American Journal of*

Bioethics. 20:7, 55-61, DOI: 10.1080/15265161.2020.1764142

Goodman-Casanova JM, Dura-Perez E, Guzman-Parra J, Cuesta-Vargas A, Mayoral-Cleries F. (2020). Telehealth Home Support During COVID-19 Confinement for Community-Dwelling Older Adults With Mild Cognitive Impairment or Mild Dementia: Survey Study. *Journal Of Medical Internet Research*. 22(5):e19434. doi: 10.2196/19434.

Hebblethwaite, S., Young, L. & Rubio, T.M. (2020). Pandemic Precarity: Aging and Social Engagement. *Leisure Sciences*, DOI: 10.1080/01490400.2020.1773998

Kataja, 2018 (Elina Kiiski Kataja, P. L. J. J. A. N. (2018) *The next era of well-being - Sitra, Memorandum*. Available at: <https://www.sitra.fi/en/publications/next-era-well/>).

Kronbergas et al. 2019, Starpinstitūciju sadarbība, Bērnu tiesību aizsardzībā, Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/media/4510/download>

LCWN, 2017 Bērnu labsajūtas un labklājības pētījums. Well-Being And Welfare Of Children In Baltic Countries: Study Report And Recommendations http://www.bernulabklajiba.lv/wp-content/uploads/2017/06/Children-Well-Being-in-Baltic-Countries_Report_2017_final.pdf

Mangone, E., Zyuzev, N. (2020) Everyday Life “Turned upside Down”: Disasters, Future and Resilience. Available: <http://www.cussoc.it/index.php/journal/article/view/122/93>

Martin C, Andrés P, Bullón A, et al. (2020) COVID pandemic as an opportunity for improving mental health treatments of the homeless people. *International Journal Of Social Psychiatry*. August 2020. doi:10.1177/0020764020950770

OECD 2019 OECD Paper “Measuring Social Protection for LTC in old age”

Pines Ayala M., Aronson, Elliot (1996). Career Burnout: Causes and Cures. s, Elliot Aronson, London: Routledge, Psychology Press.

Schully, J. L. (2020) Disability, Disablism, and COVID-19 Pandemic Triage. *Journal Of Bioethical Inquiry*. 17, 601–605. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11673-020-10005-y>

Shi, Y., Jang, H. S., Keyes, L. et al. (2020). Nonprofit Service Continuity and Responses in the Pandemic: Disruptions, Ambiguity, Innovation, and Challenges. *Public Administration Review*. 80 (5): 874-879, DOI <https://doi.org/10.1111/puar.13254>

Smith, M. L., Steinman, L. E. & Casey, E. A. (2020). Combatting Social Isolation Among Older Adults in a Time of Physical Distancing: The COVID-19 Social Connectivity Paradox. *Frontiers In Public Health*. 8:403. DOI=10.3389/fpubh.2020.00403

The World Bank 2013, Scientific research: Latvia: “Who is Unemployed, Inactive or Needy? Assessing Post-Crisis Policy Options” Available: http://adm.lm.gov.lv/upload/aktualitates/latvia_compwbs.pdf

UNDP. COVID-19 pandemic Humanity needs leadership and solidarity to defeat the coronavirus. Available: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/coronavirus.html>

UNICEF Innocenti Research Centre (2007). Child Poverty in Perspective: ‘An overview of child well-being in rich countries’, Innocenti Report Card 7. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

Ūpīte I., “Invaliditātes un izdienas pensiju attīstība Latvijā” grāmatā Sociālās politikas transformācijas līkloči (red. F.Rajevska, 2018

Valsts sociālo aprūpes centru “Latgale”, “Vidzeme”, “Zemgale”, “Rīga” gada pārskati par 2019.gadu).

World Health Organization WHO (2010) What is a pandemic? Available: [https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently asked questions/pandemic/en/](https://www.who.int/csr/disease/swineflu/frequently%20asked%20questions/pandemic/en/)

World Health Organization WHO (2020) Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020, Available: [https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-COVID-19---11-march-2020](https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020)

1. Interneta vietnes, datubāzes un citi datu avoti

CSP mājaslapa. Pašvaldību nodrošinātie sociālie pakalpojumi. Pieejams: https://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/sociala/sociala_socdr_aprupe/SDG141.px

CSP Minimālā ienākuma līmenis (EU-SILC apsekojums). Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nabadziba/tabulas/metadati-minimala-ienakuma-limenis-eu-silc-apsekojums>

Eurostat 2019 Disability statistics - poverty and income inequalities Available: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Disability statistics - poverty and income inequalities#Being at-risk-of-poverty or social exclusion .28AROE.29: higher prevalence among the population with activity limitation pp.34](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Disability_statistics_-_poverty_and_income_inequalities#Being_at-risk-of-poverty_or_social_exclusion_.28AROE.29:_higher_prevalence_among_the_population_with_activity_limitation_pp.34)

Eurostat, 2019a, Available: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total general government expenditure on social protection . 2019 \(%25 of GDP\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total_general_government_expenditure_on_social_protection_.2019_(%25_of_GDP).png)

Eurostat. 2021 EU Housing cost overburden, Available: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tessi165>

Labklājības ministrija (2018) Soli tuvāk: Kopienas vienotā atbilde uz vardarbības pret sievieti gadījumiem. Skatīts: 14.07.2020. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/lm_istenotie_projekti/6-I.Celmina_2018_nov.pdf

Labklājības ministrija (2020) Pārskati par sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu no prettiesiskām darbībām cietušām personām 2019.gadā. Skatīts: 14.07.2020. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/statistika/PersonuRehabilitacija_2019_WEB.xls

Labklājības ministrija Pamatnostādņu projekts "Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.-2027. gadam" Pieejams: https://www.lm.gov.lv/lv/pamatnostadnu_projekts-socialas-aizsardzibas-un-darba-tirgus-politikas-pamatnostadnes-2021-2027-gadam

Labklājības ministrija. Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrs. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/socialo-pakalpojumu-sniedzēju-registrs>

Labklājības Ministrija. Ziņojumi par DI plānu Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/aktualitates-5>

LU Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2019/2020, ISBN 978-9934-18-610-3 <https://doi.org/10.22364/lvpta.2019.2020> Pieejams: [https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Tautas attistibas parsi/lvpta.2019-2020.pdf](https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Tautas_attistibas_pars_kati/lvpta.2019-2020.pdf)

Latvijas Pilsoniskā alianse (2019) Latvijas nevalstisko organizāciju sektora pārskats: skaits, aktivitāte, finanses 2019. Apskatīts 20.09.2020. Pieejams: <https://nvo.lv/uploads/201911141454365728.pdf>

Latvijas Pilsoniskā alianse (2020) Par atbalstu biedrībām un nodibinājumiem COVID-19 krīzes negatīvo seku mazināšanai. Apskatīts: 10.10.2020. Pieejams: [https://nvo.lv/uploads/vestule COVID19 krizes ietekme uz nvo.pdf](https://nvo.lv/uploads/vestule_COVID19_krizes_ietekme_uz_nvo.pdf) 23.03.2020

Latvijas Pilsoniskā alianse. (11/2020) Latvijas pilsoniskās alianses nedēļas ziņu izdevums. Nesēdi tumsā. NVO aktualitātes. Apskatīts: 10.10.2020. Pieejams: https://nvo.lv/uploads/nvo_e_zinas_20.pdf

Latvijas Republikas Valsts kontrole 2020 Labklājības ministrijai piešķirtā finansējuma izlietojums pašvaldību izmaksātā pabalsta krīzes situācijā līdzfinansēšanai, Starpziņojums, Pieejams: <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/labklajibas-ministrijai-pieskirta-finansejuma-izlietojums-pasvaldibu-izmaksata-pabalsta-krizes-situacija-lidzfinansesanai>

LCWN (The Latvian Child Welfare Network) 2017 Well-Being And Welfare Of Children In Baltic Countries: Study Report And Recommendations Available: http://www.bernulabklajiba.lv/wp-content/uploads/2017/06/Children-Well-Being-in-Baltic-Countries_Report_2017_final.pdf 28.lpp

Liepājas pašvaldības mājaslapa, Sadaļa, Paziņojumi. Pašvaldības iestāžu darba režīms ārkārtējās situācijas laikā līdz 9. jūnijam. Pieejams: <https://www.liepaja.lv/pasvaldibas-iestazu-amekletaju-pienemsana-laika-lidz-14-aprilim>

LM 2020 mājaslapā pieejamā informācija

LM sniegtā informācija.

Lursoft statistika (2020) Sabiedrisko organizāciju, biedrību un nodibinājumu sadalījums pa Latvijas novadiem/pilsētām. Pieejams; https://www.lursoft.lv/lursoft_statistika/?&id=50

Measuring social protection for LTC in old age (OECD, June, 2019)

NVA 2020 Pārskats par bezdarba situāciju valstī (decembris), Pieejams: https://www.nva.gov.lv/sites/nva/files/media_file/parskats-par-bezdarba-situaciju-decembris-2020.pdf

OECD (2020) data, Income inequality 2019, Available: <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>,

OECD (2021), Household disposable income (indicator). Accessed on 06 February 2021 Available: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/household-disposable-income/indicator/english_dd50eddd-en (Accessed on 06 February 2021, 2. tabula).

The Council of the European Union, 2015, 2016, 2017, 2018

Valsts Reģionālās attīstības aģentūra. Valsts pārvaldes pakalpojumu portāls, sadaļa Dzīvessituācijas, Uzņēmējdarbība, Nevalstiskā organizācija Pieejams: https://latvija.lv/lv/DzivesSituacijas/uznemejdarbiba/11_Nevalstiska_organizacija#show1

VSAA mājaslapas pieejamā informācija.

VSAA mājaslapa, sadaļa Statistika Pieejams: <http://www.statistika-vsaa.lv/2020/10/pakalpojumu-skaits-un-vidējais-apmērs.html>

2. Likumdošana, plānošanas dokumenti un citi normatīvie akti

Bērnu tiesību aizsardzības likums. Pieņemts: 19.06.1998. *Latvijas Vēstnesis*, 199/200, 08.07.1998. (spēkā ar 22.07.1998.) Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/49096>

Biedrību un nodibinājumu likums. Pieņemts: 30.10.2003. *Latvijas Vēstnesis* 161, 14.11.2003. (spēkā ar 01.04.2004.) Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/81050-biedribu-un-nodibinajumu-likums>

Civillikums, Pieņemts: 28.01.1937., *Latvijas Vēstnesis*, 41, 20.02.1937. (spēkā ar 01.09.1992.) Apskatīts: 10.09.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/225418>

Darba likums. Pieņemts: 20.06.2001. *Latvijas Vēstnesis*, 105, 06.07.2001. (Spēkā ar 01.06.2002.) Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/26019>

DI plāns. Zemgales plānošanas reģions (2019). Zemgales plānošanas reģiona deinstitucionalizācijas plāna 2017.-2020. gadam izvērtējums. Apskatīts 20.09.2020. Pieejams: <https://www.zemgale.lv/attistibas-planosana/planosanas-dokumenti/category/41-zemgales-planosanas-regiona-deinstitucionalizācijas-plans-2017-2020>

DI plāns. pasākumu īstenošana Latgales reģionā. (2019) Projekta “Deinstitucionalizācijas pasākumu īstenošana Latgales reģionā” (vienošanās Nr.9.2.2.1/15/I/005) ietvaros”, Apskatīts: 9.10.2020. Pieejams: https://lpr.gov.lv/wpcontent/uploads/2016/materiali/LPR_Di_ieviešanas_progresa_izvērtējums_2020_Preciz.pdf

DI plāns. Vidzemes plānošanas reģions (2020) Vidzemes plānošanas reģiona deinstitucionalizācijas plāna ieviešanas progresa izvērtējums Gala redakcija Pieejams: http://jauna.vidzeme.lv/upload/vidzeme_ieklausj/VPR_DI_izvertejums.pdf

DI plāns Kurzemes plānošanas reģions (2020) Kurzemes plānošanas reģiona deinstitucionalizācijas plāna 2017.- 2020. Gadam ieviešanas progresa izvērtējumu. Pieejams: <https://www.kurzemesregions.lv/sagatavots-kpr-di-plana-20172020gadamieviesanasprogresa-izvertejums/>

Digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.-2027.gadam VARAM projekts 4.4.6 Sabiedrības sociālā labklājība un veselība. Apskatīts 10.11.20202. Pieejams: <https://www.varam.gov.lv/sites/varam/files/content/files/digitalastransformācijaspamatnostadnes-2021-27.pdf>

Grozījumi Invalitātes likumā. Nr.: 810/Lp13
Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/webSasaiste?OpenView&restrictcategory=810/Lp13>

Grozījumi likumā "Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam" (Likums Saeimā pieņemts 2020. gada 24. aprīlī) (Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/314291-grozijumi-likuma-par-apdrosinasanu-bezdarba-gadījumam>)

Grozījums Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likumā, spēkā ar 18.04.2020. *Latvijas Vēstnesis*, 75B, 17.04.2020., Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/314098-grozijums-bezdarbnieku-un-darba-mekletaju-atbalsta-likuma>

Invalitātes likums. Pieņemts: 20.05.2010. *Latvijas Vēstnesis*, 91, 09.06.2010. (spēkā ar 01.01.2011.) Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/211494>

Labklājības ministrija (2020) Vadlīnijas pašvaldības darba organizēšanai bērnu tiesību aizsardzībā un mazaizsargātajām ģimenēm ar bērniem Covid-19 radītās ārkārtējās situācijas seku mazināšanai sociālajā darbā ar ģimenēm ar bērniem. Nodibinājums C Modulis

Pieejams:https://www.lm.gov.lv/lv/informacijaparCOVID19/vadlinijas_soc_darbam_ar_gim_ar_berniem_v21.pdf

Labklājības ministrija (2020) Vadlīnijas sociālo darbinieku, kuri strādā ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām, rīcībai ārkārtējās situācijas un tās radīto seku apstākļos. Biedrība DIA+LOGSPieejams:

http://adm.lm.gov.lv/upload/lm_istenotie_projekti/metod_materiali/Vadlinijas_atkarigie-

Likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 41.¹ punkts

Likums “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”, spēkā ar 01.01.1997.). grozījumi stājās spēkā ar 01.01.2020., ar maternitātes un slimības apdrošināšanu, spēkā ar 01.01.1997., Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=38051>

Likums “Par Pašvaldībām”. Pieņemts: 19.05.1994. Stājās spēkā 09.06.1994. Publicēts: *Latvijas vēstnesis*, Nr.61, 24.05.1994.

Likums “Par policiju”. Pieņemts” *Latvijas Vēstnesis*, 04.06.1991.31/32, 15.08.1991. (spēkā ar 04.06.1991.) Skatīts: 10.09.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/67957-par-policiju>

Likums “Par sociālo drošību.” Pieņemts: 07.09.1995. *Latvijas Vēstnesis*, 144, 21.09.1995. (Spēkā ar 09.06.1994.) Apskatīts: 09.09.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57255>

Likums “Par valsts institūciju darbību ārkārtējās situācijas laikā saistībā ar COVID-19 izplatību”. Pieņemts: 03.04.2020. *Latvijas Vēstnesis*, 67B, 04.04.2020. (stājās spēkā ar 05.04.2020., zaudējis spēku ar 10.06.2020.) Apskatīts: 20.08.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/313730/redakcijas-datums/2020/05/09>

Likums „Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam” (Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/14595-par-apdrosinasanu-bezdarba-gadijumam>)

Likums „Par apdrošināšanu bezdarba gadījumam” (Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=14595>)

Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”

LM Asistenta pakalpojums skolās, Publicēts: 07.07.2020. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/asistenta-pakalpojums-skolas>

LM, sadaļa Asistenta pakalpojums skolās Publicēts: 07.07.2020. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/asistenta-pakalpojums-skolas>

LM, sadaļa Kas ir asistenta pakalpojums pašvaldībā? Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/kas-ir-asistenta-pakalpojums-pasvaldiba>

LR 13. Saemas Grozījumi 2020 Invaliditātes likumā, Nr.810/Lp13, Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/saeimalivs13.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttcategory=810/Lp13>

LV portāls (2020) 2019. gadā turpināja samazināties nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju skaits. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/323227-2019-gada-turpinaja-samazinaties-nabadzibas-riskam-paklauto-iedzivotaju-skaits-2020>

MK Grozījumi Covid-19 infekcijas izplatības seku pārvarēšanas likumā, Stājas spēkā: 24.02.2021., *Latvijas Vēstnesis*, 37, 23.02.2021., Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/321173-grozijumi-covid-19-infekcijas-izplatibas-seku-parvaršanas-likuma>

MK mājaslapa, sadaļa aktualitātes, LM 14.07.2020. Izmēģinājuma projekta ietvaros ģimenes varēs saņemt psihoterapijas pakalpojumu. Skatīts: 20.10.2020. Pieejams:

<https://www.mk.gov.lv/lv/aktualitates/izmeginajuma-projekta-ietvaros-gimenes-vares-sanemt-psihoterapijas-pakalpojumu>

MK noteikumi Nr. 134, Grozījumi Ministru kabineta 2012. gada 18. decembra noteikumos Nr. 942 "Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā, augstskolā un koledžā". Stājas spēkā: 18.03.2020., Publicēts: *Latvijas Vēstnesis*, 54A, 17.03.2020.

MK noteikumi Nr. 1549 "Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par audžuģimenes pienākumu pildīšanu" <https://likumi.lv/ta/id/202717> (spēkā ar 01.01.2010.)

MK noteikumi Nr. 1608 "Noteikumi par pabalstu invalīdam, kuram nepieciešama kopšana". *Latvijas Vēstnesis*, 204, 29.12.2009. (spēkā ar 01.01.2020.) Skatīts: 10.10.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/202853>

MK noteikumi Nr. 1609 "Noteikumi par bērna kopšanas pabalsta un piemaksas pie bērna kopšanas pabalsta un vecāku pabalsta par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību". *Latvijas Vēstnesis* Nr.204., 29.12.2009. (spēkā ar 01.01.2010.) Skatīts: 20.10.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/202854>

MK noteikumi Nr. 177 "Kārtība, kādā piešķir un izmaksā bērna adopcijas pabalstu", spēkā ar 01.07.2019.). 2019. gada 23. aprīļa

MK noteikumi Nr. 32, 2005. gada 11. janvāra noteikumi Nr. 32 "Noteikumi par sociāli mazaizsargāto personu grupām". <https://likumi.lv/ta/id/99488>

MK noteikumi Nr. 354 "Audžuģimenes noteikumi" (spēkā ar 01.07.2018.) 26.06.2018., Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/300005>

MK noteikumi Nr. 382 "Noteikumi par valsts sociālajiem pabalstiem aizbildnim" 19.12.1995

MK noteikumi Nr. 667 "Adopcijas kārtība", spēkā ar 18.11.2018.). 2018. gada 30. oktobra

MK noteikumi Nr. 752 "Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi un piemaksu par vienlaikus vairāku adoptējamo bērnu aprūpi un uzraudzību", spēkā ar 01.01.2018.). 2017. gada 12. decembra

MK noteikumi Nr. 809 "Noteikumi par mājsaimniecības materiālās situācijas izvērtēšanu un sociālās palīdzības saņemšanu" 10.punkts2020. gada 17. decembra

MK noteikumi Nr. 857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās". 2005. gada 15. novembra, Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/121592>

MK noteikumi Nr.1533 "Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par bērna adopciju", spēkā ar 01.01.2010.). 2009. gada 22. decembra

MK noteikumi Nr.161 "Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību", 25.03.2014. *Latvijas Vēstnesis*, Nr.64 (5124), (spēkā ar 31.03.2014.) Skatīts: 20.09.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/265314>

MK noteikumi Nr.338. "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem". Pieņemts: 13.06.2017. *Latvijas Vēstnesis*, 126, 27.06.2017. (spēkā ar 01.07.2017). Skatīts: 20.10.2020. <https://likumi.lv/ta/id/291788>

MK noteikumi Nr.408 "Par Plānu minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.-2021. gadam". Pieņemts: 22.08.2019., *Latvijas Vēstnesis*, 173, 26.08.2019. (spēkā ar 22.08.2019.) Skatīts: 10.11.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/308914>

MK noteikumi Nr.447 "Noteikumi par darbiem, kas saistīti ar iespējamu risku citu cilvēku veselībai, un obligāto veselības pārbaužu veikšanas kārtība." Pieņemts: 24.07.2018. *Latvijas Vēstnesis*, 149, 31.07.2018. (spēkā ar 31.07.2018) Skatīts: 10.10.2020., Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/300636>

MK noteikumi Nr.545 "Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā Pieņemts: 12.09.2017". *Latvijas Vēstnesis*, 183, 14.09.2017. (spēkā ar 12.09.2019.) Skatīts: 09.09.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/293496>

MK noteikumi Nr.665. "Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu." Pieņemts: 06.11.2020. *Latvijas Vēstnesis*, 216A, 06.11.2020. (spēkā ar 06.11.2020.) Skatīts: 09.11.2020. <https://likumi.lv/ta/id/318517>

MK noteikumi Nr.698 "Noteikumi par pabalstu par asistenta izmantošanu personām ar I grupas redzes invaliditāti". *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 227, 14.11.2014., Skatīts 10.09.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/270262>

MK noteikumi Nr.790, "Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām", 23.12.2014., *Latvijas Vēstnesis*, Nr.257 (5317), 30.12.2014. (spēkā 01.01.2015.) Skatīts: 5.10.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/271251>

MK noteikumi Nr.805, 15.punkts Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbspēju zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību. Stājas spēkā ar 01.01.2015. Publicēts: *Latvijas Vēstnesis*, 257, 30.12.2014.

MK noteikumi Nr.942. Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā, augstskolā un koledžā. Pieņemts: 18.12.2012. *Latvijas Vēstnesis*, 1, 02.01.2013. (spēkā ar 03.01.2013.) Skatīts: 20.10.2020., Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253781>

MK noteikumiem Nr.1606 "Noteikumi par pabalsta apmēru transporta izdevumu kompensēšanai personai ar invaliditāti, kuriem ir apgrūtināta pārvietošanās, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta piešķiršanas un izmaksas kārtību").

MK noteikumos Nr.942, 2012.gada 18.decembra "Kārtība, kādā piešķir un finansē asistenta pakalpojumu pašvaldībā, augstskolā un koledžā

MK Nr. 256 Grozījums "Kārtība, kādā piešķir un izmaksā pabalstu aizbildnībā esoša bērna uzturēšanai". MK noteikumos Nr. 1643 2009.gada 22.decembra 2020.gada 5.maija spēkā ar 05.05.2020.

MK Nr.256 Grozījums 05.05.2020. noteikumi Ministru kabineta 2009. gada 22. decembra noteikumos Nr. 1643 "Kārtība, kādā piešķir un izmaksā pabalstu aizbildnībā esoša bērna uzturēšanai

MK rīkojums Nr. 592, Par konceptuālo ziņojumu "Par asistenta pakalpojuma pašvaldībā pilnveidošanu", Rīgā 2020. gada 9. oktobrī (prot. Nr. 56 52. §), Laidiens: 14.10.2020., Nr. 199 Oficiālās publikācijas Nr.: 2020/199.5

MK rīkojums Nr.103. Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu. Pieņemts: 12.03.2020. *Latvijas Vēstnesis*, 51A, 12.03.2020. (spēkā ar 06.11.2020.) Skatīts: 10.11.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/318517>

Pašvaldību informācija par sociālo palīdzību un LM aprēķini. Dati par iedzīvotāju skaitu perioda sākumā (CSB mājas lapa 20.01.2021.)

Rīgas plānošanas regions (2020). Rīgas plānošanas reģiona deinstitucionalizācijas plāna 2017.- 2020.gadam ieviešanas progressa izvērtējums. Skatīts: 10.10.2020. Pieejams: http://rpr.gov.lv/wp-content/uploads/2020/04/DI_plana_ieviesanas_parskats_APR_1_2020.pdf

Sabiedriskā labuma organizāciju likums. Pieņemts:17.06.2004. *Latvijas vēstnesis*, 106, 07.07.2004 (spēkā ar 01.10.2004.), Skatīts: 10.09.2020., Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/90822>

Saeima, relīze, 23.11.2020. Pilnveido asistenta pakalpojuma pieejamību personām ar invaliditāti Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/322191-pilnveido-asistenta-pakalpojuma-pieejamibu-personam-ar-invaliditati-2020>

Satversmes tiesas 2006. gada 4. janvāra spriedums lietā Nr.2006-13-0103)

Satversmes tiesas spriedums lietā lietā Nr.2020-07-03, Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/01/2020-07-03-Spriedums.pdf#search=>

Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2019-24-03 2020.gada25.jūnijā lietā Nr.2019-24-03_par GMI https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2019/10/2019-24-03_Spriedums.pdf#search=

Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2019-25-03 2020.gada 16.jūlijā lietā Nr.2019-25-03_trūcīgais https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2019/11/2019-25-03_Spriedums.pdf#search=

Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2019-27-03 2020.gada 9.jūlijā lietā Nr.2019-27-03_VSNP https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2019/11/2019-27-03_Spriedums-1.pdf#search=

Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2020-07-03 2020.gada 10.decembrī lietā Nr.2020-07-03_min_pensija <https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2020/01/2020-07-03-Spriedums.pdf#search=>

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. Pieņemts: 31.10.2002. *Latvijas vēstnesis*, 168, 19.11.2002. (spēkā ar 01.01.2003.), Skatīts: 10.09.2020. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68488>

SPKC mājaslapa, sadaļā Rekomendācijas Pieejams: <https://www.spkc.gov.lv/lv/rekomendacijas>

Tiesībsarga ziņojums, 24.03.2020. Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/news/lv/sociala-atbalsta-pasakumi-darba-devejiem-maznodrosinatajiem-un-personam-ar-invaliditati-arkartejas-situacijas-laika>

Tiesībsarga ziņojums/ vēstule LM, Par bezdarbnieka statusa piešķiršanu asistentam2020.gada 13.jūnijā Nr. 6-1/354, Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/uploads/media/default/0001/01/9882aab78f8773969b974c300a0516042f84b06b.pdf>

Valsts kontroles 2017. gada 15. maija revīzijas ziņojums „Vai valsts politika pensiju sistēmas ilgtspējas nodrošināšanai ir efektīva?“)

VDEĀVK, 2019, Publiskais gada pārskats 2019 Pieejams: <https://www.vdeavk.gov.lv/lv/media/133/download>

VK revīzijas 2020 starpziņojums, Pieejams: <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/labklajibas-ministrijai->

pieskirta-finansejuma-izlietojums-pasvaldibu-izmaksata-pabalsta-krizes-situacija-lidzfinansesanai

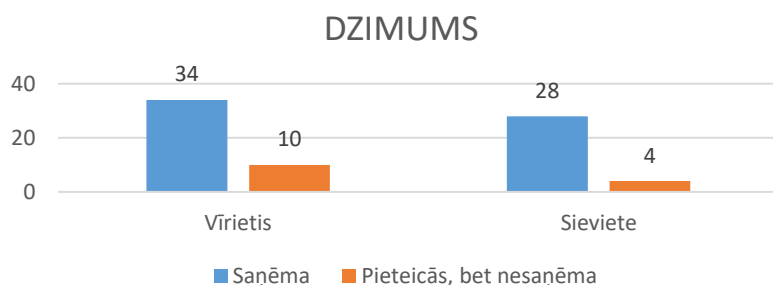
VPP-COVID-2020/1-0013, Dzīve ar COVID-19: Novērtējums par koronavīrusa izraisītās krīzes pārvarēšanu Latvijā un priekšlikumi sabiedrības noturībai nākotnē”

Pielikumi

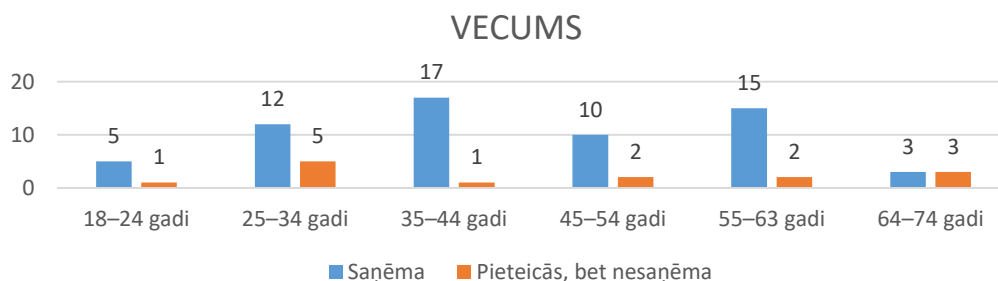
1. Pielikums. Intervējamo personu sadalījums pa Latvijas reģioniem un pēc sociālo pakalpojumu sektora (absolūtos skaitļos un %)

	Pašvaldība	NVO, rel.org., brīvprātīgā iniciatīva	Valsts	Kopā
Visa Latvija	0 0%	8 8.9%	3 3.3%	11 12.2%
Rīgas pilsēta un Pierīga	12 13.3%	7 7.8%	0 0%	19 21.1%
Kurzeme	17 18.9%	1 1.1%	0 0%	18 20%
Vidzeme	19 21.1%	4 4.4%	1 1.1%	24 26.7%
Latgale	6 6.7%	2 2.2%	0 0%	8 8.9%
Zemgale	7 7.8%	2 2.2%	1 1.1%	10 11.1%
Kopā:	61 67.8%	24 26.7%	5 5.6%	90 100%

2. Pielikums. SKDS aptaujas dati (n=1003) periodā no 18.09.2020.-29.09.2020.

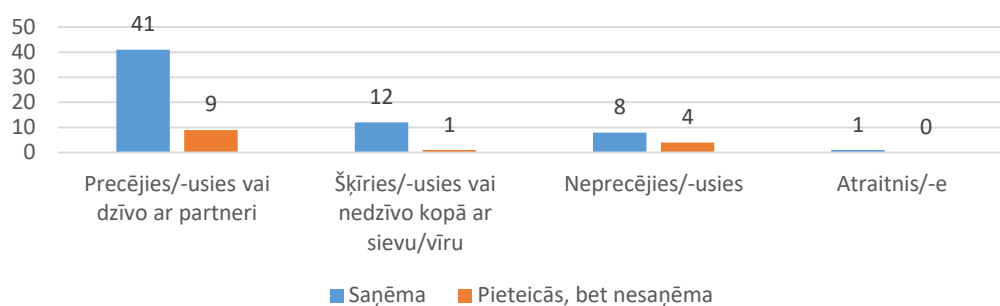

1. attēls Bezdarbnieka pabalsta pieteicēju dzimums

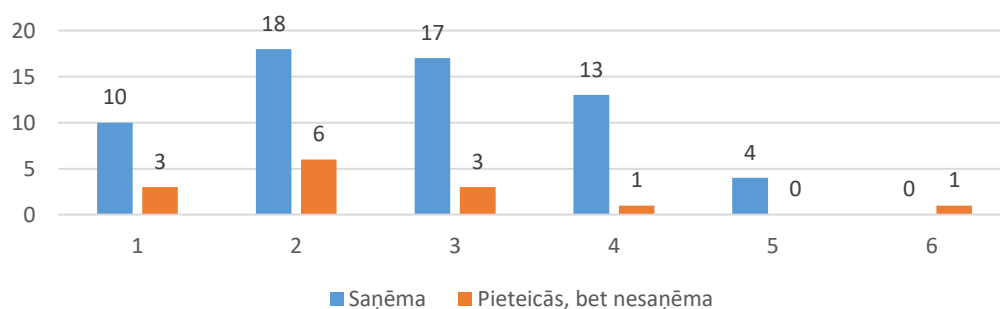
2.attēls Bezdarbnieka pabalsta pieteicēju vecums

ĢIMENES STĀVOKLIS

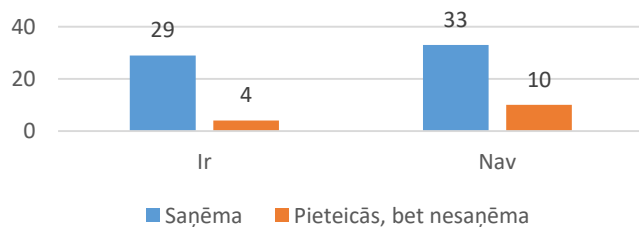
3.attēls Bezdarbnieka pabalsta pieteicēju ģimenes stāvoklis

Cilvēku skaits mājsaimniecībā

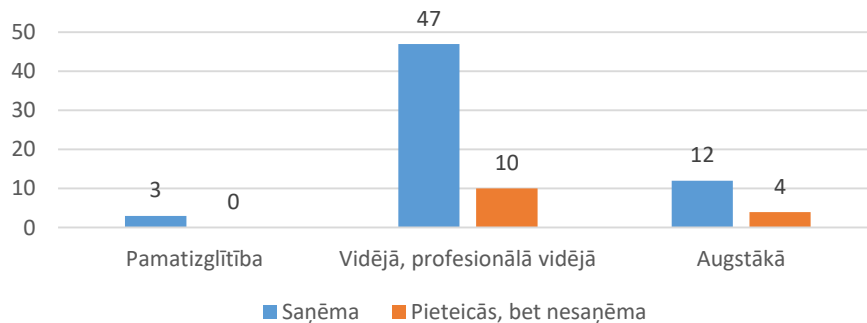
4. attēls Bezdarbnieka pabalsta pieteicēju sadalījums pēc cilvēku skaita mājsaimniecībā

BĒRNI VECUMĀ LĪDZ 18 GADIEM

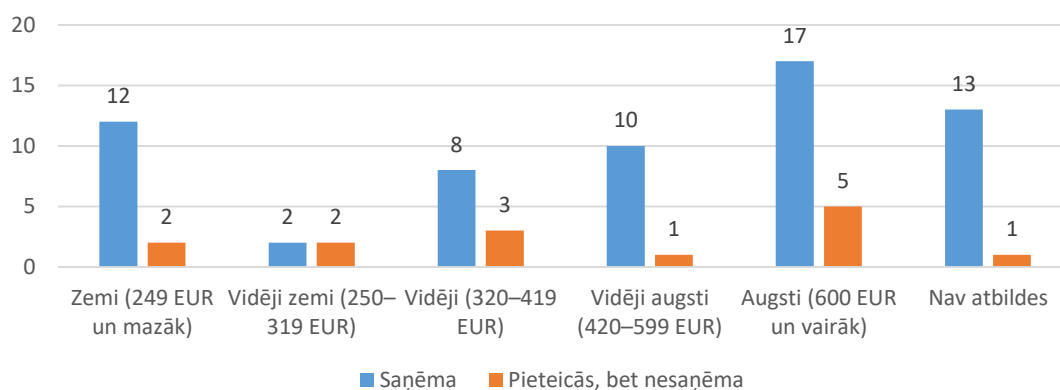
5. attēls Bezdarbnieka pabalsta pieteicēji „ar” vai „bez” bērniem

Izglītība

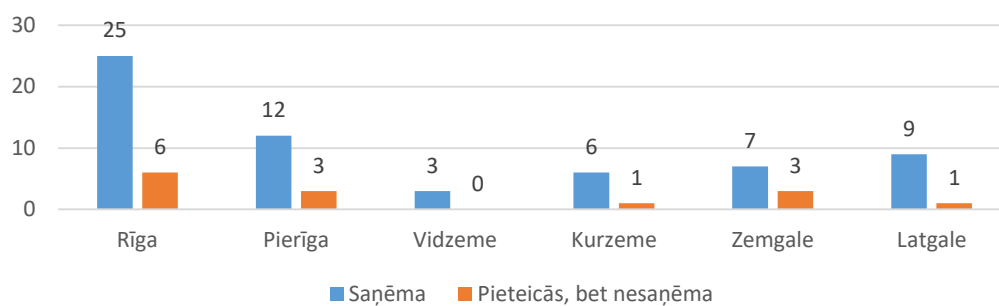
6. attēls Bezdarbnieka pabalsta pieteicēju izglītība

Personīgie mēneša vidējie ienākumi

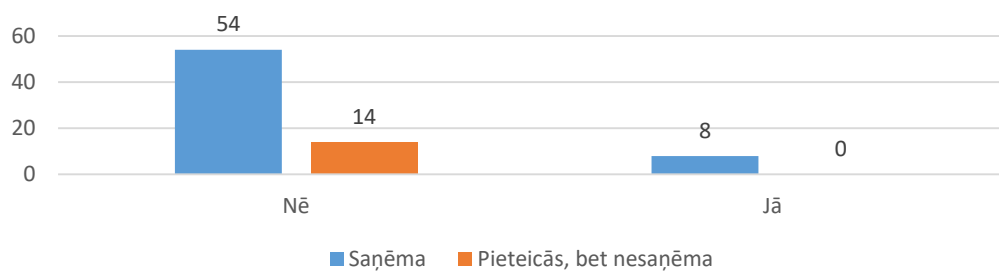
7. attēls Bezdarbnieka pabalsta pieteicēju vidējie ienākumi

Reģions

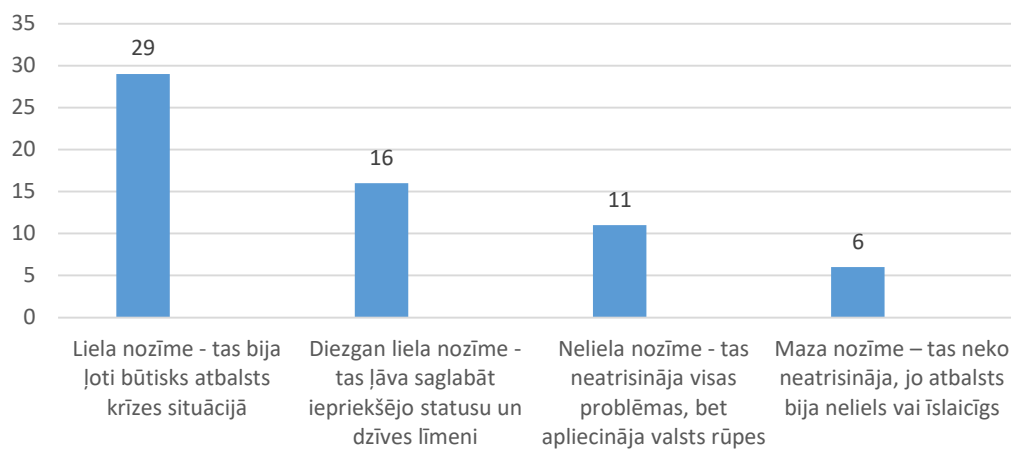
8. attēls Bezdarbnieka pabalsta pieteicēju reģionālais sadalījums

Uzņēmums, kurā strādāts, ticis likvidēts (bankrotējis) un darbinieki atlaisti

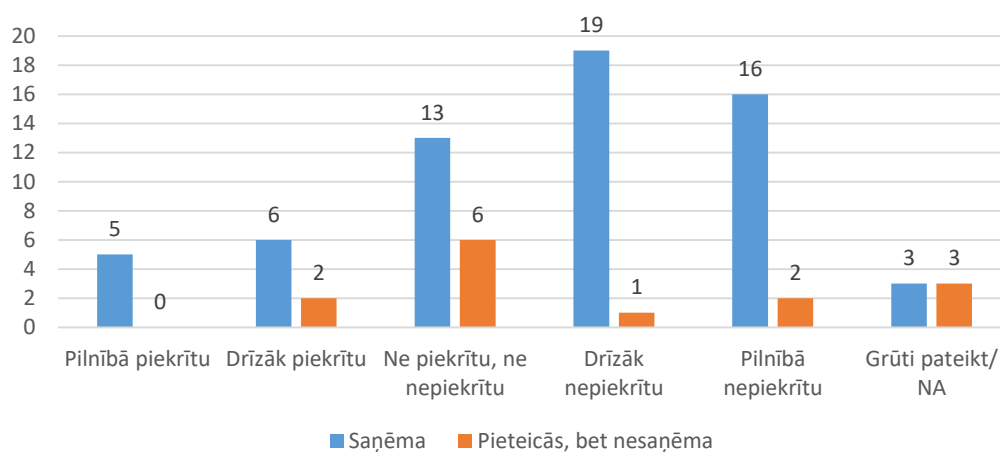
9. attēls Bezdarbnieka pabalsta pieteicēju sadalījums pēc bezdarba cēloņa

Kā Jūs vērtējat bezdarbnieka un bezdarbnieka palīdzības pabalsta nozīmi?

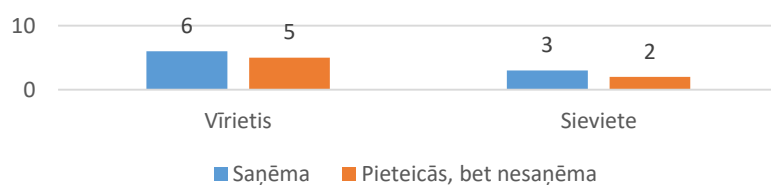
10. attēls Bezdarbnieka pabalsta saņēmēju viedoklis par pabalsta nozīmi

Tuvāko 6 mēnešu laikā ekonomiskā situācija Latvijā uzlabosies

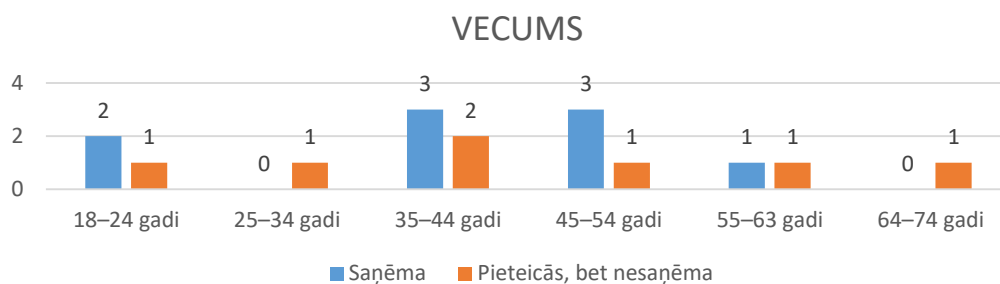

11. attēls Bezdarbnieka pabalsta pieteicēju viedoklis par ekonomiskās situācijas attīstību

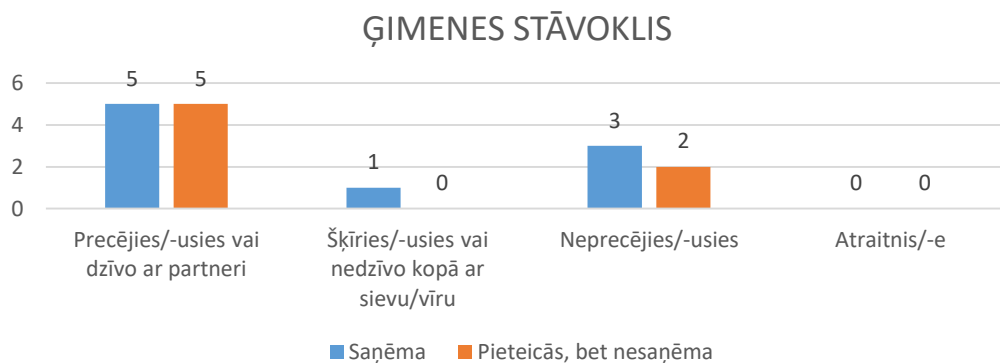
DZIMUMS

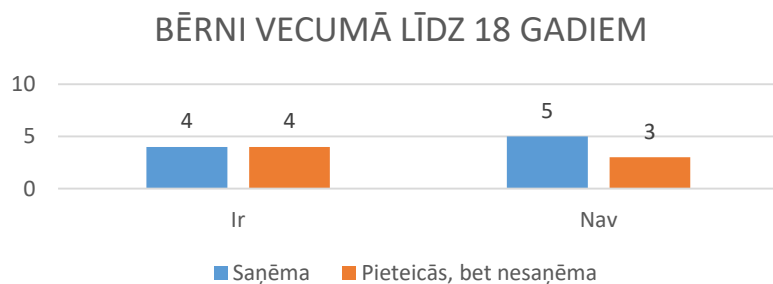
12. attēls Bezdarbnieka palīdzības pabalsta pieteicēju dzimums

13. attēls Bezdarbnieka palīdzības pabalsta pieteicēju vecums

14. attēls Bezdarbnieka palīdzības pabalsta pieteicēju ģimenes stāvoklis

15. attēls Bezdarbnieka palīdzības pabalsta pieteicēji „ar” un „bez” bērniem